

IRVIN D. YALOM

Spinoza Problemi

Roman

Yalom, Spinoza'ya ya da Rosenberg'e psikanaliz uygulayabilir miydi? Bunu yapabilseydi tarihin seyri deęiřir miydi?

10 Mayıs 1940'ta Hitler'in askerleri Hollanda'yı işgal eder. 1941 yılının şubat ayından itibaren yağmacılıkla görevlendirilmiş keşif grubunun başındaki Reichsleiter Rosenberg, Amsterdam'a yönelir ve Spinoza'nın Rijnsburgların evinde muhafaza edilen kütüphanesini ele geçirir.

Ölümünden üç yüzyıl sonra Spinoza, Nazi ideoloğu Rosenberg'in neden ilgisini çekmiştir? Yahudi filozofun eserleri onun antisemitik görüşlerinin altını oyabilecek midir? Peki, 1656 yılında Amsterdam'ın Yahudi cemaatinden atılıp ailesini görmekten men edilen bu adam kimdir? Goethe, Rosenberg'i nasıl hayal kırıklığına uğratmıştır?

Irvin Yalom psikoterapi deneyimlerine dayanarak, hakkında çok az şey bildiğimiz, nesiller boyu düşünürleri etkileyen bu kendine has filozofun, Spinoza'nın iç dünyasını keşfe çıkıyor. Aynı zamanda Hitler'in yanında yer alan ve Avrupa Yahudilerinin soykırımında kilit rol oynayan Alfred Rosenberg'in ölümcül kariyerinin nasıl geliştiğini de anlamaya çalışıyor.

Psikoloji ile felsefeyi, gerçek ile kurguyu ustaca harmanlayan Irvin Yalom, *Spinoza Problemi*'nde bizi soluksuz bir yolculuğa çıkarıyor.

“Ne Baruch Spinoza'nın ne de Alfred Rosenberg'in ruhuna dair pek bir şey biliyoruz ama sıra dışı yeteneğiyle hastalarının zihinlerini görebilen Yalom, edebiyata nadir bir mücevher niteliğinde katkı sağlamış.”

Dr. Dilip V. Jeste

“Yüce ruhlu psikiyatr, yüce ruhlu düşünür hakkında bir roman yazmış. İddialı, bilgece ve ilgi çekici. *Spinoza Problemi* okuyucuyu řu temel soruyla yüzleşmeye itiyor: Mantık her zaman kazanan taraf olabilir mi?”

Rebecca Newberger Goldstein, *Tanrı'nın Varlığına Dair 36 Argüman* kitabının yazarı

SPINOZA PROBLEMĚ

Pegasus Yayınları: 2081

Spinoza Problemi

Irvin D. Yalom

Özgün Adı: The Spinoza Problem

Yayın Koordinatörü: Yusuf Tan

Editör: Elif Okan Gezmiş

Düzeltili: Murat Demirci

Sayfa Tasarımı: Meral Gök

Baskı-Cilt: Alioğlu Matbaacılık

Sertifika No: 11946

Orta Mah. Fatin Rüştü Sok. No: 1/3-A

Bayrampaşa/İstanbul

Tel: 0212 612 95 59

1. Baskı: İstanbul, Haziran 2019

ISBN: 978-605-299-626-3

Türkçe yayın hakları © PEGASUS YAYINLARI, 2019

Copyright © 2012, Irvin D. Yalom

Bu kitabın Türkçe yayın hakları Telif Hakları Onk Ajans Ltd. Şti.
aracılığıyla Sandra Dijkstra Literary Agency'den alınmıştır.

Yayıncı Sertifika No: 12177

Pegasus Yayıncılık Tic. San. Ltd. Şti.

Gümüşsuyu Mah. Osmanlı Sk. Alara Han

No: 11/9 Taksim / İSTANBUL

Tel: 0212 244 23 50 (pbx) Faks: 0212 244 23 46

www.pegasusyayinlari.com / info@pegasusyayinlari.com

IRVIN D. YALOM

SPINOZA PROBLEMİ

İngilizceden çeviren:

Zeliha Babayiğit

PEGASUS YAYINLARI

“Spinoza’nın karmaşık felsefesine anlaşılır bir giriş olarak Yalom’un metodu, tavsiye edilmesine vesile olacak çok fazla şey sunuyor. Yalom iyi bir öğretmen gibi tek seferde yalnızca birkaç fikir öne sürüyor ve bir fikirden diğerine arada sık sık özet geçerek ilerliyor. Kurguladığı diyaloglar Spinoza’nın karakterinin anlaşılmasını sağlıyor ve doğaya, özgür iradeye ve mantığa dair büyük fikirlerinin canlı bir açıklaması niteliğindeler.”

– *Washington Post*

“Cesur bir roman... Güzel bir dille yazılmış, son derece iddialı, canlı mekân tasvirleri ve parlak içgörülerle dolu *Spinoza Problemi*’nde karakterler ve sorunları dikkatli bir şekilde ele alınarak mümkün olan en orijinal ve sürükleyici şekilde canlandırılmış.”

– *Jewish Book World*

“On yedinci yüzyılda yaşamış ünlü Yahudi filozof Baruch Spinoza ile ‘üstün ırk’ teorisiyle Hitler’in ‘nihai çözüm’üne önyak olan Nazi partisi ideoloğu arasındaki bağlantı ne? *Spinoza Problemi*’nde bu soruya ustaca açıklık getirilmiş.”

– *San Jose Mercury News*

“Bu etkileyici romanda Irvin D. Yalom olay örgüsünü Yahudi aleyhtar Rosenberg’in Yahudi Spinoza’ya olan saplantısı etrafında şekillendirmiş. Bu çarpıcı ve bilgilendirici hikâyesinde, birbirinden çok farklı bu iki adamın entelektüel ve kişisel yaşantıları arasında net paralellikler kuruyor. Yalom’un romanlarını bu kadar popüler kılan, karmaşık fikirleri ve teorileri anlaşılır hale getirme yeteneğidir. *Spinoza Problemi*, bilgelik arayışının doğasındaki tehlikelere ve felsefi bir yaşam sürme girişiminde bulunacak kadar cesur ya da aptal olanların payına düşen tehlikelere derin bir bakış sunuyor.”

– *Tucson Citizen*

“Yalom bu hikâyeleri insan olmanın anlamı etrafında birleştiriyor.”

– *San Francisco Book Review*

“Bir psikiyatrin elindeki kaynakların, yani yalnızca terapistin ofisinde konuşulan sırların yetenekli bir anlatıcının elinde altına dönüşmesinin bir başka örneği.”

– *Jewish Journal*

“Yalom’dan felsefe ve psikoloji konulu muhteşem bir roman.”

– *City Book Review*

“Psikoloji temalı kurgu türünde, ilgi çekici ve bilgilendirici bir çalışma.”

– *Baltimore Jewish Times*

“İlham verici.”

– *Haaretz.com*

“*Spinoza Problemi* tarihin pek çok olağanüstü alanını kapsıyor.”

– *San Francisco Chronicle*

“Yalom, Spinoza’nın fikirlerini anlaşılabilir bir dile çeviriyor... Zor karakteriyle nam salmış bir filozofu tanıtan *Spinoza Problemi* gerçekten çok iyi.”

– *Jewish Chronicle (UK)*

“Yalom’dan ‘insan olmanın ne anlama geldiği’ne dair merak uyandırıcı bir roman daha... Yalom psikanalitik birikimi ile hikâye anlatma yeteneğini bir araya getirmiş. Sonuç, okuyucuyu tamamen içine çekecek zekice fikirlerle dolu bir roman.”

– *Courier Mail (Avustralya)*

“Bu kitap büyüleyici ayrıntılarıyla olduğu kadar Batı tarihinin ikonik anlarını yeniden canlandırmasıyla da okuyucuyu büyülüyor. Yalom on yedinci yüzyıl Amsterdam’ının atmosferini tekrar yaratıyor ve Rosenberg’in psikolojik durumunu, Nazilerin iktidara gelişini inanılmaz bir şekilde betimliyor. Tarihi romanların gerçek karakterlerle dolu olmasını seviyorsanız *Spinoza Problemi*’ni okuyun.”

– *Readings (Avustralya)*

“Yalom kendisinden daha az yetenekli bir yazarın elinde ters tepebilecek bir konuyu ustaca işlemiş. *Spinoza Problemi* son derece keyifli, ayrıca ciddi bir hazırlığın ürünü olduğu belli. Yalom insan zihninin ve sayısız işleyiş tarzının derinliklerine dalmanın yollarını arıyor.”

– *Philosophical Practice: Journal of the APPA*

“Spinoza’nın felsefesine hâkim olan okuyucular bu kitabı söz konusu akılcı filozofun eserlerini tamamlayan bir hazine olarak görececek, bilmeyenler ise kendilerini mantığa, kimliğe, topluma ve inanca dair büyümlü bir masalın içinde bulacaklar. Ancak her iki grup da *Spinoza Problemi*’ni aydınlanmış ve günlük yaşamlarında sordukları soruların doğru sorular olduğundan emin olma konusunda istekli bir şekilde bitirecek.”

– **Metapsychology Online Reviews**

“Hayali ve bilimsel.”

– *Kirkus Reviews*

“Yalom, Spinoza ile Rosenberg’i aynı romanda buluşturmayı başaran müthiş bir yazar. *Spinoza Problemi* okuyucuyu Spinoza’nın tutkulu fikirleri ile Rosenberg’in rahatsız edici zihniyeti ve yazıları hakkında bilgilendiriyor. Yahudi bir filozof ile bir Nazi ideologu arasındaki bağlantıların son derece ilgi çekici bir keşfi.”

– **Shelf Awareness**

“*Spinoza Problemi* yıllardır okuduğum en etkileyici roman. Irvin Yalom son derece bilgilendirici, sürükleyici, çok sıkı bir eser ortaya çıkarmış. *Spinoza Problemi*’ni şiddetle tavsiye ediyorum.”

– **Sör Anthony Hopkins**

“Spinoza’nın okuyup yazdıkları dışında ‘gerçek bir hayat’ı yoktu; o muhteşem zihninin içinde yaşıyordu. Peki, vaktinin çoğunu düşünerek geçiren bir filozof –Goethe’nin, Schopenhauer’in ve diğer pek çok düşünürün sevdiği bir yazar– hakkında nasıl yazabilirsiniz ki? Peki ya bir Naziyseniz, çalışmaları Aydınlanma’ya önayak olan bir

Yahudi olarak Spinoza'ya bakışınız nasıl olurdu? İşte Irvin Yalom bu capcanlı romanında o eşsiz üslubuyla bu sorunu omuzluyor ve çözüyor. Bence Yalom çağımızın en eklektik, çeşitlilik sunan ve baş döndüren yazarlarından biri.”

– Jay Parini

“Irvin Yalom bugün dünyanın en dikkat çeken, psikoloji temalı roman yazarlarından biri. *Nietzsche Ağladığında*’nın ya da *Bugünü Yaşama Arzusu*’nun üstüne çıkamayacağını düşünmüştüm ama çıktı. *Spinoza Problemi* gerçek bir başyapıt.”

– Martin E. P. Seligman

“*Spinoza Problemi* iki farklı çağda –Orta Çağ’a özgü batıl inançların hüküm sürdüğü bir devirde ve totaliter ırkçılığın var olduğu bir dönemde– zulme uğrayan kahraman bir filozofun felsefeye adadığı hayatının çarpıcı bir onayı niteliğinde. Tam bir şaheser olan bu roman, berrak ve şefkatli aklın siyasi patoloji karşısında olduğu kadar dinî dogma karşısında da elde ettiği zaferi tasvir ediyor. Bence *Spinoza Problemi*, Yalom’un en iyi romanı.”

– Lou Marinoff, felsefe profesörü ve Amerikan Felsefe Uygulamacıları Birliği başkanı

“Irvin Yalom bize neredeyse üç yüz yıla yayılan sürükleyici ve anlamlı bir roman sunmuş ve felsefe ile bilgeliğin yüzyıllarca devam edebilecek olumsuz yankıları nasıl tetikleyebileceğini gözler önüne seriyor. Bu kitap, alanının öncülerinden olan ve yepyeni bir roman kategorisi yaratan, sayfalarını heyecanla çevirirken bizi hem büyüleyen hem de aydınlatan romanların yazarı bir psikiyatrist-psikoterapistin güç gösterisi niteliğinde. *Spinoza Problemi* bilimsel ve kurgusal psikoterapi edebiyatına en fazla katkıda bulunan yazarlardan birinin kaçırılmaması gereken bir diğer eseri.”

– Dr. Alan F. Schatzberg

“*Spinoza Problemi* gerçek ile kurguyu etkileyici bir şekilde bir arada sunan bir roman. Ne Baruch Spinoza’nın ne de Alfred Rosenberg’in

ruhuna dair pek bir şey biliyoruz ama sıra dışı yeteneğiyle hastalarının zihinlerini görebilen Yalom, edebiyata nadide bir mücevher niteliğinde katkı sağlamış. Zaten bu kadar çarpıcı ve kışkırtıcı bir roman ancak onun gibi yetenekli bir yazarın kaleminden çıkabilirdi. Gerçekten çok sürükleyici.”

– **Dr. Dilip V. Jeste, Amerikan Psikiyatri Birliği eski başkanı**

“Yüce ruhlu psikiyatr, yüce ruhlu düşünür hakkında bir roman yazmış. İddialı, bilgece ve ilgi çekici. *Spinoza Problemi* okuyucuyu şu temel soruyla yüzleşmeye itiyor: Mantık her zaman kazanan taraf olabilir mi?”

– **Rebecca Newberger Goldstein, *Tanrı'nın Varlığına Dair 36 Argüman* kitabının yazarı**

“Irvin Yalom, Spinoza’ya ve felsefesine hayat verip o felsefe ile Nazi Almanyası’nın kıyameti andıran tarihi ve Alfred Rosenberg arasında bağlantı kuruyor. Bu bir tür zamansal simya ve Yalom’un çok başarılı olduğu bilim ile kurgunun simyası. *Spinoza Problemi* çok sürükleyici, aydınlatıcı, huzursuz edici ve okuyucuyu kesinlikle derinden tatmin ediyor.”

– **Abraham Verghese, *Gözyaşı Kapısı*’nın yazarı**

“Nefes kesici bir felsefi roman.”

– **Humanité (Fransa)**

“Gerçekçi ve çarpıcı.”

– **Liberté Hebdo (Fransa)**

“Berrak, iyi araştırılmış ve ince detaylarla bezeli.”

– **CLES (Fransa)**

ÖN SÖZ

Spinoza uzun zamandır ilgimi çekiyor ve yıllardır bu gözü pek on yedinci yüzyıl düşünürü hakkında yazmak istiyordum. Dünyada yapayalnız olan, ait olduğu bir aile ve topluluk bulunmayan, dünyayı değiştiren kitapların yazarı kendisi. Spinoza sekülerleşmeyi, liberal demokratik politik durumu ve doğa bilimlerinin yükselmesini öngörmüş ve Aydınlanma'nın yollarını döşemişti. Belki de gelenek ve kurumlara karşı çıkma eğilimlerim nedeniyle Spinoza'nın yirmi üç yaşında Yahudiler tarafından aforoz edilmiş ve hayatının geri kalanında da Hıristiyanlar tarafından sansür edilmiş olması gerçeği beni her zaman büyülemiştir. Spinoza'ya karşı duyduğum bu garip yakınlık hissi kahramanlarımdan biri olan Einstein'ın Spinozacı olduğunu öğrenince daha da güçlendi. Einstein Tanrı'dan söz ettiğinde Spinoza'nın Tanrı'sından, doğaya eş değer, bütün maddeleri kapsayan ve "evrenle kumar oynamayan" bir Tanrı'dan söz ediyor, meydana gelen her şeyin hiç istisnasız doğanın düzenli kanunlarının bir sonucu olduğunu kastediyordu.

Ayrıca daha önceki iki romanımı hayatları ve felsefeleri üzerine inşa ettiğim Nietzsche ve Schopenhauer gibi Spinoza'nın da psikiyatri ve psikoterapi alanımla son derece ilişkili olan pek çok konuyu kaleme aldığına da inanıyorum. Fikirlere, düşüncelere ve duygulara önceki deneyimlerin neden olduğu, tutkuların serinkanlılıkla incelenebileceği ve anlayışın aşkınlığa götürüyor oluşu bu konulardan

bazıları. Bu nedenle onun fikirlerinden oluşan bir roman aracılığıyla katkılarını takdir etmeyi arzu ettim.

Fakat hayatını düşünerek geçiren, hayatında çarpıcı denebilecek çok az sayıda olayın meydana geldiği bir adam hakkında nasıl yazabilirsiniz? Spinoza mahremiyete son derecede önem veren biriydi. Yazılarında kişiliğini görünmez kılıyordu. Elimde normalde öyküye dönüşüveren bir materyal yoktu. Ne aile dramları, ne aşk ilişkileri, ne kıskançlıklar, ne ilginç anekdotlar, ne kan davaları, ne atışmalar ne de yeniden kavuşmalar. Hiçbiri. Çok sayıda yazışması vardı ama ölümünden sonra meslektaşları onun talimatlarını yerine getirip mektuplarındaki bütün kişisel yorumları çıkarmışlardı. Hayır, hayatında fazla dram da yoktu: Öğrencilerinin çoğu onu sakin ve yumuşak başlı biri olarak görüyordu. Bazıları onun hayatını Hıristiyan azizlerinkiyle, hatta İsa'nıninkiyle kıyaslıyordu.

Bu yüzden Spinoza'nın *işsel* hayatıyla ilgili yazmaya karar verdim. Spinoza'nın hikâyesini anlatırken kişisel uzmanlığım burada işe yarayabilirdi. Ne de olsa o da bir insandı ve bu yüzden bana ve onlarca yıldır birlikte çalıştığım hastalarımın musallat olan aynı temel insani çatışmalarla o da boğuşmuş *olmalıydı*. Yirmi üç yaşındayken, Amsterdam'daki Yahudi cemaati tarafından, kendi ailesi dâhil bütün Yahudilerin ondan sonsuza dek uzak durmasını gerektiren, geri dönüşsüz bir buyrukla aforoz edilmeye karşı güçlü duygular hissetmiş olmalıydı. Hiçbir Yahudi bir daha onunla konuşmayacak, ticaret yapmayacaktı, yazdıklarını okumayacaktı ya da yanına bir buçuk metreden fazla yaklaşmayacaktı. Kuşkusuz kimse fanteziler, rüyalar, tutkular ve aşk özleminden oluşan bir işsel hayatı olmadan yaşayamaz. Spinoza'nın büyük eseri *Etika*'nın dörtte biri "tutkuların esaretinin üstesinden gelme"ye adanmıştır. Bir psikiyatr olarak kendi tutkularıyla bilinçli bir mücadele vermemiş olsa bunları yazamayacağına inanıyordum.

Yine de yıllarca ne yapacağımı bilemedim, çünkü romanın gerektirdiği hikâyeyi bulamıyordum, ta ki beş yıl önce Hollanda'ya yaptığım bir ziyaret her şeyi değiştirene kadar. Hollanda'ya bir seminer

vermek için gitmiştim. Ücretimin bir kısmı karşılığında “Spinoza günü” rica ettim ve kabul edildi. Hollanda Spinoza Derneği’nin yöneticisi ve önde gelen bir Spinoza filozofu, Spinoza’yla ilgili bütün önemli yerleri –evleri, mezar yeri ve en cazibi de Rijnsburg’daki Spinoza Müzesi– benimle birlikte ziyaret etmeyi kabul etti. Orada bir aydınlanma yaşadım.

Amsterdam’dan arabayla kırk beş dakika uzaktaki Rijnsburg’da bulunan Spinoza müzesine girdim. Büyük bir beklenti içindeydim, ama ne arıyordum? Belki Spinoza’nın ruhuyla karşılaşmayı bekliyordum. Belki bir hikâye bulacaktım. Ama müzeye girince bir anda düş kırıklığına uğradım. Bu küçük, boş müzenin beni Spinoza’ya yaklaştıracığından kuşkuluydum. Kişisel denebilecek tek şey Spinoza’nın yüz elli bir ciltlik kendi kütüphanesiydi. Hemen onlara yöneldim. Kitaplara dokunmama izin verdiler. On yedinci yüzyıla ait kitapları birbiri ardına elime alıp kokladım, bir zamanlar Spinoza’nın ellerinin dokunduğu kitaplara dokunmaktan dolayı büyük heyecan duydum.

Ama mihmandarım beni daldığım hayallerden kurtardı: “Bay Yalom, tabii ki Spinoza’nın yatağı, giysileri, ayakkabıları, kalemleri ve kitapları gibi eşyalar ölümünden sonra cenaze masrafları için müzayedede satıldı. Kitapları satılıp dağıtıldı, ama neyse ki noter müzayededen önce kitapların tam bir listesini çıkarmıştı ve iki yüz yıl sonra bir Yahudi hayırsever listedeki kitapların, aynı yılda, aynı yerde basılmış aynı baskılarının çoğunu toplamayı başardı. Bu yüzden bu kitapların oluşturduğu bütüne Spinoza’nın kütüphanesi diyoruz, ama aslında hepsi birer kopyadan ibaret. Spinoza’nın parmakları bu kitaplara hiç dokunmadı.”

Kütüphaneden başımı çevirip Spinoza’nın duvarda asılı duran portresine baktım. Kısa süre içinde neredeyse mistik bir deneyimle, ki bu benim için nadir görülen bir durumdur, bu oval, iri, üzgün, kapakları ağırlaşmış gözlerin içinde eridiğimi hissettim. Ama sonra beni gezdiren kişi şöyle dedi: “Bunu bilmiyor olabilirsiniz, ama

* Kitapların sayısı bazen yüz elli bir, bazense yüz elli dokuz olarak geçiyor. Metnin orijinal halinde de böyle olduğu için müdahale etmeyi uygun görmedik. (yay. n.)

gördüğünüz kişi *aslında* Spinoza'nın benzeri değil. Bir sanatçının hayal ürününün eseri, o da yazılı bir iki satırdan yola çıkmış. Spinoza yaşarken resimleri yapıldıysa bile artık hiçbirisi yok.”

Belki de belirsizlikle ilgili bir hikâye olabilir, diye düşündüm.

İkinci odadaki, üzerindeki levhaya göre yine Spinoza'ya ait olmayan, ama onunkine benzeyen mercek yontma aletini incelerken mihmandarlarımdan birinin Nazilerden söz ettiğini duydum.

Tekrar kütüphaneye girdim. “Ne? Naziler buraya mı geldi? Bu müzeye?”

“Evet – Hollanda hava saldırısından birkaç ay sonra, ERR subayları büyük limuzinleriyle gelip her şeyi çaldılar. Kitaplar, bir büst, Spinoza'nın portresi, her şey. Hepsini götürüp kilit altına aldıktan sonra da müzeye el koydular.”

“ERR mi? Neyin baş harfleri bu?”

“Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg. Reich lideri Rosenberg'in görev gücü. Yahudi karşıtı ideolog Alfred Rosenberg. Üçüncü Reich için yağmadan o sorumluydu. Rosenberg'in emriyle ERR bütün Avrupa'yı yağmaladı. Önce Yahudi malları, daha sonra savaşın ilerleyen dönemlerinde değerli olan her şeyi.”

“O zaman bu kitaplar Spinoza'dan *iki kez* alındı?” dedim. “Yani kitaplar tekrar satın alınıp kütüphane ikinci kez mi oluşturuldu?”

“Hayır – mucizevi bir şekilde bu kitaplar kurtuldu ve savaştan sonra birkaç eksik kopya dışında buraya geri getirildi.”

“Çok şaşırtıcı!” *Burada bir hikâye var,* diye düşündüm. “Ama Rosenberg en başında bu kitaplarla neden ilgilendi ki? On yedinci yüzyıla ait ve eski oldukları için biraz değerleri olduğunu biliyorum, ama neden sadece Amsterdam Rijksmuseum'a gidip bu koleksiyonun elli katı değerinde tek bir Rembrandt almayı tercih etmediler ki?”

“Hayır, önemli olan o değil. Paranın konuyla bir ilgisi yoktu. ERR'in Spinoza'ya karşı gizemli bir ilgisi vardı. Kütüphanenin yağmalanmasında bizzat bulunan Rosenberg'in subayı resmî raporuna anlamlı bir not düşmüştü: ‘Spinoza probleminin keşfi için büyük önem

taşıyan değerli ilk çalışmaları içeriyor.' İsterseniz raporu internette görebilirsiniz. Resmî Nürnberg belgelerinin arasında bulunuyor."

Sersemlemiş gibiydim. "Naziler Spinoza problemini mi keşfediyor? Anlamadım. Ne demek istemiş? Nazilerin Spinoza problemi neydi ki?"

Mihmandarlarım bir pandomim ikilisi gibi aynı anda omuzlarını kaldırıp ellerini açtı.

Israr ettim. "Avrupa'nın yarısından fazlasını yakmış bu adamların bu kitapları korumasının sebebi Spinoza problemi miydi yani?"

Başlarını salladılar.

"Peki savaş sırasında kütüphane nerede tutuldu?"

"Kimse bilmiyor. Kitaplar beş yıl boyunca ortadan kayboldu, 1946'da bir Alman kitapları tuz madeninde bulundu."

"Tuz madeni mi? Çok şaşırtıcı!" Kitaplardan birini aldım. *İlyada*'nın on altıncı yüzyılda basılmış bir kopyasıydı bu. Kapağını okşarken, "Demek bu eski hikâyeye kitabının anlatacak kendi hikâyesi var," dedim.

Bana evin geri kalanını gezdirdiler. Şanslı bir zamanda gelmiştim. Binanın diğer yarısını gören çok az ziyaretçi olmuştu, çünkü yüzyıllar boyunca işçi sınıfına ait bir aile oturmuştu orada. Ama son aile üyesi kısa bir süre önce ölmüştü ve Spinoza Derneği mülkü hemen satın almış, müzeyle birleştirmek için yeniden yapılandırma işlerine başlamıştı. İnşaat molozları arasında mütevazı mutfaktan ve oturma odasından geçtim, dar, ince merdivenlerden yukarı çıkıp küçük, gösterişsiz yatak odasına girdim. Basit odaya şöyle bir göz atıp aşağıya inmek üzereyken tavanın köşesindeki ince, altmış santime altmış santimlik bir kırışıklığa gözüm takıldı.

"Bu nedir?" dedim.

Yaşlı ev sahibi bakmak için birkaç basamak çıktı, bunun iki Yahudinin, yaşlı anne ve kızının savaş sırasında Nazilerden saklandığı minik tavan arasına giden bir kapak olduğunu söyledi. "Onları doyurup güzelce baktık."

Dışarıda ateş fırtınası! Hollandalı beş Yahudiden dördü Naziler tarafından öldürülmüş. Ama Spinoza'nın evinin üst katında, tavan arasında gizlenen iki Yahudiye savaş boyunca bakılmış. Alt kattaki minik Spinoza müzesi, bu kütüphanenin "Spinoza problemi"nin çözülmesine yardımcı olabileceğine inanan Rosenberg görev gücünden bir subay tarafından yağmalanmış, mühürlenmiş ve el konulmuş. Neymiş bu Spinoza problemi? Alfred Rosenberg adındaki bu Nazinin de kendi nedenleri yüzünden, kendi usulünce Spinoza'yı arayıp aramadığını merak ettim. Müzeye bir gizemle girmiş, iki gizemle çıkmıştım.

Kısa süre sonra da yazmaya başladım.

BİRİNCİ BÖLÜM

AMSTERDAM – Nisan 1656

G ünün son ışıkları Zwanenburgwal'ın sularından yansırken, Amsterdam kapanıyor. Boyacılar kanalın taş kıyılarında kurumakta olan mor ve kırmızı kumaşlarını topluyor. Satıcılar tentelerini kaldırıp açık havadaki pazar tezgâhlarını kapatıyor. Ağır ağır eve yürüyen birkaç işçi cin içip bir şeyler atıştırmak için kanaldaki balık tezgâhlarına uğruyor, sonra yollarına devam ediyorlar. Amsterdam yavaş hareket ediyor: Şehir yas tutuyor, yalnızca birkaç ay önce her dokuz kişiden birini öldürmüş olan salgının yaralarını sarıyor.

Kanaldan birkaç metre uzaktaki Breestraat 4 Numara'da bulunan iflas etmiş ve hafif çakırkeyif Rembrandt van Rijn, "Yakup, Yusuf'un Oğullarını Kutsarken" adlı tablosuna son fırça darbesini vurup, sağ alt köşeye imzasını atıp, paletini yere fırlatıyor ve kıvrılan dar merdivenlerden aşağıya inmek için arkasına dönüyor. Kaderinde üç yüz yıl sonra müze ve anıt olmak bulunan bu ev, bugün ressamın utancına tanıklık ediyor. Evin içi, bütün mallarını açık artırmayla almayı bekleyen alıcılarla dolup taşmakta. Rembrandt merdivenlerdeki meraklı seyircileri kabaca bir kenara itip ön kapıdan çıkıyor, tuzlu havayı içine çekiyor ve yalpalayarak köşedeki meyhaneye doğru ilerlemeye başlıyor.

Yetmiş kilometre güneyde bulunan Delft'te ise başka bir ressam yükselişe geçmiş durumda. Yirmi beş yaşındaki Johannes Vermeer "Kadın Satıcısı" adlı yeni tablosuna son bir bakış atıyor. Resmi soldan sağa tarıyor: Önce göz alıcı sarı ceketli fahişeye bakıyor. Güzel... Sarı renk, cilalı gün ışığı gibi parlıyor. Sonra kadının etrafını saran adamlara bakıyor. Mükemmel – her biri kolayca tuvalden çıkıp sohbete başlayabilirmiş gibi görünüyor. Züppe şapkasıyla pis pis sırıtan genç adamın ufak ama delici bakışlarını yakalamak için öne doğru eğiliyor. Vermeer, kendi minyatür kopyasını başıyla onaylıyor. Büyük bir memnuniyet içinde, gösterişli bir hareketle sağ alt köşeye imzasını atıyor.

Yeniden Amsterdam. Rembrandt'ın evindeki açık artırma hazırlıklarından sadece iki blok ötedeki Breerstraat 57 Numara'da, Vermeer'den yalnızca birkaç gün önce doğmuş ve ona büyük bir hayranlık beslese de kendisiyle hiç tanışmamış olan yirmi üç yaşındaki bir tüccar ithalat-ihracat dükkânını kapamaya hazırlanıyor. Genç, tezgâhtar olamayacak kadar narin ve güzel. Yüz hatları mükemmel, buğday teni kusursuz, gözleri iri ve kara, bakışları derin.

Etrafına son bir bakış atıyor: Cepleri gibi, rafların da pek çoğu boş. Korsanlar Bahia'dan gelen son geminin mallarına el koydukları için kahve, şeker ve kakao yok. Spinoza ailesi bir kuşak boyunca, kârlı bir iş olan ithalat-ihracat toptancılığıyla uğraştı. Ama şimdi Gabriel ve Bento Spinoza kardeşler küçük bir perakendeci dükkânı işletecek kadar küçülmek zorunda kaldılar. Tozlu havayı içine çeken Bento Spinoza, burnuna kuru incir, üzüm, şekerleme kaplı zencefil, badem, nohut ve kekre İspanyol şarabı kokuları arasından o iğrenç fare pisliği kokusunun da gelmesine boyun eğiyor. Dışarı çıkıp dükkânın kapısındaki paslı kilitle günlük düellosuna başlıyor. Derken, tanımadığı bir ses, yapmacık bir resmiyet taşıyan Portekizcesiyle onu irkiliyor.

"Bento Spinoza siz misiniz?"

Spinoza iki yabancıya dönüyor. Karşısında uzaklardan gelmiş gibi görünen iki genç ve yorgun adam var. Konuşan uzun boylu adamın kocaman kafası dik tutamayacağı kadar ağırmış gibi öne sarkmış. Giysileri kaliteli, ama kirli ve buruşuk. Üzerinde yırtık pırtık köylü giysileri olan diğer adam ise onun yanında dikiliyor. Uzun, keçe gibi saçları, koyu renk gözleri, belirgin bir çenesi ve büyük bir burnu var. Bedeni kaskatı görünüyor. Sadece gözleri hareket ediyor, ürkmüş kurbaga yavruları gibi sağa kola gidip geliyorlar.

Spinoza dikkatle başını sallayarak onaylıyor.

“Ben Jacob Mendoza,” diyor uzun boylu olanı. “Sizinle görüşmeliyiz. Sizinle konuşmalıyız. Bu kuzenim Franco Benitez. Onu Portekiz’den getirdim. Kuzenim,” Jacob, Franco’nun omzunu sıkıyor, “bir krizin eşiğinde.”

“Evet,” diye cevaplıyor Spinoza. “Yani?”

“Ciddi krizde.”

“Tamam. Peki ama beni neden arıyorsunuz?”

“Bize sizin yardım edebileceğiniz söylendi. Belki de bize yardım edebilecek tek kişi sizsiniz.”

“Yardım mı?”

“Franco inancını kaybetti. Her şeyden şüpheleniyor. Bütün dinî törenlerden. Duadan. Hatta Tanrı’nın varlığından. Sürekli korkuyor. Uyku yüzü görmüyor. Kendini öldürmekten söz ediyor.”

“Peki, sizi kim böyle yanlış yönlendirip bana gönderdi ki? Ben sadece küçük bir işletmesi olan bir esnafım. Ve gördüğünüz gibi işim de pek kârlı değil.” Spinoza, ardında yarısı boş rafların görüldüğü tozlu vitrine işaret ediyor. “Ruhani liderimiz Haham Mortera’dır. Ona gitmelisiniz.”

“Buraya dün geldik ve tam da Haham Mortera’yı görmek için yola koyulduk. Ama uzaktan kuzenimiz olan ev sahibimiz bunun aksini tavsiye etti. ‘Franco’nun yardıma ihtiyacı var, bir yargıca değil,’ dedi. Haham Mortera’nın şüphecilere çok sert yak-

laştığını, Portekiz'deki Hıristiyanlığa dönen bütün Yahudilerin, din değiştirmekle ölüm arasında tercih yapmak zorunda kalmış olsalar bile ebedî lanetle karşılaşacağına inandığını söyledi. Ev sahibimiz, 'Haham Mortera sadece Franco'nun kendini daha da kötü hissetmesine yol açacaktır. Bento Spinoza'yı görmeye gidin. O böyle konularda bilgedir,' dedi."

"Bu nasıl laf? Ben sadece bir tüccarım..."

"Ev sahibimiz dedi ki, ağabeyinizin ve babanızın ölümü yüzünden bu işe girmek zorunda kalmasaymışsınız Amsterdam'ın sonraki hahamı siz olurmuşsunuz."

"Gitmeliyim. Katılmam gereken bir toplantı var."

"Sinagogdaki Şabat ayinine katılacaksınız, değil mi? Biz de. İncasına geri dönmesi için Franco'yu oraya götürüyorum. Sizinle yürüyebilir miyiz?"

"Hayır, ben başka tür bir toplantıya gidiyorum."

"Ne tür?" diye soruyor Jacob, ama sonra kendisini hemen toparlıyor. "Affedersiniz. Bu beni ilgilendirmez. Yarın buluşabilir miyiz? Şabat için bize yardım edebilir misiniz? *Mitzvah* olduğundan buna izin var. Size ihtiyacımız var. Kuzenim tehlikede."

"Ne tuhaf." Spinoza başını iki yana sallıyor. "Hiç böyle bir rica duymamıştım. Üzgünüm ama yanılıyorsunuz. Size yardım edemem."

Jacob konuşurken yere bakan Franco, bakışlarını kaldırıp ilk kez konuşuyor. "Sizinle sadece birkaç kelime etmek istiyorum. Yahudi kardeşinizi geri mi çeviriyorsunuz? Benim gibi bir gezgine yardım etmek sizin için bir vazifedir. Babanız ve aileniz gibi ben de Portekiz'den, engizisyonundan kaçmak zorunda kaldım."

"Ama ben ne..."

"Bir yıl önce babamı kazıkta yaktılar. Suçu ne miydi? Evimizin arkasında toprağa gömülü Tevrat sayfaları buldular. Babamın kardeşi, yani Jacob'un babası da ondan kısa süre sonra öldürüldü. Bir sorum var. Bir evladın babasının yanan etinin kokusunu duy-

duğu bu dünyayı düşünün. Böyle bir dünyayı yaratan Tanrı nerede? Neden böyle şeylere izin veriyor? Bunu sorduğum için beni suçluyor musunuz?” Franco, Spinoza’nın gözlerine birkaç saniye bakıp devam ediyor. “Adı Portekizcede Bento, İbranicede Baruch olan ve ‘kutsanmış’ anlamına gelen bir adam benimle konuşmayı reddetmeyecek herhalde?”

Spinoza başını ciddiyetle sallıyor. “Seninle konuşacağım Franco. Yarın öğlen?”

“Sinagogda mı?” diye soruyor Franco.

“Hayır, burada. Bu dükkânda buluşalım. O saatte açık olacak.”

“Dükkân mı? Açık mı olacak?” diye araya giriyor Jacob. “Ama Şabat?”

“Spinoza ailesini sinagogda erkek kardeşim Gabriel temsil eder.”

“Ama kutsal Tevrat,” diye ısrar ediyor Jacob, Franco’nun kolunu çektiirmesine aldırmadan, “Tanrı’nın Şabat günü çalışmamızı istemediğini, bu kutsal günü ona dua ederek ve sevap işleyerek geçirmemiz gerektiğini söylüyor.”

Spinoza dönüp bir öğretmenin genç bir öğrencisiyle konuşacağı gibi yumuşak bir sesle konuşuyor. “Söyle bana Jacob, Tanrı’nın mutlak güce sahip olduğuna inanıyor musun?”

Jacob başıyla onaylıyor.

“Ya Tanrı’nın mükemmel olduğuna? Kusursuz olduğuna?”

Jacob yine onaylıyor.

“O halde mükemmel ve kusursuz bir varlığın, doğası gereği ihtiyaçları, yetersizlikleri, istekleri veya arzuları olmadığını da kabul ediyorsundur. Öyle değil mi?”

Jacob biraz düşünüp tereddüt ettikten sonra temkinli bir ifadeyle onaylıyor. Spinoza, Franco’nun dudaklarında bir gülümsemenin belirdiğini fark ediyor.

“Bu durumda,” diye devam ediyor Spinoza, “Tanrı’nın onu nasıl yücelttiğimiz, hatta bunu yapıp yapmadığımız konusunda

bile bir isteği olmadığını söyleyebilirim. O halde izin ver de Tanrı'yı kendi tarzımda seveyim, Jacob."

Franco'nun gözleri büyüyor. "İşte, görüyor musun? Aradığımız adam bu!" dercesine Jacob'a dönüyor.

İKİNCİ BÖLÜM

REVAL, ESTONYA – 3 Mayıs 1910

Saat: 16.00

Yer: Müdür Epstein'in Petri-Realschule'deki odasının önünde uzanan koridorda duran bir bank

Bankta oturan on altı yaşındaki Alfred Rosenberg, müdürün odasına neden çağrıldığından emin olmamanın verdiği huzursuzlukla kıpırdanıp duruyor. Alfred'in ince ama sağlam yapılı bir gövdesi var, gözleri gri-mavi, Almanlara has yüzü orantılı ve kestane rengi saçlarından bir perçem tam da arzulanan açıyla alnına düşüyor. Gözlerinin etrafında siyah halkalar yok: Onlar daha sonra oluşacak. Başını dik tutuyor. Cüretkâr bir görüntüsü olsa da, açılıp kapanan yumrukları kaygısını ele veriyor.

Hem herkese benziyor, hem de hiç kimseye. Neredeyse yetişkinlik çağına erişmiş bu gencin önünde koca bir hayat var. Sekiz yıl sonra, Reval'den Münih'e gidip orada Bolşevik ve Yahudi karşıtı üretken bir gazeteci olacak. Dokuz yıl sonra, Alman İşçi Partisi'nin bir toplantısında Birinci Dünya Savaşı'na katılmış Adolf Hitler adlı bir gazinin coşkulu konuşmasını dinleyecek ve ondan kısa bir süre sonra partiye katılacak. Yirmi yıl sonra, *Yirminci Yüzyılın Miti* adlı kitabının son sayfasını bitirip kalemını bira-

kırken bir zafer kazanmış gibi sırtacak. Bir milyon satacak olan kitap Nazi partisinin ideolojik temelini oluşturacak ve Avrupalı Yahudilere yönelik katliamı meşrulaştıracak. Otuz yıl sonra, askerleri Rijnsburg'daki küçük bir Hollanda müzesine fırtına gibi dalıp Spinoza'nın yüz elli dokuz kitaplık özel kütüphanesine el koyacaklar. Otuz altı yıl sonra, Nürnberg'deki Amerikalı cellat "Son olarak söylemek istediğiniz bir şey var mı?" diye sorduğunda etrafı siyah halkalarla çevrili gözlerine şaşkın bir bakış yerleşecek ve başını hayır dercesine iki yana sallayacak.

Genç Alfred koridorda yaklaşan ayak seslerini duyunca, aynı zamanda hem danışmanı hem de Almanca öğretmeni olan Herr Schäfer'i fark edip onu selamlamak üzere ayağa fırlıyor. Herr Schäfer ise Müdür'ün kapısını açarken kaşlarını çatıp başını yavaşça iki yana sallamakla yetiniyor. İçeri girmeden önce bir an duraksıyor. Tekrar Alfred'e dönüp kaba olmayan bir sesle fısıldıyor: "Rosenberg, dün akşamki konuşmada sergilediğin zayıf muhakeme örneği ile beni, hepimizi düş kırıklığına uğrattın. Sınıf temsilcisi olarak seçilmiş olman, bunu değiştirmiyor. Yine de senin hâlâ umut vadettiğine inanıyorum. Yalnızca birkaç hafta içinde mezun oluyorsun. Aptalca bir şey yapayım deme."

Dün geceki konuşma! *Ah*, demek konu *buymuş*! Alfred avucunun içiyle kafasının yanına vuruyor. *Tabii ya – bu yüzden buraya gelmem emredildi.* Sınıfındaki çoğu Baltık Almanı, ama aralarında Rus, Estonyalı, Polonyalı ve Yahudi de bulunan kırk öğrencinin neredeyse tamamının orada olmasına rağmen, Alfred kampanyasını açıkça Alman çoğunluğa yöneltmiş ve soylu Alman kültürünün koruyucuları olarak görevlerinden bahsederek onları heyecanlandırmıştı. "İrkımızı temiz tutun," demişti onlara, "soylu geleneklerimizi unutarak, aşağılık fikirleri kabul ederek, onların aşağılık ırklarıyla karışarak ırkımızı zayıflatmayın." Belki orada durmalıydı. Ama kaptırmıştı bir kere kendini. Belki de çok ileri gitmişti.

Üç metrelik devasa kapının açılmasıyla ve Müdür Epstein'ın gürleyen sesiyle, içine daldığı bu düşüncelerden çıkıyor. “*Herr Rosenberg, bitte, herein.*”

İçeri giren Alfred, Müdür'ün ve Almanca öğretmeninin uzun, koyu renkli, ağır bir ahşap masanın bir ucunda oturduğunu görüyor. Boyu bir seksenden fazla olan ve otoritesi heybetli duruşunda, delici bakışlarında, güzelce biçimlendirilmiş kalın sakalında vücut bulan Müdür Epstein'ın yanında Alfred hep küçük hissediyor kendini.

Müdür Epstein, Alfred'e masanın diğer ucundaki sandalyeye oturmasını işaret ediyor. Bu sandalye diğer uçtaki yüksek arkalıklı iki sandalyeden gözle görülür şekilde daha küçük. Müdür hiç zaman kaybetmeden konuya giriyor. “Pekâlâ, Rosenberg, benim atalarım Yahudi, değil mi? Karım da Yahudi, değil mi? Yahudiler aşağı bir ırktır ve Almanlara öğretmenlik yapmamalıdır, öyle mi? Ve anladığım kadarıyla, müdürlük mertebesine de layık değildirler, haksız mıyım?”

Cevap yok. Alfred nefes vererek sandalyesine iyice gömülmeye çalışıyor, başını öne eğiyor.

“Rosenberg, görüşlerini doğru ifade ettim mi?”

“Efendim... şey, efendim, çok telaşla konuştum. Bu sözleri sadece genel anlamda kullandım. Bu bir seçim konuşmasıydı ve bu şekilde konuştum çünkü benden bunu duymak istiyorlardı.” Alfred gözünün ucuyla Herr Schäfer'in sandalyesinde kaykıldığını, gözlüğünü çıkarıp gözlerini ovuşturduğunu görüyor.

“Ah, anlıyorum. Genel anlamda kullandın demek? Ama şimdi karşıdayım, genel değil, özel olarak buradayım.”

“Efendim, ben sadece bütün Almanların düşündüğü şeyi söyledim. Irkımızı ve kültürümüzü korumamız gerektiğini.”

“Peki ya ben ve Yahudiler?”

* (Alm.) Bay Rosenberg, lütfen içeri buyurun. (yay. n.)

Alfred yine başını sessizce öne eğiyor. Masanın ortasından doğru camdan dışarı bakmak istese de, başını kaldırıp kaygılı gözlerle Müdür'e bakıyor.

"Evet, elbette, cevap veremiyorsun. Belki benim ve karımın soyunun saf Alman olduğunu ve atalarımızın Baltık'a on dördüncü yüzyılda geldiğini söylemem dilini çözebilir. Dahası biz sadık Lütercileriz."

Alfred başını yavaşça sallayarak onaylıyor.

"Ama sen bana ve karıma Yahudi dedin," diye devam ediyor Müdür.

"Ben öyle demedim. Sadece söylentiler olduğunu söyledim..."

"Seçimde avantaj elde etmek için yaymaktan memnuniyet duyduğun söylentiler. Söyle bana Rosenberg, söylentiler hangi gerçeklere dayanıyor? Yoksa havada mı kalıyorlar?"

"Gerçekler mi?" Alfred başını iki yana sallıyor. "Şey, belki soyadınız?"

"Demek Epstein, Yahudi soyadı, öyle mi? Bütün Epsteinlar Yahudidir, öyle mi? Yoksa yüzde ellisi mi? Yoksa birazı mı? Belki de binde biridir? Akademik araştırmaların sana bu konuda nasıl bir veri sağladı bakalım?"

Cevap yok. Alfred başını iki yana sallıyor.

"Yani okulumuzda aldığın bütün o bilim ve felsefe eğitime rağmen bildiklerini nereden bildiğini hiç düşünmediğini mi söylemek istiyorsun? Aydınlanma'nın en önemli derslerinden biri bu değil mi? Bunu sana öğretmeyi beceremedik mi? Yoksa sen mi öğrenmeyi beceremedin?"

Alfred sersemlemiş görünüyor. Herr Epstein uzun masanın üstünde parmaklarını bir süre tıkırdattıktan sonra konuşmaya devam ediyor.

"Ya seninki, Rosenberg? Senin soyadın da Yahudi soyadı mı?"

"Olmadığından eminim."

“Ben o kadar emin değilim. Sana soyadları hakkında bazı gerçekleri anlatayım. Almanya’daki Aydınlanma süresince...” Müdür Epstein birden durup bağılıyor. “Rosenberg, Aydınlanma’nın ne zaman gerçekleştiğini ve ne olduğunu biliyor musun?”

Alfred, Herr Schäfer’e bakıp yalvarır bir sesle cılızca cevap veriyor. “On sekizinci yüzyıl ve... ve şey çağıydı... mantık ve bilim çağı?”

“Evet. Doğru. Güzel. Herr Schäfer’in dersi tamamen boşa gitmemiş. O yüzyılın sonunda Yahudileri Alman vatandaşlarına dönüştürmek için Almanya’da bazı önlemler alındı ve Yahudiler Alman isimleri seçip satın almaya zorlandı. Ödeme yapmayı reddederlerse ancak Schmutzfinger veya Drecklecker gibi gülünç soyadları alabiliyorlardı. Çoğu Yahudi daha güzel ve daha zarif, örneğin Rosenblum gibi bir çiçek ya da Greenbaum gibi bir şekilde doğayla ilişkili olan soyadları almak için para ödemeyi kabul etti. Soylu kalelerinin isimleri daha da popülerdi. Mesela, Epstein Kalesi’nin soylu çağrışımları vardı çünkü Kutsal Roma İmparatorluğu’ndaki büyük bir aileye aitti. On sekizinci yüzyılda o civarda yaşayan Yahudiler genellikle soyadı olarak bunu seçtiler. Bazı Yahudiler daha düşük ücretlerle Levy veya Cohen gibi daha geleneksel Yahudi soyadları aldılar.

“Senin soyadına gelince Rosenberg, o da çok eskidir. Ama yüzyılı aşkın bir süredir bu soyadın yeni bir hayatı var. Anavatan’da yaygın bir Yahudi soyadı haline geldi ve seni temin ederim ki oraya gittiğinde insanların sana bakış atıp sırtıttığını fark edecek, soyundaki Yahudi atalara dair söylentiler duyacaksın. Söyle bana Rosenberg, o zaman ne olacak, onlara ne diyeceksin?”

“Sizin izinizden gidip onlara atalarımı anlatacağım, efendim.”

“Ben aileme dair birkaç yüzyıl geriye giden bir soy ağacı araştırması yaptım. Ya sen?”

Alfred başını iki yana sallıyor.

“Böyle bir araştırmayı nasıl yapman gerektiğini biliyor musun?”

Alfred yine başını iki yana sallıyor.

“O halde bitirme tezlerinden biri soykütüğü araştırmasının ayrıntılarını öğrenmek ve kendi soyunu araştırmak olsun.”

“Bitirme tezlerimden biri mi, efendim?”

“Mezun olmaya ve Politeknik Enstitüsü’ne girmeye uygun olup olmadığın konusundaki kuşkularımı ortadan kaldırmak için iki bitirme tezi hazırlayacaksın. Bugünkü konuşmamızdan sonra Herr Schäfer ile birlikte başka bir öğretici ödev daha kararlaştıracağız.”

“Evet, efendim.” Alfred artık durumunun ciddiyetinin farkına varmaya başlıyor.

“Söyle bana Rosenberg,” diye devam ediyor Müdür Epstein. “Dün geceki toplantıda Yahudi öğrenciler olduğunu biliyor muydun?”

Alfred başını belli belirsiz sallayarak onaylıyor. Şimdi de şöyle soruyor Müdür: “Peki, Yahudilerin bu okul için bir değer taşımadığını söylediğinde ne hissedeceklerini, nasıl tepki vereceklerini hiç düşündün mü?”

“Öncelikli görevimin Anavatan’a karşı olduğuna, koca medeniyetin içindeki yaratıcı güç olan büyük Aryan ırkımızın saflığını korumaya hizmet etmem gerektiğine inanıyorum.”

“Rosenberg, seçim bitti. Bana böyle konuşmalar yapmana gerek yok. Soruma cevap ver. Seni dinleyen Yahudilerin duygularını sordum sana.”

“Bence eğer dikkatli olmazsak Yahudi ırkı bizi çökertecektir. Onlar, zayıf. Parazit gibiler. Ebedî düşmanlarımız. Aryan değerlerine ve kültürüne zıt düşen bir ırk.”

Alfred’in hararetine şaşırان Müdür Epstein ve Herr Schäfer endişeyle bakışıyorlar. Müdür Epstein biraz daha derin bir sorgulamaya geçiyor.

“Sorduğum sorudan kaçmaya çalıştığını görüyorum. Konuya başka bir şekilde yaklaşayım. Yahudiler zayıf, parazit gibi, aşağılık bir ırk, öyle mi?”

Alfred başıyla onaylıyor.

“O zaman söyle bana Rosenberg, böyle zayıf bir ırk bizim mutlak güçlü Aryan ırkımızı nasıl tehdit edebilir?”

Alfred cevabını hazırlamaya çalışırken Herr Epstein devam ediyor. “Söylesene Rosenberg, Herr Schäfer’in derslerinde Darwin’i gördünüz mü?”

“Evet,” diye yanıtlıyor Alfred. “Herr Schäfer’in tarih dersinde ve ayrıca Herr Werner’in biyoloji dersinde.”

“Darwin hakkında ne biliyorsun?”

“Türlerin evrimini ve en uyumlu olanların hayatta kaldığını.”

“Ah, evet, en uyumlu olanlar hayatta kalır. Din derslerinde de Eski Ahit’i okumuştundur tabii, değil mi?”

“Evet, Herr Müller’in dersinde.”

“O halde Rosenberg, bir düşünelim, Kitab-ı Mukaddes’te tarif edilen düzinelerce halk ve kültür yok oldu. Doğru mu?”

Alfred başıyla onaylıyor.

“Yok olan bu halklardan birkaçını sayabilir misin?”

Alfred yutkunuyor: “Fenikeliler, Moablılar... ve Edomlular.” Herr Schäfer’in aşağı yukarı salladığı başına kaçamak bir bakış atıyor.

“Harika. Ama hepsi yok olup gitti. Yahudiler hariç. Yahudiler hayatta kaldı. Bu durumda, Darwin olsa Yahudilerin hepsinden uyumlu olduğunu söylemez miydi? Beni anlayabiliyor musun?”

Alfred hızla yanıtlıyor: “Ama bunu kendi güçleri sayesinde başarmadılar. Parazit gibi yaşayarak Aryan ırkının daha da iyi olmasını engellediler. Hayatta kalmalarının tek sebebi bizim gücümüzü, altınımızı ve zenginliğimizi emmeleri.”

“Ah, oyunu adilce oynamadılar yani,” diye devam ediyor Müdür Epstein. “Doğanın büyük düzeninde adil oyuna yer olduğunu ileri sürüyorsun demek. Başka bir deyişle, soylu bir hayvan hayatta kalma mücadelesinde kendini kamufle etmemeli veya sinsice avlanmamalı, öyle mi? Ne tuhaf, Darwin’in çalışmalarında dürüstlikle ilgili bir şey olduğunu hatırlamıyorum.”

Şaşıran Alfred, sessizce oturmaya devam ediyor.

“Neyse bunu boş ver,” diyor Müdür. “Başka bir noktaya bakalım. Yahudi ırkının çok büyük adamlar çıkardığını kabul edersin. Yahudi olarak doğan İsa’yı düşün.”

Alfred yine çabucak cevap veriyor. “İsa’nın Yahudilerin bulunduğu Yahudiye’de değil, Celile’de doğduğunu okudum. Bazı Celileliler sonunda Musevi dininin gereklerini yerine getirmeye başlasalar da onların kanında gerçek Yahudilik yok.”

“Ne?” Müdür Epstein ellerini havaya kaldırıp Herr Schäfer’e soruyor: “Bu fikirler nereden geliyor Herr Schäfer? Rosenberg yetişkin olsa, ne içmiş diyeceğim... Tarih derslerinde bunu mu öğretiyorsunuz?”

Herr Schäfer başını iki yana sallayıp Alfred’e dönüyor. “Bu fikirleri nereden öğreniyorsun? Okuduğunu söyledin, ama benim dersimde değil. Ne okuyorsun sen Rosenberg?”

“Soylu bir kitap efendim. *On Dokuzuncu Yüzyılın Temelleri*.”

Herr Schäfer elini alnına vurup sandalyesine yığılıveriyor.

“O nedir?” diye soruyor Müdür Epstein.

“Houston Stewart Chamberlain’in kitabı,” diye yanıtlıyor Herr Schäfer. “Kendisi bir İngiliz, Wagner’in de damadı. Hayali tarih yazıyor; yani kendi uydurduğu bir tarihi anlatıyor.” Alfred’e dönüyor. “Chamberlain’in kitabını nereden buldun?”

“Bazılarını amcamın evinde okudum, sonra almak için yolun karşısındaki kitapçıya gittim. Ellerinde yoktu, ama benim için sipariş ettiler. Geçen ay okudum bunu.”

“Ne coşku ama! Ders kitapların için de bu coşkuyu göstermeni çok isterdim,” diyor Herr Schäfer, Müdür’ün odasının duvarında sıra sıra dizilmiş deri ciltli kitaplarla dolu rafları eliyle göstererek. “Hatta tek bir ders kitabı için göstersen bile yeterli!”

“Herr Schäfer,” diyor Müdür. “Bu eserle, bu Chamberlain’le bir aşinalığınız var mıdır?”

“Herhangi bir sahte tarihçiyle ne denli aşına olmak istersem, ancak o kadar. Kendisi Aryan ırklarının temel üstünlüğüyle ilgili yazıları Wagner’i etkileyen Fransız ırkçı Arthur Gobineau’yu ünlü yapan kişidir. Hem Gobineau hem de Chamberlain büyük Yunan ve Roma medeniyetlerinde Aryan liderliğiyle ilgili abartılı iddialarda bulunuyor.”

“O medeniyetler sahiden de harikaydı ama!” diye birden araya giriyor Alfred. “Ta ki aşağılık ırklarla, yani zehirli Yahudilerle, siyahilerle, Asyalılarla karışana kadar. Sonra iki medeniyet de çöktü.”

Laflarını bölmeye cüret eden bu öğrenci karşısında hem Müdür Epstein hem de Herr Schäfer ırkiliyor. Müdür, bu onun sorumluluğuymuş gibi Herr Schäfer’e bakıyor.

Herr Schäfer suçu öğrencisine atıyor. “Keşke sınıfta da böyle coşkulu olsa.” Alfred’e dönüyor. “Bunu sana kaç kez söyledim Rosenberg? Kendi eğitiminle hiç ilgili değilsin. Seni kaç kez okumalarımıza dâhil etmeye çalıştım? Ama şimdi görüyorum ki tek bir kitap fitilini ateşlemeye yetmiş. Bunu nasıl yorumlamalıyız?”

“Belki daha önce hiç böyle bir kitap okumadığımı içindir: ırkımızın asaletine ilişkin gerçeği anlatan bir kitap; aslında sadece Yunan ve Roma değil, Mısır, Pers, hatta Hindistan da dâhil bütün büyük imparatorluklardaki medeniyetleri bizim ırkımız kurmuşken, âlimlerin tarihi insanlığın ilerleyişi olarak yazmakla nasıl hata ettiğini anlatan bir kitap! Bu imparatorlukların her biri, ancak çevremizi saran aşağı ırklar tarafından kirletildiğimizde çöktü.”

Alfred, Müdür Epstein'a bakıp olabildiğince saygılı bir şekilde konuşuyor. "Efendim, daha önceki sorunuzun cevabı bu. Bu yüzden birkaç Yahudi öğrencinin incinmiş duyguları için ya da Yahudiler kadar aşağı olmakla birlikte onlar kadar organize olmayan Slavlar için üzülüyorum."

Müdür Epstein ve Herr Schäfer yine bakışıyorlar, artık ikisi de durumun ciddiyetinin farkında. Karşılarındakinin alelade bir yaramaz veya başına buyruk ergen olmadığı aşikâr.

Müdür Epstein, "Rosenberg, lütfen dışarıda bekle," diyor. "Özel olarak görüşeceğiz."

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AMSTERDAM – 1656

Şabat arifesinin akşamında Jodenbreestraat, Yahudi kaynıyordu. Hepsinin elinde bir dua kitabı ve içinde dua şalı olan küçük kadife birer çanta vardı. Amsterdam'daki bütün Sefarad Yahudileri sinagoğa doğru gidiyordu, biri hariç. Bento dükkânın kapısını kilitledikten sonra kapıda durdu, sel gibi akan Yahudilere uzun uzun baktı, derin bir nefes aldı, kalabalığın arasına dalıp aksi yönde ilerlemeye başladı. İnsanlarla göz göze gelmekten sakınıp, mahcubiyetini azaltmak için kendi kendine telkin edici sözler mırıldandı. *Kimse fark etmiyor, kimsenin umurunda değil. Önemli olan kötü bilinmek değil, vicdanın rahat olmasıdır. Bunu daha önce pek çok kez yaptım.* Ama deli gibi atan kalbi, mantığın zayıf silahlarına karşı dayanıklıydı. Sonra dışarıdaki dünyayı kapamaya, içine çekilmeye, mantık ve duyguları arasındaki bu ilginç düelloyu hayranlıkla izleyerek dikkatini dağıtmaya çalıştı. Bu düelloyu her zaman mantığı kazanırdı.

Kalabalık azaldıkça o da daha rahat yürümeye başladı ve Koningsgracht kanalına sınırı olan caddeden sola dönüp Latince ve klasik eserler dersleri veren olağanüstü hoca Franciscus van den Enden'in evine ve dersliğine doğru ilerledi.

Jacob ve Franco'yla karşılaşması epey hatırdı kalıcı olmakla birlikte, birkaç ay önce Franciscus van den Enden'in dükkâna

adımını atmasıyla çok daha unutulmaz bir karşılaşma gerçekleşmişti. Bento yürürken, o karşılaşmayı hatırlayarak kendini oyaladı. Ayrıntılar zihninde mükemmel bir netlikteydi hâlâ.

Şabat arifesinde alacakaranlık çökerken, dükkâna iri yarı, resmi giyimli, orta yaşlı, kibar duruşlu bir adam girip mallara bakmaya başlıyor. Bento defterine bir şeyler yazmakla o kadar meşgul ki müşterisinin geldiğini fark etmiyor. Sonunda van den Enden varlığını belli etmek için hafifçe öksürüyor ve sonra daha güçlü, ama kaba olmayan bir ses tonuyla, "Genç adam, bir müşteriyle ilgilenemeyecek kadar meşgul değiliz, değil mi?" diyor.

Bento kelimenin ortasında kalemini bırakıp ayağa fırlıyor. "Meşgul mü? Hiç de değil, efendim. Bugün gelen ilk müşterisiniz. Lütfen dikkatsizliğimi bağışlayın. Size nasıl yardımcı olabilirim?"

"Bir litre şarap ve fiyatına bağlı olarak belki bir kilo da şu aşığıdaki sepette duran sıska kuru üzümlerden istiyorum."

Bento terazinin bir kefesine ağırlık, diğerine eski bir tahta kepçeyle kuru üzüm koyup dengeyi bulana kadar devam ediyor. "Ama yazmana engel oldum," diyor van den Enden. "Bir dükkâna girip yazmaya müşterilerinin farkına varmayacak kadar kendini kaptırmış bir tezgâhtar görmek ne kadar ferahlatıcı ve sıra dışı... Hayır, sıra dışıdan da öte, bu eşsiz bir deneyim. Bir öğretmen olarak genellikle bunun tam aksini yaşıyorum. Öğrencilerim yapmaları gereken bu olduğu halde ne yazıyorlar ne de düşünüyorlar."

"İşler kötü," diye cevaplıyor Bento. "Bu yüzden düşünüp yazmak dışında yapılacak bir şeyim olmadan saatlerce oturuyorum burada."

Müşteri, Spinoza'nın hâlâ açık olan defterini işaret ediyor. "Yazdıklarınız konusunda bir tahminde bulunayım. İşler kötü olduğuna göre, mallarınızın akıbetinden endişelisiniz mutlaka. Defterinize gelir ve giderleri kaydediyor, bütçe yapıyor ve olası çözümleri listeliyORSunuz? Doğru mu?"

Bento yüzü kızarmış halde defterini ters çeviriyor.

“Benden bir şey gizlemeyin, genç adam. Ben usta bir casusum ve sır tutarım. Ve bazen ben de yasak şeyler düşünürüm. Ayrıca belagat öğretmeyi meslek edinmiş biriyim ve emin olun yazılarınızı iyileştirebilirim.”

Spinoza, adamın görmesi için defterini kaldırıp sırtarak soruyor: “Portekizceniz nasıldır, efendim?”

“Portekizce mi! Beni yakaladınız, genç adam. Felemenkçeye evet. Fransızcaya, İngilizceye, Almancaya evet. Latince ve Yunancaya evet. Hatta biraz İspanyolcaya ve tek tük İbranice ve Aramiceye bile evet. Ama Portekizcem yok. Felemenkçeyi kusursuz konuşuyorsunuz. Neden Felemenkçe yazmıyorsunuz? Buralısınız herhalde, değil mi?”

“Evet. Babam çocukken Portekiz’den göç etmiş. Ticari işlerimde Felemenkçeyi kullansam da Felemenkçe yazarken pek rahat değilim. Bazen İspanyolca da yazıyorum. Son zamanlarda da İbranice çalışmaya başladım.”

“Kutsal metinleri orijinal dillerinde okumayı istemişimdir hep. Ne yazık ki Cizvitler bana çok kısıtlı bir İbranice eğitimi verdi. Ama yazdıklarınızla ilgili soruma hâlâ cevap alamadım.”

“Bütçe ve satışları iyileştirmeye ilgili olarak yazdığımıza dair tahmininiz işlerin yavaş olduğunu söylememe dayanıyor olmalı. Bu mantıklı bir tümdengelim, ama bu durumda tamamen yanlış. Zihnim işlerle nadiren meşgul olur ve bu konuda hiç yazmam.”

“Yanılmışım demek. Ama yazdıklarınızın odak noktasını biraz daha kurcalamadan önce küçük bir şey söylememe, pedagojik bir yorumda bulunmama izin verin. Bu vazgeçmesi zor bir alışkanlık. ‘Tümdengelim’ sözcüğünü yanlış kullanıyorsunuz. Mantıklı bir sonuç çıkarmak için belirli gözlemlere dayanma süreci, başka bir deyişle münferit gözlemlerden yukarıya hareketle bir teori geliştirmek tümevarımdır, oysa tümdengelim olası bir teoriyle başlar ve bir mantık çerçevesinde aşağıya doğru bir yol izleyerek bazı sonuçlara ulaşır.”

Spinoza'nın düşünceli, hatta belki de minnettar bir ifadeyle başını aşağı yukarı salladığını fark eden van den Enden devam ediyor. "Eğer işle ilgili yazmıyorsanız, genç adam, ne yazıyorsunuz o halde?"

"Dükkânımın dışında gördüklerimi."

Van den Enden, Bento'nun bakışlarını takip edip caddeye bakıyor.

"Bakın. Herkes hareket halinde. Hayatları boyunca bütün gün ileri geri koşturup duruyorlar. Hangi amaçla? Zengin olmak mı? Ün kazanmak mı? İştah uyandıran zevkler mi? Bu amaçlar kesinlikle yanlış tercihleri temsil eder."

"Neden?"

Bento söylemek istediklerini söyledi, ama müşterisinin sorusuyla cesaretlenip devam ediyor. "Bu amaçların sonu gelmez. Ulaşılan her amaç, yeni gereksinimler doğurur. Daha çok koşturmaca, daha çok arayış... sonsuza dek. Tükenmeyen mutluluğa uzanan asıl yol başka bir yerde olmalı. İşte bunları düşünüp yazıyordum." Bento kıpkırmızı kesiyor. Bu düşüncelerini daha önce kimseyle paylaşmamıştı.

Müşterinin yüzünde büyük bir ilgi belirliyor. Alışveriş çantasını yere bırakıyor, yaklaşıyor, Bento'nun yüzüne bakıyor.

İşte o andı. En önemli an. Bento o anı çok sevmişti; o şaşkın bakışı, yabancıнын yüzünde beliren yeni ve artan ilgiyi, saygıyı. Hem de ne yabancı ama! Dışarıdaki o büyük, Yahudi olmayan dünyadan gelen bir elçi. Önemi aşikâr bir adam. Bento, o anı zihninde sadece bir kez canlandırmakla yetinemiyordu: Sahneyi her defasında ikinci, üçüncü ve dördüncü kez baştan oynatıyordu. Ve bunu her yapışında gözleri yaşlarla doluyordu. Bir hoca, zarif ve bilge bir adam onunla ilgilenmiş, onu ciddiye almış, hatta belki de "Bu, olağanüstü bir genç adam," diye düşünmüştü.

Bento büyük bir çabayla kendini bu en önemli andan kurtarıp ilk görüşmelerini hatırlamaya devam etti.

Müşteri ısrar ediyor. "Tükenmeyen mutluluğun başka bir yerde yattığını söylüyorsunuz. Bu 'başka yer'in neresi olduğunu söyleyin bana."

“Sadece mutluluğun yok olan nesnelerde olmadığını biliyorum. Dışarıda değil, içeride yatıyor. Neyin korkunç, değersiz, cazip veya paha biçilmez olduğuna karar veren şey zihindir, dolayısıyla değiştirilmesi gereken şey zihindir, sadece zihin.”

“Adınız nedir, genç adam?”

“Bento Spinoza. İbranicede Baruch derler.”

“Ve Latince de Benedictus. İyi, kutsal bir isim. Ben de Franciscus van den Enden. Klasikler üzerine eğitim veren bir akademi yürütüyorum. Spinoza, diyorsun... hımm, Latince ‘spina’ ve ‘spinosus’ sırayla ‘diken’ ve ‘dikenlerle dolu’ anlamına gelir.”

“D’espinhosa Portekizcede ‘dikenli yerden’ demektir,” diyor Bento başını sallayarak.

“Sorularınız Ortodoks, doktrinci eğitimciler için dikenli olabilir.” Van den Enden’in dudakları muzip bir gülümsemeyle bükülüyor. “Söyleyin bana genç adam, öğretmenleriniz için dikenli bir öğrenci miydiniz?”

Bento da sırtlıyor. “Evet, bir zamanlar öyleydim. Ama artık öğretmenlerimden uzaklaştım. Dikenli yanlarımı defterimle sınırlandırıyorum. Benim sorularım batıl inançları olan bir toplulukta hoş karşılanmıyor.”

“Batıl inançlar ve mantık hiçbir zaman yakın olmamıştır. Ama belki sizi kafa yapıları birbirine benzeyen arkadaşlarla tanıştırayabilirim. Mesela tanışmanız gerekenlerden biri burada.” Van den Enden çantasına uzanıp eski bir kitap çıkarıyor, Bento’ya uzatıyor. “Bu adamın adı Aristoteles ve bu kitap sizin sorduğunuz türden sorulara dair keşiflerini içeriyor. O da zihnimizi ve mantık güçlerimizi mükemmelleştirme çabasını üstün ve eşsiz bir insan projesi olarak görüyordu. Aristoteles’in yazdığı Nikomakhos’a Etik sonraki derslerinizden biri olmalı.”

Bento sayfalarını çevirmeden önce kitabı burnuna götürüp kokusunu içine çekiyor. “Bu adamı duymuştum ve onunla tanışmak istiyordum. Ama konuşamayız ki. Ben Yunanca bilmiyorum.”

“O zaman Yunanca da eğitiminizin bir parçası olmalı. Latince ustalaştıktan sonra tabii. Eğitimli habamlarınızın klasikler konusunda

bu kadar az şey bilmesi ne yazık. Bakış açıları o kadar dar ki Yahudi olmayanların da bilgelik arayışında olduklarını sık sık unutuyorlar.”

Bento hemen cevap veriyor. Her zamanki gibi, Yahudiler ne zaman saldırıya uğrasa Yahudi oluveriyor. “Bu doğru değil. Haham Menassch ve Haham Mortera, Aristoteles’i Latince çevirisinden okudu. Ve Maimonides de Aristoteles’in en büyük filozoflardan biri olduğunu düşünüyordu.”

Van den Enden doğruluyor. “Aferin genç adam, aferin. Bu cevabınızla giriş sınavımı geçtiniz. Yaşlı hocalara karşı bu sadakatinizi gördükten sonra sizi akademimde okumaya resmen davet etmek istiyorum. Artık Aristoteles’i sadece duymuş olmanız yeterli değil, onu bizzat tanımanızın zamanı geldi. Aristoteles’i, onun Sokrates, Platon gibi yoldaşlarını ve daha nicelerini size öğretebilirim.”

“Ah, ama ücret meselesi var. Dediğim gibi, işler kötü.”

“Bir anlaşma yapabiliriz. Öncelikle nasıl bir İbranice öğretmeni olduğunuzu görelim. Kızım ve ben İbranice öğrenmek istiyoruz. Ama başka takas yolları da bulabiliriz. Şimdilik şarap ve kuru üzümlerin yanına bir kilo da badem ekleyin bakalım, ama o sıska kuru üzüm-lerden değil, üst raftaki şu iri olanları bir görelim.”

Bento yeni hayatının başlangıcına ait bu hatıraya öyle bir dalmıştı ki gideceği yeri birkaç blok geçtiğini fark etmedi bile. Derken birden kendine geldi, durdu, tekrar bir yön tayini yaptı ve geçtiği yoldan geri dönerek van den Enden’in Singel’e bakan dört katlı evine vardı. Sınıfların bulunduğu en üst kata çıkarken, alışkanlığı olduğu üzere her katta durup odalara gizlice göz attı. İlk kattaki, üzerinde Delft’in mavi beyaz yel değirmenleri olan karolarla çerçevelenmiş yer döşemesi hiç ilgisini çekmedi.

İkinci kattaki lahana turşusu ve köri kokusu ona yine öğle ve akşam yemeği yemeyi unuttuğunu hatırlattı.

Üçüncü kattaki parıltılı harpı ve duvarda asılı goblenleri hayran hayran incelemekle çok vakit kaybetmedi ama, her zamanki gibi, duvarları dolduran yağlı boya tabloların tadını çıkardı. Sahilde duran bir tekne resmine bakıp kıyıdaki büyük figürlerle teknede oturan daha küçük iki figürün (biri pruvada, diğeri ve daha küçüğü ise arkada) yarattığı perspektifi inceledi. Akşam karakalem bir kopyasını yapmak üzere tabloyu aklına iyice kazıdı.

Dördüncü katta onu van den Enden ve altı akademi öğrencisi karşıladı. Öğrencilerden biri Latince çalışıyordu, beşi Yunancaya geçmişti. Van den Enden akşama her zamanki gibi Latince dikte alıştırmasıyla başladı, öğrenciler metinleri Felemenkçe veya Yunancaya tercüme ettiler. Van den Enden yeni bir dil öğrenme sürecine biraz tutku aşılama umuduyla ilginç ve eğlenceli metinler seçiyordu. Geçen üç haftanın metni Ovidius'tu ve bu gece van den Enden Narkissos hikâyesinden bir parça okuyordu.

Diğer öğrencilerin aksine, Spinoza fantastik dönüşümlere dair büyümlü hikâyelerle hiç ilgilenmiyordu. Onun bu tür eğlencelere ihtiyaç duymadığı kısa sürede anlaşıldı. Öğrenmeye yönelik büyük bir tutkusu ve soluk kesen bir dil yeteneği vardı. Bento'nun olağanüstü bir öğrenci olacağını van den Enden hemen anlamış olsa da, öğrencisinin her kavramı, her genellemeyi ve gramerle ilgili bütün istisnaları daha açıklama hocasının dudaklarından dökülmeden kavraması ve aklında tutması onu şaşırtmaya devam ediyordu.

Günlük Latince alıştırmaları van den Enden'in kızı Clara Maria'nın denetimindeydi. On üç yaşında uzun boyunlu, tıg gibi bir kız olan Clara Maria'nın büyüleyici bir gülümsemesi ve hafif de bir kamburu vardı. Clara da dil konusunda bir dâhiydi ve babasıyla öğrencilerin ödevleri hakkında konuşurken dilden dile atlayıp bu becerisini arsızca öğrencilere sergilemekten çekinmiyordu. Clara Maria, Bento'yu başta çok şaşırtmıştı. Hiç sorgulamadığı Yahudi inançlarından birisi kadınların aşağı oluşuydu:

Onlar daha aşağı haklara ve zekâyâ sahipti. Bento, Clara Maria karşısında şaşkına dönmüş olmakla birlikte, onu tuhaf biri, bir hilkat garibesi, kadınların zekâsının erkeklerinkine denk olmadığı kaidesine yalnızca bir istisna olarak görmüştü.

Van den Enden bir keresinde Yunanca üzerinde çalışan beş öğrencisiyle birlikte odadan ayrıldığında Clara Maria, on üç yaşında biri için neredeyse komik görünen bir ciddiyetle Bento ve Alman öğrenci Dirk Kerckrinck'e kelime alıştırması ve fiil çekimleri yaptırmaya başlamıştı. Dirk, Hamburg'daki tıp fakültesine gidebilmenin ön koşulu olarak Latince öğreniyordu. Clara Maria kelime alıştırmasından sonra, Jacob Cats'in evlenmemiş genç kadınların uygun davranışıyla ilgili olarak yazdığı ve kendisinin etkileyici bir tarzda okuduğu popüler bir Felemenk şiirini Latinceye tercüme etmelerini istemişti. Şiiri okuması bittikten sonra Dirk'in ve ona hemen eşlik eden Bento'nun alkışlarıyla reverans yapıp gülümsemişti.

Akşamın son kısmı Bento için her zaman en önemli bölümdü. Sekiz öğrenci, penceresi olan yegâne ve en büyük sınıfta toplanıyor, van den Enden'in kadim dünyayla ilgili anlattıklarını dinliyorlardı. Bu akşamın konusu Yunanların demokrasi fikriydi. Van den Enden'e göre bu en mükemmel yönetim şekliydi, ama şunu da kabul etmek gerekirdi ki (bu noktada bütün derslerine katılan kızına bakmıştı) "Yunan demokrasisi nüfusun yüzde ellisini, yani kadınları ve köleleri dışlıyordu." Şöyle devam etti: "Kadınların Yunan tiyatrosundaki paradoksal pozisyonunu düşünün. Yunan kadınların performanslara katılmaları ya yasaklanıyordu ya da, sonraki daha aydınlık yüzyıllarda, amfitiyatrolara alınsalar da sadece görüş açısı en kötü olan yerlere oturmalarına izin veriliyordu. Ama bir de oyundaki kahraman kadınları düşünün; Sofokles ve Euripides'in büyük tragedyalarında başrolde yer alan çelik gibi kadınları. Edebiyattaki en dişli üç kadın karakteri kısaca anlatayım: Antigone, Phaedra ve Midia."

Babasının isteği üzerine Clara Maria'nın Antigone'nin en etkileyici bölümlerinden birkaç tanesini Yunanca ve Felemenkçe okuduğu bu sunumun ardından van den Enden, Bento'dan herkes çıktıktan sonra birkaç dakika daha kalmasını istedi.

“Seninle konuşmak istediğim bazı konular var Bento. Dükkânındaki ilk karşılaşmamızda yaptığım teklifi hatırlıyor musun? Seni benzer düşünürlerle tanıştırma teklifimi?” Bento başını evet anlamında sallayınca van den Enden devam etti: “Ben unutmadım ve bu vaadimi yerine getirmeye başlayacağım. Latincedeki ilerlemen müthiş. Şimdi Sofokles ve Homeros'un diline döneceğiz. Sonra Clara Maria sana Yunan alfabesini öğretmeye başlayacak. Dahası, senin ilgini çekeceğini düşündüğüm bazı metinler seçtim. Aristoteles ve Epikür'ün ilk karşılaşmamızda ilgilendiğini ifade ettiğin konularla ilgili yazıları üzerine çalışmaya başlayacağız.”

“Geçici ve kalıcı amaçlarla ilgili yazılarımdan mı bahsediyorsunuz?”

“Kesinlikle. Latinceni mükemmelleştirmeye doğru bir adım atarak yazılarını bu dilde yazmaya başlamanı öneriyorum.”

Bento başını salladı.

“Bir konu daha var,” diye devam etti van den Enden. “Clara Maria ve ben senin öğretmenliğinde İbranice eğitimimize başlamaya hazırız. Haftaya başlasak, senin için de uygun olur mu?”

“Memnuniyetle,” diye cevap verdi Bento. “Benim için büyük zevk. Ayrıca size olan borcumu ödemem için de bir fırsat.”

“O zaman belki de pedagojik yöntemleri düşünme zamanı gelmiştir. Hiç öğretme deneyimin oldu mu?”

“Üç yıl önce Haham Mortera küçük öğrencilere İbranice öğretirken ona asistanlık yapmamı istemişti. İbranicenin karmaşık detaylarıyla ilgili bir sürü önemli düşünce kaydettim. Bir gün İbranice gramer kitabı yazmayı umuyorum.”

“Harika. Merak etme, gayet hevesli ve ilgili öğrencilerin olacak.”

“Tasadüfe bakın ki,” diye ekledi Bento, “öğleden sonra da eğitimle ilgili garip bir teklif aldım. Perişan vaziyetteki iki adam birkaç saat önce beni görmeye geldi. Onlara bir tür danışmanlık yapmamı istediler.” Sonra, Jacob ve Franco’yla karşılaşmasının ayrıntılarını anlatmaya koyuldu.

Van den Enden dikkatle dinledi ve Bento sözlerini bitirince, “Bu gece Latince kelime dağarcığına bir sözcük daha ekleyeceğim,” dedi. “Lütfen *caute* sözcüğünü not al. Anlamını İspanyolca *cauteladan* tahmin edebilirsin.”

“Evet, tedbir – Portekizce *cuidado*. Ama neden *caute*?”

“Latince, lütfen.”

“*Quad cur caute?*”

“Bir casusum Yahudi arkadaşlarının benimle çalışmandan memnun olmadıklarını söyledi bana. Hem de hiç memnun değilmiş. Kendi cemaatinden uzaklaşmandan da memnun değilmiş. *Caute*, evladım. Onlara şikâyet etmeleri için daha fazla neden verme. Derin düşüncelerini ve kuşkularını yabancılara açma. Bakalım gelecek hafta Epikür sana faydalı bir tavsiye verebilecek mi?”

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ESTONYA – 10 Mayıs 1910

Alfred gittikten sonra iki eski dost ayağa kalkıp gerinirken Müdür Epstein'ın sekreteri masaya elmalı ve cevizli tart bıraktı. Masaya oturup sessizce tartı tırtıklamaya koyuldular, bu sırada sekreter de çaylarını hazırladı.

“Ee Hermann, demek geleceğin yüzü bu?” dedi Müdür Epstein.

“Hiç de görmek istediğim bir gelecek değil. Sıcak çay iyi gelecek, bu çocuğun yanında olmak insanın kanını donduruyor.”

“Bu çocuk için, sınıf arkadaşları üzerindeki etkisi için ne kadar endişelenmeliyiz?”

Bir gölge geçti; koridorda bir öğrenci yürüyordu. Herr Schäfer aralık kalan kapıyı kapamak için ayağa kalktı.

“Okula başladığından beri danışmanıyım, pek çok dersime de katıldı. Ne tuhaftır ki onu hiç tanımıyorum. Gördüğün gibi mekanik ve mesafeli bir yanı var. Oğlanların hararetli konuşmalar yaptıklarını görüyorum ama Alfred onlara hiç katılmıyor. Kendini çok iyi gizliyor.”

“Son birkaç dakikada kendini hiç de gizlemiyordu, Hermann.”

“Bu tamamen yeni bir şey. Beni çok şaşırttı. Bugün farklı bir Alfred Rosenberg gördüm. Chamberlain’i okumak onu cesaretlendirmiş.”

“Bu işten bir hayır çıkabilir. Belki başka kitaplar okumak onu farklı şekillerde ateşleyebilir. Ama genel olarak kitaplarla arasının olmadığını söylüyorsun?”

“Ne tuhaf, buna cevap vermek zor. Bazen kitap fikrini veya yaydığı kokuyu veya belki de sadece kapaklarını sevdiğini düşünüyorum. Sık sık kolunun altında kitap yığınlarıyla dolaşır – Hauptman, Heine, Nietzsche, Hegel, Goethe. Bazen neredeyse komik denecek bir hali oluyor. Zekâsının herkesten üstün olduğunu, kitapları popüler olmaya tercih ettiğini göstermek için yapıyor bunu. Oysa kitapları gerçekten okuduğundan hep şüphe etmişimdir. Şu an ise ne düşüneceğimi bilmiyorum.”

“Chamberlain konusunda ne kadar tutkulu,” dedi Müdür. “Başka şeylere karşı da böyle tutkuları var mı?”

“Asıl mesele bu. Duygularını hep kontrol altında tutar, ama tarih öncesi konusunda sanki bir heyecan parıltısı gördüğümü hatırlıyorum. Birkaç kez küçük bir öğrenci grubunu Aziz Olai kilisesinin kuzeyindeki arkeolojik kazılara götürmüştüm. Rosenberg bu tür faaliyetlere hep gönüllü katılırdı. Bir keresinde Taş Devri’nden kalma aletlerin ve tarih öncesine ait bir ocağın ortaya çıkarılmasına yardımcı olmuştu. Çok sevinmişti.”

“Garip,” dedi Müdür, Alfred’in dosyasını karıştırırken. “Klasikleri öğrenip ardından edebiyat veya felsefe okumak üzere üniversiteye devam edebileceği bir Gymnasium’a gitmek yerine bizim okula gelmeyi tercih etmiş. Oysa ilgi alanları bunlar gibi görünüyor. Neden Politeknik’e gitmek istiyor ki?”

* Almanya’da en yüksek dereceli lise. (yay. n.)

** Almanya’da on dokuzuncu yüzyılda mühendislik eğitimi veren okullara verilen genel isim. (yay. n.)

“Sanırım maddi nedenlerden. Annesi o daha bebekken ölmüş. Babası ise veremli ve ara sıra bankada kâtip olarak çalışıyor. Yeni sanat öğretmeni Herr Purvit onun iyi bir teknik ressam olduğu kanaatinde ve mimar olmasını teşvik ediyor.”

“Demek diğerleriyle mesafesini koruyor,” dedi Müdür, Alfred’in dosyasını kapatırken, “ama buna rağmen seçimi kazandı. İki yıl önce de sınıf başkanı değil miydi?”

“Sanırım bunun popüler olmakla bir ilgisi yok. Öğrenciler bu makama saygı duymuyor, popüler çocuklar da hem yapılması gereken işlerle hem de mezuniyet konuşmasını hazırlamakla uğraşmak istemediklerinden genellikle sınıf başkanı olmaktan kaçınıyorlar. Oğlanların Rosenberg’i ciddiye aldıklarını sanmıyorum. Onu bir arkadaş grubuyla birlikte ya da birileriyle şakalaşırken gördüğümü hiç hatırlamıyorum. Genellikle şakaların hedefi oluyor. Yalnız takılıyor hep; elinde eskiz defteriyle Reval’de tek başına dolaşıyor. Bu yüzden aşırı fikirlerini burada yayabileceğini pek zannetmiyorum.”

Müdür Epstein ayağa kalkıp pencereye gitti. Dışarıda taze bahar yeşiline bürünmüş geniş yapraklı ağaçlar, uzakta kırmızı tuğla çatılı, heybetli beyaz binalar görülüyordu.

“Bana bu Chamberlain’i biraz daha anlat. Ben hep başka tür kitaplar okuduğumdan hiç dikkatimi çekmemiş. Almanya’daki nüfuzunun derecesi nedir?”

“Hızla artıyor. Hem de insanı telaşlandıracak kadar hızlı. Kitabı basılalı on yıla yakın oldu ve popüleritesi artmaya devam ediyor. Yüz bin kopyadan fazla sattığını duymuştum.”

“Sen okudun mu?”

“Başladım ama sabrım tükenince kalanına şöyle bir göz gezdirdim. Arkadaşlarımdan çoğu okudu. Eğitilmiş tarihçiler benimle aynı tepkiyi veriyor – Kilise ve tabii ki Yahudi basını da öyle.

Oysa Kaiser Wilhelm ve Amerikalı Theodore Roosevelt gibi pek çok ünlü adam da kitabı methediyor. Önde gelen yabancı gazetelerin çoğunda olumlu eleştiriler çıktı, hatta bazıları öve öve bitiremiyordu. Chamberlain kibirli bir dil kullanıyor ve soylu dürtülerimize hitaben konuşuyormuş gibi yapıyor. Ama bana sorarsan asıl yaptığı, en ilkel içgüdülerimize hitap etmek.”

“Peki popülerliğini nasıl açıklıyorsun?”

“İkna edici bir dili var. Ve eğitilmiş olmayanları etkiliyor. Her sayfada Tertullian’dan Aziz Augustinus’tan, hatta Platon veya sekizinci yüzyılda yaşamış bir Hint gizemcisinden kulağa çok anlamlı gelen alıntılar bulabilirsin. Ama bunu sadece bilgelik görüntüsü vermek için yapıyor. Aslında hepsi, önyargılı fikirlerini desteklemek için eskilerden yaptığı alakasız alıntılar. Kısa bir süre önce Wagner’in kızıyla evlenmiş olmasının da popülerliğine katkı sağladığına kuşku yok. Çoğu insan onun Wagner’in ırkçı mirasını devraldığını düşünüyor.”

“Wagner onu kabul etti mi?”

“Hayır, hiç tanışmadılar. Chamberlain kızına kur yapmaya başladığında Wagner ölmüştü. Ama Cosima onay verdi.”

Müdür biraz daha çay koydu. “Eh, görünüşe göre genç Rosenbergimiz Chamberlain’in ırkçılığından öyle etkilenmiş ki onu bundan uzaklaştırmak kolay olmayacak. Ama biraz düşününce, popüler olmayan, yalnız, biraz beceriksiz hangi ergen üstün bir ırktan geldiğini, atalarının büyük medeniyetler kurduğunu öğrendiğine memnun olmaz ki? Özellikle de hayran olacağı bir annesi olmayan, babası ölüm döşeginde, ağabeyi hasta ve...”

“Ah, Karl, bu defa da *senin* takip ettiğin düşünürün, şu Viyanalı Doktor Freud’un, yankılarını duyuyor gibiyim. Onun da yazıları son derece ikna edici ve o da klasiklere dalıp dişlerinin arasına sıkıştırdığı leziz bir alıntıyla çıkmayı her defasında başarıyor.”

“*Mea culpa*.” Freud’un fikirlerinin bana şimdi her zamankinden de mantıklı geldiğini itiraf etmeliyim. Söz gelimi, Chamberlain’in Yahudi karşıtı kitabının yüz bin sattığını söyledin. Bunca okurdan kaç kitabı senin gibi bir kenara bırakmıştır? Kaçı Rosenberg gibi etkilenmiştir? Neden aynı kitap böyle farklı tepkilere yol açıyor? Okurda kitaba kucak açan bir şeyler olmalı. Hayatı, psikolojisi, kendisini nasıl gördüğü. Zihninin derinlerinde bir yerlerde ya da Freud’un dediği gibi bilinçdışında, okurun belli bir yazara âşık olmasına neden olan bir şeyler olmalı.”

“Bir sonraki yemek sohbetimiz için etkileyici bir konu! Bu arada küçük öğrencim Rosenberg dışarıda endişeden kendini yiyip bitiriyor olmalı. Onu ne yapacağız?”

“Evet, bundan kaçıyoruz sanırım. Ona ödevler vereceğimizi söyledik, ne vereceğimizi belirlemeliyiz. Belki de çıtayı fazla yükseğe koyuyoruz. Geriye kalan birkaç hafta içinde onda olumlu bir etki yaratacak bir ödev bulmak mümkün olabilir mi? İçinde çok fazla öfke, ‘gerçek Alman’ hulyası hariç her şeye karşı büyük bir nefret gördüm. Sanırım onu fikirlerden uzaklaştırıp daha somut bir şeye, dokunabileceği bir şeye yönlendirmemiz gerekiyor.”

“Katılıyorum. Bir kişiden nefret etmek bir ırktan nefret etmekten daha zordur,” dedi Herr Schäfer. “Aklıma bir şey geldi. Rosenberg’in sevdiğini düşündüğüm bir Yahudi var. Hadi onu geri çağıralım, oradan girerim konuya.”

Müdür Epstein’in sekreteri çay tabaklarını toplayıp Alfred’i çağırdı. O da içeri gelip tekrar masanın ucundaki yerine oturdu.

Herr Schäfer yavaşça piposunu doldurdu, yaktı, ondan bir nefes aldı, dışarı bir duman bulutu verdi ve söze başladı: “Rosenberg, birkaç sorumuz daha var. Irksal anlamda Yahudilerle ilgili duygularının farkındayım, ama birkaç iyi Yahudi ile karşılaştığın

* Yapılan hatanın kabul edildiğini belirten Latince bir söz. (ç. n.)

da olmuştur mutlaka. Aynı doktora gittiğimizi biliyorum: Herr Apfelbaum. Seni onun doğurttuğunu duymuştum.”

“Evet,” dedi Alfred. “Hayatım boyunca doktorum oldu.”

“Benim de bunca yıllık dostumdur. Söyle bana, o zehirli mi? Parazit mi? Reval’de ondan daha fazla çalışan yoktur. Sen daha bebekken, anneni veremden kurtarmak için gece gündüz nasıl uğraştığını kendi gözlerimle gördüm. Annenin cenazesinde de ağladığını söylemişlerdi bana.”

“Doktor Apfelbaum iyi adamdır. Bize her zaman iyi baktı. Bu arada, parasını her zaman ödedik. Ama iyi Yahudiler olabilir zaten. Bunu biliyorum. Onun kişiliği hakkında kötü bir şey söylemiyorum, sadece Yahudi tohumuyla ilgili bir şey söylüyorum. Bütün Yahudilerin nefret dolu bir ırkın tohumlarını taşıdıkları inkâr edilemez ve...”

“İşte yine o sözcük, ‘nefret,’ diye araya girdi Müdür Epstein, kendini zar zor tutarak. “Nefreti çok duyuyorum, Rosenberg, ama sevmekle ilgili bir şey duymuyorum. Sevginin İsa’nın mesajının en önemli kısmı olduğunu unutma. Sadece Tanrı’yı değil, komşunu da sevmek. Chamberlain’in kitabında okuduklarıyla her hafta kilisede duyduğun Hristiyan sevgisi arasında bir çelişki yok mu?”

“Efendim, ben her hafta kiliseye gitmiyorum. Bıraktım.”

“Baban bu konuda ne düşünüyor? Chamberlain olsa ne hissedirdi?”

“Babam kiliseye hiç adım atmadığını söylüyor. Ve okuduklarıma bakılırsa hem Chamberlain hem de Wagner kilise öğretilerinin bizi güçlendirmekten çok zayıflattığını iddia ediyor.”

“İsa Mesih’i sevmiyor musun?”

Alfred duraksadı. Her yerde tuzaklar seziyordu. Burası tehlikeli bir zemindi: Müdür kendisini sadık bir Lüterci olarak tanımlamıştı. Chamberlain’den şaşmamak daha güvenliydi. Alfred onun kitabındaki sözleri hatırlamaya çalıştı. “Chamberlain gibi ben de

İsa'ya hayranım. Chamberlain ona ahlak dâhisi diyor. Büyük bir gücü ve cesareti vardı ama ne yazık ki öğretileri, İsa'yı acı çeken ezik bir adama çeviren Pavlus tarafından Yahudileştirildi. Her Hristiyan kilisesinde İsa'nın çarmıha gerilişiyle ilgili resim ve vitraylar var. Hiçbiri güçlü ve cesur İsa'yı göstermiyor; yozlaşmış hahamlara meydan okuma cesareti gösteren, satıcıları tek başına tapınaktan kovan İsa'yı."

"Demek Chamberlain, aslan İsa'yı görüyor, kuzu olanı değil?"

"Evet," dedi Rosenberg cesaretleterek. "Chamberlain, İsa'nın orada ve o tarihte ortaya çıkmış olmasının bir trajedi olduğunu söylüyor. Eğer İsa Alman halkına veya mesela Hintlere vaaz verseydi sözlerinin çok farklı bir etkisi olurdu."

"İlk soruma dönelim," dedi Müdür yanlış yoldan gittiğini fark ederek. "Basit bir sorum var: Kimi seviyorsun? Kahramanın kim? Herkesten çok kime hayransın? Yani şu Chamberlain'in haricinde."

Alfred hemen cevap vermedi. Bir şey söylemeden önce epeyce düşündü. "Goethe'ye."

Hem Müdür Epstein hem de Herr Schäfer hafifçe yerinden doğruldu. "İlginç bir seçim Rosenberg," dedi Müdür. "Bu senin seçimin mi yoksa Chamberlain'in mi?"

"İkisi de. Sanırım Herr Schäfer'in de. Derste herkesten çok Goethe'yi övüyor." Alfred onay için Herr Schäfer'e baktı, o da başıyla onayladı.

"Söyle bana, neden Goethe?" diye sordu Müdür.

"O ölümsüz bir Alman dâhi. En büyük Alman. Yazı, bilim, sanat ve felsefe dehası. Bu kadar çok alanda dâhi sayılabilecek onun gibi bir başkası yok."

"Mükemmel bir cevap," dedi Müdür Epstein birden canlanarak. "Sanırım senin için mükemmel bir mezuniyet projesi buldum."

İki öğretmen özel olarak görüştü, birbirine bir şeyler fısıldadı. Müdür Epstein odadan çıkıp az sonra büyük bir kitapla geri döndü. O ve Schäfer birlikte kitabın üstüne eğilip birkaç dakika boyunca sayfaları çevirip metni taradılar. Müdür bazı sayfa numaralarını not ettikten sonra Alfred'e döndü.

"İşte projen. Goethe'nin otobiyografisindeki iki bölümü –on dört ve on altıncı bölümleri– dikkatle okuyacak, Goethe'nin kişisel kahramanlarından biri olan, uzun zaman önce yaşamış Spinoza adındaki bir adamla ilgili yazdığı her satırı kâğıda geçireceksin. Bu ödev mutlaka hoşuna gidecektir. Kahramanının otobiyografisini okumak keyifli olacaktır. En sevdiğin adam Goethe olduğuna göre, onun sevdiği ve hayran olduğu adam hakkında söylediklerini öğrenmek isteyeceğini düşünüyorum. Haksız mıyım?"

Alfred temkinli bir ifadeyle başını salladı. Müdür'ün bu kadar keyifli olmasından afallamıştı, bir tuzak seziyordu.

"O halde," diye devam etti Müdür, "projenin detaylarını netleştirelim. Goethe'nin otobiyografisinin on dört ve on altıncı bölümlerini okuyup onun Benedict Spinoza hakkında yazdığı her cümleyi not edeceksin. Üç kopya yapacaksın; biri kendine, ikisi bize. Spinoza'yla ilgili yorumlardan herhangi birini atladığını görürsek bütün ödevi doğru yapana kadar tekrarlayan gerekecek. Ödevini okumak ve her yönüyle tartışmak için iki hafta içinde tekrar görüşeceğiz. Anlaşıldı mı?"

Alfred yine başını sallayarak onayladı. "Efendim, bir şey sorabilir miyim? Daha önce iki ödev demiştiniz. Soy ağacı araştırması yapacağım ve iki bölüm okuyacağım. Ve Benedict Spinoza'yla ilgili yazıları üç kopya halinde yazacağım."

"Evet Spinoza," dedi Müdür. "Sorun nedir?"

"Efendim, bu iki değil de üç ödev olmuyor mu?"

"Rosenberg," diye araya girdi Herr Schäfer. "Yirmi ödev bile sana hoşgörü göstermek olur. Müdürüne Yahudi olduğu için o

göreve uygun olmadığını söylemek Estonya veya Anavatan'daki bütün okullardan atılmak için yeterli bir nedendir.”

“Evet, efendim.”

“Bir dakika, Herr Schäfer, belki de çocuk haklıdır. Goethe ödevi çok önemli, onu titizlikle yapmasını istiyorum.” Alfred'e döndü. “Soy ağacı ödevinden bağışlandın. Bütün dikkatini Goethe'nin sözlerine ver. Toplantı bitmiştir. Tam iki hafta sonra görüşeceğiz. Aynı saatte. Yazılı ödevini bana bir gün önceden teslim etmeyi unutma sakın.”

BEŞİNCİ BÖLÜM

AMSTERDAM – 1656

“**G**ünaydın, Gabriel,” diye seslendi Bento, kardeşinin Şabat ayini için hazırlandığını duyunca. Gabriel karşılık olarak sadece homurdandı ve tekrar yatak odalarına girip paylaştıkları sayvanlı koca karyolaya çökercesine oturdu. Odanın büyük bir bölümünü kaplayan yatak, geçmişten kalan yegâne hatıraydı.

Babaları Michael bütün aile varlığını büyük oğlu Bento’ya bırakmıştı ama Bento’nun iki kız kardeşi onun Yahudi cemaatinin gerçek bir üyesi olmayı tercih etmediği gerekçesiyle babalarının vasiyetine itiraz etmişti. Yahudi mahkemesi Bento’nun lehine karar verse de Bento bütün aile servetini kardeşlerine devredip kendisine yalnızca tek bir şey, anne babasının sayvanlı karyolasını alarak herkesi şaşırtmıştı. İki kız kardeşinin evlenmesinden sonra o ve Gabriel, Spinoza ailesinin onlarca yıldır kiraladığı üç katlı, güzel, beyaz evde yalnız kalmıştı. Houtgracht’a bakan evleri Amsterdam’ın Yahudi bölgesinin en kalabalık noktalarına epey yakındı; Beth Jacob Sinagoğu’ndan ve onun bitişiğindeki dersliklerden sadece bir blok uzaktaydı.

Bento ve Gabriel, üzülerek de olsa, taşınmaya karar vermişti. Kız kardeşleri gittikten sonra eski ev onlara hem çok büyük ge-

liyordu hem de içi ölülerin anılarıyla doluydu. Ayrıca çok da pahalıydı – 1652 Hollanda-İngiliz savaşı ve Brezilya'dan gelen gemileri korsanların yağmalaması Spinozaların ithalat işi için tam bir felaket olmuş, kardeşler dükkândan sadece beş dakika yürüme mesafesindeki küçük bir eve kiraya çıkmak zorunda kalmışlardı.

Bento kardeşine uzun uzun baktı. Gabriel küçükken insanlar ona genellikle “küçük Bento” derdi çünkü aynı uzun, oval yüze, aynı delici baykuş gözlere, aynı güçlü burna sahiplerdi. Ama şimdi gelişimini tamamlamış olan Gabriel ağabeyinden yirmi kilo daha ağır, on beş santim daha uzun ve çok daha güçlüydü. Gözleri ise artık uzaklara bakıyor gibi değildi.

İki kardeş, sessizce yan yana oturuyordu. Normalde Bento sessizliği sever, Gabriel'le hiç konuşmadan yemek yerken veya dükkânda sessizce yan yana çalışırken kendini rahat hissedirdi. Ama bugünkü sessizlik boğucuydu ve karanlık düşüncelere gebeydi. Bento eskiden hep geveze ve şen şakrak olan kız kardeşi Rebekah'yı düşündü. Şimdi o da susuyor, Bento'yu ne zaman görse bakışlarını kaçırıyordu.

Ve ölümler de sessizdi, bu yatakta yatarken ölen herkes: on yedi yıl önce, Bento daha altı yaşına gelmeden ölen annesi Hanna, altı yıl önce ölen ağabeyi Isaac, üç yıl önce ölen üvey annesi Esther ve ikisi de daha iki yıl önce ölen babası ile kız kardeşi Miriam. Birlikte oynayıp kavga eden, sonra barışan, anneleri için yas tutup yavaşça üvey anneleri Esther'i sevmeye başlayan kardeşlerinden geriye sadece Rebekah ve Gabriel kalmıştı. Onlar da hızla kendilerini geri çekiyordu.

Gabriel'in şişmiş, soluk yüzüne bakıp sessizliği bozdu. “Yine iyi uyuyamadın mı Gabriel? Yatakta dönüp durduğunu duydum.”

“Evet, yine. Bento, nasıl uyuyabilirim? Artık hiçbir şey iyi değil. Ne yapmamız gerekiyor? Ne yapmamız gerekiyor? Aramızda problem olmasından nefret ediyorum. İşte ben Şabat için hazır-

lanıyorum. Güneş bu hafta ilk kez yüzünü gösteriyor, yukarıda mavi bir gökyüzü var, herkes gibi, iki yanımızdaki komşularımız gibi benim de neşelenmem gerekiyor. Ama kardeşim yüzünden... Beni bağışla Bento, ama eğer konuşmazsam patlayacağım. *Senin* yüzünden hayatım perişan. Sinagoğa gidip kendi halkımın arasında kendi tanrıma dua etmek bile beni neşelendirmiyor.”

“Bunu duyduğuma üzıldüm Gabriel. Senin mutlu olmanı çok isterim.”

“Sözler bir işe yaramıyor. Önemli olan davranışlar.”

“Hangi davranışlar?”

“Hangi davranışlar!” diye parladı Gabriel. “Hayatım boyunca senin her şeyi bildiğine inandığımı düşünüyorum da... Bu soruyu başkası sorsa, ‘Şaka mı yapıyorsun?’ derdim. Ama senin hiç şaka yapmadığını biliyorum. Tabii ki hangi davranışları kastettiğimi *biliyorsun.*”

Bento iç çekti.

“Yahudi geleneklerini ve hatta cemaatini reddeden davranışlarınla başlayalım. Sonra Şabat’a saygısızlık etme davranışın var. Ayrıca sinagogdan yüz çevirmen ve bu yıl neredeyse hiçbir şey bağışlamaman – işte kastettiğim davranışlar bunlar.”

Gabriel sessiz kalan Bento’ya baktı.

“Sana başka davranışlar da sayabilirim Bento. Daha dün akşam Sarah’nın evindeki Şabat yemeğine gelmemen var. Sarah’yla evleneceğimi biliyorsun, ama Şabat’ta bize katılarak iki aileyi birbirine bağlamıyorsun. Bunun benim için nasıl bir şey olduğunu tahmin edebiliyor musun? Peki ya ablamız Rebekah için? Senin adına nasıl bir mazeret sunabiliriz? Ağabeyimizin bir Cizvit ile Latince derslerini tercih ettiğini söyleyebilir miyiz?”

“Gabriel, benim gelmemem herkes için daha iyi. Bunu biliyorsun. Sarah’nın babasının batıl inançlı olduğunu biliyorsun.”

“Batıl inançlı mı?”

“Yani aşırı gelenekçi. Benim varlığımın onu nasıl dinî tartışmalara sevk ettiğini görüyorsun. Verdiğim her cevabın daha fazla uyuşmazlığa, sen ve Rebekah için daha fazla acıya neden olduğunu görüyorsun. Yokluğum huzura hizmet ediyor, bundan kuşku yok. Yokluğum sen ve Rebekah için huzur anlamına geliyor. Bu denkleme her gün daha fazla inanıyorum.”

Gabriel başını iki yana salladı. “Bento, hatırlıyor musun, küçükken bazen gözlerimi kapayınca dünyanın kaybolacağını sanıp korkardım. Sen bu düşüncemi düzeltmiştin. Gerçeklik ve ebedî doğa kanunları konusunda bana güvence vermiştin. Ama şimdi aynı hatayı sen yapıyorsun. Kendisi buna tanıklık etmek için orada olmadığına Bento Spinoza’yla ilgili uyuşmazlık buhar olup uçuyor mu sanıyorsun?”

“Dün gece çok acı vericiydi,” diye devam etti Gabriel. “Sarah’nın babası yemeğe senin hakkında konuşarak başladı. Bizim yerel mahkememizi es geçip davayı Hollanda hukuk mahkemesine götürdüğün için yine çok öfkeliydi. Hatırladığı kadarıyla hiç kimsenin haham mahkemesini bu şekilde aşağılamadığını söyledi. Bu neredeyse aforoz edilmek için bir gerekçe oluşturuyor. İstedğin bu mu? *Herem*’ mi? Bento, babamız öldü, ağabeyimiz öldü. Sen ailenin başısın. Ama Hollanda mahkemesine giderek hepimizi aşağılıyorsun. Bir de şu zamanlamana bak! En azından düğünden sonraya kadar bekleyemez miydin?”

“Gabriel, bunu tekrar tekrar açıkladım, ama beni duymuyorsun. Tekrar dinle ki bütün gerçekleri öğren. Ve hepsinden öte, lütfen sen ve Rebekah’ya karşı olan sorumluluğumu çok ciddiye aldığımı anla. İçinde bulunduğum ikilemi bir düşün. Babamız, rahmetli, cömert bir adamdı O açgözlü Duarte Rodriguez’in

* Yahudi cemaatinde aforoz cezası. (yay. n.)

elindeki senetler için Dul Henriques'ye kefil olmakla hata etti. Henriques'nin kocası Pedro babamın sadece bir tanıdığıydı, akrabası ya da bildiğim kadarıyla yakın bir arkadaşı falan değildi. Hiçbirimiz onunla ya da karısıyla tanışmadık; neden kefil olduğu meçhul. Ama babamızı biliyorsun, insanların acı çektiğini görünce sonuçlarını düşünmeden yardıma koşar. Dul kadın ve tek çocuğu geçen sene salgın yüzünden ölüp de Duarte Rodriguez'e olan borçları ortada kalınca, sinagoğun baş köşesinde oturan ve Jodenbreestraat'taki evlerin yarısına sahip o pek mütedeyyin Yahudi, zavallı Spinoza ailesi olarak hiç tanımadığımız birinin borcunu ödememizi buyursun diye haham mahkemesine baskı yapıp böylece kaybını bizden çıkarmaya kalkıştı."

Bento durakladı. "Bunu biliyorsun Gabriel? Değil mi?"

"Evet, ama..."

"Bırak da bitireyim Gabriel. Bunu eksiksiz bilmen önemli. Bir gün ailenin başına sen geçebilirsin. İşte, Rodriguez, Yahudi mahkemesine başvurdu, ki kendisi sinagoğun en büyük bağışçısı olduğu için bu mahkemenin üyelerinin çoğunun Rodriguez'den zaman zaman bazı ricaları oluyor. Söyle bana Gabriel, onu kızdırmak isterler mi? Nitekim mahkeme hiç vakit kaybetmeden, ailenin en büyük erkeği olarak yirmi dört yaşına girdiğim için Spinoza ailesinin bu borcu üstlenmesi gerektiğine karar verdi. Ve bu, hayatlarımızın geri kalanında ailemizin bütün kaynaklarını tüketecek bir borç. Mahkeme ayrıca annemizden kalan mirasın da borca karşılık olarak Rodriguez'e gitmesi gerektiğine hükmetti. Bunları anlıyor musun Gabriel?"

Gabriel başını sallayınca Spinoza devam etti. "Bu yüzden üç ay önce Hollanda mahkemesine başvurdum, çünkü orası daha mantıklı. Hiç değilse, Duarte Rodriguez isminin onlar üzerinde bir etkisi yok. Ve Hollanda kanunları ailenin başında bulunan kişinin yaşının böyle bir borcun sorumluluğunu almak için yirmi

dört değil, yirmi *beş* olması gerektiğini söylüyor. Ben de daha yirmi beş yaşında olmadığımı için ailemiz kurtulabilir. Babamızdan kalan borcu üstlenmek zorunda olmadığımız gibi, annemizin bize ayırdığı parayı da alabiliriz. Ve biz derken sen ve Rebekah'yı kastediyorum; ben payımı size devretmeyi düşünüyorum. Benim ne bir ailem var ne de paraya ihtiyacım.”

“Ve bir şey daha var,” diye devam etti. “Zamanlama konusunda. Yirmi beşinci doğum günüm sizin düğünden *önce* olduğu için *şimdi* harekete geçmem gerekiyordu. Şimdi söyle bana, aile için sorumlu bir şekilde davrandığımı göremiyor musun? Özgürlüğe değer vermiyor musun? Şimdi harekete geçmezsem, ömür boyu hizmetkârlık edeceğiz. Bu mu istediğin?”

“Ben bu meseleyi Tanrı'ya havale etmeyi tercih ederim. Cemaatimizin kanunlarına meydan okumaya hakkın yok. Hizmetkârlığa gelince, onu da aforoz edilmeye tercih ederim. Üstelik Sarah'nın babası sadece davadan bahsetmedi. Başka neler dediğini duymak ister misin?”

“Sanırım bana söylemek istiyorsun.”

“Onun deyimiyle ‘Spinoza problemi’ ta yıllar öncesine, *bar mitzvah* hazırlıklarının sırasındaki saygısız davranışlarına dayanıyormuş. Haham Mortera'nın seni bütün öğrencilerden daha çok sevdiğini hatırlıyor; seni kendisinin vârisi olarak görüyormuş. Ama sen Kitab-ı Mukaddes'teki Âdem ile Havva hikâyesine ‘masal’ demişsin. Haham seni Tanrı'nın sözünü inkâr ettiğin için azarlayınca da şöyle cevap vermişsin: ‘Tevrat'ın kafası biraz karışmış, çünkü Âdem ilk insansa, oğlu Kabil kiminle evlendi?’ Bunu gerçekten söyledin mi Bento? Tevrat için kafası karışık dediğin doğru mu?”

* Yahudi geleneğinde erkekler on üç yaşına geldiğinde yapılan tören. (ç. n)

“Tevrat’ın Âdem’e ilk insan dediği doğru. Ve oğlu Kabil’in evlendiğini söylediği de doğru. Aşıkâr soruyu sormaya hakkımız var tabii ki: Eğer Âdem ilk insansa, Kabil kiminle evlenebilir ki? Âdem öncesi sorunu olarak da bilinen bu mesele, kutsal kitapla ilgili çalışmalarda bin yılı aşkın süredir tartışılıyor. Bu yüzden bana bunun masal olup olmadığını soracak olursan, ‘evet’ diye cevap vermek zorundayım: Belli ki bu hikâyeye sadece bir metafor.”

“Anlamadığın için böyle söylüyorsun. Senin bilgeliğin Tanrı’ninkinden daha mı büyük? Çeşitli nedenlerden dolayı kutsal metinleri bizim anlayamayacağımızı ve hahamların onları bizim için yorumlayıp netleştireceğine güvenmemiz gerektiğini bilmiyor musun?”

“Bu hahamlar için son derece uygun bir görüş, Gabriel. Din görevlileri çağlar boyunca gizemlerin tek yorumcusu olmak istediler. Bu onların çok işine geliyor.”

“Sarah’nın babası Kitab-ı Mukaddes’i ve dinî liderlerimizi sorgulama küstahlığının sadece Yahudi değil, Hıristiyan toplumu için de çirkin ve tehlikeli olduğunu söylüyor. Kitab-ı Mukaddes onlar için de kutsal.”

“Gabriel mantıktan, sorgulama hakkımızdan vazgeçmemiz gerektiğine mi inanıyorsun?”

“*Senin* mantığını kullanma ve haham mahkemelerini sorgulama hakkına itiraz etmiyorum. *Senin* Kitab-ı Mukaddes’in kutsallığından kuşku duyma hakkını sorgulamıyorum. Hatta Tanrı’yı öfkelenendirme hakkını bile sorgulamıyorum. Bu seni ilgilendirir. Belki de bir hastalıktır seninkisi. Ama görüşlerini kendine saklamayı reddettiğinde beni ve kız kardeşini incitiyorsun.”

“Gabriel, Haham Mortera’yla yaptığımız Âdem ile Havva’yla ilgili o konuşmanın üzerinden on yıldan fazla süre geçti. Ondan sonra fikirlerimi kendime sakladım. Ama iki yıl önce hayatımı

kutsal bir tarzda yaşamaya yemin ettim ki bu bir daha asla yalan söylememeyi de içeriyor. Bu doğrultuda, görüşüm sorulduğu takdirde gerçeği söylemek zorundayım; Sarah'nın babasıyla yemek yemeyi de bundan reddettim. Ama Gabriel, bizim ayrı kişiler olduğumuzu asla unutma. Ağabeyinin sapkınlıklarından seni sorumlu tutamazlar.”

Gabriel başını iki yana sallayıp, “Ağabeyim çocukça konuşuyor,” diye mırıldanarak odadan çıktı.

ALTINCI BÖLÜM

ESTONYA – 1910

Üç gün sonra Alfred solgun, huzursuz bir vaziyette Herr Schäfer'le görüşmek istedi.

“Bir sorunum var, efendim,” diye söze girdi. Okul çantasını açıp Goethe'nin yedi yüz sayfalık otobiyografisini çıkardı; kitabın arasından, ayrıç olarak konmuş çok sayıda kâğıt parçası sarkıyordu. İlk ayracın bulunduğu sayfayı açıp parmağıyla metni işaret etti.

“Efendim, Goethe bu satırda Spinoza'dan bahsediyor. Birkaç satır sonra burada da. Ama sonra isminin geçmediği birkaç paragraf daha var ve ben Spinoza'dan bahsedip bahsetmediğini anlayamıyorum. Aslında yazdıklarının çoğunu anlamıyorum. Çok zor.” Sayfaları çevirip başka bir bölümü açtı. “İşte yine aynı şey. Spinoza'dan iki ya da üç kez söz ediyor, sonra dört sayfa boyunca Spinoza'nın adı geçmiyor. Bana göre Spinoza'dan bahsedip bahsetmediği çok açık değil. Ayrıca Jacobi diye birinden de söz ediyor. Bu isim dört farklı yerde geçiyor. Derste okuduğumuz *Faust*'u ve *Genç Werther'in Acıları*'nı anlamıştım, ama bu kitapta sayfalar boyunca hiçbir şey anlamadığımı oluyor.”

“Chamberlain'i anlamak çok daha kolay, değil mi?” Herr Schäfer alaycılığından hemen pişman olup aceleyle daha nazik bir sesle ekledi, “Goethe'nin bütün sözlerini anlayamayacağını biliyorum Rosenberg, ama bunun düzenli bir çalışmadan ziyade

kendi hayatına dair bir düşünce silsilesi olduğunu fark etmiş-sindir. Sen hiç günlük tuttun mu ya da kendi hayatına dair bir şeyler yazdın mı?”

Alfred başıyla onayladı. “Bir iki yıl önce, ama sadece birkaç aylığına.”

“Bunu da günlük gibi düşün. Goethe okur için olduğu kadar kendisi için de yazıyordu. Bana güven, büyüdükçe ve Goethe’nin fikirleri konusunda bilgi sahibi oldukça sözlerini daha iyi anlayıp değerlendireceksin. Kitabı ver bakayım.”

Alfred’in işaretlediği sayfalara göz atan Herr Schäfer, “Sorunun ne olduğunu anladım şimdi. Mantıklı bir soru soruyorsun, ödevini gözden geçirmem gerekecek. Şu iki bölümün üstünden birlikte geçelim,” dedi. Birlikte oturup metnin üstünde uzun uzun kafa yordular. Herr Schäfer not defterine bir dizi sayfa ve satır numarası yazdı.

Not defterini Alfred’e uzatıp, “Kâğıda geçirmen gerekenler bunlar,” dedi. “Unutma, okunaklı olarak yazılmış üç kopya. Yalnız sorun şu ki, bunlar toplansan yirmi, yirmi beş satır anca eder; Müdür’ün ilk başta tasarladığından çok daha kısa yani, haliyle onu tatmin edeceğinden kuşkuluyum. Bu yüzden fazladan bir şey daha yapmalısın. Mesela bu kısa versiyonu ezberleyip Müdür Epstein’la yaptığımız toplantıda ezbere okuyabilirsin. Sanırım bunu kabul edecektir.”

Birkaç saniye sonra, Alfred’in yüzünün asıldığını görüp ekledi: “Alfred, sendeki bu değişim, bu ırksal üstünlük saçmalığı hiç hoşuma gitmese de hâlâ senin tarafındayım. Son birkaç yıldır iyi ve itaatkâr bir öğrenci oldun ama sana her zaman dediğim gibi daha çalışkan olabilirdin. Mezun olmayıp önündeki fırsatları kaçıırırsan bu çok trajik olur.” Alfred’in bunu iyice sindirmesi için bekledi. “Bu ödevle var gücünle asıl. Müdür Epstein kâğıda geçirip ezberlemenden fazlasını isteyecektir. Okuduğunu anlamı bekleyecektir. Bu yüzden kendini bu işe ver, Rosenberg. Ben senin mezun olduğunu görmek istiyorum.”

“Diğer iki kopyayı yapmadan önce ilk kâğıdı size teslim etmem gerekiyor mu hâlâ?”

Alfred’in mekanik tepkisi Herr Schäfer’in yüreğini burksa da şöyle yanıtlamakla yetindi: “Not defterindeki talimatlarımı takip edersen buna gerek kalmaz.”

Alfred yürüyüp gidiyordu ki Herr Schäfer arkasından seslendi. “Rosenberg, bir dakika önce sana ulaşmaya çalışıp iyi bir öğrenci olduğunu ve mezun olmanı istediğimi söyledim. Buna bir cevabın yok mu? Ne de olsa dört yıldır öğretmenim.”

“Evet efendim.”

“Evet efendim mi?”

“Ne diyeceğimi bilmiyorum.”

“Pekâlâ Alfred, gidebilirsin.”

Herr Schäfer okuması gereken öğrenci ödevlerini çantasına koyup Alfred’i zihninden attı. Kendi çocuklarını, karısını ve onun bu gece pişireceğine söz verdiği *spaetzle* ve *verivorstu** düşündü.

Alfred odadan ayrıldığında ödevi konusunda kafası karıştı. İşleri iyice beter hale mi getirmişti? Yoksa bir fırsat mı yakalamıştı? Ne de olsa ezberlemek onun için kolaydı. Tiyatro temsilleri ve konuşmalar için metinlerden bölümler ezberlemeyi severdi.

İki hafta sonra, Herr Epstein’in uzun masasının ucundaki yerini almış olan Alfred, bugün her zamankinden heybetli ve haşın görünen Müdür’ün talimatlarını bekliyordu. Çok daha ufak tefek olan Herr Schäfer, ciddi bir ifadeyle Alfred’e ezberine başlamasını işaret etti. Goethe’nin sözlerine son bir kez bakan Alfred ayağa kalkıp “Goethe’nin otobiyografisinden,” diyerek söze başladı:

* Erişte ve sosis. (ç. n.)

“Tüm benliğime ve bütün düşünce tarzıma etki eden akıl, Spinoza’ydı. Ben garip tabiatımı geliştirecek araçlar bulmak için bütün dünyada boş yere aranırken sonunda bu düşünürün *Etika*’sına rastladım. Tutkularımı yatıştıracak bir şey bulmuştum; maddi ve ölümlü dünya, geniş ve özgür bir şekilde karşıma serilmiş gibiydi.”

“Pekâlâ, Rosenberg,” diye araya girdi Müdür. “Goethe, Spinoza’dan ne almış?”

“Şey, etikasını mı?”

“Hayır hayır. Sevgili Tanrım, *Etika*’nın Spinoza’nın kitabının adı olduğunu anlamadın mı? Goethe, Spinoza’nın kitabından ne aldığını söylüyor? ‘Tutkularımı yatıştıracak bir şey’ derken neyi kastediyor?”

“Onu sakinleştiren bir şey mi?”

“Evet, bir kısmı bu. Ama şimdi devam et. Bu fikir az sonra yine ortaya çıkacak.”

Alfred kaldığı yeri bulmak amacıyla içinden ezberini tekrar edip devam etti:

“Ama beni Spinoza’ya esas bağlayan, sınırsız ilgisiydi, ki her...”

“İlgisi değil, kayıtsızlığı,” diye parladı Müdür Epstein. Alfred’in sözlerini kâğıttan bire bir takip ediyordu. “Kayıtsızlık, bir şeye duygusal olarak bağlı olmamak anlamına gelir.”

Alfred başıyla onaylayıp devam etti:

“Ama beni Spinoza’ya esas bağlayan, sınırsız kayıtsızlığıydı, ki her cümleden yansiyordu bu. ‘Tanrı’yı hakkıyla seven kişi, karşılığında Tanrı’nın da kendisini sevmesini arzu etmemelidir,’ şeklindeki o harikulade ifadesi dayandığı bütün öncüllerle ve yol açtığı bütün sonuçlarla düşünce gücümü büsbütün doldurdu.”

“Bu zor bir bölüm,” dedi Müdür. “Açıklamama izin ver. Goethe, Spinoza’nın kendisine zihnini başkalarının etkilerinden özgürleştirmeyi öğrettiğini söylüyor. Kendi duygularını bulmayı, kendi sonuçlarına varmayı, sonra da onlara göre hareket etmeyi... Başka bir deyişle, bırak sevgin aksın; karşılık olarak alabileceğin

sevgi fikrinden etkilenmesine izin verme bu akışın. Bu düşünceyi seçim konuşmalarına da uygulayabiliriz. Goethe başkalarından göreceği hayranlığa dayanan bir konuşma yapmazdı. Ya da başkalarının söylemesini istediği şeyi söylemezdi. Anlıyor musun? Gördün mü buradaki ana fikri?”

Alfred başıyla onayladı. Gerçekte anladığı tek şey ise Müdür Epstein’in kendisine karşı derin bir öfke duyduğuydu. Müdür kendisine devam etmesini işaret edene kadar bekledi:

“Dahası, en yakın birliklerin zıtlıklardan doğduğu da inkâr edilemez. Spinoza’nın her şeyi düzenleyen sükûneti benim her şeyi karıştıran hareketliliğime tezat oluşturunuyordu. Onun matematiksel yöntemi benim şiirsel duygularımın tam aksiydi. Disiplinli düşünce tarzı beni onun ateşli bir öğrencisi, en sadık müridi yaptı. Zihin ve kalp, anlayış ve duygu, zaruri bir çekimle birbirini aradı; birbirinden tamamen farklı doğalar işte böyle bir araya geldi.”

“Burada iki farklı doğa derken ne kastettiğini biliyor musun Rosenberg?” diye sordu Müdür Epstein.

“Sanırım zihin ve kalbi kastediyor.”

“Kesinlikle. Peki, hangisi Goethe, hangisi Spinoza?”

Alfred şaşırmış gibiydi.

“Bu sadece bir bellek alıştırması değil, Rosenberg! Bu sözleri anlamayı istiyorum. Goethe bir şair. Bu durumda o kim oluyor, kalp mi zihin mi?”

“Kalp. Ama kendisi aynı zamanda büyük bir zihin.”

“Ah, evet. Şaşkınlığını şimdi anlıyorum. Ama Goethe burada, tutkusu ve canlı hayal gücü ile ihtiyaç duyduğu sükûnet ve mantık arasında bir uzlaşma sağlamasına imkân veren dengeye Spinoza sayesinde kavuştuğunu söylemek istiyor. Goethe bu yüzden Spinoza’nın ‘en sadık müridi’ olduğunu söylüyor. Anlıyor musun?”

“Evet efendim.”

“Şimdi devam et.”

Alfred bir an tereddüt etti, gözlerinden panik okunuyordu. “Yerimi kaybettim. Nerede kaldığımızdan emin değilim.”

“İyi gidiyorsun,” diye araya girdi Herr Schäfer onu sakinleştirme çabasıyla. “Bu kadar müdahale olunca ezberden okumak zordur. Kaldığın yeri bulmak için notlarına bakabilirsin.”

Alfred derin bir nefes alıp notlarını kısaca taradıktan sonra devam etti.

“Bazıları bu adamı ateist olarak yansıtip ayıplasa da, aynı zamanda sessiz, düşünceli bir adam olduğunu, iyi bir vatandaş ve sempatik bir insan olduğunu da kabul ettiler. Spinoza’yı eleştirenler Kitab-ı Mukaddes’teki ‘Onları meyvelerinden tanırsınız,’ sözünü unutmuştu herhalde, sonuçta insanı ve Tanrı’yı memnun eden bir hayat nasıl olur da yozlaşmış ilkelere dayanır? Bu olağanüstü adamın yazdığı *Etika*’nın sayfalarını ilk çevirdiğimde hissettiğim sükûneti ve zihin berraklığını hâlâ hatırlıyorum. Bu yüzden çok şey borçlu olduğum bu çalışmaya aceleyle tekrar yöneldim ve benliğimi yine aynı huzur havası kapladı. Kendimi okumaya verdim ve dönüp de içime baktığımda, dünyayı daha önce hiç bu kadar berrak görmemiş olduğumu düşündüm.”

Alfred son satırı bitirirken derin bir nefes aldı. Müdür ona yerine oturmasını işaret edip, “Ezberin tatmin ediciydi. İyi bir hafızan var,” diye yorumda bulundu. “Şimdi bu son kısımdan ne anladığını bakalım. Söylesene, sence Goethe, Spinoza’nın ateist olduğunu düşünüyor muydu?”

Alfred başını iki yana salladı.

“Cevabını duyamadım.”

“Hayır, efendim,” dedi Alfred yüksek sesle. “Goethe onun ateist olduğunu düşünmüyordu. Ama başkaları düşünüyordu.”

“Peki, Goethe neden onlarla aynı fikirde değildi?”

“Etikasından dolayı mı?”

“Hayır, hayır. *Etika*’nın Spinoza’nın kitabı olduğunu unut-tun mu yine? Peki Goethe, Spinoza’yı eleştirenlerle neden aynı fikirde değildi?”

Alfred titrerken sessiz kaldı.

“Tanrım, Rosenberg, notlarına bak,” dedi Müdür.

Alfred son paragrafı tarayıp tereddütle cevap verdi. “Çünkü iyi biriydi ve Tanrı’yı memnun edecek bir hayat yaşıyordu.”

“Kesinlikle. Başka bir deyişle, önemli olan neye inandığın ya da inandığını söylediğin değil, nasıl yaşadığındır. Şimdi, Rosenberg, bu bölümle ilgili son bir sorum var. Bir daha söyle bakalım: Goethe, Spinoza’dan ne öğrenmişti?”

“Huzur ve sükûnet havası aldığını söylüyor. Ayrıca dünyayı daha açık gördüğünü söylüyor. Bunlar en önemli iki şeydi.”

“Kesinlikle. Goethe’nin Spinoza’nın *Etika*’sını bir yıl boyunca cebinde taşıdığını biliyoruz. Bunu bir düşün – bütün bir yıl! Ve sadece Goethe değil, pek çok büyük Alman da aynı şeyi yaptı. Lessing ve Heine de bu kitabı okuyarak zihinsel berraklığa ve sükûnete ulaştıklarını söylüyorlardı. Kim bilir, belki sen de hayatının bir döneminde Spinoza’nın *Etika*’sının sunduğu sükûnet ve berraklığa ihtiyaç duyarsın. Senden o kitabı şimdi okumanı istemeyeceğim. Anlamını kavrayamayacak kadar gençsin. Ama yirmi birinci yaş gününden önce okuyacağına söz vermeni istiyorum. Veya şöyle söyleyeyim: Tamamen büyüüp olgunlaşmadan önce okumuş ol. İyi bir Alman olarak söz veriyor musun buna?”

“Evet, efendim, söz veriyorum.” Alfred bu sorgudan kurtulmak için Çince ansiklopedi okumaya bile söz verebilirdi.

“Şimdi, bu ödevin en önemli kısmına gelelim. Sana bu ödevi neden verdiğimizizi iyice anladın mı?”

“Ah, hayır, efendim. Sadece Goethe’ye herkesten daha çok hayran olduğumu söylediğim için verdiğinizi düşündüm.”

“Elbette bu da nedenlerden biri. Ama asıl olarak ne sormaya çalıştığımı anladın, değil mi?”

Alfred boş bakıyordu.

“Senin herkesten daha fazla hayran olduğun bir adamın, herkesten daha fazla hayran olmak için bir Yahudi’yi seçmiş olmasının senin için anlamını soruyorum.”

“Yahudi mi?”

“Spinoza’nın Yahudi olduğunu bilmiyor muydun?”

Sessizlik.

“Son iki haftadır onun hakkında hiçbir şey öğrenmedin mi?”

“Efendim, Spinoza hakkında hiçbir şey bilmiyorum. Ödevim bunu kapsamıyordu.”

“Ve sen de, Tanrı’ya şükür, fazladan bir şey öğrenmek gibi korkunç bir adım atmaya yeltenmedin hiç? Öyle mi Rosenberg?”

“Şöyle söyleyeyim,” diye araya girdi Herr Schäfer. “Goethe’yi düşün. Bu durumda olsa o ne yapardı? Tanımadığı birinin otobiyografisini okuması istense Goethe ne yapardı?”

“Kendini bu kişi hakkında eğitirdi.”

“Kesinlikle. Bu çok önemli. Birisine hayransan, ona benzemeye çalışırsın. Onu rehberin olarak kullanırsın.”

“Teşekkür ederim efendim.”

“Soruma geri dönelim,” dedi Müdür Epstein. “Goethe’nin bir Yahudiye sınırsız hayranlık ve minnet duymasını nasıl açıklıyorsun?”

“Goethe onun Yahudi olduğunu biliyor muydu?”

“Sevgili Tanrım. Elbette biliyordu.”

“Ama Rosenberg,” dedi Herr Schäfer. Artık o da sabırsızlanmaya başlamıştı. “Sorduğun soruyu bir düşün. Spinoza’nın Yahudi olduğunu bilip bilmemesi ne fark eder? Bunu neden soruyorsun ki? Goethe gibi bir adamın –onun evrensel deha olduğunu sen kendin söylüyorsun– büyük fikirleri kaynağına bakmadan kucaklamayacağını mı düşünüyorsun?”

Alfred sersemlemişti. Hiç böylesine bir fikir bombardımanı altında kaldığı olmamıştı. Onu susturmak için elini Herr Schäfer'in koluna koyan Müdür Epstein yumuşamıyordu.

"Asıl sorum hâlâ cevaplanmadı: Evrensel bir dehanın daha aşağı ırktan birinin fikirlerinden bu kadar yararlanmasını nasıl açıklıyorsun?"

"Belki bunun cevabı da Doktor Apfelbaum hakkında verdiğim cevapla aynıdır. Irk yozlaşmış ve aşağı bile olsa belki bir mutasyon yüzünden iyi bir Yahudi var olabilir."

"Bu, kabul edilebilir bir cevap değil," dedi Müdür. "Nazik olan ve seçtiği mesleğini iyi bir şekilde yerine getiren bir doktordan bahsetmek bir şey, belki de tarihin seyrini değiştirmiş olan bir dâhiden bu şekilde bahsetmek tamamen farklı bir şey. Ve dehaları iyi bilinen daha başka bir sürü Yahudi de var. Onları düşün. Senin de tanıdığın, ama belki de Yahudi olduklarını bilmediğin kişileri sana hatırlatmama izin ver. Herr Schäfer dersinizde Heinrich Heine'nin şiirlerini ezberlediğini söyledi. Senin müziği sevdiğini de söyledi. Gustav Mahler ve Felix Mendelssohn'u da dinlemişsindir. Doğru mu?"

"Onlar Yahudi mi efendim?"

"Evet ve İngiltere Başbakanı Disraeli'nin de Yahudi olduğunu biliyor olmalısın?"

"Bilmiyordum, efendim."

"Evet. Ve şu anda Riga'da yine Yahudi ırkından olan Jacob Offenbach'ın bestelediği *Hoffman'ın Masalları* operasını sergiliyorlar. Bir sürü dâhi. Buna getireceğin açıklama nedir?"

"Bu soruya cevap veremem. Düşünmem lazım. Artık gidebilir miyim efendim? Kendimi iyi hissetmiyorum. Bu konuyu düşüneneğime söz veriyorum."

"Gidebilirsin," dedi Müdür. "Düşünmeni çok isterim. Düşünmek iyidir. Bugünkü konuşmamızı düşün. Goethe'yi ve Yahudi Spinoza'yı düşün."

Alfred gittikten sonra Müdür Epstein ve Herr Schäfer bir süre birbirine baktı. Müdür, “Düşüneceğini söylüyor, Hermann. Sence bunu yapma ihtimali nedir?” diye sordu.

“Sıfıra yakın sanırım,” dedi Herr Schäfer. “Mezun edip kurtulalım. Çocuğun merakı eksik, çaresi de yok muhtemelen. Zihninin neresini kazsak karşımıza temelsiz kanaatler çıkıyor.”

“Katılıyorum. Şu an itibarıyla Goethe ve Spinoza’nın, zihninden hızla kaybolduğuna ve bu konunun onu bir daha rahatsız etmeyeceğine kuşkum yok. Yine de bu olan bitenler beni rahatlattı. Korkularım azaldı. Bu genç adam diğerlerini kendi düşünceleriyle etkileyecek zekâya ve tahammüle sahip değil.”

YEDİNCİ BÖLÜM

AMSTERDAM – 1656

Bento camdan bakıp sinagoğa doğru yürüyen kardeşini izledi. *Gabriel haklı; en yakınlarıma zarar veriyorum. Seçeneklerim korkunç – ya doğamdan ve merakımdan vazgeçip küçüleceğim ya da en yakınlarıma zarar vereceğim.* Gabriel'in, Şabat yemeğinde kendisine yönelik öfkeye dair anlattıkları, van den Enden'in Bento'nun Yahudi cemaatinde karşı karşıya olduğu ve gittikçe büyüyen tehlikeye dair babacan uyarısını akla getiriyordu. Neredeyse bir saat boyunca bu kapandan nasıl kurtulabileceğini düşündü, ardından kalkıp giyindi, kendine kahve yaptı ve elinde fincanıyla arka kapıdan çıkıp Spinoza İthalat ve İhracat Dükkânı'na doğru yürümeye başladı.

Dükkâna varınca önce bir toz aldı, ortalığı süpürdü. Ardından, İspanya'dan gelen büyük çuvaldaki mis gibi kokan kuru incirleri bir kovaya boşalttı. Pencerenin kenarındaki yerini alınca, bir yandan kahvesini yudumlamayıp bir yandan incirleri dişlerken, zihninden geçen hayallere odaklandı. Son günlerde, düşünce akışıyla bağlantısını kesip zihnini bir tiyatro, kendisini de gerçekleşen gösteriyi izleyen bir seyirci gibi gördüğü bir meditasyon yapıyordu. Gabriel'in yüzü bütün üzüntüsü ve şaşkınlığıyla sahnede hemen beliriverdi, ama Bento perdeyi indirip bir sonraki gösteriye geçmeyi öğrenmişti. Çok geçmeden, van den Enden belirdi. Omzunu babacan bir tavırla kavrayıp Bento'nun Latincedeki ilerleyişini

övdü. Bu dokunuşun verdiği hissi seviyordu. *Ama şimdi*, diye düşündü Bento, *Rebekah ve Gabriel de benden uzaklaşırsa, bana bir daha kim dokunacak?*

Bento'nun zihninde hocasına ve Clara Maria'ya İbranice öğrettiği hayali belirdi. İki öğrencisine çocuk gibi *aleph, beth, gimme!* öğrettiğini düşünürken gülümsedi. Clara Maria'nın da karşılığında ona Yunanca alfa, beta, gammayı öğrettiğini düşünüp biraz daha gülümsedi. Clara Maria'nın hayalinin aydınlık, neredeyse ışık saçan yapısını fark etti – Clara Maria, çarpık sırtıyla on üç yaşındaki bir hayaleti andıran şu sıska kız; muzip gülümsemesi yetişkin ve katı öğretmen rolünü yalanlayan şu kadın-çocuk. Aklından bir düşünce gelip geçti: *Keşke daha büyük olsaydı...*

Gün ortasına kadar süren uzun meditasyonu pencerenin dışındaki bir hareketle bölündü. Uzakta, konuşarak dükkâna doğru gelen Jacob ve Franco'yu gördü. Bento kutsal bir tarzda davranmaya yemin etmişti ve başkalarını, özellikle de kendisi hakkında konuşan birilerini gizlice gözlemenin dürüst bir davranış olmadığını biliyordu. Ama dikkatini gözlerinin önünde sergilenen garip sahneden alamıyordu.

Franco, Jacob'un üç ya da dört adım gerisinden geliyor, Jacob dönüp elini tutarak onu çekmeye çalışıyordu. Franco elini çekip başını şiddetle iki yana salladı. Jacob kimsenin tanık olmadığından emin olmak için etrafına bakındıktan sonra devasa ellerini Franco'nun omuzlarına koyup onu kabaca sarstı, onu önüne katıp dükkâna kadar ite kaka yürüttü.

Bento bir an eğilip bu sahneye daha yakından bakmaya yeltendiyse de sonra tekrar düşüncelerine döndü ve Franco ile Jacob'un bu tuhaf davranışlarının ardındaki bilmeceyi çözmeye çalıştı. Birkaç dakika sonra, açılan kapının gıcırtısı ve içeriye giren adamların ayak sesleri, onu daldığı bu düşüncelerden çekip çıkardı.

* İbrani alfabesinin ilk üç harfi. (yay. n.)

Ayağa fırlayıp ziyaretçilerini selamladı, onlar için iki sandalye çekti, kendisi de devasa bir incir çuvalının üstüne oturdu. “Şabat ayininden mi geliyorsunuz?”

“Evet,” dedi Jacob. “Birimiz ferahladı, birimiz öncekinden de huzursuz oldu.”

“İlginç. Aynı olay iki farklı tepkiye neden oluyor. Bu ilginç durumun gerekeşesi nedir peki?” diye sordu Bento.

Jacob aceleyle cevap verdi. “Durum çok ilginç değil ve açıklaması da aşikâr. Yahudi eğitimi olmayan Franco’nun aksine ben Yahudi geleneği ve İbranice eğitimi aldım ve...”

“Araya girmeme izin verin,” dedi Bento. “Açıklamanızın başı bile açıklama gerektiriyor. Portekiz’de Marrano’ bir ailede büyüyen hiçbir çocuk Yahudi geleneği ve İbranice konusunda eğitim almaz. Buna babam da dâhil. Kendisi İbraniceyi ancak Portekiz’den ayrıldıktan sonra öğrenmiş. Portekiz’de çocuklarına İbraniceyi veya Yahudi geleneğini öğreten her aileye büyük cezaların verildiğini söylerdi bana. Hatta,” Bento, Franco’ya döndü, “sevgili babanızın Engizisyon bahçede gömülü birkaç Tevrat sayfası buldu diye öldürüldüğünü söylemediniz mi dün?”

Parmaklarını endişeli bir şekilde saçlarının arasından geçiren Franco bir şey söylemedi, ama hafifçe başını sallayarak doğruladı.

Jacob’a dönen Bento devam etti, “O zaman şöyle sorayım Jacob, senin İbranice bilgin nereden geliyor?”

“Ailem üç kuşak önce Yeni Hıristiyanlara katıldı,” dedi Jacob hızla. “Ama inançlarını canlı tutmaya kararlı gizli Yahudiler olarak kaldılar. Babam beni on bir yaşında kendisinin ticaret işinde çalışmam için Rotterdam’a gönderdi ve sonraki sekiz yıl boyunca her geceyi haham olan amcamla İbranice çalışarak geçirdim. Beni Roterdam sinagoğundaki *bar mitzvah* için hazırladı. Ölümüne kadar da bana İbranice öğretmeye devam etti. Son on iki yılın

* İberyâ’da gördükleri baskı nedeniyle Hıristiyanlığa geçmek zorunda kalan fakat Musevi yaşantılarını gizlice sürdüren Yahudiler. (yay. n.)

çoğunu Rotterdam'da geçirdim ve kısa bir süre önce Franco'yu kurtarmak için Portekiz'e geri döndüm.”

“Ya sen?” diyerek Franco'ya döndü Bento. Franco ise sadece dükkânın yarım yamalak süpürülmüş zeminiyle ilgileniyor gibiydi. “İbranice yok mu?”

Yanıtı Jacob verdi: “Tabii ki yok. Sizin de dediğiniz gibi Portekiz'de İbraniceye izin verilmiyordu. Hepimiz kutsal metinleri Latincesinden okumayı öğrendik.”

“Demek, hiç İbranice bilmiyorsun Franco?”

Yine Jacob araya girdi. “Portekiz'de kimse İbranice öğretmeye cesaret edemez. Öğretenleri hemen öldürmekle kalmaz, bir de ailelerinin peşine düşerler. Şu anda Franco'nun annesi ve iki kız kardeşi saklanıyorlar.”

“Franco,” dedi Bento onun gözlerine bakmak için eğilerek. “Jacob senin yerine cevap vermeye devam ediyor. Neden sen cevap vermiyorsun?”

“O sadece bana yardım etmeye çalışıyor,” diye fısıldadı Franco.

“Ve sen de sessiz kalarak sana yardım edildiğini düşünüyorsun?”

“Kendi sözlerime güvenemeyecek kadar üzgünüm,” dedi Franco daha yüksek sesle. “Jacob doğru söylüyor, ailem tehlike altında ve yine dediği gibi İbranice eğitimi almadım. Sadece harfleri kuma çizerek bana *aleph*, *bet*, *gimmeli* öğretti. Bunları da ayağıyla hemen silmek zorunda kaldı.”

Bento bütün bedenini Franco'ya çevirerek Jacob'dan bilerek uzaklaştı. “Sen de Jacob'un ayinde ferahladığına, senin ise huzursuzlandığına katılıyor musun?”

Franco başını salladı.

“Ve huzursuzluğunun nedeni?..”

“Kuşku ve duygular.” Franco, Jacob'a kaçamak bir bakış attı. “Çok güçlü oldukları için tarif edemeyeceğim duygular. Size bile.”

“İnan bana, duygularını anlıyorum ve yargılamıyorum.”

Franco yere bakarken başı titriyordu.

“Ne büyük bir korku,” diye devam etti Bento. “Seni sakinleştirmeye çalışayım. Önce, korkunun mantıklı olup olmadığını bir düşünelim.”

Franco yüzünü buruşturup şaşkın gözlerle Spinoza’ya baktı.

“Bakalım, korkun mantıklı mı? Şu iki gerçeği düşün: *Birincisi*, ben bir tehdit oluşturmuyorum. Sana söz veriyorum söylediklerini hiçbir yerde tekrarlamayacağım. Üstelik ben de pek çok şeyden kuşku duyuyorum. Duygularının bazılarını paylaşıyor bile olabilirim. Ve *ikincisi*, Hollanda’da tehlike yok, burada Engizisyon yok. Bu dükkânda, bu toplulukta, bu şehirde, hatta bu ülkede yok. Amsterdam yıllardır İberyâ’dan bağımsız. Bunu biliyorsun, değil mi?”

“Evet,” diye yanıtladı Franco, yumuşak bir sesle.

“Ama buna rağmen zihninin senin kontrolünde olmayan bir parçası büyük bir tehlike varmış gibi davranmaya devam ediyor. Zihinlerimizin böyle bölünmüş olması olağanüstü değil mi? Zihnimizin en yüksek parçası olan mantığımız duygularımıza nasıl da boyun eğiyor!”

Franco tepkisiz kaldı.

Bento tereddüte düşmüştü: Sabrının tükenmekte olduğunu hissediyordu ama bir yandan da bir vazife bilincine girmişti. Peki nasıl ilerlemeliydi? Franco’dan çok kısa sürede çok şey mi bekliyordu? Mantığının kendi korkularını bastıramadığı bir sürü olay hatırlıyordu. Daha dün akşam Şabat ayinine giden kalabalığın aksi yönünde yürürken de böyle bir şey olmuştu.

Sonunda kullanabileceği tek dayanak noktasına güvenip en yumuşak sesiyle konuştu. “Sana yardım etmem için bana yalvardın. Bunu yapmayı kabul ettim. Ama benim yardımımı istiyorsan bugün bana güvenmelisin. Sana yardım etmem için bana yardım etmelisin. Anlıyor musun?”

“Evet,” diye iç geçirdi Franco.

“O halde sonraki adım korkularını açıkça ifade etmek olacak.”

Franco başını iki yana salladı. “Yapamam. Dehşet verici ve tehlikeliler.”

“Mantığın ışığına dayanacak kadar dehşet verici değildir. Ve korkacak bir şey yoksa, tehlikeli de olmadıklarını az önce gösterdim sana. Biraz cesaret! Şimdi korkularınla yüzleşme zamanı. Bunu yapmazsan, tekrar ediyorum,” dedi Bento kararlı bir ses tonuyla, “görüşmemizin bir anlamı yok.”

Franco derin bir nefes alıp söze başladı. “Bugün sinagogda kutsal metinlerin garip bir dilde ilahi gibi okunduğunu duydum. Hiçbir şey anlamadım...”

“Ama Franco,” diye araya girdi Jacob, “*tabii ki* bir şey anlamazsın. Bu sorunun geçici olduğunu sana defalarca söyledim. Hahamın İbranice dersleri var. Sabır, sabır.”

“Ve ben de sana defalarca bunun bir dil meselesinden ibaret olmadığını söyledim,” diye öfkeyle çıkıştı Franco. “Beni biraz *dinlesen!* Mesele, bütün bu gösteri. Bu sabah sinagogda etrafıma baktım: Herkes nakış işlemeli şık takkelerini, kenarı püsküllü mavili beyazlı dua şallarını takmış, gözlerini gökyüzüne doğrultmuş, yem kabının başındaki papağanlar gibi kafalarını indirip kaldırıyordu. İşte bunu duydum, gördüm ve düşündüm ki... Hayır, ne düşündüğümü söyleyemem.”

“Söyle, Franco,” dedi Jacob. “Daha dün bana aradığın öğretmenin bu olduğunu söylüyordun.”

Franco gözlerini kapadı. “Bununla, Yeni Hristiyanlar olarak katıldığımız Katolik Efkaristiya töreni –hayır, aklımdan asıl geçeni söyleyeyim– *saçmalığı* arasında ne fark olduğunu düşündüm. Çocukken Efkaristiya’dan sonra Katoliklerle nasıl alay ettiğimizi hatırlıyor musun Jacob? Rahiplerin tuhaf kostümleriyle, bitmek bilmez korkunç çarınha gerilme resimleriyle, azizlerin kemiklerinin

önünde diz çökmeleriyle, ekmek ve şarapla, et yiyip kan içmeyle nasıl alay ettiğimizi?” Franco’nun sesi yükseldi. “Yahudi veya Katolik... bir fark yok... hepsi delilik. Hepsi büsbütün delilik.”

Jacob takkesini taktı, elini başının üstüne koyup yumuşak bir sesle İbranice dua etmeye başladı. Bento da sarsılmıştı ve en doğru, en huzur verici sözleri arıyordu. “Böyle şeyler düşünmek ve bunları bir tek senin düşündüğüne inanmak... Kuşkularında yalnız olduğunu hissetmek... Bu çok korkutucu olmalı.”

Franco aceleyle devam etti. “Dahası var, daha korkunç bir düşünce. Babamın bu delilik için hayatını feda ettiğini düşünüyorum. Bu delilik için bizi tehlikeye attı – beni, kendi ebeveynlerini, annemi, erkek kardeşimi, kız kardeşlerimi.”

Jacob kendini daha fazla tutamadı. Biraz daha yaklaşarak kocaman kafasını Franco’nun kulağına yaklaştırdı, kaba olmayan bir şekilde, “Belki babası oğlundan daha fazla şey biliyordur,” dedi.

Franco başını iki yana salladı, ağzını açtı, ama bir şey söylemedi.

“Ve bu sözlerinin babanın ölümünü nasıl anlamsız kıldığını düşün,” diye devam etti Jacob. “Böyle şeyler düşünmek onun ölümünü boşa çıkarıyor. İnancın senin için kutsal kalmasını sağlamak için öldü o.”

Franco dayak yemiş gibi görünüyordu. Başını önüne eğdi.

Bento müdahale etmesi gerektiğini biliyordu. Önce Jacob’a dönüp yumuşak bir tonda, “Daha bir dakika önce Franco’ya aklından geçeni söylemesi için yalvarıyordun,” dedi. “Şimdi nihayet istediğini yaptığında, onu susturmak yerine devam etmesi için teşvik etmek daha iyi olmaz mı?”

Jacob yarım adım geriye çekildi. Bento aynı huzur veren sesle Franco’yla konuşmaya devam etti. “Ne büyük bir ikilem içindesin Franco: Jacob senin inanılmaz bulduğun şeylere inanmazsan babanın ölümünün boşa gideceğini iddia ediyor. Kim

kendi babasına zarar vermek ister ki? Kendi başına düşünmenin önünde bolca engel var. Tanrı vergisi akıl yürütme yeteneğimizi kullanarak kendimizi mükemmel hale getirmemizin önünde pek çok engel var.”

Jacob başını iki yana salladı. “Bir dakika, bir dakika – Tanrı vergisi olan akıl yürütme yeteneğiyle ilgili o kısım da ne? Ben öyle bir şey *söylemedim*. Sözlerimi çarpıtıyorsun. Akıldan mı bahsediyorsun? Sana aklın ne olduğunu göstereyim. Sağduyunu kullan. Gözlerini aç. Karşılaştırma yapmanı istiyorum! Bir Franco’ya bak. Acı çekiyor, ağlıyor, yerlerde sürünüyor, kederleniyor. Onu görüyor musun?”

Bento başını evet anlamında salladı.

“Ve bir de bana bak. Güçlüyüm. Hayatı seviyorum. Franco’yla ilgileniyorum. Onu Engizisyon’dan kurtardım. İnancım ve Yahudi arkadaşlarımdan desteği sayesinde hayatımı sürdürüyorum. Halkımızın ve geleneğimizin devam edeceği düşüncesiyle rahatlıyorum. Değerli aklınla ikimizi karşılaştırsın ve aklının vardığı sonucu söyle bana, *bilge adam*.”

Yanlış fikirler, yanlış ve kırılgan bir rahatlık sağlar, diye düşündü Bento. Ama çenesini tuttu.

Jacob biraz daha bastırdı. “Ve bunu kendine de uygula, sayın âlim. Cemaatimiz, geleneğimiz olmasa sen kimsin, biz kimiz? Dünyada tek başına yaşayabilir misin? Evlenmediğini duydum. İnsanlar olmadan nasıl bir hayat sürebilirsin? Aile olmadan? Tanrı olmadan?”

Çatışmadan her zaman kaçan Bento, Jacob’un hakaretleriyle sarsılmıştı.

Jacob, Franco’ya dönüp sesini yumuşattı. “Sözleri ve duaları bildiğinde, ne anlama geldiklerini anladığında sen de benim kadar güçlü olacaksın.”

“Bu söze katılıyorum,” dedi Bento, öfkeyle kendisine bakan Jacob’u yatıştırmaya çalışarak. “Yaşadığın şaşkınlık, içinde bulunduğun şok durumunu perçinliyor, Franco. Portekiz’den ayrılan her Marrano yön duygusunu kaybeder, tekrar bir Yahudi olmak için yeniden eğitilmesi gerekir, bir çocuk gibi en baştan *aleph, bet, gimme* öğrenmesi gerekir. Üç yıl boyunca, Marranolara İbranice dersi veren bir hahamın yardımcılığını yaptım. İbraniceyi çabucak öğreneceğin konusunda seni temin ederim.”

“Hayır,” diye ısrar etti Franco. Bento’nun candan gördüğü dirençli Franco’ya daha çok benziyordu şimdi. “Ne *sen* Jacob Mendoza, ne de *sen* Bento Spinoza, beni dinliyorsunuz. Bir kez daha söylüyorum. *Sorun dil değil*. İbranice bilmiyorum, ama bu sabah sinagogda bütün ayın boyunca kutsal Tevrat’ın İspanyolca tercümesini okudum. Mucizelerle dolu. Tanrı Kızıldeniz’i ayırıyor, Mısırlılara hastalıklarla saldırıyor, yanan çalı kılığında konuşuyor. Neden bütün bu mucizeler *o zaman*, Tevrat zamanında olmuş? İkiniz de söyleyin, mucize sezonu kapandı mı? Yüce, kadir-i mutlak Tanrı uyumaya mı gitti? Babam kazıkta yakılırken o Tanrı neredeydi? Ve babam neden yakıldı? Tam da o Tanrı’nın kutsal kitabını koruduğu için? Tanrı kendisine bu kadar saygı duyan babamı kurtaracak kadar güçlü değil mi? Eğer değilse, bu kadar zayıf bir Tanrı’ya kimin ihtiyacı var ki? Yoksa Tanrı babamın ona böyle saygı duyduğunu bilmiyor muydu? Öyleyse, bu kadar bilgisiz bir Tanrı’ya kimin ihtiyacı var? Babamı kurtaracak kadar güçlüydü, ama bunu yapmayı tercih etmedi mi? Öyleyse bu kadar sevgisiz bir Tanrı’ya kimin ihtiyacı var? Sen, ‘mübarek’ dedikleri Bento Spinoza, sen Tanrı’yı biliyorsun, sen bir âlimsin. Bana açıkla.”

“Konuşmaktan neden korkuyordun ki?” diye sordu Bento. “Önemli sorular soruyorsun, dindarları yüzyıllardır şaşırtan sorular. Sanırım problemin kökü temel ve büyük bir hatada yatı-

yor: Tanrı'nın yaşayan, düşünen; bizim suretimizde, bizim *gibi* düşünen, *bizi* düşünen bir varlık olduğu varsayımı.

“Antik Yunanlar bu hatayı fark etmişti. İki bin yıl önce Ksenofanes adlı bilge bir adam öküz, aslan ve atların resim yapacak elleri olsa Tanrı'yı kendi biçimlerinde resmedeceklerini ve Tanrı'ya kendilerinininki gibi bedenler vereceklerini söyledi. Bence eğer üçgenler düşünebilselerdi Tanrı'yı bir üçgenin görünüşünde ve özelliklerinde hayal ederlerdi. Aynı şekilde daireler de...”

Jacob öfkeyle Bento'nun sözünü kesti. “Biz Yahudiler Tanrı'nın özellikleri hakkında hiçbir şey bilmiyormuşuz gibi konuşuyorsun. Elimizde Tanrı'nın sözlerini içeren Tevrat'ın olduğunu unutma. Franco, Tanrı'nın güçsüz olduğunu düşünme. Ve Yahudilerin varlığını sürdürdüğünü, bize ne yaparlarsa yapsınlar varlığımızı sürdüreceğimizi unutma. Ortadan kaybolmuş bütün o halklar –Fenikeliler, Moablılar, Edomlular– ve adını bilmediğim daha niceleri neredeler? Tanrı'nın Yahudilere, seçilmiş halkına, bizlere bizzat verdiği kanunlara uymamız gerektiğini unutma.”

Franco, Spinoza'ya, *neyle uğraşmak zorundayım, görüyor musun*, der gibi bakıp Jacob'a döndü. “Herkes Tanrı'nın kendisini seçtiğine inanıyor; Hristiyanlar, Müslümanlar...”

“Hayır! Başkalarının neye inandığının ne önemi var? Önemli olan Kitab-ı Mukaddes'te yazılı olandır.” Jacob, Spinoza'ya döndü. “İtiraf et, Baruch, itiraf et âlim: Tanrı'nın sözü Yahudilerin seçilmiş insanlar olduğunu söylemiyor mu? Bunu inkâr edebilir misin?”

“Ben yıllarımı bu soruyu araştırarak geçirdim, Jacob. İstersen araştırmalarımın sonuçlarını paylaşabilirim.” Bento meraklı bir öğrencisine hitap eden bir öğretmen edasıyla, nazik bir şekilde konuşuyordu. “Yahudilerin özel oluşuna dair sorularını cevaplamak için kaynağına geri dönmeliyiz. Tevrat'ın sözlerini keşfetmek için bana eşlik eder misiniz? Tevratım yalnızca birkaç dakika uzakta.”

İkisi bakışarak bu teklifi kabul etti. Bento'yu takip etmek üzere ayağa kalktılar. Bento sandalyeleri dikkatle yerlerine koydu, dükkânın kapısını kilitledi ve onları evine götürdü.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

REVAL, ESTONYA – 1917-18

Müdür Epstein'in, Rosenberg'in sınırlı merakının ve zekâsının onu zararsız kıldığı şeklindeki tahmini tamamen yanlış çıktı. Goethe ve Spinoza'nın Alfred'in aklından hemen çıkacağı yönündeki tahmini de isabetsizdi. Hatta tam tersi oldu: Alfred, Spinoza'nın önünde diz çöken Goethe hayalini zihninden hiç çıkaramadı. Ne zaman Goethe ve Spinoza aklına gelse (artık sonsuza dek iç içe geçmişlerdi) aradaki uyumsuzluğu kısa bir süre düşünüyor, sonra elindeki işe yarar her tür fikri seferber edip bu düşünceyi ortalıktan kaldırıyoruyordu. Bazen Houston Stewart Chamberlain'in Spinoza'nın da İsa gibi Yahudi kültüründen olduğu ama bir damla bile Yahudi kanı taşımadığı iddiasıyla ikna oluyordu. Ya da belki Spinoza Aryan düşünürlerden fikir çalan bir Yahudiydi. Belki de Goethe, Yahudi komplosuyla büyülenmişti. Alfred sık sık bu düşünceleri kütüphanede derinlemesine araştırmayı düşünüyor, ama bunu hiç gerçekleştiriyordu. Düşünmek, gerçekten düşünmek, tavan arasındaki ağır sandıkları çekmek gibi çok zor bir işti. Alfred ise bastırma alanında çok daha ustalaşmıştı. Dikkatini başka yönlere verdi. Bir sürü etkinliğe katıldı. En önemlisi de, güçlü inançların sorgulama ihtiyacının önüne geçtiğine inandırdı kendini.

Gerçek ve soylu bir Alman, yeminini tutardı. Bu yüzden yirmi birinci yaş günü yaklaşırken Alfred, Müdür'e Spinoza'nın *Etika'sını* okuyacağına dair verdiği sözü hatırladı. Sözünü tutma niyetiyle kitabı aldı ve okumaya başladı, ama ilk sayfada uzun bir anlaşılmaz tanımlar listesi çıktı karşısına.

- I. *Kendisinin nedeni* derken, özü varoluşunu gerektiren şeyi kastediyorum: yani var olmadığı takdirde doğasını kavrayamayacağım şeyi.
- II. Bir şey kendisiyle aynı doğadan başka bir şeyle sınırlanabilirliyi, o şeye *kendi cinsinde sonlu* denir. Örneğin, bir cismin sonlu olduğunu söyleriz, çünkü her zaman daha büyüğünü tasavvur edebiliriz. Bu yüzden, bir düşünce de başka bir düşünceyle sınırlanır. Ama bir cisim bir düşünceyle sınırlanmaz, bir düşünce de bir cisimle sınırlanmaz.
- III. *Töz* derken kendinde var olan ve kendisi aracılığıyla kavranabilen şeyi anlıyorum; başka bir deyişle, kavramı başka bir şeyin kavramından oluşturulması gerekmeyen şeyi.
- IV. *Sıfat* derken, aklın tözün özünü oluşturan şeyden anladığını kastediyorum.
- V. *Tavır* derken tözün hallerini, yani kendisinden başka bir şeyde olan ve onun aracılığıyla kavranan şeyi kastediyorum.
- VI. *Tanrı* derken mutlak anlamda sonsuz varlığı anlıyorum; yani her biri ebedi ve sonsuz özünü ifade eden sınırsız sıfatlardan oluşan bir tözü.

* Bu bölümdeki tanım ve aksiyomların çevirisinde Alfa Yayıncılık'tan Çiğdem Dürüşken çevirisiyle çıkan *Ethica*'dan yararlandık. (yay. n.)

Bu Yahudi zırvalarını kim anlayabilirdi? Alfred kitabı bir kenara attı. Bir hafta sonra tekrar denedi, tanımları atlayıp Aksiyomlar kısmına geçti:

- I. Var olan her şey ya kendi başına vardır ya da başka bir şeye bağlı olarak.
- II. Başka bir şey aracılığıyla kavranaması mümkün olmayan bir şey, kendisi aracılığıyla kavranmalıdır.
- III. Mevcut bir neden varsa bundan zorunlu olarak bir sonuç çıkar, ama mevcut bir neden yoksa bir sonuç çıkması da imkânsızdır.
- IV. Sonucun bilgisi, nedenin bilgisine bağlıdır ve bu bilgiyi gerektirir.
- V. Ortak yanları olmayan şeyler birbirleri aracılığıyla anlaşılamaz; birinin kavramı diğerinin kavramını içermez.

Bunlar da aynı ölçüde anlaşılmazdı. Alfred kitabı yine bir kenara fırlattı. Bir müddet sonra bu defa bir sonraki bölümde yer alan önermelere göz attı ama onlar da bir anlam ifade etmedi. Sonunda her bölümün mantıken bir önceki tanımlara ve aksiyomlara bağlı olduğu ve her defasında yeni bir bölüme bakarak bir şey elde etmeyeceği kafasına dank etti. Zaman zaman ince kitabı alıp ön kapaktaki Spinoza portresine bakıyor, o uzun, oval yüzle, göz kapakları ağırlaşmış o devasa, anlamlı Yahudi gözlerine takılıp kalıyordu (o gözler ki kitabı ne yöne çevirirse çevirsin doğruca kendi gözlerinin içine bakıyordu). Bu lanetli kitaptan kurtul, dedi kendi kendine – sat gitsin (ama kenara fırlata fırlata yıprattığı için artık beş para etmezdi). Olmadı birine ver veya çöpe at. Bunu yapması gerektiğini biliyordu, ama ne tuhaftır ki *Etika'*dan ayrılamıyordu.

Neden? Ettiği yemin önemli olmakla birlikte asıl etken değildi. Müdür *Etika'yı* anlamak için tamamen büyüyüp olgunlaşmak

gerektiğini söylememiş miydi? Ve bu tanıma uyması için daha uzun yıllar eğitim görmesi gerekmiyor muydu?

Hayır, hayır, canını sıkan şey yemin değildi: Goethe problemiydi. Goethe'ye tapıyordu. Goethe de Spinoza'ya. Alfred bu lanetli kitaptan kurtulamıyordu çünkü Goethe onu bir yıl boyunca cebinde taşıyacak kadar sevmişti. Bu anlaşılabilir Yahudi saçmalığı Goethe'nin ele avuca sığmaz tutkularını yatıştırmış ve dünyayı her zamankinden daha berrak görmesini sağlamıştı. Bu nasıl olabilirdi? Goethe bu kitapta kendisinin anlayamadığı bir şey görmüştü. Belki bir gün bunu kendisine açıklayacak bir öğretmen bulabilirdi.

Çok geçmeden, Birinci Dünya Savaşı'nın çalkantılı olayları bu açmazı bilincinden uzaklaştırdı. Alfred, Reval Oberschule'den mezun olduktan ve Müdür Epstein, Herr Schäfer ve resim öğretmeni Herr Purvit'e veda ettikten sonra memleketi Reval'den üç yüz kilometre uzakta bulunan Riga, Letonya'daki Politeknik Enstitüsü'ne girdi. Ama 1915'te Alman askerleri Estonya ve Letonya'yı tehdit etmeye başlayınca, Politeknik Enstitüsü olduğu gibi Moskova'ya taşındı. Alfred 1918'e kadar orada yaşadı. Bir krematoryumun mimari tasarımından oluşan son projesini teslim edip mimarlık ve mühendislik diplomasını aldı.

Akademik çalışmaları üst seviyede olsa da, Alfred mühendislik alanında kendini hiç rahat hissetmedi ve zamanını mitoloji ve kurgu okuyarak geçirmeyi tercih etti. Dickens'ın karmaşık kurgulu romanları ve Tolstoy'un doğrudan Rusçasından okuduğu muazzam eserlerinin yanı sıra Edda'da yer alan Norveç mitolojisi onu büyülüyordu. Felsefeye merak salmıştı; Kant, Schopenhauer, Fichte, Nietzsche ve Hegel'in önemli fikirlerine göz gezdiriyor ve daha önce olduğu gibi, felsefi metinleri halka açık yerlerde utanıp sıkılmadan okumaktan zevk alıyordu.

1917 Rus Devrimi'nin çalkantısı sırasında Alfred caddeleri doldurup kurulan düzenin yıkılmasını talep eden yüz binlerce öfkeli protestocunun görüntüsüyle afallamıştı. Chamberlain'in

çalışmasını temel alarak Rusya'nın her şeyi kendisi gibi Alman göçmenlerinin, Vikinglerin ve Hansa Birliği'nin aracılığıyla Aryan etkisine borçlu olduğuna inanmaya başlamıştı. Rus medeniyetinin çöküşü sadece tek bir anlam ifade ediyordu: İskandinav temelleri, daha aşağı ırklar –Moğollar, Yahudiler, Slavlar, Çinliler– tarafından yıkılıyordu ve gerçek Rusya ruhu yakında kaybolacaktı. Anavatan'ın da kaderi bu mu olacaktı? Irksal kargaşa ve yozlaşma Almanya'ya da gelecek miydi?

Kabaran kalabalıkların görüntüsü onu tiksindiriyordu. Bolşevikler görevi medeniyeti yok etmek olan hayvanlardı. Liderlerini inceliyor ve en azından yüzde doksanının Yahudi olduğuna inanıyordu. 1918'den itibaren Alfred, Bolşevikler hakkında nadiren konuştu: Hep "Yahudi Bolşevikler" diyordu ve bu çifte yakıştırma nihayetinde Nazi propagandasına girecekti. Alfred 1918'de mezun olduğunda kendisini Rusya'dan memleketi Reval'e götürecek trene sevinçle bindi. Tren batıya doğru ilerlerken günlerce oturup uçsuz bucaksız Rus kırsalını seyretti. Bu geniş alanlarla büyülenirken –ah geniş alanlar– Houston Smith Chamberlain'in Anavatan için nasıl daha fazla Lebensraum' dilediğini düşündü. İşte bu ikinci sınıf vagonun penceresinin dışında Almanya'nın fena halde ihtiyacı olan Lebensraum uzanıyordu, ama Rusya'nın bu uçsuz bucaksız genişliği onu fethedilmez kılıyordu... Sadece, Rus işbirlikçilerden oluşan bir ordu Anavatan'la yan yana savaşırsa durum farklı olurdu. Zihninde başka bir fikir daha filizlenmeye başlamıştı: Bu ürkütücü açık alan – bütün bu alanla ne yapıldı? Neden Avrupa'daki bütün Yahudileri buraya koymuyorlardı?

Tren düdüğü ve kasılıp gevşeyen frenler, evine geldiğine işaret etti. Reval, Rusya kadar soğuktu. Sahip olduğu bütün kazakları giymiş, fularını boynuna sıkıca sarmıştı. Valizleri elinde, diploması evrak çantasında, ağzından buharlar çıkararak tanıdık caddelerde

* (Alm.) *Hayat sahası*. Hitler'in mevcut toprakların Almanlara yeterli gelmediği iddiasıyla Avrupa'da yayılma politikası izlemesine zemin sağlayan, İkinci Dünya Savaşı döneminde etkili olmuş bir kavram. (yay. n.)

yürümeye başladı. Çocukluk evine, Cäcilie halanın –babasının kız kardeşi– evine vardı. Kapıyı çalması “Alfred” çığlıklarıyla, geniş gülümsemelerle, erkekçe tokalaşmalarla ve kadınsı kucaklaşmalarla karşılandı. Alfred kahve ve tatlı ikramı için hızla sıcak ve mis gibi kokan mutfığa alınırken, küçük kuzenlerinden biri birkaç kapı aşağıda oturan Lydia halayı çağırmaya gönderildi. Kısa süre sonra Lydia hala kutlama ziyafeti için eli kolu yemeklerle dolu bir halde geldi.

Ev tam hatırladığı gibiydi. Geçmişin böyle kalıcı olması Alfred’i kendisine acı veren köksüzlük hissinden nadiren de olsa kurtarıyordu. Bunca yıl sonra neredeyse hiç değişmemiş olan kendi odasını görmek yüzüne çocuksu bir sevinç ifadesi getirdi. Eski okuma koltuğuna gömüldü, halasının yastığı dövüp kabartışının, yorganı yatağa serişinin tanıdık görüntüsünün tadını çıkardı. Alfred odayı taradı: Onlarca yıl önce, birkaç ay boyunca (din karşıtı babası duymadığı zamanlarda) geceleri üstünde dua ettiği mendil büyüklüğündeki kızıl seccadesi buradaydı. “Cennetteki annemi koru, babamı koru, onu tekrar iyileştir, kardeşim Eugen’i koru, Ericka halamı, Marlene halamı koru, bütün ailemi koru.”

Duvarda hâlâ, Alman ordusunun kötüleşen gidişatından bihaber olmanın mutluluğu içindeki dik bakışlı ve güçlü Kaiser Wilhelm’in devasa posterı asılıydı. Posterin altındaki rafta Viking savaşçıların ve Romalı askerlerin bibloları duruyordu. Bunları şefkatle eline aldı. En sevdiği kitaplarla dolu küçük kitaplığını incelemek için eğilen Alfred hepsinin yıllar önce bıraktığı sırayla dizili olduğunu görüp gülümsedi. En sevdiği *Genç Werther* birinci sıradaydı, sonra *David Copperfield* ve ardından da azalan değer sırasına göre diğerleri geliyordu.

Alfred, halaları, amcaları, yeğenleri ve kuzenleriyle yediği yemek boyunca da kendini evindeymiş gibi hissetmeye devam etti. Ama herkes gidip sessizlik çöktükten, yorganının altına girdikten sonra tanıdık dışlanmışlık hissi geri döndü. “Yuvası” solmaya başladı. İki halasının hâlâ sırtıp el sallayan görüntüsü

bile zihninden yavaşça uzaklaştı ve geride sadece dondurucu bir karanlık kaldı. Yuvası neresiydi? O, nereye aitti?

Ertesi gün Reval sokaklarında dolaşp tanıdık yüzler aradı; gerçi bütün çocukluk arkadaşları büyümüş ve dört bir yana dağılmıştı, hem zaten asıl aradığı şeyin kendi derinlerindeki hayaletler olduğunun, aslında sahip olmayı *dilediği* arkadaşları aradığının farkındaydı. Salonların ve açık dersliklerin hem tanıdık, hem itici görüldüğü Oberschule'ye yürüdü. Bir zamanlar kendisine karşı çok nazik olan Herr Purvit'in resim sınıfının dışında bekledi. Zil çaldığında iki ders arasında eski öğretmeniyle konuşmak için sınıfa girdi. Herr Purvit, hatırlamaya çalışarak Alfred'in yüzüne uzun uzun baktı, sonra tanıdığını gösteren bir ses çıkarıp hayatı hakkında o kadar genel sorular sormaya başladı ki sonraki dersin öğrencileri sınıfı doldururken Alfred öğretmenin kendisini tanıdığından şüphe duydu. Ardından boş yere Herr Schäfer'in odasını aradı, ama onun yerine artık müdür değil yine tarih öğretmeni olan Herr Epstein'in odasına denk gelince yüzünü başka tarafa çevirerek hızla önünden geçti. Spinoza yeminini tutup tutmadığının sorulması ya da bu yeminin Herr Epstein'in zihninden uzun zaman önce çıkıp gittiğini öğrenme riskine girmek istemiyordu.

Dışarı çıkınca kasaba meydanına doğru yürüdü, orada Alman ordu karargâhını gördü ve bütün hayatını değiştirebilecek içgüdüsel bir karar verdi. Nöbetçiye, Almanca, askere yazılmak istediğini söyledi. Onu Çavuş Goldberg'e yönlendirdiler. Çavuş, büyük burunlu, pos bıyıklı, alnında âdeta kocaman "Yahudi" yazan iri yarı bir adamdı. Alfred'i başını önündeki kâğıtlardan kaldırmadan dinledikten sonra isteğini kabaca reddetti. "Savaşta'yız. Alman ordusu Almanlar içindir, işgal edilen ülkelerin savaşçı vatandaşları için değil."

Çavuşun üslubuyla yıkılan ve canı yanan Alfred birkaç bina ötedeki birahaneye girdi, uzun masanın bir ucuna oturup bir bardak bira ısmarladı. Bardağını ilk yudumu almak için dudaklarına götürürken sivil giyimli bir adamın kendisine baktığını fark

etti. Gözleri bir an buluştu. Yabancı, bardağını kaldırıp Alfred'e başıyla selam verdi. Alfred tereddütle karşılık verdi, sonra tekrar kendi içine döndü. Birkaç dakika sonra tekrar başını kaldırdığında uzun boylu, zayıf, uzun Alman kafatasıyla çekici görünen adamın derin, mavi gözleriyle ona baktığını gördü. Adam sonunda ayağa kalkıp elinde bardağıyla Alfred'e doğru yürüdü, kendini tanıttı.

DOKUZUNCU BÖLÜM

AMSTERDAM – 1656

Bento, Jacob ve Franco'yu Gabriel'le paylaştığı eve götürdü. Çalışma odasına gitmek için kadın elinin değmediği belli olan, içinde sadece kaba ahşap bir bank, köşeye yaslanmış bir çalılı süpürgesi ve körüklü bir şömine bulunan küçük bir oturma odasından geçtiler. Bento'nun çalışma odasında kaba bir yazı masası, yüksek bir tabure ve pek de sağlam görünmeyen bir ahşap sandalye duruyordu. Amsterdam'ın kanal manzaralarını resmettiği karakalem çizimleri, bir düzine ciltli kitabın ağırlığıyla bükülmüş olan iki rafın üstüne asılmıştı. Jacob kitaplara bakmak için hemen raflara yöneldiyse de Bento ona ve Franco'ya oturmasını işaret edip aceleyle bitişik odadan bir sandalye daha almaya gitti.

“Şimdi işimize bakalım,” dedi iyice yıpranmış olan İbranice Kitab-ı Mukaddes'i masanın ortasına koyup Franco ve Jacob için açarak. Sonra bir an tekrar durup düşündü ve kitabı geri kapattı.

“Şimdi sözümü tutup size Yahudilerin seçilmiş insanlar olması konusunda Tevratımızın ne söylediğini ya da söylemediğini göstereceğim. Ama önce, yıllar süren Kitab-ı Mukaddes incelemelerim sonucunda vardığım önemli sonuçlarla başlamayı tercih ederim.”

Bento, Jacob ve Franco'nun onayıyla söze başladı. "Kanımca Kitab-ı Mukaddes'in Tanrı'yla ilgili esas mesajı O'nun mükemmel, eksiksiz olduğu ve mutlak bilgelige sahip olduğudur. Tanrı her şeydir ve dünyayı ve içindeki her şeyi kendisinden yaratmıştır. Katılıyor musunuz?"

Franco hemen başını sallayıp onayladı. Jacob ise biraz düşündü, alt dudağını çıkardı, sağ yumruğunu açıp avucunu gösterdi ve sonunda başını ihtiyatla aşağı yukarı ağır ağır salladı.

"Tanrı, yapısı gereği mükemmel olduğu ve ihtiyaçları bulunmadığı için dünyayı kendisi için değil, bizim için yarattı."

Franco'nun onayını, Jacob'un da şaşkın yüz ifadesini ve "Bunun konumuzla ne ilgisi var?" dercesine uzattığı avuçlarını görünce sakın bir şekilde devam etti. "Ve bizi Kendi özünden yarattığı için bize (yani onun özünün bir parçası olan bizlere) yüklediği amaç, mutluluğu ve kutsallığı bulmamızdır."

Jacob sonunda onaylayabileceği bir şey duymuş gibi istekle başını salladı. "Evet, amcamın hepimizin içindeki Tanrı kıvılcımından bahsettiğini duymuştum."

"Kesinlikle. Amcan ve ben tamamen aynı görüşteyiz," dedi Spinoza. Jacob'un yüzünün hafifçe asıldığını görünce gelecekte böyle sözlerden uzak durmaya karar verdi – Jacob büyüklük taslanmayacak kadar zeki ve şüpheliydi. Kitab-ı Mukaddes'i açıp sayfaları araştırdı. "İşte, Mezmurlar'dan bazı sözlerle başlayalım." Bento her sözcüğü parmağıyla işaret ederek yavaşça İbranice okumaya başlayıp Franco için Portekizceye çevirdi. Sadece birkaç dakika sonra Jacob araya girdi, başını iki yana sallayıp, "Hayır, hayır, hayır," dedi.

"Neye hayır?" diye sordu Bento. "Çevirimi mi beğenmedin?"

"Sorun kullandığın sözcükler değil, tavrın. Bir Yahudi olarak kitabı tutuş tarzın beni gücendiriyor. Kitabı öpmüyor, saygı

göstermiyorsun. Masaya öylece fırlatıverdin, satırları yıkamadığın parmağınla takip ediyorsun. Ve nağmeli okumuyorsun, sesin yükselip alçalmıyor. Kuru üzümlerini alırken yaptığın anlaşmayı okur gibi okuyorsun. Bu tür bir okuma Tanrı'yı gücendirir."

"Tanrı'yı gücendirmek mi? Jacob, mantıklı olmanı rica ediyorum. Az önce Tanrı'nın kusursuz olduğu, ihtiyaçlarının olmadığı ve bizim gibi varlıklar olmadığı konusunda anlaşmamış mıydık? Böyle bir Tanrı'nın benim okuma tarzım gibi basit bir şey yüzünden gücenmesi mümkün mü?"

Jacob başını sessizlik içinde iki yana sallarken Franco onaylayarak başını salladı, sandalyesini Bento'ya biraz daha yaklaştırdı.

Bento İbranice okumaya ve Franco için Portekizceye tercüme etmeye devam etti. "Tanrı herkese karşı iyidir ve O'nun şefkati bütün işlerinde görülür." Bento aynı mezmurda biraz ileriye atladı. "Tanrı, O'nu çağıran herkesin yanındadır." Ve ekledi, "İnanın bana, Tanrı'nın bütün insanlara aynı zekâyı bahsettiğini ve kalplerini aynı şekilde yarattığını açıkça gösteren bir sürü bölüm bulabilirim."

Bento dikkatini yine başını sallayan Jacob'a çevirdi. "Çevirime katılmıyor musun Jacob? Kitapta 'Bütün Yahudiler' değil de 'bütün insanlar' dediği konusunda seni temin ederim."

"Sana katılmamam mümkün değil: Sözcükler böyle diyorsa, öyledir. Kitab-ı Mukaddes ne diyorsa, odur. Ama Kitab-ı Mukaddes'te bir sürü söz var; din adamlarının da yaptığı bir sürü okuma ve tefsir var. Büyük yorumcular Rashi ve Abarbanel'i umursamıyor musun, yoksa onları hiç mi tanıımıyorsun?"

Bento soğukkanlılığını korudu. "Ben tefsirlerle büyüdüm. Gün doğumundan gün batımına kadar tefsir okudum. Ama lütfen yıllarımı kutsal kitapları okuyarak geçirdiğimi unutma. Senin de söylediğin gibi toplumumuzda pek çok insan beni âlim olarak görüyor. Birkaç yıl önce kendi başıma yola çıktım, kadim

İbranice ve Aramicede ustalık kazandım, başkalarının tefsirlerini bir kenara bıraktım, Kitab-ı Mukaddes'in gerçek sözlerini yeniden inceledim. Kitab-ı Mukaddes'in sözlerini gerçekten anlamak için insanın kadim dili bilmesi ve taze, özgür bir ruhla okuması gerekiyor. Ben Kitab-ı Mukaddes'in gerçek sözlerini okuyup anlamamızı istiyorum; bir hahamın bu sözlerin ne anlama geldiği konusundaki fikirlerini, âlimlerin gördüğünü düşündüğü hayali metaforları, Kabalacıların sözcüklerin ve harflerin sayısal değerlerindeki örüntülerde buldukları bazı gizli mesajları değil. Kitab-ı Mukaddes'in gerçekte ne söylediğini okumaya dönmek istiyorum. Benim yöntemim bu. Devam etmemi istiyor musunuz?"

Franco, "Evet, lütfen devam et," dedi, ama Jacob tereddüt ediyordu. Huzursuzluğu çok açıktı, çünkü Bento'nun "bütün insanlar" sözünü vurguladığını duyar duymaz tartışmanın nereye gideceğini anlamıştı: Bir tuzak kokusu alıyordu. Tedbir amaçlı bir hamle yapmaya çalıştı: "Benim şu önemli ve basit soruma cevap vermedin: Yahudilerin seçilmiş insanlar olduğunu inkâr mı ediyorsun?"

"Jacob soruların yanlış sorular. Belli ki yeterince açık konuşmamışım. Yapmak istediğim şey senin *otoriteye karşı tutumuna meydan okumak*. Konu benim reddetmem ya da başka bir âlimin kabul etmesi değil. Büyük bir otoritenin söylediklerini üstün görmeyelim, onun yerine gerçek mutluluğun ve kutsanmışlığın sadece iyi olanın tadını çıkarmaktan ibaret olduğunu söyleyen kutsal kitabımızın sözlerine bakalım. Kitab-ı Mukaddes bize yalnızca biz Yahudilerin kutsanmış olmasından ya da diğerleri gerçek mutluluğu bilmediği için bizim daha fazla keyif almamızdan gurur duymamız gerektiğini söylemiyor."

Jacob'dan ikna olduğuna dair herhangi bir işaret gelmeyince, Bento başka bir taktik denedi. "Bugünkü deneyimizden bir örnek

vereyim. Daha önce dükkândayken Franco'nun İbranice bilmediğini öğrendim. Doğru mu?"

"Evet."

"O halde söyle bana, ondan daha fazla İbranice bildiğim için sevinç mi duymalıyım? Onun İbranice bilmemesi beni bir saat önce olduğumdan daha bilgili mi yapar? Diğerlerinden daha üstün olma sevinci kutsal değildir. Çocuksu ve kötüdür. Doğru, değil mi?"

Jacob omuzlarını kaldırarak şüpheciliğini sürdürdü, ama Bento içinin enerjiyle dolduğunu hissediyordu. Yıllardır sürdürmek zorunda olduğu sessizliğin yükünü taşıdıktan sonra, bunca süredir inşa etmekte olduğu savlarının çoğunu dile getirme fırsatı bulduğu için keyiflenmişti. Jacob'a döndü. "Kutsanmışlığın sevgide yattığını kabul ediyor olmalısın. Bu kutsal metinlerin –ve aynı zamanda Hıristiyan Ahit'inin de– en yüksek noktası, en özdeki mesajdır. Kitab-ı Mukaddes'in söyledikleriyle din görevlilerinin Kitab-ı Mukaddes'in söylediğini söylediği şey arasında ayrım yapmalıyız. Hahamlar ve rahipler genellikle peşin hükümlü, gerçeğin anahtarının sadece kendilerinde bulunduğunu iddia eden okumalarla kendi çıkarlarını gözetirler."

Gözünün ucuyla Jacob ve Franco'nun şaşkınlıkla bakıştığını gören Bento devam etti. "İşte, şuraya bakın, Krallar 3:12." Spinoza Kitab-ı Mukaddes'in kırmızı bir iple işaretlediği kısmını açtı. "Tanrı'nın Süleyman'a söylediği sözleri dinleyin: 'Gelecek zamanlarda kimse senin kadar bilge olmayacak.' Şimdi ikiniz de bir an için Tanrı'nın dünyanın en bilge adamına söylediği sözleri bir düşünün. Bu, Tevrat'ın sözlerinin salt kelime anlamıyla ele alınamayacağına dair kesin bir kanıt. Zamanın bağlamı içinde anlaşılmalı...."

"Bağlam mı?" diye araya girdi Franco.

“O dönemin dilini ve tarihsel olaylarını kastediyorum. Kitab-ı Mukaddes’i bugünün diliyle anlayamayız: Yazıldığı ve bir araya getirildiği zamanın, yani iki bin yıl öncesinin dil geleneklerine dair bilgiler eşliğinde okumalıyız.”

“Ne?” dedi Jacob heyecanla. “Musa Tevrat’ı, yani ilk beş kitabı yazalı iki bin yıldan çok daha fazla oldu!”

“Bu büyük bir konu. Birkaç dakika içinde bu konuya geri döneceğim. Şimdilik Süleyman’la devam etmeme izin verin. Ben burada sadece Tanrı’nın Süleyman’a dair yaptığı yorumun yalnızca büyük, emsalsiz bir bilgeliği ifade etmek için kullandığı bir söz olduğunu ve bunun Süleyman’ın mutluluğunu artırmayı amaçladığını söylemek istiyorum. Tanrı’nın insanların en bilgisi olan Süleyman’ın diğerlerinin ondan daha az zeki olacağına sevinmesini beklediğine gerçekten inanabiliyor musunuz? Elbette Süleyman, sahip olduğu onca bilgelik doğrultusunda, herkese kendisiyle aynı yeteneklerin bahsedilmiş olmasını dilerdi.”

Jacob itiraz etti. “Ne demek istediğini anlamıyorum. Birkaç kelime ve sözcük seçiyor, ama bizim Tanrı tarafından seçilmiş olduğumuz gerçeğini görmezden geliyorsun. Kutsal Kitap bunu tekrar tekrar söylüyor.”

“İşte, Eyüp’e bakalım,” dedi Bento azimle. Eyüp 28 bölümünü açıp okudu, “Bütün insanlar kötülüklerden uzak durup iyilik yapmalıdır.’ Böyle bölümlerde Tanrı’nın bütün insan ırkını kastettiği çok açık,” dedi Bento. “Eyüp’ün de Yahudi olmadığını, ama bütün insanlar içinde Tanrı katında en makbul insan olduğunu aklından çıkarma. İşte satırlar burada – kendin oku.”

Jacob kitaba bakmayı reddediyordu. “Kitab-ı Mukaddes’te böyle sözler bulunuyor olabilir. Ama bunun aksi binlerce söz var. Biz Yahudiler farklıyız ve sen de bunu biliyorsun. Franco Engizisyon’dan zor kaçtı. Söyle bana Bento, Yahudiler ne zaman

engizisyon yaptı? Hep başkaları Yahudileri katlediyor. Biz hiç başkalarını katlettik mi?”

Bento sakince sayfaları çevirdi, Yeşu 10:37’yi açıp okudu: “Kenti aldılar, kralını, halkını ve köylerindeki bütün canlıları kılıçtan geçirdiler. Eglon’da yaptıkları gibi, herkesi öldürdüler; kimseyi sağ bırakmadılar.’ Veya Hazor kenti hakkında şöyle yazıyor, Yeşu 11:11,” diye devam etti Bento. “İsrailliler kentteki bütün canlıları kılıçtan geçirip yok ettiler. Soluk alan tek kişiyi esirgemediler. Ardından Yeşu, Hasor’u ateş verdi.”

“Ya da işte burada, Samuel 18:6-7, ‘Ve Davud Filistinliyi vurup döndüğü zaman, onlar gelirken, bütün İsrail şehirlerinden kadınlar, Saul’u karşılamak için teflerle, sevinçle ve üç telli sazlarla terennüm ve raks ederek çıktılar. Ve kadınlar oynarken karşılıklı terennüm edip diyorlardı: *Saul vurdu binlerini, Davud da on binlerini.*’

“Ne yazık ki Tevrat’ta İsraillilerin güç sahibi olduğunda diğer uluslar kadar acımasız ve zalim olduğunu gösteren bir sürü kanıt var. Diğer kadim uluslardan ahlaki açıdan daha üstün, daha hakkaniyetli veya daha zeki değillerdi. Sadece daha düzenli bir toplum olmaları ve varlıklarını uzun süre korumalarını sağlayan üstün bir devletlerinin olması itibarıyla bir üstünlükleri vardı. Ama bu kadim Yahudi ulusu uzun süre önce yok oldu ve o zamandan beri diğer halklarla eşit seviyedeler. Tevrat’ta Yahudilerin diğer halklardan daha üstün olduğunu gösteren bir şey göremiyorum. Tanrı herkese karşı aynı ölçüde cömerttir.”

Jacob yüzünde inanamayan bir ifadeyle, “Yahudileri Yahudi olmayanlardan ayıran bir şey olmadığını mı söylüyorsun?” dedi.

“Kesinlikle, ama ben söylemiyorum, Kutsal Kitap söylüyor.”

“Nasıl olur da adın Baruch olduğu halde böyle konuşabilirsin? Tanrı’nın Yahudileri seçtiğini, onları sevdiğini, Yahudilere yardım ettiğini ve onlardan çok şey beklediğini nasıl inkâr edebilirsin?”

“Tekrar ediyorum, söylediklerin üstünde düşün, Jacob. Sana tekrar hatırlatıyorum: İnsanlar seçer, sever, yardım eder, değer verir ve bekler. Ama Tanrı? Tanrı’da bu insani özellikler var mıdır? Tanrı’nın bizim suretimizde olduğuna dair yanılgıyla ilgili söylediklerimi düşün. Üçgenler ve üçgen Tanrı’yla ilgili söylediklerimi hatırla.”

“Biz onun suretinde *yaratıldık* zaten,” dedi Jacob. “Yaratılış’a bak. Sana o sözleri göstereyim...”

Bento ezbere okudu, “Sonra Tanrı, “İnsanı kendi suretimizde, kendimize benzer yaratalım,” dedi. “Denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, evcil hayvanlara, sürüngenlere, yeryüzünün tümüne egemen olsun.” Tanrı insanı kendi suretinde yarattı. Böylece insan Tanrı suretinde yaratılmış oldu. İnsanları erkek ve dişi olarak yarattı.”

“Kesinlikle Baruch, sözler bunlar,” dedi Jacob. “Keşke inancın da hafızan kadar güçlü olsaydı. Eğer bunlar Tanrı’nın sözleriye sen kim oluyorsun da O’nun suretinden yaratılmamızı sorguluyorsun?”

“Jacob Tanrı’nın sana bahsettiği akıllı kullan. Bu sözleri kelime anlamlarıyla ele alamayız. Bunlar metafor. Bazılarımız sağır, sakat, kabız veya kötürüm olan biz ölümlülerin Tanrı’nın suretinden yaratıldığımıza gerçekten inanıyor musun? Yirmili yaşlarında ölen annem gibileri, doğuştan kör veya sakat olan ya da akli melekeleri sınırlı olan veya ciğerleri hasta olduğu için kan tüküren, paragöz veya katil olanları düşün – bunlar da mı Tanrı’nın suretinden yaratıldı? Tanrı’nın da bizimki gibi bir zihin yapısı olduğunu ve iltifat edilmek istediğini, kıskandığını ve kurallarına itaat etmezsek intikam alacağını mı düşünüyorsun? Mükemmel bir varlıkta böyle kusurlu, sakat düşünce tarzları olabilir mi? Bunlar sadece Kitab-ı Mukaddes’i yazanların düşünce tarzı.”

“Kitab-ı Mukaddes’i yazarların mı? Musa’yı, Yeşu’yu, Peygamberleri ve Hâkimleri küçümseyerek konuşuyorsun. Kitab-ı Mukaddes’in Tanrı’nın sözleri olduğunu inkâr mı ediyorsun?” Jacob’un sesi her cümleyle yükseliyordu. Bento’nun söylediği her sözü dikkatle dinleyen Franco onu susturmak için elini koluna koydu.

“Ben kimseyi küçümsemiyorum,” dedi Bento. “Bu sonuca sen kendi aklınla vardın. Ben ise Kitab-ı Mukaddes’teki bu sözlerin ve fikirlerin insan zihninden, bu bölümleri yazar adamlardan çıktığını; bu adamların Tanrı’ya benzeme, O’nun suretinden yaratılmış olma gibi bir hayali –aslında hayır, *arzusu* demeliyim– olduğunu söylüyorum.”

“Demek Tanrı’nın peygamberler aracılığıyla konuştuğunu inkâr ediyorsun.”

“Kitab-ı Mukaddes’teki ‘Tanrı kelamı’ olarak ifade edilen her sözün sadece önceki peygamberlerin hayal gücünden kaynaklandığı aşikâr.”

“Hayal gücü mü! Hayal gücü mü dedin?” Jacob elini dehşetle açılan ağzına götürürken Franco gülmesini bastırmaya çalışıyordu.

Bento ağzından çıkan her sözün Jacob’u dehşete düşürdüğünü biliyordu, ama kendini tutamıyordu. Sessizlik prangalarını kırmak ve gizlice düşündüğü veya üstü örtülü bir biçimde sadece hahamla paylaştığı fikirlerini yüksek sesle ifade etmek onu coşturmuştu. Van den Enden’in “*caute, caute*” uyarısı aklına geldi, ama bir kez olsun mantığına aldırmayarak bodoslama ileri atıldı.

“Evet, belli ki bu hayal gücü Jacob. Bu kadar şaşıрма; bunu Tevrat’ın kendi sözlerinden biliyoruz.” Bento gözünün ucuyla Franco’nun sırtıttığını görebiliyordu. Devam etti. “İşte Jacob, burayı, Yasa’nın Tekrarı 34:10’u, benimle birlikte oku: ‘*Ve o günden bu yana İsrail’de Musa gibi Tanrı’nın yüz yüze görüştüğü bir peygamber*

çıkmadı.’ Bunun ne anlama geldiğini düşün Jacob. Bildiğin gibi Tevrat bize Musa’nın bile Tanrı’yla yüz yüze görüşmediğini söyler.”

Jacob başını salladı. “Evet, Tevrat öyle diyor.”

“O zaman Jacob, görmeyi eledik. Demek ki Musa, Tanrı’nın gerçek sesini duymuş olabilir ve Musa’dan beri hiçbir peygamber Tanrı’nın gerçek sesini duymadı.”

Jacob cevap vermedi.

“Bana şunu açıkla,” dedi Bento’nun her sözünü dikkatle dinleyen Franco. “Diğer peygamberlerin hiçbiri Tanrı’nın gerçek sesini duymadıysa kehanetlerinin kaynağı neydi?”

Franco’nun katılımına memnun olan Bento rahatça cevap verdi: “Bence peygamberler, kendilerine alışılmışın ötesinde bir hayal gücü bahşedilmiş, ama muhakeme güçleri o kadar da gelişkin olmayan adamlardı.”

“O halde Bento,” dedi Franco. “Mucizevi kehanetlerin peygamberlerin hayalinden başka bir şey olmadığına mı inanıyorsun?”

“Kesinlikle.”

Franco devam etti. “Bu durumda doğaüstü bir şey yok gibi. Sen her şeyin açıklanabilir gibi görünmesini sağlıyorsun.”

“Ben tam olarak buna inanıyorum. Her şeyin, ama her şeyin doğal bir nedeni vardır.”

“Bana göre,” dedi Jacob peygamberler hakkında konuşan Bento’ya öfkeyle bakarak. “Sadece Tanrı’nın bildiği, sadece Tanrı’nın iradesinin neden olduğu şeyler var.”

“Bence biz daha çok şey öğrendikçe, sadece Tanrı’nın bildiği daha az şey kalacak. Başka bir deyişle cehaletimiz ne kadar büyükse o kadar çok şeyi Tanrı’ya atfediyoruz.”

“Sen ne cüretle...”

“Jacob,” diye araya girdi Bento. “Neden buluştuğumuzu gözden geçirelim. Franco ruhani bir kriz geçirdiği ve yardıma

ihtiyacı olduğu için beni görmeye geldiniz. Sizi ben arayıp bulmadım – aslında hahamı görmeniz için ısrar ettim. Hahamın sadece Franco'nun kendini daha kötü hissetmesine yol açacağını duyduğunu söyledin. Hatırlıyor musun?”

“Evet, bunlar doğru,” dedi Jacob.

“O zaman seninle benim böyle bir tartışmaya girmemizin ne amacı olabilir? Oysa tek bir gerçek soru var.” Bento, Franco'ya döndü. “Söyle bana, sana yardımcı oluyor muyum? Söylediklerimin içinde işe yarayan bir şey oldu mu?”

“Söylediğin *her şey* beni rahatlattı,” dedi Franco. “Aklımı korumama yardımcı oluyorsun. Yön duygumu kaybetmiştim. Senin açık düşüncen, hiçbir şeyi otoritelere göre ele almaman daha önce hiç duymadığım bir şeydi. Jacob'un öfkesini anlıyorum ve onun adına özür diliyorum, ama benim için... evet, bana yardımın dokunuyor.”

“Bu durumda,” diye birden ayağa kalktı Jacob. “İstediğimiz şeyi aldığımıza göre burada işimiz bitti.” Franco şok olmuş gibiydi. Yerinden kıpırdamadı, ama Jacob onu kolundan yakalayıp kapıya yönlendirdi.

“Teşekkürler Bento,” dedi Franco kapıda dururken. “Lütfen, söyle bana, daha sonraki görüşmeler için müsait misin?”

“Mantıklı tartışmalar için her zaman müsaidim – dükkâna uğra yeter. Ama,” dedi Jacob'a dönerek, “aklı dışlayan tartışmalar için müsait değilim.”

Bento'nun evinden uzaklaşınca Jacob kocaman gülümseyip kolunu Franco'nun omzuna atıp sıktı. “İstediğimiz şeyi aldık. Birlikte iyi iş çıkardık. Sen rolünü iyi oynadın –hatta bana sorarsan fazla iyi– ama bu konuda tartışmayacağım bile, çünkü yapmak için geldiğimiz işi bitirdik. Elimizdekilere bak. Yahudiler Tanrı'nın

seçilmiş insanları değiller; diğer halklardan farklı değiller. Tanrı'nın bize karşı bir duygusu yok. Peygamberler sadece bir şeyleri hayal etmişler. Kutsal metinler kutsal değil, tamamen insan işi. Tanrı'nın kelamı ve Tanrı'nın iradesi mevcut değil. Yaratılış ve Tevrat'ın geri kalanı masal veya metafordan ibaret. Hahamların, hatta en büyük hahamların özel bilgileri yok, sadece kendi çıkarları doğrultusunda hareket ediyorlar.”

Franco başını iki yana salladı. “Henüz ihtiyacımız olan her şey yok elimizde. Onu tekrar görmek istiyorum.”

“Az önce iğrençliklerini tekrarladım: Sözleri saf sapkınlıktan ibaret. Duarte amca bizden bunu rica etmişti ve biz de istediğini yaptık. Ezici kanıt topladık: Bento Spinoza Yahudi değil: O bir Yahudi karşıtı.”

“Hayır,” diye tekrarladı Franco. “Elimizde yeterince şey yok. Daha fazlasını duymaya ihtiyacım var. Daha fazla şey öğrenene kadar tanıklık yapmıyorum.”

“Yeterince şey duyduk. Ailen tehlikede. Duarte amcayla bir anlaşma yaptık – ve kimse onunla yaptığı antlaşmadan sıyrılamaz. Bu aptal Spinoza'nın yapmaya çalıştığı şey bu: Yahudi mahkemesini atlatarak onu üçkâğıda getirmek. Sadece amcamın bağlantıları, amcamın rüşvetleri ve amcamın gemisi sayesinde şu anda hâlâ Portekiz'de bir mağarada saklanmıyorsun. İki hafta içinde de gemisi anneni, kız kardeşini ve benim kız kardeşimi almaya gidecek. Onların da baban gibi öldürölmelerini mi istiyorsun? Benimle sinagoğa gidip komiteye tanıklık etmezsen altlarındaki odun yığınının ateşe veren sen olacaksın.”

“Ben aptal değilim ve kimse beni koyun gibi güdemez,” dedi Franco. “Zamanımız var ve sinagog komitesinin önünde tanıklık etmeden önce daha fazla bilgiye ihtiyacım var. Onu bir kez daha görmek bize zaman kaybettirmez. Bunu sen de biliyorsun. Üstelik biz hiçbir şey yapmasak bile amcam ailesiyle ilgilenmek zorunda.”

“Amcam istediği şeyi yapar. Ben onu senden daha iyi tanıyorum. Onun sadece kendi kuralları vardır ve cömert bir kişi değildir. Bir daha Spinoza’yı ziyaret etmeni istemiyorum. O bütün halkımızı karalıyor.”

“O adam bütün cemaatimizin toplamından daha zeki. Sen gitmezsen onunla tek başıma konuşurum.”

“Hayır, sen gidiyorsan ben de gidiyorum. Senin yalnız gitmene izin vermem. Adam çok ikna edici. Ben bile rahatsız oldum. Sen yalnız gidersen onun yanı sıra senin için de bir *herem* cezası hazırladığını görürüz.” Franco’nun şaşkın bakışlarını görünce ekledi, “*Herem* aforoz demek – işte öğrenmen gereken bir İbranice sözcük daha.”

ONUNCU BÖLÜM

REVAL, ESTONYA – Kasım, 1918

“*Guten Tag*,” dedi yabancı elini uzatarak. “Ben Friederich Pfister. Sizi tanıyor muyum? Tanıdık görünüyorsunuz.”

“Rosenberg. Alfred Rosenberg. Burada büyüdüm. Moskova’dan yeni döndüm. Geçen hafta Politeknik’ten diplomamı aldım.”

“Rosenberg? Ah evet, evet – işte bu. Sen Eugen’in kardeşisin. Sende onun gözlerini görebiliyorum. Sana katılabilir miyim?”

“Elbette.”

Friedrich bira bardağını masaya koyup yüzünü Alfred’e dönerek oturdu. “Kardeşin ve ben çok yakın arkadaşlık ve hep yakın kalacağız. Seni sık sık evde görüyordum – hatta seni sırtıma bindirirdim. Eugen’den kaç – altı yedi yaş mı küçüksün?”

“Altı. Siz de tanıdık geliyorsunuz, ama çıkaramadım. Neden bilmiyorum, ama çocukluğuma dair çok az hatıram var – hepsi silinmiş. Eugen okumak için Brüksel’e gittiğinde ben sadece dokuz ya da on yaşındaydım. O zamandan beri onu çok az gördüm. Siz onunla hâlâ görüşüyor musunuz?”

“Evet, iki hafta önce Zürih’te yemek yedik.”

“Zürih mi? Brüksel’den ayrıldı mı?”

“Altı ay kadar önce ayrıldı. Veremi tekrarladı. İstirahat için İsviçre’ye geldi. Ben Zürih’te eğitim görüyorum. Onu sanatoryumda

ziyaret ettim. Birkaç hafta içinde taburcu olup ileri bankacılık kursu için Berlin'e taşınacak. Ben de birkaç hafta içinde Berlin'e taşınıyorum. Bu yüzden orada sık sık bir araya geleceğiz. Sen bunların hiçbirini bilmiyor musun?"

"Hayır, bizim yollarımız ayrıldı. Zaten hiçbir zaman yakın olmamıştık. Sonra da bağlantımız kesildi."

"Evet, Eugen bundan üzüntüyle bahsetmişti. Annenin sen bebekken öldüğünü biliyorum –bu ikiniz için de çok zordu– ve babanın da genç yaşta veremden öldüğünü biliyorum."

"Evet, sadece kırk dört yaşındaydı. Ben de on birdim. Söyleyin bana Herr Pfister..."

"Bana Friederich de lütfen. Ağabeyinin arkadaşı senin de arkadaşındır. Artık Friederich ve Alfred'iz, tamam mı?"

Alfred başını salladı.

"Alfred, az önce ne soracaktın?"

"Acaba Eugen benden hiç bahsetti mi?"

"Son görüşmemizde hayır. Üç yıldır görüşmüyorduk ve konuşmamız gereken çok şey vardı. Ama eskiden senden çok söz ederdi."

Alfred biraz tereddüt etti, ama sonra soruverdi. "Benim hakkımda anlattıklarını söyleyebilir misin?"

"Hepsini mi? Denerim, ama bir gözlemimi ifade etmeme izin ver: Bir yandan ağabeyinle hiç yakın olmadığını gayet doğal bir şekilde söylüyorsun ve birbirinizle bağlantı kurmak için hiç çaba harcamış gibi görünmüyorsun. Öte yandan ondan haber almak için çok hevesli, hatta açgözlü görüldüğünü söyleyebilirim. Bu ilginç bir paradoks. Kendini ve geçmişini aramak için bir yolculuğa mı çıktın diye merak ettim."

Alfred bu isabetli soruyla irkildi. "Evet, bu doğru. Bunu görmene çok şaşırdım. Bugünler... şey, nasıl söyleyeceğimi bilmiyorum... biraz çalkantılı. Moskova'da anarşiden zevk alan kalabalıklar gördüm. Bu durum şimdi Doğu Avrupa boyunca

ilerliyor, bütün Avrupa'ya yayılıyor. Yerinden edilmiş bir yığın insan var. Ben de onlarla birlikte yerimden oldum, belki onlardan daha fazla kaybolmuş durumdayım... her şeyden kopuk bir haldeyim.”

“Ve geçmişinde tutunacak bir dal arıyorsun – değişmeyen geçmişe özlem duyuyorsun. Bunu anlayabiliyorum. Hafızamı yoklayıp Eugen’in seninle ilgili anlattıklarını bulmaya çalışayım. Bana bir dakika ver, dikkatimi toplayayım. Görüntüleri yoklayıp yüzeye çıkmalarını sağlayacağım.”

Friedrich gözlerini kapatıp kısa bir süre sonra açtı. “Bir engel var – sana ait kendi anılarım bana engel oluyor. Önce kendi anılarımı anlatayım sana, ondan sonra Eugen’in yorumlarına ulaşabilirim. Tamam mı?”

“Tamam, sorun değil,” diye mırıldandı Alfred. Ama sorun vardı. Bu sohbet çok tuhaftı: Friedrich’in ağzından çıkan her söz garip ve beklenmedikti. Buna rağmen kendisini çocukken tanıyan bu adama güvendi. Friedrich’te “yuva” havası vardı.

Friedrich gözlerini yeniden kapatarak uzaklardan gelen bir sesle söze başladı. “Yastık savaşları – başlatmaya çalıştım, ama sen oynamıyorsun... seni oynatmayı başaramıyorum. Ciddisin – çok çok ciddisin. Düzen, düzen... oyuncaklar, kitaplar, oyuncak askerler, her şey düzenli... o oyuncak askerleri severdin... ölümcül derecede ciddi küçük bir çocuk... bazen seni sırtımda taşırdım... bundan hoşlandığını düşünüyorum... ama her seferinde hızla yere inerdin... yoksa eğlenmek senin için iyi bir şey değil miydi?.. ev soğuk... annesiz... baba uzak, depresif... sen ve Eugen hiç konuşmuyorsunuz... arkadaşlarınız nerede?.. evinizde hiç arkadaş görmedim... sen korkuyorsun... odana koşuyorsun, kapını kapatıyorsun, hep kitaplarına koşuyorsun...”

Friedrich durdu, gözlerini açıp birasından büyük bir yudum aldı. Bakışlarını Alfred’e çevirdi. “Hafıza bankamdan seninle ilgili ortaya çıkanlar bunlar – belki daha sonra başka hatıralar da yüzeye çıkar. Senin istediğin bu mu Alfred? Emin olmak

istiyorum. En yakın arkadaşımın kardeşine istediği ve ihtiyacı olan şeyi vermek istiyorum.”

Alfred başını onaylarcasına salladı. Sonra hayretinden utanarak başını hemen çevirdi: Daha önce hiç böyle bir konuşma duymamıştı. Sözleri Almanca olmasına rağmen Friedrich’in dili yabancıydı.

“O zaman devam ediyor ve Eugen’in seninle ilgili yorumlarını bulup çıkarıyorum.” Friedrich gözlerini tekrar kapattı ve bir dakika sonra yine aynı garip tonla konuşmaya başladı. “Eugen, bana Alfred’i anlat.” Friedrich’in sesi yine farklılaştı, belki de Eugen’in sesiydi bu.

“Ah... benim utangaç kardeşim, harika bir ressamdır – ailenin bütün yeteneğini almış. Reval çizimlerine bayılırım – liman, demir atmış bütün gemiler, yüksek kulesiyle Cermen kalesi – bunlar bir yetişkin için bile ustaca çizimlerdi, oysa o daha on yaşındaydı. Küçük kardeşim – hep okur – zavallı Alfred – yalnız biri... öteki çocuklardan çok korkuyor... popüler değildir – oğlanlar onunla alay edip ‘filozof’ diyorlar – annemiz öldü, babamız ölüyor, halalarımız iyi kalpliler, ama hep kendi aileleriyle meşguller – Alfred için daha fazla şey yapmalıydım, ama o ulaşması çok zor biri... ve ben kendim de zar zor geçiniyordum.”

Friedrich gözlerini açtı, bir iki kez gözlerini kırptırıp doğal sesiyle konuşmaya devam etti. “Bunları hatırlıyorum. Ah evet, bir şey daha vardı, Alfred. Bunu sana söyleme konusunda biraz tereddütlüyüm: Eugen seni annenin ölümünden sorumlu tutuyordu.”

“Beni mi sorumlu tutuyordu? Ben sadece birkaç haftalıktım.”

“Birisi öldüğünde hep suçlayacak birilerini ararız.”

“Ciddi olamazsın. Ciddi misin? Yani Eugen gerçekten bunu söyledi mi? Bu çok anlamsız.”

“Genelde anlamsız olan şeylere inanırız. Tabii ki anneni sen öldürmedin, ama sanırım Eugen, annen sana hiç hamile kalmasaydı şimdi hayatta olurdu, diye düşünüyordu. Ama Alfred ben

sadece tahminde bulunuyorum, tam sözlerini hatırlamıyorum, ama Eugen'in sana karşı kendisinin de mantıksız olduğunu düşündüğü bir kızgınlığı vardı."

Benzi atan Alfred birkaç dakika sessiz kaldı. Friedrich ona bakıp birasını yudumladı, sonra yumuşak bir sesle, "Korkarım çok fazla şey söyledim," dedi. "Ama bir arkadaşım bir şey istediğinde elimden geleni vermeye çalışırım."

"Bu iyi bir şey. Dürüstlük ve açıklık; iyi, soylu Alman değerleri. Seni takdir ediyorum Friedrich. Ve söylediklerinin çoğu doğru gibi. Kabul etmeliyim ki bazen Eugen'in neden benim için daha fazla şey yapmadığını merak ediyordum. Ve o alaycı sözü -'küçük filozof'- arkadaşlarımdan kaç kez duydum! Sanırım bu beni çok etkiledi ve gerçekten bir filozof olarak hepsinden intikam almayı planladım."

"Politeknik'te mi? Bu mümkün mü?"

"Diplomalı bir filozof değil - mühendislik ve mimarlık diploması aldım, ama gerçek ilgi alanım felsefe. Teknik okulda bile özel okumalarıma rehberlik eden bilgili profesörler buldum. Almanların düşüncelerindeki berraklığa tapınır oldum. Bu benim tek dinim. Ama şu anda kafam karmakarışık. Hatta başım dönüyor bile diyebilirim. Belki bütün söylediklerini hazmetmek için zamana ihtiyacım var."

"Alfred sanırım hissettiklerini açıklayabilirim. Bunu ben de hissettim ve başkalarında da gördüm. Şu anda benim paylaştığım anılara tepki vermiyorsun. Bu başka bir şey. Bunu en iyi felsefi tarzda konuşarak açıklayabilirim. Ben de bir sürü felsefe eğitimi aldım ve benzer eğilimlere sahip biriyle konuşmak benim için bir zevk."

"Bu benim için de bir zevk olur. Yıllardır etrafım mühendislerle çevrili ve felsefi konular hakkında sohbet etmeyi çok özledim."

"Güzel, güzel. Şöyle başlayayım: Kant'ın dışsal gerçekliğin bizim normalde algıladığımız gibi olmadığına -yani dışsal ger-

çekliğin doğasını içsel zihinsel yapılarımızla oluşturduğumuza-dair açıklaması karşısında duyulan şaşkınlık ve şüpheyi hatırlıyor musun? Kant'ı iyi bildiğini tahmin ediyorum.”

“Evet, çok iyi bilirim. Ama bunun benim şimdiki durumla ilgisi?..”

“Diyorum ki birdenbire dünyanın, yani geçmiş deneyimlerden oluşan içsel dünyanın *senin sandığın gibi olmadığını fark ediyorsun*. Ya da başka şekilde ifade edersek, Husserl'den bir ifade kullanmama izin ver, *noemanın* patladığını söyleyebilirim.”

“Husserl mi? Ben Yahudi sahte filozoflardan uzak dururdum. Hem *noema* da nedir?”

“Sana tavsiye ederim Alfred, Edmund Husserl'i görmezden gelme: O en iyilerden biridir. *Noema* terimi bizim deneyimlediğimiz, bizim tarafımızdan yapılandırılan şeyi ifade eder. Örneğin, bir binayı düşün. Sonra bir binaya yaslandığını ve binanın sağlam olmadığını, bedeninin binanın içinden geçtiğini fark ettiğini düşün. O anda senin bina *noema* patlar – *Lebensweltin* (yaşam dünyan) artık sandığın gibi değildir.”

“Tavsiyene saygı duyuyorum. Ama biraz daha açıklar mısın lütfen – dünyaya yüklediğimiz yapı kavramını anlıyorum, ama Eugen ve benimle ilgisini hâlâ anlamadım.”

“Şey, diyorum ki ağabeyinle sahip olduğun bir ömürlük ilişkiye dair görüşün tek bir darbeyle değişti. Onun hakkında bir şey düşünüyordun ve birden geçmiş sadece birazcık değişiyor ve sen şimdi ağabeyinin sana kızgınlık duyduğunu öğreniyorsun, kuşkusuz bu mantıksız ve haksız bir kızgınlık.”

“Yani geçmişime dair sağlam zemin sarsıldığı için başımın döndüğünü mü söylüyorsun?”

“Kesinlikle. Çok iyi ifade ettin Alfred. Zihnin aşırı yüklendi, çünkü geçmişin yeniden yapılandırılmasıyla çok meşgul. Bu yüzden dengeni korumak gibi normal işlerini yapacak kapasiteye sahip değil.”

Alfred başıyla onayladı. “Friedrich, bu inanılmaz bir sohbetti. Bana düşünmem gereken bir sürü şey verdin. Ama bu baş dönmesinin bir kısmının konuşmamızdan önce başladığını ifade etmeliyim.”

Friedrich sakince bekledi. Nasıl bekleneceğini biliyor gibiydi.

Alfred tereddüt etti. “Genellikle bu kadar şey paylaşmam. Hatta kendim hakkında kimseyle bu kadar konuşmam, ama sende –nasıl söyleyeyim– güven veren, davetkâr bir şey var.”

“Eh, ben aileden sayılırım. Ve tabii ki eski arkadaşlarla yeniden arkadaş olamazsın.”

“Eski arkadaşlarla yeniden arkadaş olamazsın...” Alfred bir süre düşündü, sonra gülümsedi. “Anlıyorum. Çok zekice. Eh, güne kendimi yabancılaşmış hissederek başladım – daha dün Moskova’dan döndüm. Şu anda yalnızım. Kısa bir süre evli kaldım – karım veremdi, babası onu birkaç hafta önce İsviçre’deki bir sanatoryuma yatırdı. Ama veremden fazlası var: Karımın varlıklı ailesi beni ve yoksulluğumu hiç onaylamıyor. Kısa evliliğimizin bittiğinden eminim. Birlikte çok az zaman geçirdik ve birbirimize yazmayı bile bıraktık.”

Alfred birasından tereddütle bir yudum alıp devam etti. “Dün buraya geldiğimde halalarım, amcalarım, yeğenlerim ve kuzenlerim beni gördüğüne sevindi ve beni böyle güzel karşılamaları bana çok iyi geldi. Kendimi oraya ait hissettim. Ama bu duygu uzun sürmedi. Bu sabah uyandığımda kendimi yine yabancılaşmış ve evsiz hissediyordum. Şehirde dolaştım dolaştım... Ne arıyordum? Sanırım yuva, arkadaşlar, hatta tanıdık yüzler. Ama sadece yabancılar gördüm. Realschule’de bile en sevdiğim öğretmen hariç tanıdığım kimseyle karşılaşmadım ve o da sadece beni tanıyormuş gibi yaptı. Ve bir saat önce son darbe geldi. Sürgünde yaşamayı bırakıp gerçekten ait olduğum yere gitmeye, ırkım ile yeniden bağ kurup Anavatan’a geri dönmeye karar verdim. Alman ordusuna katılmaya niyetliydim. Caddenin karşısındaki Alman karargâhına gittim. Askere almadan sorumlu olan Goldberg adındaki Yahudi

çavuş beni bir sinek gibi kovaladı. Alman ordusunun savaşan ülkelerin vatandaşları değil, Almanlar için olduğunu söyleyip beni gönderdi.”

Friedrich anlayışlı bir şekilde başını salladı. “Belki son darbe bir lütuftu. Belki hendeklerde çamur içinde, anlamsız bir şekilde ölmekten kurtulduğun için şanslısındır.”

“Tuhaf bir şekilde ciddi bir çocuk olduğumu söyledin. Galiba hâlâ öyleyim. Mesela, Kant’ı çok ciddiye alıyorum: Askere yazılmanın ahlaki bir zorunluluk olduğunu düşünüyorum. Ölümcül yara almış Anavatan’ı herkes terk ederse dünyamız nasıl olur? Anavatan çağırdığında evlatları cevap vermek zorundadır.”

“Biz Baltık Almanlarının Almanlardan çok daha Alman olması ne tuhaf, değil mi? Belki Almanya’dan ayrılan hepimiz senin tarif ettiğin gibi güçlü bir memleket özlemi duyuyoruz – yuva özlemi, gerçekten ait olduğumuz bir yer özlemi. Biz Baltık Almanları köksüzlük salgınının tam ortasındayız. Bu hafta başında babam öldüğü için bunu şu anda çok daha güçlü bir şekilde hissediyorum. Bu yüzden Reval’deyim. Şimdi ben de nereye ait olduğumu bilmiyorum. Annemin annesiyle babası İsviçreli, ama ben aslında oraya da ait değilim.”

“Başın sağ olsun,” dedi Alfred.

“Teşekkür ederim. Pek çok açıdan senden daha kolay bir hayat sürdürdüm: Babam neredeyse seksen yaşındaydı ve ömrüm boyunca sağlıklı bir şekilde hayatımdaydı. Ve annem de hâlâ hayatta. Buradaki zamanımı onun kız kardeşimin evine yerleşmesine yardım ederek geçirdim. Aslında onu uyurken bıraktım. Birazdan yanına gitmeliyim. Ama gitmeden önce *yuva* konusunun senin için derin ve acil bir konu olduğuna inandığımı söylemek istiyorum. Bu konuyu biraz daha derinlemesine araştırmak istersen yanında biraz daha kalabilirim.”

“*Nasıl* keşfedeceğimi bilmiyorum. Aslında senin bu kadar özel konularda böyle rahatça konuşma becerin beni çok şaşırtıyor.

İçsel düşüncelerini böyle senin kadar açık bir şekilde ifade eden birini hiç duymadım.”

“Bunu yapmana yardım etmemi ister misin?”

“Ne demek istiyorsun?”

“Evle ilgili duygularını tanımlayıp anlamana yardım etmemi ister misin?”

Alfred tereddütlü görünüyordu, ama Letonya birasından uzun, ağır bir yudum aldıktan sonra bu teklifi kabul etti.

“Şunu dene. Senin çocukluğuna dair anılarımı bulmaya çalışırken yaptığım şeyi yap. Tavsiyem şu: Şöyle düşün, ‘evde değilim’ ve kendi kendine birkaç kez tekrarlar, ‘evde değilim’, ‘evde değilim’, ‘evde değilim’.”

Alfred’in dudakları bu sözleri sessizce tekrarladı, sonra başını iki yana salladı. “Hiçbir şey çıkmıyor. Zihnim grev yapıyor.”

“Zihin asla grev yapmaz. Her zaman çalışır, ama bazen bir şey bunu bilmemizi engeller. Bu genellikle öz farkındalıkla ilgili bir şeydir. Bu olayda benimle ilgili farkındalığın olduğunu düşünüyorum. Tekrar dene. Gözlerini kapayıp beni unutmanı, senin hakkında ne düşüneceğimi, seni nasıl yargılayacağımı unutmanı istiyorum. Yardım etmeye çalıştığımı ve bu konuşmanın aramızda kalacağına söz verdiğimi hatırlamanı istiyorum. Eugen’le bile paylaşmayacağım. Şimdi gözlerini kapa, ‘evde değilim’ sözünüyle ilgili düşüncelerin aklına gelivermesine izin ver, sonra onları sendir. Sadece aklına geleni söyle – anlamlı olması gerekmiyor.”

Alfred yine gözlerini kapadı, ama ağzından bir sözcük çıkmadı.

“Seni duyamıyorum. Daha yüksek sesle düşün.”

Alfred yumuşak bir şekilde konuşmaya başladı. “Evde değilim. Hiçbir yerdeyim. Cäcilie halayla ya da Lydia halayla değilim... benim için bir yer yok, ne okulda, ne diğer oğlanların arasında, ne karımın ailesinin yanında, ne mimarlıkta, ne mühendislikte, ne Estonya’da, ne Rusya’da... Rusya Ana, ne şaka ama...”

“Güzel, güzel, devam et,” diye ısrar etti Friedrich.

“Hep dışarıdayım, içeriye bakıyorum, hep onlara göstermek istiyorum.” Alfred sessiz kalıp gözlerini açtı. “Başka bir şey gelmiyor...”

“Onlara göstermek istediğini söyledin. Kime göstereceksin Alfred?”

“Benimle alay eden herkese. Mahallede, Realschule’de, Politeknik’te, her yerde.”

“Peki, onlara nasıl göstereceksin Alfred? Bu gevşek ruh halinde kalmaya devam et. Söylediklerinin bir anlamı olması gerekmiyor.”

“Bilmiyorum. Bir şekilde beni fark etmelerini sağlayacağım.”

“Seni fark ederlerse evde mi olacaksın?”

“Ev yok. Bana bunu göstermeye mi çalışıyorsun?”

“Önceden tasarlanmış bir planım yoktu, ama şimdi bir fikrim var. Bu sadece bir tahmin ama senin kendini herhangi bir yerde ‘evde’ hissedip hissetmeyeceğini merak ediyorum, çünkü ev bir yer değildir, sadece zihinsel bir durumdur. Gerçekten evde olmak kendi içinde evdeymiş gibi rahat hissetmektir. Ve Alfred senin kendi içinde evdeymiş gibi rahat hissettiğini sanmıyorum. Belki hiç hissetmedin. Belki hayatın boyunca evi yanlış bir yerde aradın.”

Alfred yıldırım çarpmışa dönmüştü. Çenesi sarktı, gözleri Friedrich’e perçinlendi. “Sözlerin doğruca kalbime saplandı. Böyle şeyleri, böyle mucizevi şeyleri nereden bilebilirsin? Filozof olduğunu söyledin. Bu bilgin oradan mı geliyor? Bu felsefeyi ben de okumalıyım.”

“Ben bir amatörüm. Tıpkı senin gibi, hayatımı felsefeyle geçirmeyi çok isterdim, ama hayatımı kazanmak zorundayım. Zürih’te tıp fakültesine gidip insanların zor konularda konuşmalarına yardım etme konusunda çok şey öğrendim. Ve şimdi de,” dedi ayağa kalkarak, “gitmeliyim. Annem bekliyorum. Yarından sonra da Zürih’e dönmem gerekiyor.”

“Ne yazık. Bu çok aydınlatıcı bir sohbet oldu ve daha yeni başladığımızı hissediyorum. Reval’e geri dönmeden buna devam etmemiz için hiç zamanın yok mu?”

“Sadece yarın var. Annem öğleden sonraları uyuyor. Belki aynı saatte buluşabiliriz? Burada buluşalım mı?”

Alfred açgözlülüğünü ve “evet, evet” diye bağırma isteğini bastırdı. Başını terbiyeli bir şekilde eğip sadece, “Sabırsızlıkla bekleyeceğim,” dedi.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

AMSTERDAM – 1656

Ertesi akşam van den Enden akademide Clara Maria'nın gayretli Latince alıştırmaları babası tarafından bölündü. Kızına resmî bir şekilde selam verip, “Böldüğüm için beni bağışlayın Matmazel, ama Bay Spinoza'yla konuşmam gerek,” dedi. Bento'ya baktı. “Lütfen bir saat içinde büyük salona gelip Yunanca dersine katıl. Aristoteles ve Epikür'ün bazı metinleri hakkında konuşacağız. Yunanca bilgin hâlâ yeterince iyi olmasa da bu iki beyefendinin söyleyeceği önemli şeyler var.” Dirk'e döndü. “Ne yazık ki artık tıp fakültesi için bir zorunluluk olmadığından Yunancayla pek ilgilenmediğini biliyorum, ama bu tartışma gelecekte hastalarıyla yapacağın çalışmalar için faydalı olabilir.”

Van den Enden kızına tekrar selam verdi. “Şimdi sizi tekrar Latince alıştırmalarınızla baş başa bırakıyorum Matmazel.”

Clara Maria, Cicero'dan kısa bölümler okumaya devam etti. Bento ve Dirk bunları sırayla Felemenkçeye tercüme etti. Clara Maria birkaç kez Bento'nun dağılan dikkatini toplamak için cetvelini masaya vurdu. Bento, Cicero'yla ilgilenmek yerine Maria Clara'nın *multa, pater, puer* ve harika bir şekilde *praestantissimum* derken dudaklarının m ve p'lerle kıvrılışını zevkle seyrediyordu.

“Bugün dikkatin nerede Bento Spinoza?” dedi Clara Maria. On üç yaşındaki armut şeklindeki hoş yüzüne kızgın bir görüntü vermeye çalıştı.

“Özür dilerim, bir an için düşüncelerimin arasında kayboldum Bayan van den Enden.”

“Hiç kuşkusuz babamın Yunanca sempozyumunu düşünüyorsun herhalde?”

“Kuşkusuz,” dedi Bento duygularını gizleyerek. Aslında babadan çok kızını düşünüyordu. Jacob’un birkaç saat önceki öfkeli sözleri, onun kaderini yalnız, ıssız bir adam olarak tahmin etmesi de onu etkilemeye devam ediyordu. Jacob dik kafalı, geri kafalı ve pek çok açıdan yanlış düşünen bir adamdı, ama şu konuda haklıydı: Bento’nun gelecekte bir karısı, ailesi, cemaati olmayacaktı. Mantığı ona hedefinin özgürlük olması gerektiğini ve kendini batıl inançlı Yahudi toplumunun dizginlerinden kurtarma mücadelesinin, eğer bunları eş ve aile prangalarıyla değiş tokuş edecekse komik olacağını söylüyordu. Peşinde koştuğu tek şey özgürlüktü; düşünme, analiz yapma, zihninde yankılanan çalkantılı düşünceleri yazıya dökme özgürlüğü. Ama dikkatini Clara Maria’nın güzel dudaklarından çekmek o kadar, ah o kadar zordu ki.

Van den Enden Yunanca sınıfıyla tartışmaya, “*Eudaimonia*,” diyerek başladı. “Bu iki kökü inceleyelim: *eu*?” Elini kulağına götürüp bekledi. Öğrenciler çekingen bir şekilde “güzel”, “normal”, “hoş” diye seslendi. Van den Enden başıyla onaylayıp aynı alıştırma *daimon* ile yaptı. Bu kez daha coşkulu bir koro halinde “ruh”, “iblis”, “küçük ilah” sözlerinin söylendiğini duydu.

“Evet, evet ve evet. Hepsi doğru, ama *eu* ile birleştğinde anlam ‘iyi şans’a doğru gidiyor ve böylece *eudaimonia* genellikle ‘iyi hal’ veya ‘mutluluk’ ya da ‘gelişme’ anlamına geliyor. Bu üç ifade eş anlamlı mıdır? Başta öyle görünüyorlar, ama aslında çok

sayıda filozof bunların farkları üzerinde durmuştur. *Eudaimonia* zihinsel bir durum mudur? Bir yaşam tarzı mıdır?” Cevap beklemeden ekledi. “Yoksa sırf hedonistik bir zevk midir? Ya da *arete* kavramıyla bağlantılı olabilir mi? *Aretenin* anlamı?” Elini kulağına götürüp iki öğrencinin aynı anda “erdem” demesini bekledi.

“Evet, aynen. Pek çok Yunan filozof erdemi *eudaimonia* kavramıyla birleştiriyor, böylece onu *öznel* bir kendini mutlu hissetme durumundan daha büyük bir ahlaki, erdemli, arzu edilir bir hayat yaşama düşüncesine çıkarıyorlar. Sokrates’in bu konuda güçlü duyguları vardı: geçen haftanın okuması Platon’un *Apologia*’sını hatırlayın. Kendisi başka bir Atinalıya gidiyor ve bu sözcüklerle *arete* sorusunu ortaya atıyordu...” Bu noktada van den Enden teatral bir duruş sergileyip Platon’un sözlerini Yunanca söyleyip Dirk ve Bento için yavaşça Latinceye tercüme etti: “Bilgelik, gerçek veya ruhunun en iyi hali konularını hiç umursamaz ya da düşünmezken böyle büyük bir servet, şan ve şöhrete sahip olmak için gösterdiğin hevesten utanmıyor musun?”

“Şimdi şunu unutmayın: Platon’un ilk çalışmalarının, hocası Sokrates’in fikirlerini yansıttığını, ama daha sonraki çalışması *Devlet*’te mutlak adalet standartlarını ve metafiziksel alandaki diğer erdemleri vurgulayan kendi fikirlerinin ortaya çıkışını görüyoruz. Platon’un hayatımızın esas amacına dair düşüncesi nedir? En yüksek bilgi seviyesine ulaşmaktır ve bu da onun görüşüne göre başka her şeyin değer kazandığı ‘iyi’ düşüncesidir. Platon ancak o zaman *eudemoniaya*, yani onun görüşüne göre *ruhun uyumu* durumuna ulaşabileceğimizi söyler. ‘Ruhun uyumu’ sözünü tekrarlamama izin verin. Bunu hatırlamaya değer; bu düşünce hayatınızda size iyi hizmet edecektir.

“Şimdi sonraki büyük filozof Aristoteles’e bakalım. Kendisi belki yirmi yıl boyunca Platon’la çalışmıştır. *Yirmi yıl*. Müfreda-

tımın çok zor ve çok uzun olduğu konusunda sızlananlar, bunu hatırlayın.

“*Nikomakhos’a Etik*’in bu hafta okuyacağınız bazı bölümlerinde Aristoteles’in de iyi bir hayata dair güçlü görüşleri olduğunu göreceksiniz. İyi bir hayatın şöhret veya zenginlik gibi nefsanî zevkleri içermediğinden emindi. Peki, Aristoteles’e göre hayatın amacı neydi? *En içteki eşsiz işlevimizi* yerine getirmek olduğunu düşünüyordu. ‘Bizi diğer canlılardan ayıran nedir?’ diye soruyor. Ben de bu soruyu size yöneltiyorum.”

Sınıftan hemen bir cevap gelmedi. Sonunda bir öğrenci, “Biz gülebiliyoruz, hayvanlar gülemiyor,” deyip sınıftan bazı-
larını güldürdü.

“İki ayağımız üstünde yürüyoruz.”

“Gülmek ve bacaklar – elinizden gelenin en iyisi bu mu?” dedi van den Enden. “Bu kadar aptalca cevaplar bu tartışmayı önemsizleştiriyor. Düşünün! Bizi daha aşağı hayat biçimlerinden ayıran nedir?” Birden Bento’ya döndü. “Bu soruyu sana soruyorum Bento Spinoza.”

Bento hiç düşünmeden, “Eşsiz akıl yürütme yeteneğimiz olduğunu düşünüyorum,” dedi.

“Kesinlikle. Bundan dolayı Aristoteles en mutlu insanın bu işlevi yerine getiren kişi olduğunu iddia ediyor.”

“Bu durumda en yüksek ve en mutlu uğraş filozof olmak mıdır?” diye sordu Alphonse. Yunanca sınıfının en zeki öğrencisi, Bento’nun hızlı cevabıyla cesaretinin kırıldığını hissediyordu. “Bir filozofun bu iddiada bulunması kendi çıkarlarına hizmet etmiyor mu?”

“Evet, Alphonse ve bu sonuca ilk varan kişi sen değilsin. Bu gözlem başka bir önemli Yunan düşünür olan Epikür’e geçmemizi bağlıyor. Kendisi *eudemonia* ve filozofun görevi konusunda tamamen

farklı fikirler ileri sürüyor. İki hafta içinde Epikür'den okumalar yaptığınızda onun da iyi bir hayattan bahsettiğini, ama tamamen farklı bir sözcük kullandığını göreceksiniz. O *ataraxiadan* çok bahseder, çevirisi..." Van den Enden elini yine kulağına götürdü.

Alphonse hemen "huzur" dedi, diğerleri "sükûnet" ve "gönül rahatlığı" diye ekledi.

"Evet, evet ve evet," dedi van den Enden. Sınıfının performansından gittikçe daha fazla memnun olduğu belliydi. "Epikür için *ataraxia* tek gerçek mutluluktur. Peki, ona nasıl ulaşıyoruz? Platon'un ruhun uyumu ya da Aristoteles'in akıl yürütmesiyle değil, *endişe ve kaygının yok edilmesiyle*. Eğer Epikür şu anda sizinle konuşuyor olsaydı hayatınızı basitleştirmeniz için ısrar ederdi. Bugün burada olsaydı şöyle derdi."

Van den Enden boğazını temizleyip samimi bir tarzda konuştu. "*Dostlar, ihtiyaçlarınız çok azdır, kolayca giderilebilirler ve gerekli her acıya kolayca katlanılabilir. Hayatınızı zenginlik ve şöbret gibi önemsiz amaçlar için karmaşıklaştırmayın: bunlar ataraxianın düşmanıdır. Söz gelimi şöbret başkalarının görüşlerinden ibarettir ve hayatlarımızı başkalarının istediği şekilde yaşamamızı gerektirir. Şöbrete ulaşmak ve onu sürdürmek için başkalarının hoşlandığı şeylerden hoşlanmamız ve uzak durdukları şeylerden uzak durmamız gerekir. Sonuç olarak, şöbretli bir hayat mı yoksa politika içinde geçen bir hayat mı? İkisinden de kaçın. Ya zenginlik? Uzak durun! Bu bir tuzak. Ne kadar çok kazanırsak o kadar çok isteriz ve isteğimiz tatmin olmadığında üzüntümüz o kadar derin olur. Dostlar beni dinleyin: Mutluluğu istiyorsanız, hayatınızı gerçekten ihtiyacınız olmayan şeyler için mücadele ederek ziyan etmeyin.*"

"Şimdi," diye devam etti van den Enden tekrar kendi ses tonuna geri dönerek. "Epikür ve ondan önce gelenler arasındaki farkı gördünüz mü? Epikür en büyük iyiliğin her türlü kaygıdan

kurtularak *ataraxiaya* ulaşmak olduğunu düşünüyor. Bir yorumu ya da sorusu olan? Ah evet, Bento Spinoza.”

“Epikür sadece olumsuz bir yaklaşım mı ileri sürüyor? Yani sadece stresin yok edilmesinin gerektiğini ve dışarıdan gelen kaygıları olmayan insanın mükemmel, doğal olarak iyi ve mutlu olduğunu mu söylüyor? Uğrunda çabalamamız gereken olumlu bir özellik yok mudur?”

“Harika bir soru. Seçtiğim okumalar bu cevabı gösterecek. Neyse ki Bento Spinoza Yunanca bilgini mükemmel hale getirmek için beklemen gerekmiyor, çünkü Epikür’ün fikirlerini iki yüzyıl sonra yaşamış olan Romalı şair Lucretius tarafından yazılmış Latince halinden okuyabilirsin. Zaman içinde sizin için uygun sayfaları seçeceğim. Bugün yalnızca onu diğerlerinden ayıran, iyi bir hayatın kaygının giderilmesinden ibaret olduğu şeklindeki merkezî düşünceye değinmeye çalışacağım. Ama hafif bir okuma bile Epikür’ün çok daha karmaşık olduğunu gösterecektir. Epikür bilgiyi, dostluğu ve erdemli, ölçülü bir hayatı teşvik eder. Evet, Dirk, sorun mu var? Görünüşe göre Latince öğrencilerim Yunanlar konusunda Yunanca öğrencilerimden daha meraklılar.”

“Hamburg’da ‘Epikür’ün Sevinci’ diye bir taverna var. Peki, iyi bir şarap ve bira da iyi bir hayatın bir parçası mıdır?”

“Bu soruyu bekliyordum, geleceği kesindi. Pek çok insan hatalı bir şekilde onun adını iyi yiyecek ve şarap için kullanıyor. Epikür bunu bilse şaşkına dönerdi. Bu ilginç hatanın onun katı materyalizminden kaynakladığına inanıyorum. Ölümden sonraki hayata inanmıyordu ve sadece bu hayat var olduğu için bu dünyada mutlu olmak için çabalamamız gerektiğini düşünüyordu. Ama Epikür’ün hayatlarımızı nefsanî ve şehvetli aktiviteler içinde yuvarlanarak geçirmemizi önerdiği sonucuna varmak gibi bir yanılgıya düşmeyin. Kesinlikle hayır – o çok sade bir hayat yaşayıp bunu savunmuştur. Tekrar ediyorum, acıyı en aza indirerek zevki en

yukarıya çıkarabileceğimize inanıyordu. Vardığı en önemli sonuçlardan biri ölüm korkusunun en büyük acı kaynağı olduğuydu ve hayatının büyük bir bölümünü ölüm korkusunu azaltmak için felsefi yöntemler arayarak geçirdi. Başka soru lütfen.”

“Başkalarına ve topluma hizmet etmekten veya sevmekten söz ediyor muydu?” diye sordu Dirk.

“Geleceğin hekiminden zekice bir soru. Eminim bunu duy-mak ilginı çekecektir: Epikür kendisini tıbbi bir filozof olarak görüyordu, nasıl ki bir hekim bedenın rahatsızlıklarına bakar o da ruhun rahatsızlıklarına bakıyordu. Bir keresinde ruhu iyileştirmeyen felsefenin bedeni iyileştirmeyen tıp kadar değersiz olduğunu söylemiştir. Şöhret, güç, zenginlik ve cinsel şehvetin peşinde koşmaktan kaynaklanan ruhun hastalıklarından bazılarını daha önce söyledim, ama bunların hepsi ikincil derecede. Altta yatan ve diğer kaygıları da besleyen kaygının behemotu ölüm ve ölümden sonraki hayat korkusudur. Hatta öğrencilerinin öğrenmesi gereken ‘ilmihal’deki ilk ilkelerden birisi bizim ölümlü olduğumuz, ölümden sonra bir hayat olmadığı ve bu yüzden ölümden sonra tanrılardan korkmamız gerekmediğidir. Çok yakında bu konuda Lucretius’tan daha fazla şey okuyacaksınız, Dirk. Sorunun gerisini unuttum.”

“Öncelikle ‘behemot’ ne demek bilmiyorum.”

“İyi bir soru. Bilen var mı?” Sadece Bento el kaldırdı.

“Evet, Spinoza, söyle bakalım.”

“Devasa yaratık,” dedi Bento. “Yaratılış ve Eyüp’te geçen İbranice *b’hēmāh* kelimesinden türemiş bir sözcük.”

“Eyüp, öyle mi? Bunu ben de bilmiyordum. Teşekkür ederim. Şimdi soruna geri dönersek Dirk.”

“İnsanın toplumunu sevmesi ve ona hizmet etmesi konusunu sormuştum.”

“Bildiğim kadarıyla Epikür evlenmedi, ama sorumluluğa hazır olanlar için evliliğe ve aileye inanıyordu. Ama seveni köle haline getiren ve sonunda zevkten çok acıya dönüşen mantıksız derecede tutkulu aşkı onaylamıyordu. Şehvetli sevda hali geçtikten sonra âşık can sıkıntısı, kıskançlık veya ikisini de yaşar. Ama daha büyük bir sevgiye, bizi uyandırıp kutsanmışlık durumuna sokan dost sevgisine daha büyük önem veriyordu. Herkesi kapsayıcı olduğunu ve bütün insanlara eşit davrandığını bilmek önemli: Epikür’unki Atina’da kadınları ve köleleri kabul eden tek ekoldü.

“Ama senin hizmetle ilgili sorun önemli Dirk. Epikür sessiz, münzevi bir hayat yaşayıp kamusal sorumluluklardan, bir makam sahibi olmaktan veya *ataraxiayı* tehdit edebilecek başka türde bir sorumluluktan uzak durmamız gerektiği görüşünü savunuyordu.”

“Ben bu noktada dinle ilgili bir şey duyamıyorum,” dedi büyükbabası Antwerp’te piskopos olan Katolik öğrenci Edward. “Dost sevgisini duydum, ama Tanrı sevgisi veya Epikür’ün bu mutluluk planında Tanrı’nın amacına dair bir şey duyamadım.”

“Önemli bir konuya parmak bastın Edward. Epikür bugünkü okurlara çok şaşırtıcı gelir, çünkü mutluluk formülü bir İlah’a pek yer ayırmaz. Epikür mutluluğun yalnızca kendi zihinlerimizden kaynaklandığına inanır ve bizim doğaüstü bir şeyle ilişkimize önem atfetmez.”

“Yani Tanrı’nın varlığını inkâr ettiğini mi söylüyorsunuz?” diye sordu Edward.

“Yani çoğul olarak *tanrıların* demek istiyorsun herhalde? Dönemi hatırla Edward. MÖ dördüncü yüzyıldan bahsediyoruz ve İbraniler hariç her kültür gibi Yunan kültürü de çok tanrılıydı,” dedi van den Enden.

Edward başını sallayıp sorusunu değiştirdi. “Epikür ilahî bir varlığı inkâr mı ediyordu?”

“Hayır, cesur olsa da aptal değildi. Sokrates sapkınlıktan idam edildikten altmış yıl sonra doğmuştu ve tanrılara inanmamanın insan sağlığı için kötü olduğuna inanıyordu. Daha güvenli bir görüşü benimseyip tanrıların var olduğunu, Olimpos Dağı’nda mutlulukla yaşadıklarını, ama insanların hayatından tamamen bihaber olduklarını söylüyordu.”

“Ama bu nasıl bir Tanrı ki? Tanrı’nın onun planına uygun şekilde yaşamamızı istemediğini kim düşünebilir ki?” diye sordu Edward. “Kendi oğlunu bizim için feda eden bir Tanrı’nın kutsal bir tarzda yaşamamızı istemediğini hayal etmek imkânsız.”

“Pek çok kültür tarafından icat edilmiş bir sürü tanrı kavramı var,” diye araya girdi Bento.

“Ama ben Efendimiz İsa’nın bizi sevdiğini ve yüreğinde bizim için bir yer ve bir plan olduğuna kesin bir şekilde inanıyorum,” dedi Edward yukarıya bakarak.

“Bir inancın gücünün, doğruluğuyla bir ilgisi yoktur,” diye karşılık verdi. “Her tanrının ateşli inananları vardır.”

“Beyler, beyler,” diye müdahale etti van den Enden. “Bu tartışmayı metinleri okuyup iyice anlayana kadar erteleyelim. Ama şu kadarını söylememe izin ver, Edward, Epikür tanrılar konusunda küstah değildi: onları *ataraxia* görüşüne dâhil etti, bizi tanrılara benzemeye çalışarak, onları mutlu ve huzurlu bir hayat için model alarak tanrıları yüreğimize yakın tutmamız konusunda ısrar etti. Üstelik kargaşa çıkarmaktan kaçınmak için...” van den Enden bu noktada Bento’ya doğru baktı, “...takipçilerine dinî ayinler dâhil bütün toplumsal etkinliklere sükûnetle katılmaları konusunda tavsiye verdi.”

Edward yatışmıyordu. “Ama sırf kargaşadan kaçınmak için dua etmek yalandan riayete benziyor.”

“Bu görüşü pek çokları dile getirdi Edward, ama Epikür aynı zamanda tanrılara mükemmel varlıklar olarak saygı duymamız gerektiğini de yazdı. Dahası tanrıların mükemmel varlıklarını düşünerek estetik bir zevk de alıyoruz. Vakit geç oldu beyler. Bütün bunlar mükemmel sorular ve bu düşünürleri okurken her biri üstünde tek tek düşüneceğiz.”

Gün Bento ve öğretmenlerinin rolleri değiştirmesiyle sona erdi. Baba ve kızı yarım saatlik İbranice dersi verdikten sonra, van den Enden ondan özel bir konuşma için biraz daha kalmasını rica etti.

“İlk tanıştığımızda konuşmamızı hatırlıyor musun?”

“Çok iyi hatırlıyorum. Beni gerçekten de kafaları benzer şekilde çalışan insanlarla tanıştırıyorsunuz.”

“Epikür’ün yorumlarından bazılarının senin şu anda cemaatinin içinde yaşadığın açmaza çok uyduğunu fark etmişsinizdir.”

“Toplumun dinî ayinlerine sakince katılmayla ilgili yorumunuzu bana bakarak yapıp yapmadığınızı merak ettim.”

“Kesinlikle. Peki, yorumlarım hedefe ulaştı mı?”

“Neredeyse, ama kendi içindeki çelişkilerle öyle ağırlar ki hedefe ulaşamadan düştüler.”

“Nasıl yani?”

“Ben ikiyüzlülük toprağından huzurun yetişeceğini hayal edemiyorum.”

“Epikür’ün ayinlere katılmak dâhil cemaate uymak için ne gerekiyorsa yapmakla ilgili tavsiyesinden bahsediyorsun herhalde.”

“Evet, ben buna ikiyüzlülük diyorum. Edward bile buna tepki verdi. İnsan kendisine karşı dürüst olmazsa içsel uyum nasıl var olabilir?”

“Seninle Edward hakkında konuşmayı istiyordum. Bugünkü tartışmamızla ve seninle ilgili ne hissettiğine dair tahminini söyler misin?”

Soruya şaşırın Bento durakladı. “Bunun cevabını bilmiyorum.”

“Tahminini sordum.”

“Şey, benim varlığım yüzünden pek mutlu değil. Kendini tehdit altında hissediyor olabilir.”

“Evet, çok iyi bir tahmin. Bunu tahmin etmek kolay sanırım. Şimdi de şu soruma cevap ver. Senin istediğin bu mu?”

Bento başını iki yana salladı.

“Epikür senin iyi bir hayat sürmeni sağlayacak şekilde hareket ettiğini düşünür müydü?”

“Düşünmeyeceğini kabul etmeliyim. Ama o sırada başka bir şey söylemeyerek akıllıca davrandığıma inanıyordum.”

“Ne gibi?”

“Tanrı’nın bizi kendi suretinde yaratmadığı gibi: Biz onu hayalimizde yarattık. Onun bizim gibi bir varlık olduğunu hayal ediyoruz, mırıldandığımız duaları duyan ve isteklerimizi umursayan bir varlık...”

“Sevgili Tanrım! Söylemek üzere oldukların bunlarsa ne demek istediğini anlıyorum. O halde akılsızca davrandığını, ama tamamen aptallık etmediğini söyleyelim. Edward dindar bir Katoliktir. Amcası bir Katolik piskoposu. Onun mantıklı olsalar bile birkaç yorum üzerine inançlarını bir kenara bırakmasını beklemek çok mantıksız ve belki de tehlikeli olur. Amsterdam şu anda Avrupa’nın en hoşgörülü şehri olarak şöhret kazandı. Ama ‘hoşgörülü’ sözcüğünün anlamını hatırla – mantıksız olduklarını düşünsek de başkalarının inançlarına karşı hoşgörülü olmamız gerektiği anlamına gelir.”

“İnsan kendisinden tamamen farklı inançlara sahip insanların yanında yaşıyorsa, kendini çok değiştirmeden onlara uyum sağlayamayacağına gittikçe daha fazla inanıyorum.”

“Casusumun Yahudi cemaatindeki sana dair huzursuzlukla ilgili olarak söylediklerini şimdi anlıyorum. Bütün fikirlerini diğer Yahudilere ifade ediyor musun?”

“Bir yıl önce daima dürüst olmaya karar verdim...”

“Ah,” diye araya girdi van den Enden. “Şimdi işlerinin neden kötü olduğunu anlıyorum. Gerçeği söyleyen bir iş adamı oksimorondur.”

Bento başını iki yana salladı. “Oksimoron?”

“Yunancadan. *Oxys* zeki; *moros* aptal anlamına gelir. Bu yüzden oksimoron kendi içinde paradoksu ifade eder. Gerçeği söyleyen bir tüccarın müşterisine ne söyleyebileceğini bir hayal et: *Lütfen bu üzümeleri alın – bana büyük iyilik yapmış olacaksınız. Bunlar bayatlamış ve pörsümüşler. Gelecek hafta sulu üzümler gelmeden önce bunlardan kurtulmam gerek.*”

Bento’nun yüzünde hiç gülümseme görmeyince van den Enden daha önce fark ettiği bir şeyi hatırladı – Bento Spinoza’nın mizah anlayışı yoktu. Geri adım attı. “Ama bana söylediğin ciddi şeyleri hafife almak istemiyorum.”

“Cemaatimde ne kadar ketum olduğumu sordunuz. Görüşlerim konusunda erkek kardeşim ve Portekiz’den gelen ve tavsiyemi almak isteyen iki adam dışında sessizliğimi korudum. Hatta onları birkaç saat önce gördüm. Ruhani kriz halinde olduğunu ifade eden adama yardım etmek amacıyla batıl inançlar konusundaki görüşlerimi ifade etmekten çekinmedim. O iki ziyaretçiyle eleştirel İbranice Kitab-ı Mukaddes okumaları yapıyordum. Onlara kendimi açtığımdan beri sizin *işsel uyum* dediğiniz şeyi hissediyorum.”

“Çok uzun süredir kendini tutuyormuş gibi konuşuyorsun.”

“Ailemin ve bana çok kırgın olan hahamımın yanında o kadar tutmuyorum kendimi. Sahte inançlara köle olmayan bir cemaat istiyorum.”

“Bütün dünyayı da araştırırsan batıl inançlı olmayan bir cemaat bulamazsın. Cehalet olduğu sürece batıl inançlara bağlılık olacaktır. Cehaleti gidermek tek çözümdür. Bu yüzden öğretiyorum.”

“Bu savaşta yenilginin kaçınılmaz olmasından korkuyorum,” diye cevap verdi Bento. “Cehalet ve batıl inançlar söndürülmesi güç bir ateş gibi yayılıyor. Dinî liderler kendi pozisyonlarını güven altına almak için bu ateşi körüklüyorlar.”

“Bunlar tehlikeli sözler. Yaşını aşan sözler. Tekrar söylüyorum ketum olmak *her* cemaatin bir parçası olmak için gereklidir.”

“Özgür olmam gerektiğine inanıyorum. Böyle bir cemaat bulunmazsa belki de cemaatsiz yaşamam gerekir.”

“*Caute* konusunda söylediklerimi unutma. Tedbirli olmazsan isteklerinin ve belki de korkularının gerçekleşmesi olasıdır.”

“Bu artık olasıyı aşmış bir durum. Bu süreci zaten başlatmış olduğumu düşünüyorum.”

ON İKİNCİ BÖLÜM

ESTONYA – 1918

İlk görüşmelerinden sonraki gün Alfred birahanenin girişine bakıyordu. Friedrich'i görür görmez selamlamak için ayağa fırladı. "Friedrich, seni görmek çok güzel. Bana zaman ayırdığın için teşekkür ederim."

Tezgâhtan biralarını aldıktan sonra aynı sessiz köşedeki masaya oturdular. Alfred bir kez daha bütün konuşmanın odak noktası olmamaya karar vermişti. "Sen ve annen nasılsınız?" diye sordu.

"Annem hâlâ şokta, babamın artık olmadığını kabullenmeye çalışıyor. Zaman zaman onun gittiğini unutuyor. İki kez babamı dışarıdaki kalabalığın arasında gördüğünü sandı. Ve rüyalarındaki inkâr, Alfred – bu çok olağanüstü! Bu sabah uyandığında gözlerini açmanın korkunç olduğunu söyledi: rüyasında babamla konuşup yürürken o kadar mutluymuş ki babamın hâlâ ölü olduğu bir gerçekliğe uyanmak hiç hoşuna gitmemiş.

"Bana gelince," diye devam etti Friedrich. "Alman ordusu gibi iki cephede mücadele ediyorum. Hem babamın ölmüş olduğu gerçeğiyle mücadele etmek, hem de burada olduğum kısa süre içinde anneme yardım etmek zorundayım. Ve bu zor."

"Zor derken ne demek istiyorsun?" diye sordu Alfred.

“Birisine yardım etmek için o kişinin dünyasına girmek gerektiğine inanıyorum. Ama annemle bunu yapmaya çalıştığımda aklım uçup gidiyor. Bir iki dakika içinde kendimi tamamen farklı bir şey düşünürken buluyorum. Kısa bir süre önce annem ağlıyordu. Onu teselli etmek için kolumu omzuna atarken düşüncelerimin bugün seninle buluşacak olmama kaydığını fark ettim. Bir an için kendimi suçlu hissettim. Sonra kendime sadece insan olduğumu ve insanların yapısında dikkatlerinin kendilerini koruyacak şekilde dağılmasını sağlayan bir eğilim olduğunu hatırlattım. Neden babamın ölümüne odaklanamadığımı düşünüp duruyorum. Sanırım bunu düşünmek beni kendi ölümümle yüzleştiriyor ve bu olasılık çok korkunç. Başka bir açıklama düşünemiyorum. Sen ne düşünüyorsun?” Friedrich durdu ve Alfred’in gözlerine bakmak için döndü.

“Ben bu konuları bilmiyorum, ama açıklamaları mantıklı görünüyor. Ben kendim de ölümü çok derinlemesine düşünemem. Babamın beni ısrarla annemin mezarına götürmesinden nefret etmiştim.”

Friedrich, Alfred’in daha fazla şey söylemeyeceğinden emin olana kadar bekledi. “Pekâlâ, Alfred, benim nasıl olduğuma dair sorduğun kibar soruya çok uzun cevap verdim, ama gördüğün gibi zihnin bütün bu entrikalarını gözleyip bunlar hakkında konuşmayı seviyorum. Senin beklediğinden ya da istediğinden daha kapsamlı bir cevap mı verdim?”

“Beklediğimden daha uzun bir cevaptı, ama gerçektir, derindi ve yürekten geliyordu. Yüzeysellikten kaçınmana hayran kaldım. Düşüncelerini bu kadar dürüst ve mahcubiyet hissetmeden paylaşmaya istekli olmana da.”

“Sen de Alfred, dünkü konuşmamızın sonunda sen de kendi derinliklerine indin. Bunun daha sonra etkileri oldu mu?”

“Rahatsız olduğumu itiraf etmeliyim; hâlâ konuşmamızı anlamaya çalışıyorum.”

“Hangi kısmı açık değildi?”

“Fikirlerin açıklığından bahsetmiyorum, seninle konuşurken hissettiğim garip duygudan bahsediyorum. Yani sadece kısa bir süre konuştuk – ne kadardı? Belki kırk beş dakika filan mı? Ama o kadar çok şey açıkladım ve kendimi o kadar tuhaf şekilde... yakın hissettim ki. Sanki seni bütün hayatım boyunca tanıyor gibiydim.”

“Bu rahatsız edici bir duygu mu?”

“Karışık bir duygu. İyiydi, çünkü köksüzlük, evsizlik duygumu alıp götürdü. Ama dünkü konuşmamızın aşırı derecede tuhaflığı yüzünden de rahatsız ediciydi – çünkü hep söyleyip durduğum gibi daha önce hiç kimseyle böyle samimi bir konuşma yapmadım ya da bir yabancıya bu kadar çabuk güvenmedim.”

“Ama Eugen yüzünden ben bir yabancı değilim. Ya da çocukluğunun geçtiği eve girip çıkan tanıdık bir yabancı diyelim.”

“Dünden beri hep aklımdasın Friedrich. Bir konu var. Acaba sen kişisel bir soruya izin verir misin?..”

“Tabii, tabii. Sormana gerek yok – kişisel soruları *severim*.”

“Sana konuşma ve zihni keşfetmekle ilgili becerileri nasıl kazandığını sorduğumda tıbbi eğitimin sayesinde olduğunu söyledin. Ama tanıdığım bütün doktorları düşünüyorum da hiçbirinde ama hiçbirinde senin bu ilgili tarzından eser yok. Onların yanında her şey iş – birkaç üstünkörü soru, asla kişisel soru yok, sonra gizemli bir Latince reçete karalama, ardından da ‘Sıradaki gelsin, lütfen.’ Sen neden bu kadar farklısın Friedrich?”

“Sana karşı tamamen dürüst olmadım Alfred,” diye cevap verdi Friedrich, Alfred’in gözlerine her zamanki açıklığıyla bakarak. “Hekim olduğum doğru, ama senden bir şey gizledim –

ben psikiyatri eğitimimi de tamamladım. Düşünme ve konuşma tarzımı şekillendiren bu deneyim oldu.”

“Bu gerçek o kadar... masum görünüyor ki. Neden gizlemek için zahmete girdin ki?”

“Bugünlerde insanlar benim psikiyatr olduğumu öğrenince endişeleniyor, geri çekiliyor ve kendilerine bir kaçış yolu arıyorlar. Psikiyatrların zihin okuduğuna ve bütün karanlık sırlarını bildiğine dair aptalca bir düşünceleri var.”

Alfred başıyla onayladı. “Belki de o kadar aptalca değildir. Dün sanki benim zihnimi okuyor gibiydin.”

“Hayır, hayır, hayır. Ama kendi zihnimi okumayı öğreniyorum ve bu deneyim sayesinde senin kendi zihnini okuman için sana rehberlik edebiliyorum. Alanımdaki en önemli yeni eğilim bu.”

“Senin tanıştığım ilk psikiyatr olduğunu itiraf etmeliyim. Alanın hakkında hiçbir şey bilmiyorum.”

“Psikiyatrlar yüzyıllardır hastaneye yatırılan psikotiklerin tanı koyucusu ve koruyucusu oldu. Bu hastalar neredeyse hiç tedavi edilemeyen hastalardır, ama son on yılda bunlar değişti. Bu değişim Viyana’daki Sigmund Freud’la başladı. Kendisi psikanaliz denen bir konuşma terapisi geliştirdi. Bu sayede hastaların psikolojik problemlerinin üstesinden gelmelerine yardım ediyoruz. Bugün aşırı kaygı veya inatçı yas veya histeri dediğimiz hastalıkları tedavi edebiliyoruz. Histeride hastanın psikolojik nedenli felç, hatta körlük gibi fiziksel semptomları oluyor. Zürih’teki hocalarım Carl Jung ve Eugen Bleuler bu alanın öncüleridir. Bu yaklaşım beni çok meraklandırdı. Kısa süre içinde Berlin’de oldukça saygı gören bir hoca olan Karl Abraham’la ileri psikanaliz eğitimine başlayacağım.”

“Psikanalizle ilgili bir şeyler duymuştum. Yeni bir Yahudi entrikası deniyordu. Bütün hocaların Yahudi mi?”

“Jung ve Bleuler kesinlikle değil.”

“Ama Friedrich neden Yahudilerin bulunduğu bir alana g-
riyorsun ki?”

“Eğer biz Almanlar girmezsek Yahudi alanı olacak. Ya da
şöyle söyleyeyim: Alan sadece Yahudilere bırakılmayacak kadar iyi.”

“Ama neden kendini kirletiyorsun ki? Neden Yahudilerin
öğrencisi oluyorsun?”

“Bu bir bilim alanı. Bak, Alfred, Alman Yahudisi olan başka
bir bilim adamını düşün, Albert Einstein. Bütün Avrupa onun
etrafında koşturuyor – çalışması fiziğin yüzünü sonsuza dek de-
ğiştirecek. Modern fizikten Yahudi fiziği olarak söz edemezsin.
Bilim bilimdir. Tıp fakültesinde anatomideki hocalarımdan biri
İsviçreli bir Yahudiydi – bana Yahudi anatomisi öğretmedi. Ve
büyük William Harvey Yahudi olsaydı kan dolaşımına yine de
inanırdın, değil mi? Kepler Yahudi olsaydı yine de dünyanın
güneşin etrafında döndüğüne inanırdın, değil mi? Kâşif kim
olursa olsun bilim bilimdir.”

“Yahudilerle durum farklı,” diye araya girdi Alfred. “Onlar
yozlaşmışlar, her şeyi tekelleri altına alıyorlar, her alanı emip
kurutuyorlar. Siyaseti ele al. Yahudi Bolşeviklerin bütün Rus
hükümetinin altını oyduğunu birinci elden gördüm. Moskova
sokaklarında anarşinin yüzünü gördüm. Bankacılığı ele al. Bu
savaşta Rothschildlerin rolünü gördün: İpleri onlar çekiyor, bütün
Avrupa dans ediyor. Tiyatroyu ele alalım. Kontrolü onlar ele
aldıktan sonra sadece Yahudilerin çalışmasına izin veriyorlar.”

“Alfred, hepimiz Yahudilerden nefret etmeyi seviyoruz, ama
sen bunu öyle... öyle bir yoğunlukta yapıyorsun ki. Kısa konu-
şmalarımızda sık sık Yahudi konusu açılıyor. Bir bakalım... As-
kere yazılmak istediğinde karşılaştığın Yahudi çavuş var, Husserl,

Freud, Bolşevikler. Bu yoğunluk üzerine felsefî bir sorgulama yapmaya ne dersin?”

“Ne demek istiyorsun?”

“Psikiyatriyle ilgili sevdiğim bir şey tıbbın diğer dallarının aksine felsefeye yakın olmasıdır. Filozoflar gibi biz psikiyatrlar da mantıklı sorgulamaya güveniriz. Hastalarımızdan sadece duygularını tanımlayıp ifade etmelerini istemekle kalmaz, aynı zamanda ‘neden’ sorusunu da sorarız. Bu duyguların kaynağı nedir? Neden zihinde bazı karmaşalar ortaya çıkar? Bazen alanımızın gerçekte Spinoza’yla başladığını düşünürüm. Spinoza her şeyin, hatta duygu ve düşüncelerin bile doğru bir sorgulamayla keşfedilebilecek bir nedeni olduğuna inanıyordu.”

Alfred’in yüzündeki şaşkın ifadeyi gören Friedrich devam etti. “Şaşırmış görünüyorsun. Açıklamama izin ver. Seni rahatsız eden bir konuya, hani şu ‘kendini yuvada hissetmeme’ duyguna doğru yaptığımız kısa yolculuğu düşün. Dün sadece birkaç dakikalık gayrıresmî bir gezintiyle köksüz olma hissine dair birkaç kaynak bulduk. Onları bir düşün – annenin olmaması, hasta ve mesafeli bir babanın olması. Sonra yanlış bir akademik alan seçtiğini anlattın ve şimdi de kendi içinde rahat olmamanla sonuçlanan özsaygı eksikliğinin ortaya çıktı – doğru mu? Beni anlayabiliyor musun?”

Alfred başını salladı.

“Birkaç hafta boyunca saatlerce bu kaynakları daha derinlemesine araştırsak kazımızın ne kadar zengin olacağını bir hayal et. Anlıyor musun?”

“Evet, anlıyorum.”

“Benim alanım böyle bir şey. Biraz önce senin bu güçlü Yahudi nefretinin bile psikolojik ve felsefî köklerinin olabileceğini söylemek istiyordum.”

Alfred hafifçe geri çekildi. “Burada farklılaşıyoruz. Ben Yahudilerin ırkımız için yarattığı tehlikeleri ve geçmişte büyük medeniyetlere verdikleri zararları anlayacak kadar aydınlandığım için şanslı olduğumu söylemeyi tercih ediyorum.”

“Lütfen, Alfred, vardığın sonuçlar konusunda benimle tartışmana gerek yok. İkimiz de Yahudilere karşı bu duyguları hissediyoruz. Sadece senin bu duyguları çok yoğun ve olağanüstü bir tutkuyla hissettiğini söylemeye çalışıyorum. Senin ve benim paylaştığımız felsefe sevgisi bütün düşüncelerin ve inançların mantıklı temelini inceleyebileceğimizi söylüyor. Doğru, değil mi?”

“Burada sana katılamam Friedrich. Seni anlayamıyorum. Böyle aşikâr sonuçları felsefî sorgulamaya tabi tutmak neredeyse ayıp görünüyor. Bu, gökyüzünün neden mavi olduğunu ya da bira veya şekeri neden sevdiğini sorgulamak gibi bir şey.”

“Ah evet, Alfred, belki de haklısın.” Bleuler’in kendisini birkaç kez azarladığını hatırladı. “Genç adam, psikanaliz koçbaşı değildir: Darbe ardına darbe indirerek yorgun egoların yırtık pırtık haldeki teslim bayraklarını çekmesini beklemek değil yaptığımız. Sabır, sabır. Hastanın güvenini kazan. Direnci analiz et ve anla – er ya da geç direnç eriyip gidecek ve gerçeğe giden yol açılacaktır.” Friedrich bu konuyu burada bırakması gerektiğini biliyordu. Ama içindeki, her şeyi bilmesi gereken coşkulu şeytan susmuyordu.

“Son bir şey söyleyeyim Alfred. Ağabeyin Eugen örneğini düşünelim. Onun çok zeki olduğunu kabul edersen, seninle aynı kültürde büyüdü, aynı genetik miras, aynı çevre, aynı akrabalar, ama o Yahudi problemine böyle tutkulu bir yatırım yapmıyor. Almanya’yla kendinden geçmiyor ve Belçika’yı gerçek evi olarak görmeyi tercih ediyor. Aynı ortamda yetişen kardeşlerin bu kadar farklı bakış açılarına sahip olmaları... Bu büyüleyici bir yapboz.”

“Benzer, ama birbirinin aynı olmayan ortamlarda yetiştik. Öncelikle Eugen, benim gibi Realschule’de Yahudileri seven bir müdürle karşılaşmak gibi bir şanssızlık yaşamadı.”

“Ne? Müdür Peterson mu? Mümkün değil. Onu okul zamanımdan çok iyi tanıyorum.”

“Hayır, Peterson değil. O benim son yılımda araştırma izinindeydi ve onun yerine Herr Epstein gelmişti.”

“Bir dakika Alfred – Eugen’in bana sen ve Herr Epstein’la ilgili bir hikâye anlattığını, mezuniyetinden hemen önce yaşadığın ciddi bir problemden söz ettiğini hatırlıyorum. Tam olarak ne olmuştu?”

Alfred, Friedrich’e bütün hikâyeyi anlattı. Yahudi karşıtı konuşmasını, Epstein’in öfkesini, kendisini Chamberlain’e kaptırmış olmasını, Goethe’nin Spinoza’yla ilgili yazdıklarını okuma ödevini ve Spinoza’yı okumaya söz vermesini anlattı.

“İlginç bir hikâye, Alfred. Goethe’nin otobiyografisinde ilgili bölümleri bana göstereceğine söz ver. Peki, şunu söyler misin bana: Spinoza’yı okuma sözünü tuttun mu?”

“Tekrar tekrar denedim, ama içine giremedim. Anlaması çok zor. Ve baştaki anlaşılmaz tanımlar ve aksiyomlar aşılması zor bir engeldi.”

“Ah, *Etika*’yla başlamışsın. Bu büyük bir hata. Onu bir rehber olmadan okumak zor bir iştir. Daha basit olan *Teolojik-Politik İnceleme* ile başlamalıydın. Spinoza mantık timsalidir. Onu Sokrates, Aristoteles ve Kant’la aynı yere koyarım. Bir gün Anavatan’da tekrar buluşmalıyız. *Etika*’yı okumana yardım ederim.”

“Tahmin edebileceğin gibi bu Yahudinin çalışmalarını okuma konusunda oldukça doluyum. Ama yüce Goethe ona saygı duymuş ve ben de müdüre okuyacağıma söz verdim. O zaman sen Spinoza’yı anlamama yardım edebilir misin? Teklifin çok nazik.

Hatta baştan çıkarıcı. Almanya'da yollarımızın kesişmesi için çabalayacağım. Senden Spinoza'yı öğrenmek için sabırsızlanıyorum.”

“Alfred, şimdi annemin yanına dönmeliyim. Bildiğin gibi yarın İsviçre'ye yola çıkıyorum. Ama gitmeden önce sana son bir şey söylemek isterim. Bir ikilemde kaldım. Bir yandan seni umursuyor ve iyiliğini istiyorum, öte yandan sana acı verecek olan, ama sonunda seni kendinle ilgili gerçeklere götüreceğine inandığım bazı şeyleri bilmek bana yük oluyor.”

“Bir filozof olarak gerçeğin peşinde koşmayı nasıl reddedebilirim?”

“Senden de bu soylu cevabı bekliyordum Alfred. Sana söylemem gereken şey şu: Ağabeyin geçtiğimiz yıllar içinde, hatta geçen ayki görüşmemiz de dâhil, annesinin büyükannesinin –yani senin de büyük büyükannenin– Yahudi olması üzerine benimle belki saatlerce konuşmuştur. Ağabeyin bir keresinde onu Rusya'da ziyaret ettiğini, büyükanne çocukluğunda Hristiyanlığa dönmüş olsa da Yahudi atalarını kabul ettiğini anlattı.”

Alfred sessizce boşluğa baktı.

“Alfred?”

“Bunu reddediyorum. Bu uzun süredir ortalıkta olan çirkin bir söylenti ve senin de bunu yaymana çok kızdım. Bunu kabul etmiyorum. Babam inkâr ediyor. Teyzelerim, annemin kız kardeşleri reddediyor. Ağabeyim kafası karışık aptalın teki!” Alfred'in yüzünü büyük bir öfke kaplamıştı. Friedrich'in bakışlarına karşılık vermeyi reddederek ekledi. “Eugen'in bu yalanı neden benimsemişini, neden başkalarına anlattığını ve senin de neden bunu bana söylediğini hiç anlamıyorum.”

“Lütfen Alfred.” Friedrich'in sesi neredeyse bir fısıltıya dönüşmüştü. “Öncelikle bu bilgiyi yaymadığım konusunda seni temin ederim. Bu konudan bahsettiğim tek kişi sensin ve öyle

de kalacak. Sana yemin ederim, Alman yemini. Sana neden söyledigime gelince – bunu düşünüp bulalım. Sana bir ikilemde olduğumu söyledim: Sana söylemek acı verici görünüyordu, ama *söylememek* daha kötüydü. Hem senin arkadaşın olup da bunu senden nasıl saklayabilirdim? Bana ağabeyin anlatmıştı. Bugünkü konuşmamızla da ilgili gibi göründü. Filozof olmak bir yana, iyi arkadaşlar her şey hakkında konuşabilirler ve konuşmalılar. Bana olan kızgınlığın çok mu şiddetli?”

“Bunu bana söylemen beni sersemletti.”

Friedrich, kendisini pek çok kez azarlayan Bleuler’le yaptığı süpervizyon görüşmesini düşündü. “Düşündüğün her şeyi söylemek zorunda değilsin Doktor Pfister. Terapi senin sıkıntılı düşüncelerini boşaltarak kendini daha iyi hissedeceğin bir yer değil. Düşüncelerini tutmayı öğren. İdaresi zor düşünceler için bir araç olmayı öğren. Zamanlama her şeydir.” Alfred’e döndü. “O zaman belki de bir hata yaptım. Belki de bunu kendime saklamalıydım. Bazı şeylerin söylenmemesi gerektiğini öğrenmeliyim. Beni bağışla Alfred. Sana bunu arkadaşlığımıza dayanarak söyledim. Bu dizginsiz tutkunun sonunda sana zarar vereceğine inandığım için söyledim. Realschule’den atılmaya ne kadar yaklaştığına bak. İlerideki eğitimin, diploman, önündeki parlak geleceğin... her şey tehlikeye girebilirdi. Böyle olayların gelecekte olmamasını sağlamak için yardım etmek istedim.”

Alfred hiç ikna olmuş görünmüyordu. “Bunu biraz düşüneyim. Şimdi gitmen gerekiyor herhalde.”

Friedrich cebinden katlanmış bir kâğıt çıkarıp Alfred’e uzattı. “Herhangi bir nedenle –tartışmamıza devam etmek olabilir, Spinoza okuma konusunda rehberlik olabilir, her şey olabilir– beni tekrar görmek istersen Zürih’teki adresim ve üç ay sonra bulunacağım

Berlin'deki adresim burada yazılı. Alfred, tekrar buluşacağımızı umuyorum. *Auf wiedersehen.*”

Alfred on beş dakika asık suratla oturdu. Birasını bitirip gitmek için ayağa kalktı. Friedrich'in bıraktığı katlanmış kâğıdı açtı, içinde yazan adremlere baktı, kâğıdı dört parçaya ayıracak şekilde yırtıp yere attı. Birahaneden çıkmak için kapıya yöneldi. Ama tam kapıdan çıkarken durdu, yeniden düşündü, masaya geri dönüp yırtık kâğıtları toplamak için eğildi.

* (Alm.) Hoşça kal. (yay. n.)

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AMSTERDAM – 1656

Ertesi sabah saat on civarında Spinoza kardeşler dükkânda çalışıyorlardı. Bento süpürge yapıyor, Gabriel yeni gelen kuru incir sandıklarını açıyordu. Franco ve Jacob'un kapıya gelip tereddütle dikilmeleriyle işleri bölündü. Franco şöyle dedi: "Teklifin hâlâ geçerliyse konuşmamıza devam etmek istiyoruz. Biz senin için uygun olan her an uygunuz."

"Memnuniyetle devam edebilirim," dedi Bento. Ama sonra Jacob'a döndü. "Bunu sen de istiyor musun Jacob?"

"Ben sadece Franco için en iyisini istiyorum."

Bento bu cevabı bir süre düşündükten sonra, "Bir dakika lütfen," dedi. Dükkânın arkasında kardeşiyle fısıldayarak konuştuktan sonra, "Hizmetinizdeyim," dedi. "Evime gidip, kutsal metinler üzerine çalışmaya orada devam edelim mi?"

Bento onların gelmesini bekliyormuşçasına, devasa Kitab-ı Mukaddes masanın üstünde, sandalyeler yerindeydi. "Nereden başlayalım? Geçen sefer bir sürü konudan konuştuk."

"Bize Tevrat'ı Musa'nın yazmadığını söyleyecektin," dedi Jacob, bir gün öncekine göre daha yumuşak, daha uzlaşmacı bir tonla.

“Bu konuyu yıllarca araştırdım ve Musa’nın kitaplarının dikkatli ve açık fikirli bir şekilde okunmasının, yazarın Musa olamayacağına dair içsel kanıt sağladığına inanıyorum.”

“Tevrat’ın içinden mi bu kanıtlar? Açıklar mısın?” dedi Franco.

“Musa’nın hikâyelerinde tutarsızlıklar var; Tevrat’ın bazı kısımları diğer kısımlarıyla çelişiyor ve pek çok bölüm basit mantığa dayanamıyor. Size örnekler vereceğim. Benden öncekilerin fark ettiği, en aşikâr olanlarla başlayacağım.

“Tevrat, Musa’nın ölümünü, gömülmesini ve İbranilerin otuz günlük yasını tarif etmekle kalmıyor, onu kendisinden sonra gelen peygamberlerle de karşılaştırıyor, Musa’nın onları aştığını ifade ediyor. Kimse kendi ölümünden sonra neler olduğunu söyleyemez veya kendisini daha doğmamış olan peygamberlerle kıyaslayamaz. Bu yüzden Tevrat’ın bazı kısımlarının onun tarafından yazılmadığı kesin. Doğru yanı, değil mi?”

Franco başıyla onayladı. Jacob omuz silkti.

“Ya da şuraya bakın.” Bento Kitab-ı Mukaddes’i açıp Yaratılış 22’yi işaret etti. “Burada Moriya Dağı’ndan Tanrı’nın dağı diye bahsedildiğini görüyorsunuz. Tarihçiler dağa bu adın tapınak inşa edildikten, Musa’nın ölümünden yüzyıllar sonra verildiğini bildiriyor. Şu sayfaya bak Jacob: Musa, Tanrı’nın gelecekte tam da bu adın verileceği bir yer seçeceğini açıkça söylüyor. Yani başta bir şey söylerken daha sonra bunun aksi bir şey söylüyor. Metnin içindeki bu tutarsızlığı görebiliyor musun Franco?”

Franco ve Jacob, başlarını sallayarak onayladılar.

“Bir örnek daha verebilir miyim?” diye sordu Bento. Jacob’un son görüşmelerindeki patlaması onu hâlâ rahatsız ediyordu. Böyle karşılaşmalar onun için hep rahatsız edici olmuştu, ama aynı zamanda sonunda düşüncelerini bir dinleyiciyle paylaşmaktan sevinç duyuyordu. Kendini sakinleştirdi: Ne yapacağını biliyordu

– ölçülü bir konuşma ve inkâr edilemez kanıtların sunumu. “Musa zamanındaki İbraniler hangi bölgelerin Yehuda kabilesine ait olduğunu elbette biliyordu, ama bunları Kitab-ı Mukaddes’te geçen şekliyle Argob veya Devler Ülkesi adıyla bilmiyorlardı. Başka bir deyişle Tevrat, Musa’dan yüzyıllar sonra ortaya çıkan isimleri kullanıyor.”

İkisinin de başını salladığını görünce devam etti. “Benzer şekilde Yaratılış’ta da böyle bir durum var. Şu bölüme bakalım.” Bento kırmızı iple ayrılmış başka bir sayfayı açıp Jacob için İbranice bölümü okudu. “*O günlerde Kenanlılar orada yaşıyordu*. Bu bölümün Musa tarafından yazılmış olması mümkün değil, çünkü Kenanlılar Musa’nın ölümünden *sonra* sürüldü. Bu cümlelerin zamanda geriye bakan, Kenan halkının sürüldüğünü bilen birisi tarafından yazılmış olması gerekir.”

Bento dinleyicilerinin başlarını salladığını görünce devam etti. “İşte bir tane daha. Güya bu kitabın yazarı Musa, ama kitap hem Musa’dan üçüncü şahıs olarak söz ediyor, hem de onunla ilgili bir sürü ayrıntı veriyor; mesela, ‘Musa Tanrı’yla konuştu’; ‘Musa adamların en uysalıydı’ ve dün okuduğum bölüm, ‘Tanrı Musa’yla yüz yüze konuştu’.

“İçsel tutarsızlıklar derken bunları kastediyorum. Tevrat bu çelişkilerle öylesine dolu ki Musa’nın kitaplarının Musa tarafından yazılmış olamayacağı öğle saatindeki güneşten daha açık görünüyor. Musa’nın yazar olduğunu iddia etmeye devam etmek mantıksızlık olur. İddiamı anlayabiliyor musunuz?”

Franco ve Jacob yine başlarını salladı.

“Aynı şey Hâkimler kitabı için de söylenebilir. Kimse her Hâkimin kendi adını taşıyan kitabı yazdığına inanamaz. Birkaç kitabın birbiriyle bağlantılı olması hepsinin yazarının aynı olduğunu gösteriyor.”

“O zaman onları kim ve ne zaman yazdı?” diye sordu Jacob.

“Böyle ifadeler tarih konusunda bilgi veriyor...” Hâkimler kitabındaki bir sayfayı açıp okudu: “*O zamanlar* kral yoktu. Kullanılan sözcükleri görüyor musun Jacob? Demek oluyor ki bu bölüm krallık kurulduktan sonra yazılmış. En iyi tahminimce, Krallar kitabının başlıca yazarı, derleyeni İbn Ezra’dır.”

“O kim?” diye sordu Jacob.

“MÖ beşinci yüzyılda yaşayan papazlık kâtibi. Babil’den gelen beş bin İbrani sürgününün memleketleri Kudüs’e geri dönmelerine öncülük eden kişi.”

“Peki, bütün Kitab-ı Mukaddes ne zaman toplandı?” diye sordu Franco.

“Sanırım Makkabilerin dönemine kadar –yani MÖ 200 civarında– kutsal kitapları bir araya getiren resmî bir Kitab-ı Mukaddes’in olmadığından bir emin olabiliriz. Tapınak’ın restorasyonu sırasında Farisiler tarafından çok sayıda belgeden derlenmiş gibi görünüyor. Bu yüzden şunu aklınızdan çıkarmayın: Kutsal olanla kutsal *olmayan*, kendileri de birer insandan ibaret olan hahamların ve kâtiplerin toplu fikrine göre ayırt edildi. Bunların bazıları ciddi ağır adamlar olsalar da bazıları kendi kişisel statüleri için uğraşan, kendi cemaatleri içinde yükselmeye çalışan, açlık sancıları çeken, yemek düşünen, kendi eşleri ve çocukları için endişelenen adamlardı. *Kitab-ı Mukaddes insan eliyle bir araya getirildi.* Barındırdığı çok sayıda tutarsızlığın başka bir açıklaması olamaz. Hiçbir mantıklı insan, ilahî, âlim bir yazarın bile bile kendisiyle çelişmek amacıyla yazdığını düşünemez.”

Jacob şaşkın görünüyordu, darbeyi savuşturmaya çalıştı. “Bu şart değil. Tevrat’ın pek çok sırrı içeren bilinçli hatalar içerdiğini ve Tanrı’nın Kitab-ı Mukaddes’in her sözcüğünü, hatta her harfini yozlaştırmaktan koruduğunu söyleyen Kabalacılar yok mu?”

Bento başıyla onayladı. “Kabalacıları inceledim ve Tanrı’nın sırlarına bir tek kendilerinin sahip olmak istediklerine inandım. Yazılarında ilahî sır havası taşıyan hiçbir şeye rastlamadım, gördüğüm tek şey çocuksu birtakım yazılar oldu. Tevrat’ın sözlerini incelememizi istiyorum, işini ciddiye almayanların yorumlarını değil.”

Kısa bir sessizlikten sonra sordu, “Kutsal metinlerin yazarı konusundaki düşüncelerimi açıkça ifade edebildim mi?”

“Ettin,” dedi Jacob. “Belki artık başka bir konuya geçmeliyiz. Mesela, lütfen Franco’nun mucizelerle ilgili sorusunu cevapla. Kitab-ı Mukaddes’in neden mucizelerle dolu olduğunu, ama bugün hiç mucize görmediğimizi sormuştu. Bize mucizelerle ilgili görüşlerini anlat.”

“Mucizeler ancak insanın cehaletiyle var olur. Antik zamanlarda doğal nedenlerle açıklanamayan her oluşum mucize olarak görülüyordu ve kitlelerin doğanın işleyişi hakkındaki cehaleti büyüdükçe mucizelerin sayısı da artıyordu.”

“Ama kalabalıkların şahit olduğu büyük mucizeler vardı: Kızıldeniz’in Musa için açılması, güneşin Yeşu için hareketsiz durması.”

“Çok sayıda insanın şahit olduğunu söylemek, sadece bir anlatım tarzı, inanılmaz olayların doğruluğunu iddia etmenin bir yoludur. Benim görüşüme göre, mucizeler söz konusu olduğunda, buna şahit olduğunu söyleyen insan sayısı ne kadar çoksa, olay inandırıcılıktan o kadar uzaktır.”

“Peki, Yahudiler tehlikedeyken tam o anda meydana gelen sıra dışı olayları nasıl açıklıyorsun?”

“Mucizelerin *gerçekleşmediği*, en dindar ve en erdemli kişilerin büyük tehlike altında olup yardım çılgınlıkları attığı, ama sadece sessizlikle karşılandığı milyonlarca gerçek anı size hatırlatarak

başlayacağım. Franco bundan ilk görüşmemizde bahsetmiştin. Baban öldüğü zaman mucizelerin nerede olduğunu söylemiştin? Öyle değil mi?”

“Evet,” diye onayladı Franco yumuşak bir sesle, Jacob’a bakarak. “Böyle söyledim ve yine söylüyorum – Portekizli Yahudiler tehlike altındayken mucizeler neredeydi? Tanrı neden sessizdi?”

“Böyle sorular sorulmalı,” diye teşvik etti Bento. “Mucizeler konusunda birkaç şey daha söyleyeyim. Mucizeler rapor edilirken, ona eşlik eden doğa olaylarından her zaman bahsedilmez. Mesela Mısır’dan Çıkış bize der ki, ‘Musa elini denizin üzerine uzattı ve sular kendi kuvvetine geri döndü...’ Ama *daha sonra* Kurtuluş Ezgisi’nde şu ilave bilgiyi okuyoruz: ‘Üfledin soluğunu, denize gömüldüler.’ Başka bir deyişle, bazı tasvirlerde doğa olayları, yani rüzgârlar, atlanıyor. Böylece kutsal metinlerin bunları insanları, özellikle de eğitimsiz insanları dindarlığa yönlendirecek şekilde anlattıklarını görüyoruz.”

“Ya güneşin Yeşu’nun büyük zaferi için hareketsiz durmasına ne diyorsun? Bu da mı uydurmaydı?” diye sordu Jacob sakın kalmaya çalışarak.

“Bu mucize en zayıf olanı. Öncelikle, antik insanların güneşin hareket ettiğine, dünyanın hareketsiz durduğuna inandığını hatırlayın. Şimdi ise güneşin etrafında dönenin dünya olduğunu biliyoruz. Bizzat bu hata bile Kitab-ı Mukaddes’in oluşumundaki insan elinin bir kanıtı. Dahası, bu mucize politik arzular doğrultusunda biçimlendirilmiş. Güneş, Yeşu’nun düşmanlarının taptığı tanrı değil miydi? Bu durumda bu mucize İbranilerin tanrısının Yahudi olmayanların tanrısından daha güçlü olduğunu ilan eden bir mesaj olmuyor mu?”

“Bu harika bir açıklama,” dedi Franco.

“Ondan duyduğun hiçbir şeye inanma Franco,” dedi Jacob. Bento’ya döndü. “Yeşu ayetindeki mucizenin bütün açıklaması bu mu yani?”

“Sadece bir parçası. Açıklamanın geri kalanı günün deyimlerinde yatıyor. Pek çok sözde mucize aslında sadece mecazdan ibaret. İnsanlar o zamanlar böyle konuşup yazıyordu. Yeşu’nun yazarı, güneş hareketsiz durdu derken muhtemelen savaş gününün kendisine uzun geldiğini kastetmek istemiştir. Kitab-ı Mukaddes, Tanrı’nın Firavun’un kalbini sertleştirdiğini söylerken sadece Firavun’un inatçı olduğunu kastediyor. Tanrı’nın İbraniler için kayaları deldiğini ve suların fışkırdığını söylediğinde ise sadece İbranilerin su pınarı bulduğunu ve susuzluklarını giderdiğini anlatmaya çalışıyor. Kutsal metinlerde sıra dışı hemen her şey Tanrı’nın bir eylemi gibi gösteriliyordu. Olağan dışı büyüklükte olan ağaçlara bile Tanrı’nın ağaçları deniyor.”

“Ya diğer uluslar yok olurken Yahudilerin hayatta kalması mucizesine ne diyorsun?” diye sordu Jacob.

“Ben bunda bir mucize göremiyorum. Doğal nedenlerle açıklanamayacak bir şey yok. Yahudiler Diaspora’dan beri hayatta kaldılar çünkü diğer kültürlerle karışmayı her zaman reddettiler. Karmaşık törenleri, beslenme kuralları ve titizlikle uyguladıkları sünnet sayesinde diğerlerinden ayrı kaldılar. Böylece hayatta kaldılar, ama bunun bir bedeli oldu: Böyle ayrı durmaya inatçı bağlılıkları, üzerlerine evrensel bir nefret çekti.”

Bento durakladı. Franco ve Jacob’un yüzündeki şok ifadesini görmüştü. “Belki de bugün size yutabileceğinizden daha fazla zorlu şeyler sunduğum için hazımsızlığa neden olmuşumdur?”

“Benim için endişelenme,” dedi Jacob. “Dinlemenin yutmayla aynı şey olmadığını biliyorsundur.”

“Yanılıyor olabilirim, ama söylediklerimi başınla onayladığını en az üç kez gördüm. Öyle değil mi?”

“Duyduklarımın çoğu küstahlık. Kuşaklar boyunca gelen hahamlardan, Raşi'den, Gersonides'ten, Maimonides'ten daha çok şey bildiğine inanıyorsun.”

“Ama başınla onayladın.”

“*Kanıt* gösterdiğinde, Yaratılış'ta birbiriyle çelişen iki ifade gösterdiğinde bunları inkâr edemem. Ama yine de bunlar için senin bilginin ötesinde açıklamalar olduğundan eminim. Yanlış olanın Tevrat değil, *sen* olduğundan eminim.”

“Sözlerinde çelişki yok mu? Bir yandan kanıtlara saygı duyuyorsun, ama aynı zamanda kanıtı olmayan bir şeyden emin olmaya devam ediyorsun.” Bento, Franco'ya döndü. “Ya sen? Garip bir şekilde sessizsin. Hazımsızlık mı yaşıyorsun?”

“Hayır, hazımsızlık değil, Baruch – sana Portekizce adın yerine İbranice adınla seslenmemin bir sakıncası var mı? Ben bunu tercih ediyorum. Nedenini bilmiyorum. Belki de gördüğüm hiçbir Portekizliye benzemediğin içindir. Hazımsızlık değil – bana tersini verdin. Bu ne olabilir? Yatışma, galiba. Midenin yatışması. Aynı zamanda ruhun yatışması.”

“İlk konuşmamız sırasında ne kadar korktuğunu hatırlıyorum. Sinagog ve katedraldeki ayinlere yönelik tepkini paylaşarak bir sürü şeyi riske atmıştın. İkisini de delilik olarak adlandırıyordun. Hatırlıyor musun?”

“Nasıl unutabilirim? Ama yalnız olmadığımı, başkalarının da –bilhassa senin– bunları paylaştığını bilmek. Bu akıl sağlığımı koruyan bir armağan.”

“Franco, cevabın bana daha ileri gitmek ve sana ayinler hakkında biraz daha fazla şey öğretmek konusunda cesaret veriyor. Cemaatimizin dinî törenlerinin ilahî kanunla, kutsanmışlıkla,

erdem ve sevgiyle hiçbir ilgisinin olmadığı, aslında tamamen vatandaşın uyutulması ve hahamların otoritesinin sürekliliğiyle ilişkili olduğu sonucuna ulaştım...”

“Tekrarlıyorum,” diye araya girdi Jacob sesini yükselterek. “Çok ileri gidiyorsun. Senin küstahlığının bir sınırı yok mu? Kutsal metinlerin bizlere dinî törenlerin Tanrı’nın kanunu olarak yerine getirilmesi gerektiğini öğrettiğini bir okul çocuğu bile bilir.”

“Burada ayrılıyoruz. Tekrar ediyorum Jacob, senden bana inanmanı istemiyorum: Senin aklına hitap ediyor ve sadece kutsal kitabın sözlerine kendi gözlerinle bakmanı istiyorum. Tevrat’ta bize yüreğini takip etmeni ve dinî törenleri çok fazla ciddiye almamanı söyleyen bir sürü yer var. Yeşaya ve Yeremya’ya bak, ikisi de ilahî kanunların, dinî ayinlere riayet edilerek geçen bir hayatı değil, gerçek bir yaşam tarzını gösterdiğini öğretiyor. Yeremya bize açıkça kurbanlardan ve bayramlardan vazgeçmemizi söylüyor ve ilahî kanunu şu basit sözlerle özetliyor...” Bento, Yeşaya’dan daha önceden işaretlediği yeri açıp okudu, “Kötülük etmekten vazgeçin, iyilik etmeyi öğrenin; adaleti gözetin, ezileni kurtarın.”

“Yani sen diyorsun ki haham kanunu Tevrat’ın kanunu değil, öyle mi?” diye sordu Franco.

“Ben diyorum ki Tevrat’ın iki kanunu var: Bir ahlaki kanunlar var, bir de İsrail’i komşularından ayrı bir teokrasi olarak tutmak için tasarlanmış kanunlar var. Ne yazık ki Farisiler cahil olduklarından bu farklı anlayamadılar ve ahlakın devlet kanunlarına riayet etmekten ibaret olduğunu sandılar; oysa böyle kanunlar sadece toplumun refahını amaçlar. Bu kanunların amacı Yahudilere talimat vermek değil, onları kontrol altında tutmaktır. İki kanun türünün amaçları arasında temel bir fark var: Dinî törenlere riayet etmek sadece vatandaşın uyuşturulmasını sağlar; kutsanmışlığa uzanan yolu açan, ilahî veya ahlaki kanunlara riayet edilmesidir.”

“Yani, doğru mu duydum?” dedi Jacob. “Franco’ya dinî törenlere kulak asmamasını mı söylüyorsun? Sinagoğa gitmemesini, dua etmemesini, Yahudilerin beslenme kanunlarına dikkat etmemesini?”

“Beni yanlış anladın,” dedi Bento, Epikür’ün yeni öğrendiği görüşlerinden faydalanarak. “Vatandaşın uyuşturulmasının önemini görmezden gelmiyorum, ama bunu gerçek kutsanmışlıktan ayırıyorum.” Franco’ya döndü. “Cemaatini seviyorsan, onun bir parçası olmak istiyorsan, aileni burada yetiştirmek istiyorsan, kendi halkının arasında yaşamak istiyorsan, dinî törenler dâhil cemaatinin etkinliklerine uygun bir şekilde katılmalısın.”

Jacob’a geri döndü. “Biraz daha açık konuşabilir miyim?”

“Dinî törenlerle ilgili kanunlara sadece görüntü itibarıyla riayet etmemiz gerektiğini, bunun aslında fazla önemli olmadığını, gerçekte önemli olanın az önce tanımlamadığın ilahî kanunlara uymak olduğunu söylediğini duyuyorum.”

“İlahî kanunlar derken en yüce iyilik halini, gerçek Tanrı bilgisi ve sevgisini kastediyorum.”

“Bu çok açık olmayan bir cevap. Gerçek bilgi nedir?”

“Gerçek bilgi, zekâmızı Tanrı’yı daha bütünlüklü olarak tanımamıza izin verecek şekilde mükemmelleştirmektir. Yahudi cemaatlerinin dinî ritüellerin gereksinimlerini yerine getirmeyenlere yönelik cezaları vardır: cemaat ve haham tarafından açık açık kınanma ya da daha aşırı durumlarda, sürgün veya aforoz. İlahî kanunları yerine getirmeyenler için bir ceza var mı? Evet, ama belirli bir ceza yok: iyi şeylerden mahrum bırakılmak söz konusu. Süleyman’ın şu sözleri hoşuma gidiyor, ‘Yüreğin bilgelikle dolduğunda ve bilgiden zevk aldığında, o zaman anlarsın her iyi yolu, neyin doğru, haklı ve adil olduğunu.’”

Jacob başını iki yana salladı. “Bu şatafatlı sözler temel Yahudi kanununa meydan okuduğun gerçeğini gizlemiyor. Tevrat’ın emirlerini yerine getirenlerin öteki dünyada Tanrı tarafından mutluluk ve saadete ödüllendirileceğini Maimonides’in bizzat kendisi bildirmiştir. Haham Mortera’nın, Tevrat’ın kutsallığını inkâr eden herkesin Tanrı’yla ölümsüz bir hayat yaşama hakkının elinden alınacağını vurguladığını kendi kulaklarımla duydum.”

“Ve ben de ‘öteki dünya’ ve ‘Tanrı’yla ölümsüz bir hayat’ gibi ifadelerin ilahî sözler değil, insana ait sözler olduğunu söylüyorum. Dahası bu sözler Tevrat’ta bulunmuyor, bunlar tefsir üzerine tefsir yazan hahamların sözleri.”

“Yani öteki dünyayı inkâr ettiğini mi duyuyorum?” diye ısrar etti Jacob.

“Öteki dünya, ölümsüz hayat, ahiretteki mutluluk – tekrar ediyorum, bütün bunlar hahamların uydurmaları.”

“Yani sen,” diye ısrar etti Jacob. “Hak edenlerin ebedî mutluluğu bulacağını ve Tanrı’yla birlikte olacağını, kötülüğün ise yenik düşüp ebedî cezaya çarptırılacağını inkâr ediyorsun, öyle mi?”

“Ölümden sonra şimdiki gibi var olacağımızı düşünmek akla aykırı. Beden ve ruh aynı kişinin iki farklı yönü. Beden öldükten sonra ruh var olamaz.”

“Ama,” diye yüksek sesle konuştu Jacob. Artık gözle görülür şekilde huzursuzdu. “Bedenin yeniden canlanacağını biliyoruz. Bütün hahamlarımız bunu bize öğretiyor. Maimonides bunu açıkça ifade ediyor. Yahudi inancının on üç maddesinden biri bu. İnancımızın temeli.”

“Jacob, herhalde ben kötü bir rehberim. Bu tür şeylerin olanaksızlığını iyice açıkladığımı sanıyordum ama şimdi sen tekrar mucizeler diyarında dolaşıyorsun. Bunların insani görüşler olduğunu sana hatırlatırım; doğa kanunlarıyla bir ilgileri yok; sabit

doğa kanunlarına uymayan *hiçbir şey* meydana gelemez. Sonsuz ve ebedî olup evrendeki her maddeyi kuşatan doğa, doğaüstü güçlerin yerini alamayacağı düzen kanunlarına göre hareket eder. Çürümüş, toza dönmüş bir ceset yeniden meydana gelemez. Yaratılış bunu bize açıkça söylüyor, ‘Alındığın toprağa dönene kadar ekmeğini yiyeceksin çünkü topraktan geldin ve toprağa döneceksin.’”

“Bu benim şehit olan babamla yeniden bir araya gelemeyeceğim anlamına mı geliyor?” diye sordu Franco.

“Ben de senin gibi, rahmetli babamı görmeyi çok istiyorum. Ama doğa kanunları böyle. Franco, senin özlemini ben de paylaşıyorum ve çocukken ben de bu zamanların sona ereceğini ve ölümden sonra bir gün babam ve annemle birleşeceğimize inanıyordum. Annem öldüğünde çok küçük olsam bile onu biraz hatırlıyorum. Ve kuşkusuz onlar da kendi anne babalarıyla, sonra kendi anne babaları da kendi anne babalarıyla buluşacaktı.... bu böyle sonsuza dek sürüp gidecekti.

“Ama şimdi,” diye devam etti Bento yumuşak, öğretmen gibi sesiyle. “Bu çocuksu umutlardan vazgeçtim, çünkü onların yerini babamı içimde sakladığım bilgisi aldı. Babamın yüzü, sevgisi, bilgeliği benim içimde. Bu şekilde zaten onunla buluşmuş durumdayım. Mutlu buluşma bu dünyada gerçekleşmeli çünkü sadece bu dünyadaki hayatımız var. Öteki dünyada ebedî mutluluk diye bir şey yok çünkü öteki dünya diye bir şey yok. Bizim görevimiz, ki Tevrat’ın da böyle öğrettiğine inanıyorum, sevgi dolu bir hayat yaşayıp Tanrı’yı öğrenerek mutluluğa *şimdi* ulaşmaktır. Gerçek dindarlık adaleti, yardımseverliği ve insanın komşusunu sevmesini içerir.”

Jacob ayağa kalkıp sandalyesini sertçe kenara itti. “Yeter! Bir gün için yeterince sapkınlık duydum. Biz gidiyoruz. Yürü Franco.”

Jacob, Franco'nun kolunu yakalarken Bento, "Hayır, daha değil," dedi. "Jacob, sormayı ihmal ederek beni şaşırttığının önemli bir soru kaldı."

Jacob, Franco'nun kolunu bırakıp dikkatle Bento'ya baktı. "Ne sorusu?"

"Sana doğanın ebedî ve sonsuz olup dünyadaki bütün maddeleri kuşattığını ve meydana gelen her şeyin doğa kanunlarına uygun olduğunu söyledim."

"Evet?" Jacob'un alnı kırışmış, yüzü meraklı bir ifadeye bürünmüştü. "Ne sorusu?"

"Tanrı'nın ebedî ve sonsuz olup her maddeyi kuşattığını da söylemedim mi?"

Jacob başını salladı. İyice şaşırmıştı.

"Beni dinlediğini, yeterince şey duyduğunu söylüyorsun, ama bana en temel soruyu sormadın."

"Hangi temel soruyu?"

"Tanrı ve doğa benzer özelliklere sahipse, ikisi arasındaki fark nedir?"

"Pekâlâ," dedi Jacob. "Soruyorum: Tanrı ile doğa arasındaki temel fark nedir?"

"Ve ben de sana bildiğin cevabı veriyorum – arada bir fark yok. Tanrı, doğa; doğa da Tanrı'dır."

Jacob ve Franco, Bento'ya öylece bakakaldı. Jacob bir söz daha etmeden Franco'yu ayağa kaldırıp sokağa sürükledi.

Gözden uzak bir yere geldiklerinde Jacob kolunu Franco'nun omzuna dolayıp kolunu sıktı. "Güzel, güzel, Franco, istediğimiz şeyi aldık ondan. Bir de bilge biri gibi görüyordun onu, değil mi? Oysa ne aptalmış!"

Franco kendini Jacob'un elinden kurtardı. "Her şey göründüğü gibi değildir. Onun aptal olduğunu düşündüğün için sen aptal olabilirsin."

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MÜNİH – 1918-1919

Karakter kaderdir. Friedrich'in benimsediği yeni psikanalitik düşünce dalgası, geleceğin geçmişte olanlarla, fiziksel ve psikolojik yapımızla –tutkularımız, korkularımız, hedeflerimiz, hırslarımız, kendimize yönelik sevgimiz, diğerlerine karşı duruşumuz– belirlendiği konusunda Spinoza'yla aynı fikirdeydi.

Ama kibirli, kayıtsız, sevgisiz, kendisini merak etmeyen, sevimsiz, beceriksiz bir filozof olan, kendine yönelik hisleri bile dalavere barındıran, küçük dağları ben yarattım modunda dolan Alfred Rosenberg'i ele alalım. Friedrich veya insan doğasını inceleyen herhangi biri Alfred Rosenberg'in büyük bir hızla yükseleceğini tahmin edebilir miydi? Hayır, karakter bir kehanette bulunmak için tek başına yetersizdir. Özde bulunan ve önceden kestirilemeyen bir unsur daha vardır. Ona ne diyelim? Talih mi? Şans mı? Doğru zamanda doğru yerde bulunmak gibi bir kismet mi?

Doğru zaman? Kasım 1918. Savaş sona ererken, yenilgiyle tökezlemiş gözü yaşlı Almanya kendini içine düştüğü karmaşadan kurtaracak bir kurtarıcı beklemekteydi. Ya doğru yer? Münih. Alfred Rosenberg kısa bir süre sonra o seçilmiş noktaya doğru harekete geçecekti; mühim anlara sahne olmaya hazır arka so-

kakları ve popüler birahaneleriyle, doğal olmayan bir kötücüllük taşıyan oyuncularını bekleyen o noktaya.

Alfred, Reval'de birkaç hafta daha kaldı, Almanca konuşulan okullarda resim dersleri vererek geçinmeye çalıştı. Bir keresinde iki çizimi için küçük bir ödül kazanarak şaşkına döndü – resimden kazandığı ilk ve tek paraydı bu. Ertesi akşam kutlama yapmak isteyen bir ruh haliyle kasabadaki bir toplantıya gitti, seyircilerin arkasında kendinden geçmiş bir halde dikilip Estonya'nın geleceğiyle ilgili bir tartışmayı dinledi. Birden transtaymış gibi içgüdüsel olarak salonun önüne doğru yürüdü, komşu Rusya'da büyüyen Yahudi Bolşevizminin tehlikeleriyle ilgili tutkulu, kısa bir konuşma yaptı. Büyük deponun Yahudi sahibinin araya girip onu protesto etmek için büyük bir Yahudi grubuyla birlikte dışarı çıkması onu rahatsız etti mi? Hiç. Alfred'in dudakları bilmiş bir gülümsemeyle büküldü. Seyirciler arasında temizlik yapmanın iyi bir şey olduğuna inanıyordu. Kötü Yahudileri istemiyordu. Kendi mutfaklarında sıcak ve mutlu bir şekilde kalmalarını umuyordu. Aslında sadece onların Reval'den gitmelerini istiyordu. Yavaş yavaş aklında büyük bir fikrin tohumları yeşermeye başlamıştı: Anavatan ancak bütün Yahudiler Avrupa'yı terk ettiğinde güvenli, ferah bir yer olacaktı.

Almanya'ya göç etme kararı günbegün güçleniyordu; önemsiz bir komşu ülkede oyalanmayı bırakacaktı. Almanların boşalttığı Estonya artık istikrarsız bir geleceğe doğru gidiyordu. Ya zayıf, bağımsız bir ülke olacak ya da, daha kötüsü, Yahudi-Rus Bolşevikler tarafından ele geçirilecekti. Ama nasıl gidecekti? Estonya'dan çıkış yolları kapalıydı ve yenilgiden dolayı morali bozuk birliklerin Almanya'ya dönebilmesi için Alman ordusu bütün trenlere el koymuştu. İşte Alfred böyle kapana kısılmış, ne yöne gideceğini bilemez haldeyken, şans meleği ona ilk ziyaretini gerçekleştirdi.

Alfred sık sık yemek yediği, işçi sınıfına hitap eden bir kafede birasını yudumlayıp sosislerini yerken *Karamazov Kardeşler*'i okuyordu. Rusça okuyordu ama Almanca çevirisi de masasının

üstünde açık duruyor, zaman zaman durup çevirinin doğruluğunu kontrol ediyordu. Kısa süre içinde yan masadaki gürültülü eğlenceye sinirlenip daha sessiz bir yer bulmak için kalktı. Kafeyi gözleriyle tararken başka bir masadan gelen Almanca sohbete kulak misafiri oldu.

“Evet, evet, Reval’den ayrılıyorum,” dedi orta yaşlı bir fırıncı. Kocaman karnının üstünde gerilmiş unlu bir önlük vardı. Üç arkadaşı için kutlama kabilinden bir şişe Alman içkisi açarken kocaman gülümsüyordu. Bir kadehi doldurup kaldırdı. “Kadehimi size veda etmek için kaldırıyor ve Anavatan’da buluşmamızı diliyorum. Hayatımda ilk kez akıllıca bir şey yaptım – bir fırıncı olarak akıllıca bir şey.” Başını ve karnını işaret etti. “Komutana fırından yeni çıkmış, sıcacık iki somun Alman ekmeği ve en iyi elmalı-üzümlü tartlarımdan götürdüm. Yaveri komutana vereceğini söyleyip ekmekleri benden almaya çalıştı, ama ona şöyle bir bakıp daha sonra ona da elmalı tart getireceğimi söyledim. Şu anda fırınımda pişiyor. Komutanın bunları şahsen teslim etmemi istediğini söyledim – bunu hemen oracıkta uydurdum. Sonra komutanın ofisine girip hediyemi gösterdim, Berlin’e gitmeme izin vermesi için yalvardım. ‘Ordu gittikten sonra benim için her şey çok zor olacak,’ dedim. ‘Estonyalılar beni işbirlikçi olarak görecektir, çünkü askerler için iyi Alman ekmeği ve pastaları yapıyordum. İşte şu ekmeğe bakın, ağır ve gevrek. Koklayın. Tadına bakın.’ Bir lokma koparıp ağzına attım. Ekmeği çiğnerken gözleri sevinçle aydınladı. ‘Şimdi de elmalı tartı koklayın,’ dedim tartı burnuna doğru kaldırıp. Kokusunu tekrar tekrar içine çekti. Bu tatlı zehir kendisine hemen tesir etti tabii: Gözleri yuvalarında dönmeye başladı, ayağa kalkıp sendeledi. ‘Şimdi cennetten gelen şu tadı almak için ağzınızı açın.’ Bir anne kuş gibi besledim onu, elmalı tarttan verdim, hep üzümle dolu kısımları seçtim. Çiğnerken sevinçle inlemeye başladı. ‘Evet, evet, evet,’ dedi ve başka bir şey söylemeden Almanya’ya geçmem için izin verdi.

Böylelikle yarın sabah trene biniyorum. Siz dostlarım şu anda fırınımda pişen ekmekten yemek için davetlisiniz.”

Alfred üç gündür duyduklarını düşünüyordu. Bir sabah uyandığında fırıncının cüretini tekrarlamaya karar verdi. En iyi Reval çizimleriyle karargâha vardığında komutanın yaverine fırıncı gibi hediyesini şahsen teslim etmek istediğini söyledi. Alfred çizimlerinden birini yavere hediye edince adamın direnci hemen kayboldu. Komutanın yanına giren Alfred çizimlerini sunup, “Reval’de geçirdiğiniz zamana dair küçük bir hatıra,” dedi. “Almanlara resim yapmayı öğretiyorum ve el becerimi Berlinlilere öğretmekten daha çok istediğim bir şey yok.” Alfred kasabadaki toplantıda yaptığı konuşmayı ve seyircilerin arasındaki Yahudilerin orayı nasıl terk ettiğini anlatınca komutan ona biraz daha ısındı ve Alman ordusunun gidişinden sonra Alfred’in Estonya’da güvende olmayacağını kendisi söyleyip o gece Berlin’e gidecek olan trendeki son koltuğu ona teklif etti.

Yuva! Sonunda Anavatan’a gidiyordu! Hiç bilmediği yuvasına. Bu düşünce, Berlin’e yaptığı birkaç günlük buz gibi tren yolculuğu boyunca yaşadığı her tür bedensel rahatsızlığı silip süpürdü. Berlin’e vardığında ise mağlup Alman ordusunun Unter den Linden’deki zayıf geçit törenini görünce, onca sevinci kurasığında kaldı. Alfred, Berlin’in seveceği bir yer olmadığını ne yazık ki kısa sürede anlamıştı ve kendini her zamankinden daha yalnız hissediyordu. Kaldığı göçmen yardım merkezinde kimseyle konuşmuyordu ama açgözlü bir şekilde konuşmaları dinliyordu. Herkesin dilinde “Münih” vardı. Ressamlar oradaydı, Yahudi karşıtı siyasal gruplar da öyle. Münih ayrıca Bolşevik karşıtı Beyaz Rus provakatörlerin de buluşma noktasıydı. Münih’in çekimi karşı konulmazdı ve kaderinde oranın yazılı olduğuna inanan Alfred bir hafta içinde bir sığır kamyonu ile Münih’e doğru yola çıktı.

Parası azalan Alfred, öğle ve akşam yemeklerini Münih’teki göçmen merkezinde bedavaya getiriyordu; yemekler iyiydi ama herkesin kendi kaşığına getirmesi gibi onur kırıcı bir koşul söz

konusuydu. Münih galeri ve sokak sanatçılarıyla dolu; açık, güneşli, telaşlı bir yerdi. Sokak sanatçılarının suluboya resimlerini inceliyor, inceledikçe canı sıkılıyordu – onların çalışmaları kendisininkinden çok daha iyiydi, ama satış yapamıyorlardı. Zaman zaman kaygılanıyordu: Kendisi nasıl yaşayacaktı? Nerede iş bulacaktı? Ama çoğunlukla endişelenmiyordu: doğru yerde olduğuna inanıyor, geleceğinin er ya da geç kendisini göstereceğini biliyordu. Beklerken günlerini sanat galerilerinde geçiriyor, kütüphanelerde Yahudi tarihi ve edebiyatıyla ilgili bulabildiği her şeyi okuyor, *Yahudilerin İzi* adlı kitabın taslağını oluşturunuyordu.

Yahudi tarihine dair okumalarında Spinoza'nın adı tekrar tekrar ortaya çıkıyordu. Reval'den sadece bir valiz dolusu eşyayla ayrılmış olsa da Spinoza'nın *Etika'sı* hâlâ yanındaydı, ama Friedrich'in tavsiyesini hatırlayıp onu tekrar okumaya kalkışmıyordu. Bunun yerine kütüphanedeki, Spinoza'nın *Teolojik-Politik İnceleme* adlı diğer kitabının bekleme listesine adını yazdırmıştı.

Münih caddelerinde dolaşp resimlerini satmak için boşuna çabalarken girişteki levhada *Edith Schrenk: Dans Dersleri* yazan binaya bakınca şans yeniden yüzüne güldü. Edith Schrenk – bu adı tanıyordu: Ayrıldığı karısı Hilda ve Edith, yıllar önce Moskova'da aynı sınıfta dans öğrencisiydi. Alfred yapısı gereği utangaç biriydi ve Edith'le daha önce yalnızca bir iki kez konuşmuştu ama tanıdık bir yüz görmeyi çok özlemişti. Bu yüzden kapıyı hafifçe çaldı. Siyah bir tayt giyip boynuna deniz mavisini şık bir fular takmış olan Edith onu içtenlikle selamlayıp oturmasını söyledi. Kahve teklif edip her zaman sevdiği Hilda'yı sordu. Uzun sohbetleri sırasında Alfred geleceğe dair tereddütlerini, Yahudi meselesine ilgisini, Rus Devrimi sırasındaki deneyimlerini anlattı. Yahudi Bolşevizminin tehlikeleriyle ilgili bir kitap yazdığını söylediğinde Edith elini onun elinin üstüne koydu.

“O halde, Alfred, arkadaşım Dietrich Eckart'la görüşmelisin. Kendisi haftalık bir gazete olan *Auf gut Deutsch*'un editörüdür. Onun da buna benzer görüşleri var. Senin Rus Devrimi'yle ilgili

gözlemlerle ilgilenebilir. İşte adresi. Onu gördüğünde benden söz etmeyi unutma.”

Alfred hiç vakit kaybetmeden dışarı fırlayıp hayatını değiştirecek olan bu görüşmeye koştu. Eckart'ın ofisine giderken iki bayiye *Auf gut Deutsch*'u sordu, ama kalmadığını öğrendi. Eckart'ın üçüncü kattaki ofisine çıkarken Friedrich'in içgüdüsel fanatik hareketlerin onu mahvedebileceğine dair uyarısını hatırladı. Ama bu uyarıyı bir kenara bırakıp kapıyı açtı, kendisini Dietrich Eckart'a tanıttı, Edith'in adını verdi ve içgüdüsel olarak, “Kudüs'e karşı savaştacak bir savaşçı ister misiniz?” diye soruverdi. “Çok kararlıyım ve ölene kadar savaşabilirim.”

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

AMSTERDAM – Temmuz 1656

İki gün sonra Bento ve Gabriel dükkânı açarken başında Yahudi takkesi olan bir çocuk koşarak onlara doğru geldi. Durup nefesini düzenledikten sonra, “Bento, Haham Mortera seninle konuşmak istiyor,” dedi. “Hemen. Seni sinagogda bekliyor.”

Bento şaşırمامıştı: Bu çağrıyla bekliyordu. Acele etmeden süpürgeyi yerine koydu, kahvesinden son bir yudum aldı, Gabriel’e başıyla veda etti ve genç çocuğun ardından sinagoğa doğru sessizce yürümeye koyuldu. Gabriel yüzünde ciddi bir endişeyle dışarı çıktı, ikisinin uzaklaşmasını seyretti.

Deve tüyü pantolonu ve ceket, gümüş tokalı deri ayakkabılarıyla Hollandalı zengin bir kasabalı gibi giyinmiş olan Haham Saul Levi Mortera sinagoğun ikinci katında kalemini kızgın bir şekilde masaya vurarak Baruch Spinoza’yı bekliyordu. Jilet gibi keskin bir burnu, ürkütücü gözleri, haşın dudakları, biçimli bir keçi sakalı olan altmış yaşındaki Haham Mortera, heybetli cüssesinde pek çok sıfatı birden barındırıyordu: saygın bir âlim, üretken bir yazar, ateşli bir entelektüel savaşçı, rakip hahamlarla girdiği haşın savaşların gazisi, Tevrat’ın kutsallığının yürekli savunucusu... Ne var ki, sabırlı bir adam değildi. Yoldan çıkmış eski öğrencisini

çağırması için henüz *bar mitzvah* eğitiminde olan bir delikanlıyı göndereli otuz dakika olmuştu.

Saul Mortera, Amsterdam Yahudi cemaatini âdeta bir kral gibi otuz yedi yıldır yönetiyordu. 1619'da görevine ilk olarak şehirdeki üç küçük Sefarad sinagoğundan biri olan Beth Jacob'un hahamı olarak başlamıştı. Cemaati 1639'da Neve Şalom ve Beth İsrail'le birleştğinde Saul Mortera yeni Talmud Tora Sinagoğu'nun başhahamlığı görevine diğer adayların arasından seçilerek getirilmişti. Geleneksel Yahudi kanunlarını korumak için kendini siper etmiş; çoğu Hıristiyanlığa dönmeye zorlanmış ve çok azı erken yaşta geleneksel Yahudi eğitimi almış olan Portekizli göçmen dalgasının getirdiği şüphecilikten ve sekülerlikten cemaatini onlarca yıldır korumuştur. Yorgundu, yetişkinlere eski usulleri öğretmek zor işti. Bütün din öğretmenlerinin er ya da geç çıkardığı sonuca o da hak veriyordu: Öğrencileri küçükken yakalamak şarttı.

Yorulmak bilmeyen bir eğitimci olarak kapsamlı bir müfredat geliştirmiş, pek çok öğretmen işe almış, her gün yaşlı öğrencilere İbranice, Tevrat ve Talmud derslerini şahsen vermiş, Tevrat'ın kanunlarına dair tefsirlerini korumak için diğer hahamlarla bitmek bilmez düellolara girmişti. En acı mücadelelerden birini, yirmi beş yıl önce asistanı ve rakibi Haham Isaac Aboab de Fonseca ile etmişti. Konu, tövbe etmeyen günahkâr Yahudilerin ve hatta Engizisyon'un ölüm tehditleri altında zorla Hıristiyanlığa dönen Yahudilerin öteki dünyada ebediyete kadar yaşayıp yaşamayacağıydı. Cemaatinin pek çok üyesinin olduğu gibi, Haham Aboab'ın da Portekiz'de Hıristiyanlığa dönmüş akrabaları vardı ve kendisi, bir Yahudi'nin her zaman Yahudi kalacağı ve bütün Yahudilerin sonunda kutsanmış öteki dünyaya gireceğini savunuyordu. Yahudi kanının her zaman baki kalacağı ve onu hiçbir şeyin, başka bir dine geçmenin bile değiştirmeyeceğinde ısrar ediyordu. Paradoksal bir biçimde, bu görüşünü Yahudilerin büyük bir düşmanı

olan İspanya Kraliçesi Isabella'dan alıntı yaparak destekliyordu. Kraliçe Isabella, "Yeni Hristiyanlar"ın, yani Yahudi dönmelerinin önemli askerî ve sivil mevkilere gelmelerini engellemek amacıyla çıkardığı *Estatutos de Limpieza de Sangre* ile Yahudi kanının silinmezliğini kanunen kabul etmişti.

Haham Mortera'nın ise fiziğiyle uyumlu katı bir tutumu vardı –vazgeçmeyen, taviz vermeyen, muhalif biriydi– ve Yahudi kanunlarına karşı gelip tövbe etmeyen bütün Yahudilerin öteki dünyadaki mutluluktan sonsuza dek mahrum kalacaklarında, ebedî cezayla karşılaşacaklarında ısrar etmişti. Kanun kanundu ve bir istisna olamazdı. Portekiz ve İspanyol engizisyonunun ölüm tehdidi altında teslim olan Yahudiler için bile. Sünnet olmayan, Yahudilerin beslenme kanunlarını ihlal eden, Şabat'a veya çok sayıdaki dinî kuralın herhangi birine riayet etmeyen bütün Yahudiler sonsuza dek lanetlenecekti.

Mortera'nın amansız açıklamaları, hâlâ Portekiz ve İspanya'da yaşayan dönme akrabaları olan Amsterdam Yahudilerini çılgına çevirmişti, ama Mortera görüşünden taviz vermemişti. Sonraki tartışmalar o kadar haşin ve bölücüydü ki sinagogun yaşlıları Venedik'teki hahamlığa başvurup bu duruma müdahale etmelerini, kanunu kesin bir şekilde yorumlamalarını istemek zorunda kalmıştı. Venedikli hahamlar bunu isteksizce kabul edip karmaşık ihtilafın taraflarına ait delegelerin tiz seslerle sunulan iddialarını dinlemiş, sonra da iki saat boyunca cevaplarını düşünmüşlerdi. Mideler altüst olmuştu. Akşam yemeği ertelenmiş ve sonunda karar vermemeye karar vermişlerdi: Bu çetrefilli tartışmanın tarafı olmak istemiyorlardı ve problemin Amsterdam cemaati tarafından çözülmesi gerekiyordu.

Ama Amsterdam cemaati de bir çözüme ulaşamamış ve onarılmaz bir yarılma yaşanmaması için Venedik'e acilen ikinci bir heyet göndermişti. Bu kez, dışarıdan müdahaleleri daha güçlü bir

dille talep etmişlerdi. Sonunda Venedik'teki hahamlık bir karara varmış ve Saul Mortera'nın (bu arada yeri gelmişken söyleyelim, kendisi Venedik'teki yeşivaya gitmişti) görüşünü desteklemişti. Hahamlığın kararını alan heyet hızla Amsterdam'a dönmüştü. Dört hafta sonra cemaatin üyeleri üzgün bir şekilde limanda dikilmiş, eşyaları Brezilya'ya giden gemiye yüklenen kederli Haham Aboab'ı ve ailesini yolcu ediyordu. Haham Aboab bundan sonra hahamlık görevini uzaklardaki bir deniz kıyısı şehri olan Recife'de sürdürecekti. İşte o gün bugündür, Amsterdam'da Haham Mortera'ya meydan okuyacak hiçbir haham çıkmamıştı.

Bugün Saul Mortera kendisine daha ziyade kişisel bir acı veren bir krizle karşı karşıyaydı. Sinagog kurulu önceki akşam toplanmış, Spinoza problemi üzerinde bir karara vararak hahamı Baruch'a aforoz edildiğini haber vermekle görevlendirmişti – aforoz, iki gün sonra Talmud Tora Sinagogu'nda gerçekleşecekti. Baruch'un babası Michael Spinoza, kırk yıl boyunca Saul Mortera'nın en yakın arkadaşlarından ve destekçilerinden biri olmuştu. Beth Jacob'un ilk satın alınması sırasında verilen senette Michael'in adı geçiyordu ve onlarca yıl boyunca sinagogun vakfına (hahamın maaşı oradan ödeniyordu) ve sinagogun diğer yardım derneklerine cömert bağışlarda bulunmuştu. Bu süre zarfında Michael, yetişkinlere yönelik çalışma grubu Kanunun Tacı'nın Haham Mortera'nın evinde gerçekleştirilen toplantılarını nadiren kaçırmıştı. Michael, bazıları yanında getirdiği dâhi oğlu Baruch'la birlikte olmak üzere, pek çok akşam yemeğinde Mortera'nın sofrasında yer almıştı. Michael ve ağabeyi Abraham sık sık *parnas*, yani sinagog yönetiminde nihai yetkili olan yönetim kurulu üyesi olarak görev yapmıştı.

Ama Haham Mortera şimdi düşünüyordu. Bugün, her an... Bu arada Baruch nerede kalmıştı? Sevgili arkadaşının oğluna kendisini bekleyen tehlikeyi anlatmak zorunda kalacaktı. Saul

Mortera, Baruch'un sünnetinde dua etmiş, kusursuz *bar mitzvah* performansını denetlemiş ve yıllar içindeki gelişimini izlemişti. Oğlan ne fevkalade yeteneklere sahipti, başka kimseye benzemeyen yetenekler! Her ders onun için çok basit kalıyordu çünkü bilgiyi sünger gibi emiyordu. Diğer öğrenciler sınıfın ödevleriyle zor baş ederken bütün öğretmenler ona ileri metinler vermek zorunda kalıyordu. Haham Mortera diğer öğrencilerin kıskançlığının Baruch'a karşı düşmanlıkla sonuçlanmasından korkuyordu. Ama böyle bir şey hiç olmamıştı: Baruch'un yetenekleri o kadar aşikâr, o kadar ulaşılmazdı ki diğer öğrenciler de ona saygı duyuyor, zorlu çeviri ya da yorum problemleri karşısında öğretmenler yerine ona danışıyorlardı. Haham Mortera kendisinin de Baruch'a nasıl hayretle baktığını, önemli bir konuğu olduğunda onu hoş tutmak için Michael'den Baruch'u da yemeğe getirmesini belki defalarca istediğini hatırlıyordu. Ama şimdi, diye iç geçirdi Saul Mortera, Baruch'un dört yaşından on dört yaşına kadar süren altın devri sona erdi. Çocuk değişmiş, yanlış yola sapmış: şimdi bütün cemaat, bir dâhinin kendi kendini bitiren bir canavara dönüşmesi tehlikesiyle karşı karşıya.

Merdivenlerde ayak sesleri duyuldu. Baruch geliyordu. Haham Mortera oturduğu yerden kalkmadı, Baruch kapısına gelince onu selamlamak için dönmedi; sadece masanın yanındaki alçak, rahatsız sandalyeyi işaret ederek, "Şuraya otur," dedi sert bir ifadeyle, "Sana vermem gereken korkunç bir haber var. Hayatını sonsuza dek değiştirecek bir haber." Ara ara teklemeyle birlikte hiç de fena sayılmayacak bir Portekizceyle konuşuyordu. Haham Mortera Sefarad değil, Aşkenazdı, İtalya'da doğup orada eğitim görmüştü ve bir Marranoyla evlenmişti; ama ağırlıklı olarak Portekiz kökenli olan bir cemaat için yüzlerce Şabat ayını düzenleyecek kadar iyi Portekizce öğrenmişti.

Bento soğukkanlı bir şekilde konuştu. “Ne olduğu çok açık: Kurul beni aforoz etmeye karar verdi ve sizden de en kısa zamanda halka açık bir sinagog töreninde aforozun gerçekleşeceğini bana bildirmeniz istendi.”

“Görüyorum ki her zamanki gibi küstahsın. Buna şimdiye kadar alışmış olmam gerek, ama bilge bir çocuğun aptal bir yetişkiye dönüşmesi beni şaşırtmaya devam ediyor. Tahminlerinde haklısın Baruch – bana verdikleri talimat aynen böyle. Yarın gerçekten de *herem* cezası alacak ve bu cemaatten sonsuza dek aforoz edileceksin. Ama ‘başına gelme’ kalıbını baştan savma bir şekilde kullanmana itiraz ediyorum. *Heremin* senin *başına gelen* bir şey olduğu yanılgısına kapılma. Kendi hareketlerinle *hereme* sen neden oldun.”

Baruch cevap vermek için ağzını açtı, ama Haham Mortera aceleyle devam etti. “Ne var ki henüz her şey bitmiş değil. Ben sadık bir adamım ve rahmetli babanla uzun süreli dostluğum seni korumak ve sana rehberlik etmek için elimden geleni yapmaya zorunlu kılıyor beni. Şu anda senden sadece oturup dinlemeni istiyorum. Sana beş yaşından beri ders veriyorum ve fazladan birkaç ders daha alamayacak kadar yaşlı değilsin. Sana özel bir tarih dersi vermek istiyorum.

“Biraz geriye gidelim,” diye söze başladı Saul Mortera en hahamvari sesiyle. “Antik İspanya’ya, atalarının topraklarına gidiyoruz. Yahudilerin İspanya’ya ilk kez belki bin yıl önce geldiklerini ve Yahudilerin başka her yerde düşmanca karşılanmalarına rağmen Mağribiler ve Hristiyanlarla barış içinde yaşadıklarını biliyorsun.”

Baruch yorgun bir şekilde gözlerini devirerek başını salladı.

Haham Mortera bu hareketi fark etti ama görmezden geldi. “On üçüncü ve on dördüncü yüzyıllarda ülkelerden birbiri ardına sürüldük, önce bizi Yahudi olmayan çocukların kanından ha-

mursuz ekmeği yapmakla suçlayan iğrenç kan iftirasının kaynağı olan İngiltere’den kovulduk. Sonra Fransa bizi kovdu, ardından Alman şehirleri, İtalya, Sicilya, hatta bütün Avrupa – yalnız *La Convinencia’nın*’ hâlâ geçerli olduğu ve Yahudi, Hristiyan ve Mağribilerin birbirleriyle uyumlu bir şekilde yaşayabildiği İspanya hariç. Ama Hristiyanların İspanya’yı Mağribilerden parça parça geri alması, bu altın çağın sona ermekte olduğunun işaretiydi. *La Convinencia’nın* 1391’deki sonunu biliyor musun?”

“Evet, sürgünleri ve 1391’de Kastilya ve Aragon’daki pogromu” biliyorum. Ve siz de bildiğimi biliyorsunuz. Neden şimdi bunları anlatıyorsunuz bana?”

“Bildiğini *sandığını* biliyorum. Ama bir bilmek var, bir de gerçekten, yüreğinden bilmek var ve sen henüz o aşamaya ulaşmadın. Şimdi senden tek istediğim sadece dinlemen. Başka bir şey değil. Zaman içinde her şey açık hale gelecek.”

Haham sözlerine devam etti. “1391’de gerçekten farklı olan şey, pogromdan sonra Yahudilerin *tarihte ilk kez* Hristiyanlığa dönmeye başlamasıydı. Hem de binlercesi, on binlercesi döndü. İspanyol Yahudiler vazgeçti. Onlar zayıftı. Tevratımızın –Tanrı’nın doğrudan sözünün– ve üç bin yıllık mirasımızın sürekli taciz edilmeye değmediğine karar verdiler.

“Yahudilerin böyle kitleler halinde din değiştirmesi dünyayı sarsacak bir öneme sahipti zira biz Yahudiler tarih boyunca hiçbir noktada dinimizden vazgeçmemiştik. Bunu, 1096’da Yahudilerin

* Bir arada var olabilme, yaşayabilme anlamında İspanyolca tabir. İspanya’da farklı dinlerin ülkenin çatısı altında huzur içinde barındığı ve felsefe, edebiyat, mimari, sanat gibi farklı alanlarda yüksek mertebelere erişen bir medeniyet oluşturmaya katkı sağladığı döneme işaret etmek için kullanılır. (yay. n.)

** Belli bir azınlık gruba karşı dinî, etnik veya siyasi nedenlerle ortaya çıkan ve soykırım kadar varabilen şiddet içerikli kitlesel halk hareketleri. (yay. n.)

verdiği tepkiyle kıyasla. O tarihi biliyor musun? Neden bahsettiğimi biliyor musun Baruch?”

“Haçlı seferleri sırasında pogromla katledilen Yahudileri kastettiğinizden kuşku yok – Mainz’daki 1096 pogromu.”

“Mainz ve Rhineland’ın dört bir yanında yapılan pogrom. Evet, Yahudiler katledildi. Peki, bunlara kim öncülük etti biliyor musun? Keşişler! Ne zaman Yahudiler katledilse, sürünün başında illaki haçlı adamlar oluyor. Evet, Mainz’ın o iyi Yahudileri, o muhteşem şehitleri, din değiştirmek yerine ölümü tercih ettiler – pek çokları katillere boyunlarını uzattı ve pek çokları Yahudi olmayanların kılıçlarıyla kirletilmek yerine kendi ailelerini katletti. Din değiştirmek yerine ölmeyi tercih ettiler.”

Bento ona inanamayarak bakıyordu. “Ve siz de bunu alkışlıyor musunuz? Kendi varoluşunuzu sona erdirmeyi ve bu arada çocuklarınızı öldürmeyi övgüye değer mi buluyorsunuz?”

“Baruch, kendi önemsiz hayatından vazgeçmeye geçecek bir dava olmadığını düşünüyorsan daha öğrenmen gereken çok şey var, ama bu konuda seni eğitecek zamanım yok şimdi. Bugün küstahlık yapmak için bulunmuyorsun burada. Bunun için daha sonra zamanın olacak. Sen kabul etsen de etmesen de hayatın için çok önemli bir kavşakta bulunuyorsun ve ben de sana yolunu seçmen için yardımcı olmaya çalışıyorum. Bütün Yahudi medeniyetinin şimdi nasıl tehlike altında olduğunu anlatırken beni *dikkatle ve sessizce* dinlemen istiyorum.”

Bento başını dikleştirdi, rahatça soluk alıp verdi. Haham’ın bir zamanlar kendisini dehşete düşüren sesinin bugün onda ne kadar az korku yarattığını fark etti.

Haham Mortera derin bir nefes alıp devam etti. “On beşinci yüzyılda İspanya’da on binlerce kişi din değiştirmeye devam etti, senin ailendekiler de dâhil. Ama Katolik Kilisesi’nin kan açlığı

hâlâ dinmemişti. Din değiştirenlerin yeterince Hıristiyan olmadığını, içlerinde hâlâ Yahudilere has duygular barındırdıklarını söylediler ve Yahudi olan her şeyi bulup çıkarmaları için engizisyoncuları göndermeye karar verdiler. ‘Cuma ya da cumartesi günü ne yaptın?’ ‘Mum yakıyor musun?’ ‘Çarşafı hangi gün değiştiriyorsun?’ ‘Çorbaları nasıl yapıyorsun?’ gibi sorular sordular. Ve eğer bu engizisyoncular Yahudi özelliklerine, alışkanlıklarına veya yemek pişirme tarzlarına dair bir iz görürlerse nazik rahipler bu Yahudileri kazıkta canlı canlı yakıyordu. O zaman bile din değiştirenlerin temiz olduğuna ikna olmuyorlardı. Yahudiliğe dair bütün izlerin temizlenmesi gerekiyordu. Eski alışkanlıkları hatırlarlar diye din değiştirenlerin gerçek bir Yahudi görmesini istemiyorlardı. Bu yüzden 1492’de bütün Yahudileri İspanya’dan sürdüler. Senin ataların dâhil pek çokları Portekiz’e gitti, ama orada sadece kısa bir süreliğine rahat edebildiler. Beş yıl sonra Portekiz Kralı bütün Yahudilerin din değiştirmeye sürülme arasında bir seçim yapmalarını istedi. Ve bir kez daha on binlerce Yahudi din değiştirdi; inancımızdan yitip gittiler. Bu, Yahudiliğin tarihteki en kötü dönemiydi. O kadar dibe vurmuştuk ki ben dâhil pek çoklarımız Mesih’in gelişinin yakın olduğuna inanıyorduk. Sana bu konuyu anlatan, Isaac Abrabanel’in yazdığı Mesih üçlemesine ait üç büyük kitabı verdiğimi hatırlıyor musun?”

“Bu efsanevi olayın gerçekleşmesi için Yahudilerin neden dibe vurması gerektiğine dair Abrabanel’in mantıklı bir açıklama yapamadığını hatırlıyorum. Kadir-i mutlak Tanrı’nın neden seçilmiş halkını koruyamadığına ve bu noktaya gelmelerine izin verdiğine dair de bir açıklama yoktu. Hatta...”

“Sessiz ol. Bugün sadece dinle Baruch,” diye kükredi Haham. “Bir kez olsun, belki de son kez *sadece sana söyledığım şeyi yap*. Sana bir soru sorduğumda, sadece evet ya da hayır de. Söyleyeceğim bir iki şey kaldı yalnızca. Yahudi tarihinin dip noktasından

bahsediyordum. On beşinci ve on altıncı yüzyıl Yahudileri nereye sığınabilirdi? *Bütün dünyada* Yahudiler için güvenli bir sığınak neresi olabilirdi? Bazıları doğuya Osmanlı İmparatorluğu'na ya da İtalya'daki Livorno'ya gittiler. İtalya, Yahudilerin değerli uluslararası ticaret ağı nedeniyle onlara hoşgörü gösterdi. Ve ardından, 1579'dan sonra Hollanda'nın kuzey illeri Katolik Kilisesi'nden bağımsızlığını ilan edince bazı Yahudiler buraya, Amsterdam'a geldiler.

“Hollandalılar bizi nasıl karşıladı? *Dünyadaki başka kimsenin yapmadığı gibi*. Dinimiz konusunda son derece hoşgörülüydüler. Kimse dinî inançlarımızı sorgulamıyordu. Calvinistlerdi, ama herkese kendi tarzında ibaret etme hakkı tanıyorlardı – Katolikler hariç. Onlara karşı fazla hoşgörü yoktu. Ama bu bizi ilgilendirmez. Burada rahatsız edilmediğimiz gibi, iyi de karşılandık, çünkü Hollanda önemli bir ticaret merkezi olmak istiyor ve Marrano tacirlerin bunu sağlayacağını biliyorlardı. Kısa süre içinde Portekiz'den gittikçe daha fazla sayıda göçmen geldi, yüzyıllardır başka hiçbir yerde bulamadıkları hoşgörünün tadını çıkardılar. Ve sonra başka Yahudiler de geldi. Zavallı Aşkenaz Yahudileri orada Yahudilere karşı uygulanan delice şiddetten kaçmak için Almanya ve Doğu Avrupa'dan dalga dalga geldiler. Kuşkusuz bu Aşkenaz Yahudileri, Sefarad Yahudilerinin kültüründen yoksundu: Eğitimleri ya da becerileri yoktu, çoğu seyyar satıcıydı, eski giysiler satıyor ya da tezgâhtarlık yapıyordu, ama biz *yine de* onlara kucak açıp yardım sunduk. Babanın Aşkenazlar için sinagoğumuzdaki yardım kutusuna düzenli ve cömert bağışlarda bulunduğunu biliyor muydun?”

Baruch sessiz kalıp başını salladı.

“Ve birkaç yıl sonra,” diye devam etti Haham Mortera, “Amsterdam yetkilileri büyük hukukçu Grotius'a danışarak Amsterdam'da yaşama hakkımızı resmen kabul etti. Başta eziktik ve eskiden

olduğu gibi göze çarpmamaya çalışıyorduk. Bu yüzden sinagoglarımızı dışarıdan görünecek şekilde işaretlemedik, dua ayinlerimizi özel evlere benzeyen binalarda yaptık. Ancak taciz edilmeden geçen uzun yıllar sonucunda inancımızı açıkça yaşayabileceğimizi ve devletin hayatlarımızı ve mallarımızı koruyacağını fark ettik. Amsterdam'daki biz Yahudiler *bütün dünyada* Yahudilerin özgür olabileceği *tek yerde* yaşadığımız için olağanüstü derecede şanslıyız. Bunu kabul ediyor musun – buranın bizim için koca dünyadaki tek yer olduğunu?”

Baruch ahşap sandalyesinde rahatsız bir şekilde kıpırdandı, başını göstermelik bir şekilde salladı.

“Sabır, sabır, Baruch. Sadece birazcık daha dinleyeceksin. Şimdi seninle ilgili konulara geliyorum. Bu olağanüstü özgürlüğümüz Amsterdam şehir konseyinin açıkça belirttiği bazı yükümlülüklerle birlikte geliyor. Bu yükümlülüklerin neler olduğunu bildiğine kuşku yok, değil mi?”

“Hristiyan inancını lekelemeyeceğiz ve Hristiyanların din değiştirmesini sağlamaya çalışmayacağız ve Hristiyanlarla evlenmeyeceğiz,” diye cevap verdi Baruch.

“Dahası da var. Hafızan olağanüstü, ama diğer yükümlülükleri hatırlamıyor gibisin. Neden? Belki de senin için uygun olmadığındandır. Onları sana hatırlatayım. Grotius on dört yaşın üstündeki bütün Yahudilerin Tanrı'ya, Musa'ya, peygamberlere ve öteki dünyaya inançlarını ifade etmeleri gerektiğini ve bizim dinî ve sivil yetkililerimizin de cemaatimizden hiç kimsenin Hristiyan dinî dogmasının hiçbir yönüne meydan okumayacağını veya altını oymayacağını garanti etmesi gerektiğini de emretmiştir. Aksi halde özgürlüğümüz tehlike altına girecektir.”

Haham Mortera durakladı. Konuşurken işaret parmağını yavaşça ve vurgulamak istercesine sallıyordu. “Bu son noktayı sana iyice açıklamama izin ver Baruch – bu kavraman gereken

önemli bir nokta. *İster Hristiyan ister Yahudi olsun dini kanunlar ile yetkilileri reddetmek ve ateizm açıkça yasaklanmıştır.* Hollandalı yetkililere *kendimizi yönetemediğimizi gösterirsek değerli özgürlüğümüzü kaybeder ve bir kez daha Hristiyan yetkililerin yönetimine boyun eğmek zorunda kalırız.*"

Haham Mortera durdu. "Tarih dersim bitti. En büyük umudum bizim hâlâ ayrı bir halk olduğumuzu, bugün sınırlı özgürlüğümüz olsa da *asla tamamen özgür olamayacağımızı* anlamandır. Bugün bile özgür insanlar olarak geçinmemiz kolay değil çünkü pek çok mesleğin yolu bizim için kapalı. Bu cemaat olmadan yaşamayı düşünürken bunu aklından çıkarma Baruch. Açlıktan ölmeyi seçiyor olabilirsin."

Baruch cevap vermeye kalktı, ama Haham işaret parmağını sallayarak onu susturdu. "Vurgulamak istediğim başka bir nokta daha var. Bugün *dini kültürümüzün temeli saldırı altında.* Portekiz'den gelmeye devam eden göçmen dalgaları hiçbir Yahudi eğitimi almamış Yahudilerden oluşuyor. İbranice öğrenmeleri yasaktı, Katolik dogmasını öğrenmek ve dinî uygulamalarını Katolikler gibi yapmak zorunda bırakıldılar. Hem Katolik hem de Yahudi inancına gevşek bir şekilde bağlanarak iki dünya arasında kaldılar. Onları geri almak, evlerine, Yahudi köklerine geri getirmek benim görevim. Cemaatimiz gelişip büyüyor. Şimdiden âlimler, şairler, oyun yazarları, Kabalacılar, hekimler ve matbaacılar çıkardı. Büyük bir rönesansın eşiğindeyiz. Senin bilgilerinin, berrak zihninin ve öğretmen olarak yeteneklerinin bize büyük faydası olurdu. Benim yanımda öğretmenlik yapsaydın, ben öldükten sonra benim işlerimi devralsaydın, babanın hayallerini gerçekleştirmiş olurdun – tabii benim hayallerimi de."

Şaşırان Baruch, Haham'ın gözlerine baktı. "Ne demek 'sizinle çalışsaydım'? Sözleriniz beni şaşırttı. Benim bir esnaf olduğumu ve *herem* altında olduğumu unutuyorsunuz."

“*Herem* şu an askıda. Ben sinagogda halka açıklayana kadar geçerlilik kazanmayacak. Evet, kurul nihai yetkiye sahip, ama benim onların üstünde büyük bir nüfuzum var. Buraya yeni gelen iki Marrano, Franco Benitez ve Jacob Rodriguez, dün kurula ifade verdi, hem de çok yıkıcı ifadeler. Senin, Tanrı’nın doğadan başka bir şey olmadığına ve öteki dünyanın bulunmadığına inandığını söylediler. Evet, bunun bir miktar hasarı oldu, ama aramızda kalsın, onların ifadesine güvenmiyorum ve senin sözlerini çarpıttıklarını biliyorum. İkisi, senin ona olan borcundan kaçmak için Hollanda mahkemesine gitmeden dolayı çok öfkeli olan Duarte Rodriguez’in yeğenleri. Rodriguez’in onlara yalan söylemelerini emrettiğinden eminim. Ve inan bana, bunu düşünen bir tek ben değilim.”

“Yalan söylemediler, sayın Haham.

“Baruch, aklını başına topla. Seni doğumundan beri tanıyorum ve zaman zaman herkes gibi senin de aptalca düşüncelere kapıldığını biliyorum. Sana yalvarıyorum, benimle çalış, zihnini arındırmama izin ver. Şimdi beni dinle. Sana bu dünyada kimseye yapmayacağım bir teklif yapacağım. *Bu ithalat-ihracat işinden kurtulup hayatını bir âlim olarak sürdürmeni sağlayacak bir ömürlük maaş bağlatabilirim sana.* Duyuyor musun? Sana âlim hayatı yaşama armağanını sunuyorum, okuma ve düşünmeyle geçen bir hayat. Hatta yasak şeyler bile düşünebilir, hahamlık bilgisinde bunları onaylayan veya reddeden kanıtlar araştırabilirsin. Bu teklifi düşün: bir ömür mutlak özgürlük. Sadece tek bir koşulu var: *sessizlik*. Halkımıza zarar verecek bütün düşüncelerini kendine saklamayı kabul etmelisin.”

Baruch düşüncelerinin içinde donup kalmış gibiydi. Uzun bir sessizlikten sonra Haham, “Ne diyorsun, Baruch?” dedi. “Konuşma sırası sana geçti ama sen sessiz kalıyorsun.”

“Babam sizinle olan arkadaşlığından ve size olan saygısından bana defalarca bahsetti,” diye cevap verdi Baruch sakın bir sesle. “Benim zekâmı çok beğendiğinizi de söylüyordu – ‘sınırsız bir zekâsı var’ dediğinizi anlatıyordu. Bunlar sizin sözleriniz miydi? Babam doğru mu söylüyordu?”

“Bunlar benim sözlerimdi.”

“Dünyanın ve içindeki her şeyin doğa kanunlarına göre işlediğine ve zekâmı mantıklı bir şekilde kullanırsam Tanrı’nın doğasını ve kutsal hayata giden yolu keşfedebileceğime inanıyorum. Bunu size daha önce de söyledim, değil mi?”

Haham Mortera başını ellerinin arasına alıp salladı.

“Ama bugün siz kalkmış bana, görüşlerimi hahamlık bilgilere göre onaylayarak ya da reddederek geçireceğim bir hayat teklif ediyorsunuz. Bu benim tarzım değil ve olmayacak. Hahamlık makamı gerçeğin saflığına dayanmıyor. Nesillerdir gelen batıl inançlı âlimlerin görüşlerine dayanıyor. Bunlar dünyanın düz olduğuna, güneşin dünyanın etrafında döndüğüne ve Âdem adında bir adamın birden ortaya çıkıp bütün insan ırkının babası olduğuna inanan âlimler.”

“Yaratılış’ın ilahiliğini inkâr mı ediyorsun?”

“Siz, Yahudilerden uzun zaman önce de medeniyetler olduğunu gösteren kanıtları inkâr mı ediyorsunuz? Çin’de? Mısır’da?”

“Bu nasıl bir küfür? Öteki dünyayı tehlikeye attığının farkında değil misin?”

“Öteki dünyanın olduğuna dair mantıklı bir kanıt yok.”

Haham Mortera afallamıştı. “Duarte Rodriguez’in yeğenleri de tam olarak böyle söylediğini söylediler. Amcalarının emriyle yalan söylediklerini sanıyordum.”

“Daha önce *yalan söylemediklerini söylediğimde* beni duymadığınızı veya duymak istemediğinizi sanıyorum, Haham.”

“Ya sana yönelttikleri diğer suçlamalar? Tevrat’ın ilahî kaynağını inkâr ettiğin, Musa’nın Tevrat’ı yazmadığı, Tanrı’nın yalnızca felsefi olarak var olduğu ve dinî törenlerle ilgili kanunların kutsal olmadığını söylediğin iddiaları?”

“Yeğenler yalan söylemiyor, Haham.”

Haham Mortera, Baruch’a dik dik baktı. Acısı öfkeye dönüştüyordu. “Bu suçlamaların her biri tek tek *herem* nedenidir; hepsi birlikte en sert *heremi* gerektirir.”

“Siz benim İbranice öğretmenimsiniz ve bana iyi bir eğitim verdiniz. *Heremi* sizin için oluşturarak size geri ödeme yapmama izin verin. Bir keresinde bana Venedik cemaatinin uyguladığı en zalim *heremleri* göstermiştiniz. O metinlerdeki her bir kelimeyi hatırlıyorum.”

“Daha önce küstahlık için zamanın olacağını söylemiştim. Görüyorum ki şimdiden başladı.” Haham Mortera kendini toplamak için durdu. “Beni öldürmek istiyorsun. Çalışmalarımı tamamen yok etmek istiyorsun. Hayatımı öteki dünyanın Yahudi düşünce ve kültüründeki önemli rolüne adadığımı biliyorsun. *Bar mitzvah* sırasında ellerine verdiğim *Ruhun Hayatta Kalması* adlı kitabımı biliyorsun. Konuyla ilgili Haham Aboab’la yaptığım büyük tartışmayı ve zaferimi biliyorsun.”

“Evet, elbette.”

“Bunları kolayca yabana atıyorsun. Hangi risklerin söz konusu olduğu konusunda bir fikrin var mı? O tartışmayı ben kaybetseydim, bütün Yahudilerin öteki dünyada eşit statüleri olacağına, erdemin ödüllendirilmediğine ve ihlallerin bir cezası olmadığına karar verilseydi, bunun cemaatimiz üzerinde nasıl yankıları olacağını öngöremiyor musun? Öteki dünyadaki yerlerini garanti etseler, Yahudiliğe geri dönmelerini teşvik eden şey ne olabilirdi? Yanlış yapmanın bir cezası olmasa Hollandalı Kalvinistlerin bize

nasıl davranacağını hayal edebiliyor musun? Özgürlüğümüz ne kadar sürerdi? Benim çocuk oyunu oynadığımı mı sanıyorsun? Sonuçlarını bir düşünsene.”

“Evet, o büyük tartışma – sözleriniz bunun ruhani gerçeklikle ilgili bir tartışma olmadığını gösteriyor. Venedik hahamlığının kafasının bu yüzden karıştığına kuşku yok. İkiniz de öteki dünyanın, aslında öteki dünya gerçekliğiyle bir ilgisi olmayan farklı biçimleri konusunda iddialar ortaya attınız. Siz halkı korku ve umudun gücüyle kontrol etmeye çalıştınız – tarih boyunca dinî liderlerin kullandığı geleneksel sopa. Siz, her yerdeki hahamlar, öteki dünyanın anahtarını elinizde tuttuğunuzu iddia ediyorsunuz ve bu anahtarları siyasal kontrol için kullanıyorsunuz. Öte yandan Haham Aboab din değiştirmiş ailelerine yardım etmek isteyen cemaatinin acısıyla ilgilenmek üzere bir duruş benimsedi. Bu ruhani bir anlaşmazlık değildi: Dinî tartışma kılığında bir siyasal tartışmaydı. İkiniz de öteki dünyanın var olduğuna dair bir kanıt sunmadınız; ne mantıklı ne de Tevrat’ın sözlerine dayalı bir kanıt ortaya koyabildiniz. Tevrat’ta böyle bir kanıtın bulunmadığı konusunda sizi temin ederim ve siz de bunu biliyorsunuz.”

“Tanrı’ya karşı ve halkımızın devamlılığına ilişkin sorumluluğuma dair anlattıklarımı özümsemediğin belli,” dedi Haham Mortera.

“Dinî liderlerin yaptığı şeylerin çoğunun Tanrı’yla bir ilgisi yok,” diye cevap verdi Bento. “Geçen yıl koşer bir Aşkenaz kasap yerine Sefarad bir kasaptan et alan bir adama *herem* uyguladınız. Bunun Tanrı’yla bir ilgisi olduğunu düşünüyor musunuz?”

“Bu, cemaate bağlılığın önemini gösteren oldukça öğretici, kısa süreli bir *herem*di.”

“Ve geçen ay Yahudi bir fırıncısı olmayan bir köyden gelen kadına, pişirme işine katkıda bulunmak için fırınına bir odun

atması kaydıyla Yahudi olmayan bir fırıncıdan ekmek alabileceğini söylediğinizi öğrendim.”

“O kadın bana çok sıkıntılı bir halde geldi, yanımdan rahatsızlanmış ve mutlu bir kadın olarak ayrıldı.”

“Akıllı öncekine göre daha da bodur kalmış, kendisi adına düşünme ve mantıklı melekeler geliştirme becerisi iyice azalmış bir kadın olarak ayrılmıştır. Söylemek istediğim tam da bu: Her tür dinî yetkili, mantıklı melekeler geliştirmemize engel olmaya çalışıyor.”

“Kontrol ve otorite olmadan halkımızın varlığını sürdürüleceğini düşünüyorsan sen bir aptalsın.”

“Bence dinî liderler siyasete karışarak kendi ruhani yönlerini kaybediyorlar. Sizin yetkiniz sadece cemaat içinde dinî danışmanlık vermekle sınırlı kalmalı.”

“Siyaset mi? İspanya ve Portekiz’de olanları anlamadın mı?”

“Tam da bunu söylüyorum: Onlar din devletleriydi. Din ve devletin birbirinden ayrılması gerekir. Olabilecek en iyi lider, güçleri, bağımsız olarak seçilen bir konseyle sınırlanan; halkın huzuru, güvenliği ve sosyal refahına uygun şekilde hareket eden; özgürce seçilen liderdir.”

“Baruch yalnız bir hayat yaşayacağın ve geleceğinde sadece küfür değil, ihanet de olduğu konusunda beni ikna etmeyi başardın. Şimdi kaybol.”

Merdivenlerden inen Baruch’un ayak seslerini dinleyen Haham Mortera yukarı bakıp mırıldandı. “Michael, dostum, oğlun için elimden geleni yaptım. Korumam gereken başka bir sürü insan var.”

ON ALTINCI BÖLÜM

MÜNİH – 1919

Sahneyi gözünüzde canlandırın: Yırtık pırtık giysili, işsiz, hiçbir çalışması yayımlanmamış göçmen genç, gömleğinin cebinde çorba kaşığıyla ünlü gazeteci, şair ve politikacının ofisine dalıp, “Kudüs’e karşı savaşıacak birini ister misiniz?” diyor.

Bir iş görüşmesi için talihsiz bir başlangıç! Sorumluluk sahibi, soylu, sofistike her başeditör böyle davetsiz bir misafire çocuksu, tuhaf ve muhtemelen tehlikeli diye hızla kapıyı gösterirdi. Ama hayır – takvimler 1919’u gösteriyor, yer Münih ve bu gencin güzel sözleri Dietrich Eckart’ı meraklandırıyor.

“Vay canına, genç savaşçı, bana silahlarını göster bakalım.”

“Aklım yayım, sözlerim de...” cebinden kalemini çıkarıp havada salladı, “sözlerim de oklarım!”

“Aferin, genç savaşçı. Bana başarılarını, Kudüs’e yaptığın saldırıları anlat.”

Alfred Kudüs karşıtı başarılarını anlatırken heyecandan titriyordu: Houston Stewart Chamberlain’in kitabını neredeyse ezberlemesi, on altı yaşındaki Yahudi karşıtı seçim konuşması, Yahudi olduğundan şüphelenilen Müdür Epstein’la yüzleşmesi (Spinoza kısmını atladı), Yahudi-Bolşevik devrime karşı tiksintisi, kısa süre önce de Reval’deki toplantıda yaptığı Yahudi karşıtı

konuşma, isyan halindeki Yahudi Bolşeviklere dair gördüklerini yazma planı, Yahudi kanının kötülüğüne dair tarihsel araştırması.

“Harika bir başlangıç. Ama sadece başlangıç. Şimdi, silahlarının kalibresini ölçmemiz gerekiyor. Yirmi dört saat içinde bana Bolşevik devrimine dair gördüklerini bin kelimeyle anlattığın bir yazı getireceksin. Yayınlanmaya değer mi, göreceğiz.”

Alfred gitmek için bir hamle yapmadı. Kafası tıraşlı, koyu renk çerçeveli gözlüğü mavi gözlerini gölgeleyen, kısa, etli bir burnu, geniş, acımasız bir çenesi olan heybetli görünümlü Dietrich Eckart’a tekrar baktı.

“Yirmi dört saat, genç adam. Zaman başladı.”

Alfred ona baktı. Eckart’ın ofisinden ayrılmak istemiyor gibiydi. Sonra çekingen bir sesle sordu. “Kullanabileceğim bir masa, bir köşe ve kâğıt var mı? Kullandığım kütüphane şu anda ısınmaya çalışan göçmenlerle tıklım tıklım dolu.”

Dietrich Eckart sekreterine işaret etti. “Bu adama arkadaki ofisi göster. Ona biraz kâğıt ve anahtarı ver.” Alfred’e döndü. “Kötü ısınıyor, ama sessizdir ve ayrı bir girişi var. Bu yüzden eğer gerekirse gece de çalışabilirsin. Şimdilik *auf wiedersehen*, yarın bu saatte görüşmek üzere.”

Dietrich Eckart ayaklarını masaya koydu, purosunu küllüğe silkeledi, şekerleme yapmak için arkasına yaslandı. Ellili yaşların başlarında olmasına rağmen bedenine kötü davranmıştı ve etleri sarkıyordu. Varlıklı bir aileye doğan, babası kraliyet noteri ve avukat olan annesi çocukken, babası da ondan birkaç sene sonra ölmüştü. Yirmili yaşların başlarında uyuşturucuyla geçen Bohem bir hayat yaşayıp babasından kalan serveti kısa sürede tüketmişti. Sanat, radikal siyasi hareketler ve tıp fakültesinde bir yılı içeren yanlış başlangıçlardan sonra ciddi morfin bağımlılığı geliştirip birkaç ay hastanede yatmak zorunda kalmıştı. Sonra oyun yazarı olmuşsa da, oyunlarının hiçbirisi sahnelenmemişti. Edebî meziyetlerine sonuna kadar inanan Eckart, bu başarısızlığından Alman

tiyatrolarını kontrol ettiğine ve kendi görüşlerinden rahatsız olduğuna inandığı Yahudileri suçluyordu. İntikam arzusu, profesyonel Yahudi karşıtlığı kariyerinin başlamasına vesile oldu: Gazeteci olarak yeniden doğmuş gibi olan Eckart, Yahudilerin gücüyle savaşmayı amaçlayan bir dizi yayının sonuncusu olarak *Auf gut Deutsch*'u kurdu. 1919 doğru bir zamandı, Eckart'ın gazetecilik tarzı da ilgi çekiciydi ve kısa süre içinde gazetesi kötü Yahudi entrikalarıyla ilgilenenlerin okuması gereken bir yayın haline geldi.

Dietrich'in sağlığı kötü, enerji seviyesi düşük olsa da değişim için duyduğu açlık çok büyüktü ve açgözlü bir şekilde bir Alman kurtarıcı bekliyordu – Almanya'yı haklı görkemli pozisyonuna götürecek olağanüstü güce ve karizmaya sahip bir kurtarıcı. Bu genç ve yakışıklı Rosenberg'in o adam olmadığını hemen anlamıştı: Rosenberg'in küstah görüntüsünün ardında onaylanmak için duyduğu acınası özlem çok belirgindi. Ama gelecek olan kurtarıcı için yolu hazırlamada rol alabilirdi.

Ertesi gün Alfred, Eckart'ın ofisinde oturmuş, yazdığı bin sözcüğün okunmasını seyrederken bacaklarını endişeyle birbirinin üstüne atıp indiriyordu.

Eckart gözlüğünü çıkarıp Alfred'e baktı. "Mimarlık diploması olan ve daha önce hiç böyle bir yazı yazmamış birisi için bu çalışmanın umut vadettiğini söyleyebilirim. Bu bin sözcüğün gramer açısından doğru olan tek bir cümle bile içermediği doğru, ama bu rahatsız edici gerçeğe rağmen, ortaya çıkardığın bu işin güçlü bir yanı var. İçinde gerilim var, zekâ ve karmaşıklık var, hatta yeterli olmasa da birkaç canlı görüntü bile var. O halde, gazetecilik bekâretinin sona erdiğini resmen bildiriyorum: Bu yazıyı basacağım. Ama önümüzde büyük bir iş var: Her cümle

yardım çılgılığı atıyor. Sandalyeni şuraya çek Alfred. Hepsinin üstünden tek tek geçeceğiz.”

Alfred hevesle sandalyesini Eckart'ın yanına çekti.

“İşte gazetecilikte öğrenmen gereken ilk ders,” diye devam etti Eckart. “Yazarın işi iletişim kurmaktır. Heyhat, senin cümlelerinin çoğu bu kuraldan habersiz gibi. Bazı şeyleri gizlemeye ya da yazarın söylediğinden çok daha fazlasını bildiğini ifade etmeye çalışıyor gibiler. Bu cümlelerin her birinin kellesi gidecek. Şuraya bak, şuraya ve şuraya.” Dietrich Eckart'ın kırmızı kalemi hızla işe koyuldu ve Alfred Rosenberg'in çıraklığı başladı.

Alfred'in gözden geçirilip düzeltilen yazısı, *İçimizdeki ve Dışımızdaki Yahudilik* serisinin bir parçası olarak yayımlandı. Kısa süre içinde Bolşevik isyanına dair tanık olduğu başka şeyleri de yazıya döktü. Her yazısında kademeli olarak biçimsel bir iyileşme görülüyordu. Birkaç hafta içinde Eckart'ın asistanı olarak düzenli maaş almaya başladı. Birkaç ay sonrasına geldiğimizde ise, Eckart artık Alfred'den o kadar memnundu ki, ondan Yahudilerin Rusya'daki çarlık rejiminin altını nasıl oyduklarını dehşet verici ayrıntılarla anlatan *Rusya'nın Mezar Kazıcısı* adlı kitabına bir giriş yazmasını bile istedi.

Bu, Alfred'in altın çağıydı. Hayatının sonuna kadar Eckart'la yan yana çalıştığını ve Eckart'ın *Bütün Emekçilere* başlıklı ateşli broşürünü bütün Münih'e dağıttıkları sırada ona takside eşlik ettiğini her hatırlayışında zevkle ısıldayacaktı. Alfred sonunda bir yuva, bir baba ve bir amaç bulmuştu.

Alfred, Eckart'ın teşvikiyle Yahudiler üzerine tarihsel araştırmasını tamamladı ve bir yıl içinde *Değişen Zamanlarda Yahudilerin İzi* adlı ilk kitabını yayımladı. Bu kitap, Nazilerin Yahudi karşıtlığının ana motifleri haline gelen tohumları içeriyordu: yıkıcı materyalizmin, anarşinin ve Komünizmin kaynağı olarak Yahudiler, Yahudi Masonluğu'nun tehlikeleri, Yahudi filozofların Ezra

ve Hezekiel'den Marx ve Troçki'ye uzanan kötücül hayalleri ve en çok da, ileri medeniyetlerin Yahudi kanıyla kirlenme tehdidi altında olması.

Eckart'ın himayesinde olduğu dönemde Alfred, zaten Yahudilerin mali baskıları altında ezilmiş olan Alman işçi sınıfını bir de Hıristiyan ideolojisinin boyunduruk altına aldığını, elini kolunu sıkıca bağladığını giderek daha fazla fark etti. Eckart sadece Yahudi karşıtlığının değil, aynı zamanda, Cizvitliğin Talmud Museviliğinden gelişmesinin izini sürerek, güçlü Hıristiyan karşıtı düşüncelerin de tarihsel bağlamı hususunda Alfred'e güvenmeye başlamıştı.

Eckart genç çırağını radikal politik toplantılara götürüyor, onu nüfuzlu siyasal figürlerle tanıştıırıyordu. Kısa sürede Alfred'in Thule Cemiyeti'ne üye olması için ona destek sağladı ve bu saygın, gizli cemiyetin ilk toplantısında ona eşlik etti.

Eckart, Thule toplantısında Alfred'i birkaç üyeyle tanıştırdıktan sonra kendisi bazı meslektaşlarıyla özel olarak sohbet ederken onu yalnız başına bıraktı. Alfred etrafına bakındı. Burası yeni bir dünyaydı – bir birahane değil, muhteşem Münih Four Seasons Oteli'nin toplantı salonuydu. Daha önce hiç böyle bir salonda bulunmamıştı. Çiziklerle dolu ayakkabılarının altındaki kalın kırmızı halıyı yokladı. Kabarık bulutların, tombul melek bebeklerin tasvir edildiği süslü tavana baktı. Görünürde hiç bira yoktu, bu yüzden ortadaki masaya gidip kendisine bir kadeh tatlı Alman şarabı aldı. Etrafındaki sayıları yüz elliye bulan, hepsi varlıklı, iyi giyimli ve biraz fazla beslenmiş adamlardan oluşan diğer üyelere bakarken Alfred her biri ikinci el dükkânından alınan giysilerinden utanmaya başladı.

Salondaki en yoksul ve en pasaklı adam olduğunun farkında olarak, Thule üyelerinin arasına karışmak için elinden geleni yaptı; hatta mümkün olduğunda kendisini filozof yazar olarak tanıtarak

biraz üstünlük taslamaya bile çalıştı. Tek başına dikilirken ise kendini yeni bir yüz ifadesi deneyerek oyaladı: “Evet, ne demek istediğinizi çok iyi anlıyorum; hatta anlamakla da kalmıyorum, sizin sandığınızdan çok daha fazla şey biliyorum,” mesajı vermek için dudaklarını azıcık kıvrarak hafifçe başını sallıyor, gözlerini belli belirsiz kapıyordu. Daha sonra bu ifadeyi erkekler tuvaletindeki aynada denedi, sonuçtan memnun kaldı. Bu sırıtma, yakında onun alametifarikası olacaktı.

“Merhaba! Siz Dietrich Eckart’ın konuğu musunuz?” diye sordu uzun yüzlü, bıyıklı, siyah çerçeveli gözlükleri olan etkileyici görünümlü genç bir adam. “Ben Anton Drexler, karşılama komitesinin bir üyesiyim.”

“Evet, Rosenberg, Alfred Rosenberg. *Auf gut Deutsch*’a yazan bir filozofum; ayrıca, evet, Dietrich Eckart’ın konukuyum.”

“Sizinle ilgili güzel şeyler anlattı. Bu sizin buraya ilk ziyaretiniz. Sorularınız olmalı. Size kurumumuz hakkında ne anlatabiliriz?”

“Pek çok şey. Öncelikle adıyla ilgileniyorum, ‘Thule’?”

“Buna cevap vermek için orijinal adımızın ‘Alman Uygarlığı Çalışma Grubu’ olduğunu söyleyerek başlamalıyım. Pek çokları Thule’nin şimdi ortadan kaybolan, İzlanda veya Grönland yakınlarında bulunduğu ve Aryan ırkının ilk evi olduğu düşünülen bir kara parçası olduğuna inanıyor.”

“Thule... Aryan tarihini Houston Stewart Chamberlain’dan çok iyi öğrendim, ama Thule hakkında hiçbir şey hatırlamıyorum.”

“Ah, Chamberlain tarihçidir, hem de en iyilerinden, ama Chamberlain öncesi ve tarih öncesi dönemden söz ediyoruz. Efsaneler diyarı. Kurumumuz sadece sözlü tarih yoluyla bildiğimiz soylu atalarımıza saygılarını sunmak istedi.”

“O halde bütün bu etkileyici adamlar efsanelere ve antik döneme duydukları ilgi yüzünden bu gece buradalar, öyle mi?”

Bunu sorgulamıyorum – hatta Almanya’nın her an paramparça olabileceği bu istikrarsız zamanlarda bile böyle bir sükûnet ve ilmî sadakat görmek hayranlık uyandırıcı diye düşünüyorum.”

“Toplantı henüz başlamadı, Herr Rosenberg. Thule Cemiyeti’nin *Auf gut Deutsch*’daki yazılarınızı neden çok takdir ettiğini yakında anlayacaksınız. Evet evet, antik dönemle çok ilgileniriz. Ama savaş sonrası tarihimize, çocuklarımızın ve torunlarımızın bir gün okuyacağı tarihle daha çok ilgileniyoruz.”

Alfred söylevlere bayılıyordu. Her konuşmacı birbiri ardına Almanya’nın karşı karşıya olduğu Bolşeviklerin ve Yahudilerin yarattığı tehlikeye ilişkin uyarılarda bulunuyordu. Her konuşmacı, harekete geçme ihtiyacının ne kadar büyük olduğunu vurguluyordu. Akşamın sonuna doğru arka arkaya içtiği Alman şarabı yüzünden biraz çakırkeyif olan Eckart kolunu Alfred’in omzuna atıp, “Heyecan verici bir dönem, değil mi Rosenberg?” dedi. “Ve daha da heyecan verici olacak. Haberleri yazmak, tutum değiştirmek, halkın görüşlerini yönlendirmek – hepsi soylu girişimler. Bunu kim inkâr edebilir? Ama haber yapmak, evet haber yapmak, gerçek ihtişam orada yatıyor! Ve sen de bizimle birlikte olacaksın Alfred. Göreceksin, göreceksin. Bana güven, neler olacağını görebiliyorum.”

Havada, çok önemli bir şeyler olacağı hissi hâkimdi. Alfred bunu açıkça hissedebiliyordu. Uyuyamayacak kadar huzursuz olduğu için Eckart’tan ayrıldıktan sonra bir saat daha Münih sokaklarında yürümeye devam etti. Yeni arkadaşı Friedrich Pfister’in gerilimi azaltmaya yönelik tavsiyesini hatırladı: Burun deliklerinden hızla derin bir nefes aldı, nefesini birkaç saniye tuttu, sonra ağzından yavaşça bıraktı. Birkaç denemeden sonra kendini daha iyi hissediyordu. Böyle basit bir manevranın bu kadar etkili olmasına çok şaşırmıştı. Buna hiç kuşku yoktu – Friedrich biraz büyücü gibiydi. Sohbetlerinin büyükannesinin ailesinde Yahudi kanı bu-

lunması olasılığına dönmesi pek hoşuna gitmemişti, ama yine de Friedrich'e karşı olumlu şeyler hissediyordu. Yollarının tekrar kesişmesini istiyordu. Bunun olmasını sağlayacaktı.

Eve döndüğünde yerde posta bölmesinden atılmış bir not buldu. "Münih halk kütüphanesi Spinoza'nın yazdığı *Teolojik-Politik İnceleme* adlı kitabı sizin için bir hafta teslim masasında tutacak." Alfred notu birkaç kez okudu. Bu küçük, zayıf kütüphane notunun Münih'in çalkantılı, tehlikeli caddelerini geçip bu minik dairenin yolunu bulması ne kadar rahatlatıcıydı.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

AMSTERDAM – 1656

Bento, Sefarad Yahudilerinin çoğunun yaşadığı Vlooyenburg'un sokaklarında dolaşırken her şeyi keskinlik hissiyle görüyordu. Mantığının sesi her şeyin silineceğini ve hayatın şimdiki zamanda yaşanması gerektiğini mırıldansa da her görüntüye, gelecekte tekrar hatırlayabilmek için kalıcılık aşlamak istercesine uzun uzun bakıyordu.

Dükkâna geri döndüğünde Gabriel telaşla süpürgesini bırakıp ona koştu. “Bento, nerelerdesin? Bunca zamandır Haham’la mı konuşuyordun?”

“Uzun, dostane olmayan bir konuşma yaptık. O zamandan beri de kendimi rahatlatmak için bütün şehir boyunca yürüyüp durdum. Sana her şeyi anlatacağım, ama Rebekah’yla birlikte anlatmak istiyorum.”

“O gelmez, Bento. Artık sadece onun öfkesi değil, sana karşı olan kocasının öfkesi de söz konusu. Samuel geçen yıl hahamlık çalışmalarını bitirdiğinden beri gittikçe daha güçlü bir duruş sergiliyor. Artık Rebekah’nın seni görmesine izin bile vermiyor.”

“Sen durumun ne kadar ciddi olduğunu söylersen gelir.” Bento, iki eliyle Gabriel’in omuzlarını sıkıp gözlerinin içine baktı. “Geleceğini biliyorum. Mutlu aile hatıralarımızı uyandır. Ona bir

tek bizim hayatta kaldığımızı hatırlat. Bunun yapacağımız son konuşma olduğunu söylersen gelir.”

Gabriel gözle görülür şekilde telaşlanmıştı. “Neler oldu? Beni korkutuyorsun Bento.”

“Lütfen, Gabriel. Bunu iki kez anlatamam – çok zor. Lütfen, Rebekah’yı getir. Bunu yapmanın bir yolunu bulabilirsin. Bu benim senden son isteğim.”

Gabriel önlüğünü çıkarıp arka tezgâha attı, dükkândan dışarı koştu. On beş dakika sonra peşinde asık suratlı Rebekah’yla geri döndü. Gabriel’in ricasını geri çeviremeyen Rebekah –ne de olsa annesi Hana’nın ölümüyle babasının Esther’le evlenmesi arasında geçen üç yıl boyunca Bento’yu o büyüttü– dükkâna girdiğinde çok öfkeliydi. Bento’yu buz gibi bir baş hareketiyle selamlayıp ellerini açtı. “Evet?”

Dükkânın kapısına yakında tekrar açılacağını söyleyen Portekizce ve Felemenkçe bir not asmış olan Bento, “Hadi eve gidelim, daha rahat konuşuruz,” dedi.

Eve vardıklarında Bento ön kapıyı kapattı. Gabriel ve Rebekah’ya oturmasını işaret ederken kendisi odayı adımlamaya başladı. “Bunun aramızda gizli kalmasını çok istesem de kalmayacağını biliyorum. Gabriel benim işlerimin bütün aileyi nasıl etkilediğini açıkça anlattı. Korkarım söyleyeceklerim sizi şok edecek. Bu çok zor, ama size her şeyi anlatmalıyım. Kimsenin, cemaatteki hiç kimsenin olacaklar hakkında sizden daha fazla şey bilmesini istemiyorum.”

Bento durdu. Granit gibi oturan ablasının ve erkek kardeşinin bütün dikkati üzerindeydi. Derin bir nefes aldı: “Hemen konuya geleceğim. Bu sabah Haham Mortera bana kurulun toplandığını ve *heremin* yakın olduğunu söyledi. Yarın aforoz edileceğim.”

“*Herem* mi?” dedi Gabriel ve Rebekah aynı anda. İkisinin yüzü de kül gibi olmuştu.

“Bunu durdurmanın bir yolu yok mu?” diye sordu Rebekah. “Haham Mortera sana destek olmuyor mu? Babamız onun en iyi arkadaşıydı!”

“Haham Mortera’yla bir saat konuştum. Bunun elinde olmadığını söyledi – kurul cemaat tarafından seçiliyor ve bütün gücü elinde tutuyor. Verdikleri kararı uygulamaktan başka seçeneği yok. Ama zaten verdikleri kararlar aynı fikirde olduğunu söyledi.”

Bento tereddüt etti. “Sizden hiçbir şey saklamayacağım.” Kardeşlerinin gözlerine baktı. “Bir şansım olabileceğini söyledi. Bütün görüşlerimi değiştirirsem, halkın önünde sözlerimi geri alırsam ve bu andan itibaren Maimonides’in on üç maddesini kabul edersem, kurula *heremi* yeniden düşünmeleri için baş vuracakmış. Hatta hayatımı saygın ve sessiz bir biçimde Tevrat ve Talmud’u incelemeye adarsam bana sinagog fonundan bir ömür boyu maaş bağlayabileceğini söyledi. Gerçi bunun duyulmasını istediğini sanmıyorum çünkü bana bunları fısıltıyla söyledi.”

“Ve?” dedi Rebekah, Bento’nun gözlerine bakarak.

“Ve...” Bento yere baktı. “Reddettim. Bana göre özgürlüğün bir bedeli yok.”

“Seni aptal! Ne yaptığını bir düşün.” Rebekah’nın sesi tiz perdeden çıkıyordu. “Tanrım, kardeşim, neyin var senin? Aklını mı kaybettin?” Odadan fırlayıp çıkacakmış gibi öne doğru eğildi.

“Rebekah...” Bento sesinin sakın çıkmasını sağlamaya çalışıyordu. “Son kez bir arada bulunuyoruz. *Herem* mutlak sürgün anlamına geliyor. Benimle bir daha konuşmanızı ya da temas kurmanızı yasaklayacaktır. Bir daha asla görüşemeyeceğiz. Son görüşmemiz buruk ve sevgiden uzak geçerse kendimizi nasıl hissedeceğimizi düşünün.”

Oturamayacak kadar huzursuzlanan Gabriel de ayağa kalkıp dolaşmaya başladı. “Bento, neden ‘son’ deyip duruyorsun? Seninle son görüşmemiz, son rica, son konuşma? *Herem* ne kadar sürüyor? Ne zaman bitecek? Bir günlük ya da bir haftalık *heremler* duydum.”

Bento yutkunup kardeşlerinin gözlerine baktı. “Bu farklı bir *herem*. *Herem*leri biliyorum, eğer gereği gibi yaparlarsa bu *herem* bitmeyecek. Bir ömürlük olacak ve geri dönüşü olmayacak.”

“Haham’a geri dön,” dedi Rebekah. “Teklifini kabul et, Bento, lütfen. Gençken hepimiz hata yaptık. Bize katıl. Tanrı’ya saygı duy. Olman gerektiği gibi Yahudi ol. Babanın oğlu ol. Haham Mortera sana hayatın boyunca ödeme yapacaktı. Okuyabilirsin, çalışabilirsin, istediğini yapabilir, istediğini düşünebilirsin. Sadece bunları kendine sakla. Bu teklifi kabul et, Bento. Babamızın hatırı için intihar etmemen için sana para teklif ettiğini görmüyor musun?”

“Lütfen.” Gabriel, Bento’nun elini yakaladı. “Bu teklifi kabul et. Yeni bir başlangıç yap.”

“Bana yapamayacağım bir şey için para teklif ediyor. Ben gerçeği aramak ve hayatımı Tanrı’yı öğrenmeye adanmış istiyorum, oysa Haham’ın teklifi benden dürüst olmadan yaşamamı ve böylece Tanrı’ya saygısızlık yapmamı istiyor. Bunu asla yapmam. Dünyada kendi vicdanımdan başka bir gücün peşine düşmeyeceğim.”

Rebekah ağlamaya başladı. Ellerini başının arkasına koyup sallanırken, “Seni anlamıyorum, anlamıyorum, anlamıyorum,” dedi.

Bento onun yanına gidip elini omzuna koydu. Rebekah elini itti, başını kaldırıp Gabriel’e döndü. “Sen çok küçüktün, ama ben dün gibi hatırlıyorum, rahmetli babamız, Haham Mortera’nın Bento’nun o güne kadar gördüğü en iyi öğrenci olduğunu söylemesiyle övünüyordu.”

Yaşlar yüzünden şelale gibi dökülürken Bento’ya baktı. “En zeki ve en derin, diyordu. Babamız senin bir sonraki âlim, hatta belki de Gersonides olacağını duyunca nasıl gülmüştü. Senin on yedinci yüzyıl Tevrat tefsirini yazma olasılığını duyunca! Haham sana inanıyordu. Her şeyin aklında kaldığını ve sinagogdaki hiçbir yaşlının bir tartışmada senin karşında dayanamayacağını söylüyordu. Ama şimdi, buna *rağmen*, Tanrı vergisi yeteneklerine

rağmen şu yaptığına bak. Her şeyi nasıl böyle fırlatıp atabiliyorsun?” Rebekah, Gabriel’in uzattığı mendili aldı.

Onun gözlerine bakmak için eğilen Bento, “Rebekah, lütfen anlamaya çalış,” dedi. “Belki şimdi değil ama gelecekte bu sözleri anlayacaksın: Ben yeteneklerime *rağmen* değil, yeteneklerim *sayesinde* bu yolu seçtim. Anlıyor musun? Yeteneklerim *sayesinde*. Onlara *rağmen* değil.”

“Hayır, seni doğumundan beri tanımadım *rağmen*, annemiz öldükten yıllar sonra bile üçümüz aynı yatakta uyumuş olmamıza *rağmen* bunu anlamıyorum ve *asla* da anlamayacağım.”

“Hatırlıyorum,” dedi Gabriel. “Birlikte yattığımızı, senin Kitab-ı Mukaddes’ten hikâyeler okuduğunu hatırlıyorum Bento. Ve Rebekah ve Miriam’a gizlice okuma öğrettiğini. Kızların okumayı öğrenmemesinin büyük haksızlık olduğunu söylüyordun.”

“Bunu kocama anlattım,” dedi Rebekah. “Ona her şeyi anlattım, bize okumayı nasıl öğrettiğini, bize nasıl okuduğunu ve her şeyi, bütün mucizeleri nasıl sorguladığını anlattım. Babama koşup, ‘Baba, baba, bu gerçekten olmuş mu?’ diye sormanı. Bize Nuh’u ve tufanı anlatıp babama Tanrı’nın gerçekten bu kadar acımasız olup olamayacağını sorduğunu hatırlıyorum. ‘Neden orada boğuldu? İnsan ırkı nasıl yeniden başladı?’ diye sordun. ‘Nuh’un çocukları kiminle evlenebildi?’ diye sordun – Habil ve Kabil’le ilgili olarak sorduğun soru. Samuel bunların senin hastalığının ilk alametleri olduğuna inanıyor. Doğuştan gelen bir lanet. Bazen kendimi suçluyorum. Kocama eskiden senin söylediğin her şeye, inkâr içeren bütün o sözlerine güldüğümü itiraf ettim. Belki seni o şekilde düşünmeye teşvik etmişimdir.”

Bento başını iki yana salladı. “Hayır, Rebekah, benim merakımın suçunu üstlenme. Bu benim doğam. Bizim dışımızda nedenlerle meydana gelen şeyler yüzünden neden suçu üstlenmeye çalışırız? Babamın kardeşimizin ölümü için kendini nasıl suçladığını hatırlıyor musunuz? Isaac’ı diğer mahallelere kahve teslimine göndermeseydi, hastalığı hiç kapmayacağını söylediğini

kaç kez duyduk? Doğanın seyri bu. Biz kontrol edemeyiz. Suçu üstlenmek sadece kendimizi kandırıp doğayı kontrol edecek kadar güçlü olduğumuzu düşünmenin bir yolu. Ve Rebekah, lütfen kocana saygı duyduğumu bil. Samuel iyi bir adam. Sadece bilginin kaynağı konusunda aynı fikirde değiliz. Ben sorgulamanın hastalık olduğuna inanmıyorum. Asıl sorgulamadan körü körüne itaat etmek hastalıktır.”

Rebekah cevap vermedi. Üçü bir süre sessizliğe gömüldü. Sonunda Gabriel sordu, “Bento, sonsuza dek *herem* diye bir şey var mı? Ben hiç duymadım.”

“Bunu yapacaklarına eminim Gabriel. Haham Mortera Hollandalılara kendimizi yönetebildiğimizi göstermek için bunu yapmamız gerektiğini söyledi. Belki böylesi herkes için en iyisidir. Bu senin ve Rebekah’nın cemaatinizle tekrar birleşmenizi sağlayacaktır. Ötekilerle birlik olup *hereme* itaat etmek zorundasınız. Sizin de aforozun bir parçası olmanız gerekiyor. Herkes gibi sizin de kanuna itaat edip benden uzak durmanız şart.”

“Bu herkes için en iyisi mi Bento?” diye sordu Gabriel. “Nasıl öyle konuşabilirsin? Bu senin için nasıl en iyisi olabilir? Seni küçümseyen insanların arasında yaşamak nasıl en iyisi olabilir?”

“Burada kalmayacağım; başka bir yerde yaşayacağım.”

“Nerede yaşayabilirsin ki?” diye sordu Rebekah. “Hıristiyanlığa geçmek mi istiyorsun?”

“Hayır. Bu konuda rahat olun. İsa’nın sözlerinde büyük bilgelik görüyorum. Bizim Kitab-ı Mukaddesimizin esas mesajına benziyorlar. Ama insanlar gibi bir oğlu olan ve onu bizi kurtarmaya gönderen bir Tanrı’yla ilgili hiçbir batıl görüşe bağlanmam. Kendi dinimiz gibi Hıristiyanlık da insani özellikleri, arzuları ve ihtiyaçları olan bir Tanrı hayal ediyor.”

“Ama bir Yahudi olarak kalacaksan nereye gideceksin?” diye sordu Rebekah. “Bir Yahudi ancak Yahudilerle birlikte yaşayabilir.”

“Yahudi cemaati olmadan yaşamamanın bir yolunu bulacağım.”

“Bento, çok zeki olabilirsin, ama aynı zamanda cahil bir çocuk gibisin,” dedi Rebekah. “Bunu gerçekten iyice düşündün mü? Uriel da Costa’yı unuttun mu?”

“Kim?” diye sordu Gabriel.

“Da Costa, Haham Mortera’nın hocası Haham Modena’dan *herem* alan bir sapkındı,” dedi Rebekah. “O zamanlar sen bebektin Gabriel. Ağabeyin gibi da Costa da bütün kanunlarımıza meydan okudu – Tevrat’a, kippaya, *tefiline*, sünnete, hatta kapılarımızdaki *mezuzaya*” kadar her şeye. En kötüsü de ruhumuzun ölümsüzlüğünü ve bedeninin yeniden dirilişini inkâr etti. Almanya ve İtalya’daki diğer Yahudi cemaatler de teker teker onu *heremle* sürdürdüler. Buradaki hiç kimse onu istemedi, ama o geri dönmek için durmadan yalvardı. Sonunda onu kabul ettik. Sonra tekrar delirdi. Ve bir kez daha bağışlanmak için yalvardı, sinagogda onun için kefaret töreni düzenlendi. Sen çok küçüktün Gabriel, ama Bento ve ben töreni birlikte seyrettik. Hatırlıyor musun?”

Bento başıyla onayladı, Rebekah devam etti. “Sinagogda soyunup sırtına otuz dokuz kırbaç yedi. Tören bittikten sonra kapı eşiğine yattı, bütün cemaat onun üstüne bastı, bütün çocuklar onu kovalayıp yüzüne tükürdü. Biz onlara katılmadık, babam izin vermezdi. Kısa bir süre sonra bir silah alıp kendini vurdu.”

Bento’ya döndü. “Olanlar bunlar. Cemaatin dışında bir hayat yok. O yapamadı, sen de yapamazsın. Nasıl yaşayacaksın? Paran olmayacak – bu cemaatte iş yapmana izin verilmez. Gabriel ve benim de sana yardım etmemiz yasak olacaktır. Miriam ve ben sana bakacağımıza dair annemize yemin ettik. Miriam ölürken sana ve Gabriel’e bakmamı istedi. Ama ben daha fazla bir şey yapamam. Nasıl yaşayacaksın?”

* Musevi erkeklerin başlarına ve kollarına taktığı, içinde Tevrat’tan bölümler yer alan iki deri kutucuk. (yay. n.)

** Musevilerin, evlerinin giriş kapısının sağ pervazına yerleştirdiği ve içinde Tevrat’tan metinler bulunan kutucuk. (yay. n.)

“Bilmiyorum, Rebekah. Benim ihtiyaçlarım çok az. Biliyorsun. Etrafına bir bak.” Kollarını açtı. “Çok az şeyle yaşayabilirim.”

“Ama bana cevap ver, nasıl yaşayacaksın? Paran olmadan. Arkadaşların olmadan?”

“Hayatımı kazanmak için cam işi yapmayı düşünüyorum. Mercek yapacağım. Bence bu iyi olacak.”

“Ne camı?”

“Gözlük. Büyüteç. Hatta belki teleskop.”

Rebekah kardeşine şaşkınlıkla baktı. “Cam yapan bir Yahudi. Sana ne oldu Bento? Neden bu kadar tuhafsın? Gerçek hayatla hiçbir ilgin yok. Kadınlarla, eşle, aileyle. Küçükken yıllarca benimle evleneceğini söyleyip durdun – *bar mitzvah*ından beri. Sonra bir daha evlilikten söz etmedin. Hiçbir kadınla ilgilendiğini görmedim. Bu hiç doğal değil. Ne düşünüyorum biliyor musun? Bence sen annemin ölümünü hiç atlatamadın. Onun nefes almak için çabalayarak ölmesini seyrettin. Korkunçtu. Onu Ouderkerk'teki Beth Haim mezarlığına götüren cenaze arabasında elimi nasıl tuttuğunu hatırlıyorum. Bütün gün hiçbir şey söylemedin – sadece kanal boyunca arabayı çeken ata sabitledin gözlerini. Komşular ve arkadaşlar o kadar yüksek sesle ağlayıp bağırıyordu ki Hollandalı muhafızlar arabaya binip bizi susturmak zorunda kaldı. Ve sonra bütün tören boyunca ayakta uyuyormuş gibi gözlerini kapadın. Annemin cenazesini yedi kez nasıl döndürdüklerini görmedin. Mezara indirildiğinde seni çimdikledim, gözlerini açtın. Herkes anneme toprak atmaya başlayınca dehşete düşüp kaçmaya çalıştın. Belki bunlar sana çok fazla geldi, belki onun ölümü seni çok kötü yaraladı. Sonrasında haftalarca konuşmadın. Belki onun ölümünü hiç atlatamadın ve başka bir kadını sevme riskine girmeyeceksin, böylece başka bir kayıp, başka bir ölüm yaşamayacaksın. Belki bu yüzden kimsenin senin için önemli olmasına izin vermiyorsun.”

Bento başını iki yana salladı. “Bu doğru değil, Rebekah. *Sen* benim için önemlisin. Gabriel de öyle. Sizi bir daha görmemek bana çok acı verecek. İnsan değilmişim gibi konuşuyorsun.”

Rebekah onu duymamış gibi konuşmaya devam etti. “Bütün ölümleri atlatmadığını düşünüyorum. Kardeşin Isaac’ın ölümünde duygularını çok az gösterdin, sanki ölümünü düşünmüyordun bile. Ve sonra babam dükkânı devralmak için hahamlık çalışmalarını bırakman gerektiğini söylediğinde sadece kabul ettin. Hayatın bir anda değişiverdi ve sen sadece başını salladın. Sanki senin için hiç önemli değilmiş gibi.”

“Bu çok anlamsız,” dedi Gabriel. “Anne babamızın kaybı bir açıklama değil. Ben de aynı ailede yaşadım, aynı ölüm acılarını çektim, ama ben Bento gibi düşünmüyorum. Ben bir Yahudi olmak istiyorum. Bir eş ve aile istiyorum.”

“Peki, sen benim ne zaman ailenin önemsiz olduğunu söylediyimi duydun? Senin adına çok mutluyum Gabriel. Senin bir aile kurman fikri çok hoşuma gidiyor. Çocuklarını hiç görmeyeceğimi düşünmek bana çok acı veriyor.”

“Ama sen fikirleri seviyorsun, insanları değil,” diye araya girdi Rebekah. “Belki bunun nedeni babamın seni yetiştirme tarzıdır. Bal tahtasını hatırlıyor musun?”

Bento başını evet anlamında salladı.

“Ne?” diye sordu Gabriel.

“Bento çok küçük, üç ya da dört yaşındayken –tam olarak hatırlamıyorum– babam ona okumayı garip bir yöntemle öğretti. Daha sonra bana bunun yüzlerce yıl önce yaygın olarak kullanılan bir eğitim yöntemi olduğunu söyledi. Bento’ya bütün *aleph*, *bet* ve *gimmeli* yazıp balla kapladığı bir tahta verdi. Bento’ya bütün balı yalamasını söyledi. Babam bu yöntemin Bento’nun İbranice harfleri ve dili sevmesini sağlayacağını düşünüyordu.

“Belki bu yöntem fazla işe yaramıştır,” diye devam etti Rebekah. “Belki *bu yüzden* kitapları ve fikirleri insanlardan daha fazla önemsiyorsun.”

Bento duraksadı. Söyleyeceği her şey işleri daha da kötüleştirecekti. Ne ablası ne de kardeşi zihinlerini onun fikirlerine açamazdı ve belki de böylesi daha iyiydi. Haham’ın otoritesine körü körüne itaat etmeyle ilgili problemleri görmelerine yardım etse evliliklerinde ve cemaatlerinde mutlu olma umutları tehlikeye düşerdi. Onlardan hayır dualarını almadan ayrılmak zorunda kalacaktı.

“Öfkeli olduğunu biliyorum Rebekah. Senin de Gabriel. Bu durumu sizin bakış açınızla gördüğümde nedenini de anlayabiliyorum. Ama siz benim açımla göremiyorsunuz ve siz beni anlamadan ayrılmamız bana acı veriyor. Sizi rahatlatır mı bilmem ama ayrılırken son sözlerim şunlar olabilir: Kutsal bir hayat yaşayacağıma ve Tevrat’ın sözlerine riayet edip insanları seveceğime, kimseye zarar vermeyeceğime, erdemin yolundan gideceğime ve düşüncelerimi sınırsız ve ebedî Tanrı’ya yönlendireceğime söz veriyorum.”

Ama Rebekah dinlemiyordu. Söyleyecek daha çok şeyi vardı. “Babanı düşün Bento. Ne annemin ne de Esther’in yanında yatıyor. En kutsal adamların yanında yatıyor. Sinagoğa ve kanunlarımıza sadakati için onurlandırılarak ebedî uykusunu uyuyor. Babamız Mesih’in yakında geleceğini ve ruhun ölümsüzlüğünü biliyordu. Oğlu Baruch için ne hissediyordur bir düşün, düşün. Ne hissedeceğini düşün, çünkü onun ruhu ölmez. Yukarıda dolaşıyor, görüyor, seçilmiş oğlunun sapkınlığını biliyor. Şu anda seni lanetliyor!”

Bento kendini daha fazla tutamadı. “Sen de aynen hahamların ve âlimlerin yaptığı şeyi yapıyorsun. Onlar ve ben tam bu noktada ayrılıyoruz. Hepiniz babamızın ruhunun bizi seyrettiğini ve beni lanetlediğini büyük bir kesinlikle iddia ediyorsunuz. Bu kesinlik

nereden geliyor? Tevrat'tan değil! Tevrat'ı ezbere biliyorum ve böyle bir şey yazmıyor. Babamın ruhuyla ilgili iddialarına dair bir kanıt yok. Hahamlarımızdan böyle peri masalları duyduğunu biliyorum, bunun onların amacına nasıl hizmet ettiğini görmüyor musun? Bizi korku ve umutla kontrol ediyorlar. Ölümden sonra olacakların *korkusu* ve belirli bir tarzda –cemaat için iyi olan ve hahamların otoritesinin sürmesini sağlayan bir tarzda– yaşarsak öteki dünyada mutlu bir hayat yaşayacağımıza dair *umut*.”

Rebekah elleriyle kulaklarını kapattı, ama Bento daha yüksek sesle konuştu. “Ben diyorum ki beden öldüğünde ruh da ölür. *Öteki dünya diye bir şey yoktur*. Hahamların ya da başka birinin benim akıl yürütmeme engel olmasına izin vermeyeceğim, çünkü Tanrı'yı ancak akıl yürüterek biliriz ve bu hayattaki tek mutluluk kaynağı bu arayıştır.”

Rebekah ayağa kalkıp gitmeye hazırlandı. Bento'ya yaklaşp gözlerinin içine baktı. “Seni bir zamanlar olduğun gibi seviyorum,” diyerek ona sarıldı. “Ve şimdi de senden nefret ediyorum,” diye yüzüne sert bir tokat indirdi. Gabriel'in elini tutup onu odadan çıkardı.

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

MÜNİH – 1919

Alfred ertesi sabah kütüphane kuyruğunda Spinoza'nın kitabını beklerken önceki gece gördüğü bir rüya geldi aklına: *Ormanda yürüyüp Friedrich'le konuşuyorum. Birden Friedrich kayboluyor ve ben yalnız kalıyorum. Başka insanların yanından geçiyorum, beni görmüyorlar. Görünmez olduğumu hissediyorum. Görünmüyorum. Sonra orman kararıyor. Korkuyorum.* Bütün hatırladığı buydu. Daha fazlasının olduğunu biliyordu, ama hatırlayamıyordu. Rüyaların böyle kısa süreli olması ne garip, diye düşündü. Hatta bu küçük parça birden aklına geliverene kadar rüya gördüğünü bile hatırlamıyordu. Hatırlamasına Spinoza'yla Friedrich arasındaki bağ neden olmuş olmalıydı. Friedrich'in Spinoza'nın *Etika* adlı kitabını okumaya çalışmadan önce okumasını tavsiye ettiği *Teolojik-Politik İnceleme* kitabını almak için kuyrukta bekliyordu. Friedrich'in aklına bu kadar sık gelmesi ne tuhaftı – ne de olsa sadece iki kez buluşmuşlardı. Hayır, bu tam olarak doğru değildi. Friedrich onu çocukluğundan tanıyordu. Belki de Friedrich'i bu kadar sık düşünmesinin nedeni sohbetlerinin acayip, tuhaf biçimde kişisel olan yapısıydı.

Alfred ofise geldiğinde Eckart henüz gelmemişti. Bu garip bir durum değildi, çünkü Eckart her akşam çok içiyordu ve sabah çalışma saatleri düzensizdi. Alfred, Spinoza'nın, kitabının ne

kanıtlamayı amaçladığını anlatan önsözünü taramaya başladı. *Bu* kitabı okumayla ilgili bir sorun yoktu – önsöz son derece açıktı. Friedrich haklıydı. *Etika*'yla başlaması hataydı. Kitap daha ilk sayfadan Alfred'in dikkatini çekmeyi başarmıştı. "Korku batıl inançları besler," diyordu. "Zor bir durumdaki zayıf ve açgözlü insanlar Tanrı'dan yardım dilenmek için duaları ve kadınsı gözyaşlarını kullanırlar." On yedinci yüzyılda yaşamış bir Yahudi bunları nasıl yazmış olabilirdi? Bunlar yirminci yüzyılda yaşayan bir Almanın sözleriydi!

Sonraki sayfa, "Dini kuşatan gösteriş ve ayinler insanların kafasını dogmacılıkla doldurup, mantığı dışarı atıyor, azıcık şüpheye bile yer bırakmıyor," diyordu. Şaşırtıcı! Ve burada da durmuyordu! Spinoza dinden, "mantıktan nefret eden" insanları çeken "saçma gizemler dokusu" olarak söz ediyordu. Alfred yutkundu. Gözleri irileşti.

İbraniler Tanrı'nın "seçilmiş insanları" mıydı? "Saçma," diyordu Spinoza. Musa peygamberin kanunlarını bilinçli ve dürüst bir şekilde okuduğunuzda Tanrı'nın Yahudileri ancak onlar için huzur içinde yaşayabilecekleri ince bir toprak parçası seçerek kayırdığını görebileceğinizde ısrar ediyordu Spinoza.

Peki, kutsal metinler "Tanrı'nın sözleri miydi?" Spinoza'nın etkileyici cümleleri, Kitab-ı Mukaddes'in, dünyevi gerçekleri değil, yalnızca adalet ve yardımseverlik gibi ruhani gerçekleri içerdiğini söyleyerek bu düşüncüyü rüzgâra savuruyordu. Kitab-ı Mukaddes'te dünyevi kanunları ve gerçekleri bulan herkes yanılıyor ya da kendi çıkarını düşünüyor, diye ısrar ediyordu Spinoza.

Önsöz bir uyarıyla sona eriyordu: "Kalabalıklardan kitabımı okumamalarını istiyorum," diyor ve devam ediyordu. "Mantığın teolojinin hizmetçisi olmaktan başka bir şey olmadığına inanan batıl inançlı, eğitimsiz halk bu çalışmadan bir şey kazanamayacaktır. Hatta inançları rahatsız edici biçimde sarsılabilir."

Bu sözlerle serseme dönen Alfred, Spinoza'nın cesaretine ister istemez hayran oldu. Kısa biyografik giriş kitabın 1670'te (Spinoza

otuz sekiz yaşındayken) isimsiz olarak basılmasına rağmen yazarın kimliğinin açıkça bilindiğini söylüyordu. 1670'te bu sözleri söylemek cesaret istiyordu: 1670 Giordano Bruno'nun sapkınlık yüzünden kazıkta yakılmasından iki kuşak, Galileo'nun Vatikan tarafından mahkemeye çıkarılmasından sadece bir kuşak sonraydı. Girişte kitabın devlet, Katolik Kilisesi, Yahudiler ve kısa bir süre sonra da Kalvinistler tarafından hızla yasaklandığı belirtiliyordu. Bütün bunlar kitap için olumlu puan anlamına geliyordu.

Yazarın olağanüstü zekâsı inkâr edilemezdi. Alfred büyük Goethe'nin ve çok sevdiği diğer Almanların –Schelling, Schiller, Hegel, Lessing, Nietzsche– bu adama neden saygı duyduğunu şimdi, nihayet, nihayet anlıyordu. Böyle bir akla nasıl hayran olmazlardı ki? Ama tabii ki onlar başka bir yüzyılda yaşamışlardı ve yeni ırk bilimi, zehirli kanın tehlikeleri konusunda bir şey bilmiyorlardı – onlar sadece bu mutasyona, çamurdan çıkan bu olağanüstü çiçeğe hayranlık duymuşlardı. Alfred, “Benedictus Spinoza” yazan başlık sayfasına baktı – hımm, Benedictus, Yahudi isminden çok uzak bir isim. Biyografik taslak Spinoza'nın yirmili yaşlarında Yahudiler tarafından aforoz edildiğini ve bir daha asla bir Yahudiyle temas kurmadığını anlatıyordu. Demek gerçek bir Yahudi değildi. O, dönüşüm geçirmiş biriydi. Yahudiler onun Yahudi olmadığını kabul etmişti ve bu ismi alarak o da bunun farkında olmalıydı.

Dietrich on bire doğru gelip günün büyük bir bölümünü Alfred'e nasıl verimli bir editör olacağını öğreterek geçiriyordu. Kısa süre içinde gazeteye sunulan çalışmaların çoğunu düzeltme sorumluluğu ona verildi. Birkaç hafta içinde Alfred'in kırmızı kalemi hızla çalışmaya, başkalarının çalışmalarının tarzını ve çarpıcılığını becerikli bir şekilde artırmaya başladı. Alfred çok mutlu olduğunu hissediyordu; hem harika bir öğretmeni vardı hem de kendisi Dietrich'in tek “çocuğu”ydu. Ama bu durum kısa sürede değişecekti. Alfred'e bir kardeş geliyordu, hem de her yeri kaplayacak bir kardeş.

Değişim birkaç hafta sonra, 1919'un Eylül ayında, Thule Cemiyeti'nde Alfred'i karşılayan Anton Drexler'in heyecanlı bir halde ofise gelmesiyle başladı. Dietrich özel konuşmak için kapıyı kapamak üzereyken Drexler, Dietrich'in de onayıyla Alfred'i içeri çağırdı.

"Alfred sana bilgi vereyim," dedi Drexler. "Eminim sen de biliyorsundur ki Thule Cemiyeti'yle ilk tanışmandan kısa bir süre sonra aramızdan birkaç kişiyle yeni bir siyaset partisi kurduk – Alman İşçi Partisi. İlk toplantılardan birine, küçük bir toplantıya katıldığını hatırlıyorum. Ama artık genişlemeye hazırız. Dietrich ve ben bir sonraki toplantımıza gelmeni ve partiyle ilgili bir haber yapmanı istiyoruz. Çok sayıda partiden biriyiz ve kendimizi göstermemiz gerekiyor."

Alfred, Eckart'a baktı. Sertçe baş sallaması bu davetin davetten öte bir şey olduğunu gösteriyordu. "Sonraki toplantınıza katılacağım," diye cevap verdi.

Tatmin olmuş görünen Drexler, Alfred'e kapıyı kapamasını işaret edip oturdu. "Galiba bekleyip durduğun kişiyi bulduk Dietrich. Şöyle söyleyeyim. Partiyi Thule üyelerinin toplandığı bir cemiyetten açık toplantılar yapan aktif bir siyasal partiye dönüştürmeye karar verdiğimizde izin için orduya başvurmak zorunda kaldığımızı hatırlıyor musun? Ve bize askerî gözlemcilerin düzenli olarak toplantılarımıza katılacaklarının söylendiğini?"

"Bu düzenlemeyi hatırlıyor ve tamamen onaylıyorum. Komünistleri hizada tutmak için bu şart."

"Geçen hafta yirmi beş ya da otuz kişinin katılımıyla düzenlediğimiz toplantıya kaba görünümlü, kötü şekilde giyinmiş bir adam geç saatte gelip en arka sıraya oturdu. Korumamız ve fedaimiz olan Carl onun sivil giysili askerî gözlemci olduğunu bana fısıldadı. Başka siyasal toplantılarda, tiyatro ve kulüplerde de görülmüş. Tehlikeli tahrikçiler için etrafa göz kulak oluyormuş.

“Sonuç olarak Hitler adındaki bu gözlemci –orduda onbaşıymış, ama birkaç ay içinde terhis olacakmış– konuşmacının kapitalizmin ortadan kaldırılması hakkındaki sıkıcı konuşmasını dinlerken sessizce oturdu. Ama sonraki tartışma kısmında ortalık hareketlendi. Katılımcılardan biri Bavyera’nın Almanya’dan ayrılıp Güney Alman eyaleti olarak Avusturya’yla birleşmesini içeren aptalca bir plan lehine uzun bir konuşma yaptı. Hitler bir anda öfkeye kapıldı, ayağa fırlayıp salonun önüne yürüdü, bu fikre ya da Almanya’yı bilinçli bir şekilde zayıflatacak her türlü öneriye karşı şiddetli bir taarruza geçti. Birkaç dakika boyunca Almanya’nın düşmanlarını –ülkemizi öldürmeye, bizi parçalamaya, bizi görkemli kaderimizden yoksun bırakmaya çalışan Versay suçlularıyla işbirliği yapanları– şiddetle eleştirdi.

“Adam çılgınca bir öfke nöbeti geçirdi. Bütün kontrolünü kaybetmek üzere olan bir deliye benziyordu. Dinleyiciler huzursuzca kıpırdandı, Carl’dan onu uzaklaştırmasını istemek üzereydim – sadece ordudan geldiği için tereddüt ediyordum. Ama sonra ne düşündüğümü anlamış gibi toparlandı, kendini dizginledi ve on beş dakika boyunca sersemletici, geniş kapsamlı, doğaçlama bir konuşma yaptı. İçeriğinde orijinal bir şey yoktu. Görüşleri –Yahudi karşıtı, asker yanlısı, Komünist karşıtı– bizimkilere paralel, ama konuşması hayret vericiydi. Birkaç dakika sonra herkes, ama herkes büyülenmiş gibiydi, bütün dikkatleri alev alev yanan bu mavi gözlerde ve söylediği her kelimede idi. Bu adam çok yetenekliydi. Bunu hemen anladım ve toplantıdan sonra peşinden koşup ona *Siyasal Uyanışım* broşürümü verdim. Kartvizitimi de verip parti hakkında daha fazla şey öğrenmek için benimle temas kurmasını söyledim.”

“Ve?” diye sordu Eckart.

“Ve dün gece beni ziyarete geldi. Partinin amaçları ve hedefleri hakkında uzun uzun konuştuk. Kendisi artık partinin 555 numaralı üyesi ve gelecek toplantıda partiye hitaben bir konuşma yapacak.”

“Beş yüz elli beş mi?” diye araya girdi Alfred. “İnanılmaz! Şimdiden o kadar büyüdünüz mü?”

“Aramızda kalsın Alfred, ama sadece elli beş kişiyiz,” diye fısıldadı Drexler. “Ama reklam olsun diye bir rakam ekleyip beş yüz elli beş yapmanı istiyoruz. Daha kalabalık olduğumuz düşünülürse bizi daha fazla ciddiye alırlar.”

Birkaç gece sonra Eckart ve Alfred birlikte Onbaşı Hitler’in konuşmasını dinlemeye gittiler. Daha sonra üçü Eckart’ın evinde akşam yemeği yiyecekti. Hitler büyük bir güvenle kırk kişilik dinleyici kitlesinin önüne yürüdü, bir tanıtıma gerek duymadan hızla Yahudilerin Almanya için oluşturduğu tehlikeye dair uyarılarını sıralamaya başladı. “Sizi Yahudilere karşı uyarmaya ve yeni türde bir Yahudi karşıtlığı için teşvik etmeye geldim,” dedi coşkuyla. Duygulara değil, gerçeklere dayalı bir Yahudi karşıtlığı öneriyorum. Duygusal Yahudi karşıtlığı yalnızca verimsiz pogromlara yol açıyor. Çözüm bu değil. Bizim bundan çok daha fazlasına ihtiyacımız var. Mantıklı bir Yahudi karşıtlığı gerekiyor. Akılcılık bizi sarsılmaz mutlak bir sonuca götürür: Yahudilerin Almanya’dan tamamen silinmesi.”

Sonra başka bir uyarıda bulundu. “Almanya’nın başını iktidardan indiren devrim Yahudi Bolşevizmine kapıyı açmamalı.”

Alfred, Hitler’in “Yahudi Bolşevizmi” sözüyle irkildi. Bu sözü kendisi de bir süredir kullanıyordu ve işte bu onbaşı da aynı şekilde düşünüyor, aynı sözleri kullanıyordu. Bu hem iyi hem kötüydü. Kötüydü, çünkü bu sözün kendisine ait olduğunu düşünüyordu, ama aynı zamanda iyiydi, çünkü güçlü bir müttefiki olduğunu fark etmişti.

“Lekelenmiş bir kan asla temizlenemez. Size vaftizi seçen Yahudileri anlatayım, din değiştiren Hıristiyan Yahudileri. Bunlar en kötü türdür. En büyük tehlikeyi oluştururlar. Bütün büyük medeniyetleri yok ettikleri gibi bizim büyük ülkemizi de haince kirletip yok edecekler.”

Bu sözler üzerine Alfred dehşetle irkildi. Haklı, haklı, diye düşündü. Bu Hitler kendisine bildiklerini hatırlatıyordu. Kan değiştirilemezdi. Bir kez Yahudi olan hep Yahudi kalırdı. Alfred, Spinoza problemine nasıl yaklaşacağını yeniden düşünmek zorundaydı.

“Ve şimdi, bugün,” diye devam etti Hitler, her sözle göğsünü yumruklayarak. “Bu probleme gözünüzü kapayamayacağınızı fark etmeniz gerek. Küçük adımların bu problemi çözemeyeceğini de – bu problem ülkemizin sağlığına tekrar kavuşup kavuşamayacağıyla ilgili. Yahudi mikrobunun temizlenmesi gerekir. Taşıyıcıyı öldürmeden, mikrobu yok etmeden hastalıkla savaşabileceğinizi düşünerek yanılgıya kapılmayın. Ülkeyi ırksal verem mikrobunu taşıyanlardan temizlemeden ırksal veremle savaşabileceğinizi düşünmeyin.”

Hitler her noktayı gittikçe tizleşen sesiyle vurguluyor, her cümleyle sesi daha da yükseliyordu. Sonunda sesinin iyice kısılacağı kesin görünüyordu, ama böyle bir şey hiç olmadı. Sözlerini, “*Taşıyıcının kendisi, yani Yahudiler aramızdan kovulmadıkça bu Yahudi pisliği azalmayacak, ülkenin zehirlenmesi sona ermeyecek,*” diye bitirdiğinde bütün seyirciler ayağa fırlayıp çılgınca alkışladı.

O akşam Eckart’ın evindeki yemek samimiydi – sadece dördü vardı: Alfred, Drexler, Eckart ve Hitler. Ama bu farklı bir Hitler’di – öfkeyle göğsünü yumruklayan Hitler değil, kibar, zarif Hitler.

Eckart’ın zarif bir hanım olan karısı Rosa onları salona aldı, ama birkaç dakika sonra sessizce çekilip dört adamı özel sohbetleriyle baş başa bıraktı. Eckart gösterişli bir hareketle mahzenindeki en iyi şaraplardan birini getirdi, ama Hitler’in içki içmediğini, Alfred’in de sadece bir kadeh içtiğini öğrenince bütün hevesi kaçtı. Hitler’in vejetaryen olduğunu ve kâhyanın gururla yemek salonuna getirdiği kaz rostosunu yemeyeceğini öğrenince hayal kırıklığı daha da arttı. Aşçı, Hitler için hızla yumurta ve pata-

tes hazırladıktan sonra dördü yemeklerini yiyip üç saat boyunca sohbet ettiler.

“Pekâlâ, Herr Hitler, bize ordudaki mevcut görevinizi ve geleceğinizi anlatın biraz,” dedi Eckart.

“Versay Anlaşması –sonsuz dek lanet üzerinde olsun– bizi yüz bin askerle sınırlandırıp düşmanlarımız için hiçbir sınır koymadığı için orduda fazla bir gelecek yok. Bu küçülme altı ay içinde terhis olacağım anlamına geliyor. Şu anda Münih’te iş gören elli siyasal partimizden en tehditkâr olanlarının toplantılarına gözlemci olarak katılmanın dışında pek az işim var.”

“Peki, Alman İşçi Partisi neden tehditkâr olarak görülüyor?” diye sordu Eckart.

“İşçi’ sözcüğünüz yüzünden. Bu söz Komünist etkisini akla getiriyor. Ama, Herr Eckart, benim raporumdan sonra ordu sizi desteklemekten başka bir şey yapmayacak. Bu hepimiz için tehlikeli bir durum. Rusların savaşta teslim olmasından Bolşevikler sorumlu ve şimdi de Almanya’ya sızmaya ve bizi bir Bolşevik devletine çevirmeye kararlılar.”

“Dün sizinle son zamanlarda solcu liderlere yönelik suikast dalgası hakkında konuştuk,” dedi Drexler. “Ordu ve polisin nasıl tepki vermesi gerektiği konusunda ne düşündüğünüzü Herr Eckart ve Herr Rosenberg’e tekrarlar mısınız?”

“Bence çok az suikast var. Bana kalsa suikastçılara mermi sağlardım.”

Bu cevap üzerine Eckart ve Drexler’in yüzünde kocaman gülümsemeler belirdi. “Peki, şimdiye kadar partimizle ilgili görüşünüz nedir?” diye sordu Eckart.

“Gördüklerim hoşuma gitti. Parti platformuyla aynı fikirdeyim. Bunu etraflıca düşündüm ve partinizle kader birliği yapma konusunda hiçbir tereddüdüm yok diyebilirim.”

“Ya sayımızın az oluşu?” diye sordu Drexler. “Gazetecimiz Alfred ilk beş yüz üyemizin hayalî olduğunu öğrenince biraz şaşırdı.”

“Ah, bir gazeteci olarak,” diye Alfred’e döndü Hitler, “umarım gerçeğin halkın inandığı şey olduğunu kabul etmeye başlarsınız. Açık konuşmak gerekirse Herr Drexler, sayımızın az oluşu bana göre dezavantaj değil, avantaj. Ordudan maaş alıyorum, komuta subayımın çok az talebi oluyor. Önümüzdeki altı ay boyunca aralıksız olarak parti için çalışmayı planlıyor ve yakında partide bir iz bırakmayı umuyorum.”

“Ordudaki göreviniz konusunda daha fazla bilgi verebilir misiniz Herr Hitler?” diye sordu Dietrich Eckart. “Özellikle rütbenizle ilgileniyorum. Liderlik potansiyelinizin olduğu aşikâr. Yüksek rütbede olmanız gerekiyor, ama onbaşısınız, öyle mi?”

“Bu soruyu subaylarıma sormalısınız. Büyük bir liderlik kapasitemin olduğunu, ama emirlere uyma konusunda güçlü bir şekilde direnç gösterdiğimi söyleyeceklerdir. Ama gerçekler daha fazla şey gösterecektir.” Not aldığından emin olmak için Alfred’e döndü. “Cesaretim için iki Demir Haç madalyası kazandım. Ordu kayıtlarından bunu kontrol edebilirsiniz, Herr Rosenberg. İyi bir gazetecinin gerçekleri kullanmayı tercih etmediği zamanlar olsa da gerçekleri her zaman kontrol etmesi gerekir. Cephe harekâtı sırasında iki kez yaralandım. İlkinde bacağıma şarapnel geldi. Ama ben uzun bir nekahet dönemi geçirmek yerine hemen birliğime dönmek için ısrar ettim. İkincisi İngiliz dostlardan geldi – hardal gazı. Aramızdan birkaç kişi geçici körlük yaşadı ve sadece birisi yarı kör olduğu için hayatta kaldık. O hepimizi el ele tutuşturarak cepheden revire kadar götürdü. Pasewalk Hastanesi’nde tedavi oldum, bir yıl önce taburcu edildim. Ses tellerimde hasar kaldı.”

Aceleyle not alan Alfred başını kaldırdı. “Bu akşam ses telleriniz güçlü kuvvetliydi.”

“Evet, sanırım. Çok garip, ama beni yaralanmadan önce tanıyanlar klorin gazının sesimi daha da güçlendirdiğini söylüyor. Bana inanın, sesimi Fransız ve İngiliz suçlulara karşı sonuna kadar kullanacağım.”

“Harika bir konuşmacısınız, Herr Hitler,” dedi Dietrich Eckart. “Partimiz için paha biçilmez olacağınızı düşünüyorum. Halk önünde konuşma konusunda profesyonel bir eğitim aldınız mı?”

“Orduda kısa bir süre için almıştım. Diğer askerlere doğaçlama konuşma yapabilmem amacıyla birkaç saatlik bir eğitim verildi bana. Geriye dönen Alman savaş esirlerine Almanya’yı bekleyen tehlikeler –Komünizm, Yahudiler, barışseverlik ve itaatsizlik– konusunda bir konuşma yapmam istendi. Ordu kayıtlarımda komuta subayımın bana ‘doğuştan konuşmacı’ dediği bir rapor var. Buna inanıyorum. Bir yeteneğim var ve onu partimizin yararına kullanma niyetindeyim.”

Eckart, Hitler’e eğitimi ve okuduğu kitaplar konusunda sorular sormaya devam etti. Alfred onun ressam olduğunu duyunca çok şaşırdı. Viyana Sanat Akademisi’ni kontrol eden ve onun resim okuluna girmesine engel olan Yahudilere yönelik öfkesini paylaşıyordu. Bir ara birlikte resim yapmak üzere anlaştılar. Akşamın sonunda konuklar gitmeye hazırlanırken Eckart, bazı konuları konuşmak için Alfred’den biraz daha kalmasını rica etti. İkisi yalnız kaldıklarında Eckart, Alfred’in reddetmesine aldırmadan birer kadeh konyak doldurdu. “E, Alfred, işte geldi,” dedi. “Bence bu akşam Almanya’nın geleceğini gördük. Kaba ve yontulmamış – pek çok kusuru var, biliyorum. Ama gücü var, çok büyük bir gücü! Ve bütün fikirleri doğru. Sence de öyle değil mi?”

Alfred tereddütlüydü. “Gördüklerinizi ben de görüyorum. Ama seçimleri düşünüyorum ve Almanya’nın büyük bir kısmının aynı fikirde olmayacağını tahmin ediyorum. Üniversitede bir gün bile geçirmemiş birini kabul edebilirler mi?”

“Adam başı bir oy. Büyük çoğunluk Hitler gibi eğitimi sokaklarda aldı.”

Alfred biraz daha ileri gitti. “Ama Almanya’nın büyüklüğünün Goethe, Kant, Hegel, Schiller, Leibniz gibi büyük insanlardan kaynaklandığına da inanıyorum. Buna katılmıyor musunuz?”

“İşte bu yüzden senin kalmanı istedim. Onun şeye ihtiyacı var... Nasıl diyeyim? Cilalanmaya. Tamamlanmaya. O iyi bir okur, ama çok seçici, boşlukları doldurmamız gerekiyor. Bu bizim işimiz olacak Rosenberg – senin ve benim. Ama bunu belli etmeden ve çok becerikli bir şekilde yapmalıyız. Onun içindeki gururu hissediyorum. Önümüzde onu kendisine fark ettirmeden eğitmek gibi çok büyük bir görev var.”

Alfred adımları ağırlaşmış bir şekilde eve doğru yürüdü. Gelecek daha açık hale gelmişti. Sahnede yeni bir oyun sergileniyordu ve artık kendisinin de bir rolü olduğundan emin olsa da bu rol hayalini kurduğu rol değildi.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

AMSTERDAM – 27 Temmuz 1656

Sefarad Yahudilerinin en büyük sinagoğu olan Talmud Tora Sinagoğu'nun dış cephesi, Amsterdam'daki Sefarad Yahudilerinin çoğunun yaşadığı geniş ve kalabalık bir bulvar olan Houtgracht'taki diğer bütün evlerin dışı gibiydi. Ama sinagoğun iç kısmı müsrif Mağribi döşemeleri sayesinde başka bir dünya gibi görünüyordu. Bir duvarda –Kudüs'e en yakın olanda– koyu kırmızı, nakışlı perdenin arkasında içinde Sefer Tora'nın bulunduğu oymalı Kutsal Sandık vardı. Sandığın önünde, hahamın, kantorun, günün okuyucusunun ve diğer ileri gelenlerin durduğu platform görevi gören ahşap bir bima vardı. Bütün pencerelerde yoldan geçenlerin sinagoğun içini görmemesi için kuş ve asma yaprakları motifleriyle işlenmiş kalın perdeler örtülüydü.

Sinagog aynı zamanda Yahudi cemaatinin merkezi, İbranice okulu, basit sabah ayinleri, daha uzun Şabat ayinleri ve dinî bayramlardaki kutlamalar için dua evi görevi görüyordu.

Hafta içi düzenlenen kısa dua törenlerine düzenli olarak katılan fazla kişi olmazdı; genellikle sadece on kişi olurdu. Gerçekten cemaat sayısı, yani *minyan*, ondu, eğer on kişi bulunmazsa sokaktan acilen ilave adamlar aranırdı. Kadınlar tabii ki *minyan*'ın bir parçası değildi. Ama 27 Temmuz 1656 Perşembe sabahı, on

sessiz dindar insan değil, bütün sandalyeleri ve ayakta durma yerlerini dolduran üç yüze yakın cemaat üyesi vardı. Hafta içleri de düzenli gelen müminler ve Şabat Yahudileri değildi sadece, sinagogda nadiren görülen “Dinî Bayram Yahudileri” bile oradaydı.

Bu curcunanın ve görkemli katılımın nedeni neydi? Bu çılgınlık da, çağlar boyunca çarmıha germelere, asmalara, kafa kesmelere ve sapkınlara verilen cezalara tanık olmak için koşturan kalabalığı harekete geçirenle aynı heyecan, aynı dehşet ve aynı büyülenmeden besleniyordu. Baruch Spinoza’nın aforoz edileceği haberi Amsterdam’daki Yahudi cemaatinde hızla yayılmıştı. Birkaç ayda bir *herem* uygulanırdı ve her yetişkin Yahudi pek çok *hereme* tanık olmuştu. Ama 27 Temmuz’daki kalabalık sıradan bir *herem* beklemiyordu. Spinoza ailesini bütün Amsterdam Yahudileri tanıyordu: Baruch’un babası ile amcası Abraham, sinagoğun yönetim kurulu olan *mahamad*da sık sık görev alırdı ve ikisi de mezarlığın en kutsal yerinde yatıyordu. Ama kalabalıkları en çok heyecanlandıran şey en yüksektekilerin gözden düşmesidir; hayranlığın karanlık tarafı, insanın kendi sıradanlığından duyduğu memnuniyetsizlikle birleşen kıskançlıktır.

Antik zamanlardan kalan *heremin* ilk olarak MÖ ikinci yüzyılda özel haham geleneklerinin ilk yazılı derlemesi olan Mişna’da tarif edilmektedir. *Herem* gerektiren suçların sistemli bir özeti on beşinci yüzyılda Haham Joseph Caro tarafından yazılan etkileyici kitap *Şulhan Aruh*’ta (Kurulu Masa) toplanmıştır. Çok sayıda baskı yapan bu kitap on yedinci yüzyıl Amsterdam Yahudileri arasında iyi biliniyordu. Haham Caro kumardan iffetsiz davranışlara, vergi borcunu ödememeye, bir cemaat üyesine alenen hakaret etmeye, ebeveyn izni olmadan evlenmeye, zina yapmaya, *mahamad*ın kararına itaatsizlik etmeye, bir hahama saygısızlık etmeye, Yahudi olmayanlarla dinî tartışmalara girmeye, sözel hahamlık kanununun geçerliğini inkâr etmeye ve Tevrat’ın ilahî

ya da ruhani doğasının ölümsüzlüğünü sorgulamaya kadar *herem* gerektiren çok sayıda suçu sıralamıştı.

Kalabalık arasında merak uyandıran şey sadece *heremin kime* ya da *neden* uygulanacağı değildi; söylentiler aşırı ciddi bir *heremi* işaret ediyordu. Çoğu *herem* hafif olurdu. Para cezası ya da birkaç günlük dışlamayla sonuçlanan, halkın önünde azarlanma durumu sık görülürdü. Küfrü içeren daha ciddi durumlarda ceza biraz daha uzun sürerdi – bir keresinde on bir yıl sürmüştü. Ama kişi tövbe etmeyi isteyip genellikle büyük bir para cezası veya ünlü Uriel da Costa olayında olduğu gibi halkın içinde kırbaçlanma gibi belirlenen cezaya razı gelirse hakların iadesi her zaman mümkündü. Ama 27 Temmuz 1656'ya uzanan günlerde daha önce benzeri görülmemiş ciddiyette bir *hereme* dair söylentiler vardı.

Âdetlere göre *herem* sırasında sinagoğun içi yedi tanesi büyük avizede, on iki tanesi duvar nişlerinde olmak üzere sadece siyah balmumundan yapılmış mumlarla aydınlatılırdı. Haham Mortera ve yardımcısı Haham Aboab, iki yanlarında kurulun altı üyesiyle birlikte Kutsal Sandık'ın önündeki bimada yan yana dikiliyorlardı. Cemaat susana kadar sabırla bekleyen Haham Mortera İbranice bir belgeyi havaya kaldırdı, sonra cemaati selamlamadan ya da bir açılış sözü söylemeden gür sesiyle İbranice açıklamayı okumaya başladı. Cemaatin büyük bir bölümü sessizlik içinde dinliyordu. İbranice bilen birkaç tanesi yandakine Portekizce fısıldıyor, o da bilgiyi yanındakine iletliyordu. Haham Mortera okumasını bitirene kadar cemaatin ruh hali ciddi, neredeyse acımasız bir hal almıştı.

Haham Mortera iki adım geri atarken Haham Aboab ileri çıktı, İbranice *heremi* kelime kelime Portekizceye çevirmeye başladı.

Parnassim efendileri Baruch de Spinoza'nın kötücül fikirlerini ve eylemlerini uzun zamandır bildikleri için onu kötü yollardan çevirmek için çeşitli yollar denediklerini bildirir. Ama onu kötü yoldan döndüremedikleri gibi günbegün onun

uyguladığı ve düşündüğü korkunç sapkınlıklarıyla ve korkunç işleriyle ilgili ciddi bilgiler almaya devam ettiler. Spinoza'nın yanında bulunan çok sayıda güvenilir tanık bu konularda şahitlik ettikten sonra bu konunun doğruluğuna inandılar; bütün bunlar saygın hahamlar tarafından soruşturulduktan sonra Spinoza'nın aforoz edilmesine ve İsrail halkından uzaklaştırılmasına karar verdiler.

“Korkunç sapkınlıklar mı?” “Kötücül eylemler mi?” “Korkunç işler mi?” Cemaatte bu mırıltılar dolaşıyordu. Şaşkın üyeler birbirlerinin yüzlerine bakıyordu. Pek çokları Baruch Spinoza'yı doğduğu günden bu yana tanıyordu. Çoğu ona hayrandı ve hiçbirinin onun kötülükle, korkunç işlerle veya korkunç sapkınlıklarla ilgisi olduğunu düşünmüyordu.

Meleklerin buyruğu ve kutsal azizlerin emriyle Baruch Spinoza'yı Kutsal Tanrı'nın ve bütün kutsal cemaatin rızasıyla ve burada yazılı olan 613 kaidesiyle bu kutsal metinlerin önünde aforoz ediyor, sürüyor ve lanetliyoruz; onu Yeşu'nun Eriha'yı aforoz ettiği gibi aforoz ediyor, Elişa'nın oğlanları lanetlediği lanetle ve Kanun Kitabı'nda yazılı olan bütün kınamalarla lanetliyoruz.

Cemaatin erkekler tarafında bulunan Gabriel bakışlarıyla kadınlar tarafındaki Rebekah'yı arıyor, kardeşlerinin böyle şiddetli bir şekilde lanetlenmesi karşısında onun verdiği tepkiyi ölçmeye çalışıyordu. Gabriel daha önce de *herem* uygulandığını görmüştü, ama hiç bu kadar şiddetlisini görmemişti. Durum gittikçe kötüleşiyordu. Haham Aboab devam etti:

Lanet Baruch Spinoza'nın gündüz üstünde olsun, gece üstünde olsun; uzandığında lanet üstünde olsun, kalktığında

lanet üstüdüne olsun. Dışarı çıktığında lanet üstünde olsun, eve girdiğinde lanet üstünde olsun. Tanrı onu esirgemesin, ama Tanrı'nın öfkesi ve kıskançlığı onun üstünde olsun. Tanrı onun adını cennetten silsin. Tanrı onu bu Kanun Kitabı'nda yazılı olan bütün hükümlerin lanetine uygun bir şekilde İsrail kabilelerinden ayırıp kötülüğe atsın. Ama Tanrı'ya bağlı sizler şükürler olsun ki hayattasınız.

Haham Aboab geri çekilirken Haham Mortera öne çıktı, her üyeyle göz teması kurmaya çalışıyormuş gibi cemaate dik dik baktı, sonra yavaşça her heceyi vurgulayarak uzaklaştırmayı anlattı:

Hiç kimsenin Baruch Spinoza'yla yazılı ya da sözlü iletişim kurmamasını, onunla aynı çatı altında kalmamasını, evinin iki metre civarına yaklaşmamasını, onun derlediği ya da yazdığı hiçbir çalışmayı okumamasını emrediyoruz.

Haham Mortera başıyla Haham Aboab'a işaret etti. Adamlar tek kelime bile etmeden kol kola girip bimadan birlikte indiler. Arkalarında kurulun altı üyesiyle birlikte koridoru geçip sinagogdan çıktılar. Cemaatin arasında şiddetli bir yaygara koptu. En yaşlı üyeler bile böyle sert bir *herem* hatırlamıyordu. Tövbeden ya da hakların iadesinden söz edilmemişti. Cemaatteki herkes hahamların sözlerinin anlamını kavramıştı. Bu *herem* sonsuza dek sürecekti.

YİRMİNCİ BÖLÜM

MÜNİH – Mart, 1922

Haftalar geçerken Alfred kendisine biçilen rol konusunda fikrini değiştiriyordu. Bu artık zahmetli değil, olağanüstü bir fırsat, Anavatan'ın kaderi üzerinde büyük bir etki yaratmak için mükemmel bir roldü. Parti hâlâ küçüktü, ama Alfred bunun geleceğin partisi olduğunu biliyordu.

Hitler ofisin yakınındaki küçük bir apartman dairesinde yaşıyor ve Dietrich'i neredeyse her gün ziyaret ediyordu. Dietrich onun Yahudi karşıtlığını törpüleyerek, politik vizyonunu genişleterek ve onu sağ kanattan önemli Almanlarla tanıştırmak için çabıyordu. Üç yıl sonra Hitler *Kavgam*'ı Dietrich Eckart'a, "yazılanıyla, düşünceleriyle ve işleriyle hayatını halkımızı uyandırmaya adanmış olan adam"a adayacaktı. Alfred de Hitler'i sık sık görüyordu. Genellikle öğleden sonra ya da akşam karşılaşıyorlardı, çünkü Hitler geç saatlere kadar uyanık kalıp öğlene kadar uyuyordu. Konuşup yürüyüş yapıyor, galerileri ve müzeleri geziyorlardı.

İki Hitler vardı. Biri, konuştuğu her kalabalığı heyecanlandıran ve büyüleyen yırtıcı bir konuşmacıydı. Alfred hiç böyle bir şey görmemişti. Anton Drexler ve Dietrich Eckart sonunda partilerini geleceğe taşıyacak olan bir adam buldukları için çok

sevinçliyidiler. Alfred, Hitler'in yaptığı konuşmaların çoğuna katılıyordu. Hitler sınırsız bir enerjiyle kalabalık bulvarların köşelerinde, kalabalık tramvaylarda ve en çok da birahanelerde, yani nerede bir dinleyici bulursa konuşuyordu. Konuşmacı olarak ünü hızla yayılmış ve dinleyicilerinin sayısı artmıştı – bazı zamanlarda binin üstüne çıkıyordu. Dahası Hitler partinin daha kapsayıcı olması için adının Alman İşçi Partisi yerine Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei ya da kısaca NSDAP) olmasını önermişti. Alfred de ara sıra parti üyelerine yönelik konuşmalar yapıyordu ve Hitler de genellikle bu konuşmalara katılıp alkışlıyordu. “Düşünceler *wunderbar*,” diyordu Hitler. “Ama daha fazla ateş, daha fazla ateş.”

Sonra bir de öteki Hitler vardı – uysal, rahat, kibar, Alfred'in tarih, estetik, Alman edebiyatı üzerine düşüncelerini dinleyen Hitler. “Biz benzer düşünüyoruz,” diyordu Hitler sık sık. Zihninde gelişen bu düşüncelerin tohumlarını atanın Alfred olduğundan habersizdi.

Bir gün Hitler onu *Völkischer Beobachter*'deki (Halkın Gözlemcisi) yeni ofisinde ziyaret etti. Alkolizmle ilgili yayımlamak istediği bir makaleyi getirmişti. O yıl Nazi Partisi, Thule Cemiyeti'nin gazetesi *Münchener Beobachter*'i satın alıp adını hemen değiştirmiş, Dietrich Eckart'a devretmiş, o da eski gazetesini kapatıp bütün personeli yeni gazeteye transfer etmişti. Alfred makaleyi okurken Hitler beklemiş, Alfred çekmecesini açıp tesadüf eseri kendisinin de alkolizm hakkında yazdığı makaleyi çıkarınca şaşkına dönmüştü.

Alfred'in makalesini hızla okuyan Hitler başını kaldırıp, “İkisi de birbirinin aynı,” demişti.

* Harika. (ç. n.)

“Evet, o kadar benziyorlar ki ben makalemi geri çekeceğim,” demişti Alfred.

“Hayır, çekmemen için ısrar ediyorum. İkisi de yayımlansın. Aynı konuda iki yazı çıkarsa daha büyük etki yaratır.”

Hitler partide daha fazla idari güç kazandıkça bütün parti konuşmacılarının, konuşmalarını yapmadan önce metinleri kendisine teslim etmesini istiyordu. Daha sonra Alfred’i bu uygulamadan muaf tuttu – konuşmaları birbirine çok benzediği için bunun gereksiz olduğunu söylüyordu. Ama Alfred bazı farklar görüyordu. Öncelikle sınırlı eğitimine ve bilgisindeki geniş boşluklara rağmen Hitler’in kendine güveni olağanüstüydü. Hitler inançlarının mutlak kesinliğinden bahsederken durmadan “sarsılmaz” diyordu. Ve inançlarının tek bir yönünü bile hiçbir şart altında değiştirmiyordu. Alfred, Herr Hitler’i dinlerken hayranlık duyuyordu. Nasıl bu kadar kesin konuşabiliyordu? Alfred böylesi bir özgüven için ruhunu bile satardı. Kendisinin sürekli olarak birilerinden minicik bir onay alma çabası içinde olduğunu fark edince tiksintiyle yüzünü buruşturuyordu.

Başka bir fark daha vardı. Alfred sürekli Yahudilerin Avrupa’dan “çıkarılması” veya “başka bir yere yerleştirilmesi” veya “tahliye edilmesi” gerektiğinden bahsederken Hitler farklı bir dil kullanıyordu. Yahudilerin “imha edilmesinden” veya “kökünün kurutulmasından” hatta Yahudileri lamba direklerine asmaktan bahsediyordu. Ama tabii bunlar sadece kalabalıkları nasıl canlandıracağını bildiği için kullandığı güzel konuşma tekniklerinden ibaretti.

Aylar geçtikçe Alfred, Hitler’i küçümsediğini fark etti. Çok zeki, açgözlü bir şekilde kitapları tarayıp kendini yetiştiren, bilgiyi aklında iyi koruyan, sanatı ve Wagner’in müziğini takdir eden bir adamdı. Buna rağmen sistemli bir üniversite eğitimi olmadığı için bilgi tabanı sabit değildi ve geniş cehalet boşlukları barındırıyordu. Alfred bu boşlukları doldurmak için elinden geleni yapıyordu,

ama bu iş çok zordu. Hitler'in gururu öyle büyüktü ki Alfred ona açıkça ne okuması gerektiğini söyleyemiyordu. Ama dolaylı olarak ders vermeyi öğrenmişti, çünkü kendisi ne zaman, söz gelimi Schiller'den bahsetse, Hitler birkaç gün sonra Schiller'in dramatik çalışmaları konusunda sarsılmaz bir kesinlikle uzun bir konuşma yapabilecek hale geliyordu.

Bir sabah Dietrich Eckart, Alfred'in ofisinin kapısını açtı, birkaç dakika cam panelden bir yazıyı düzelten çırağını seyretti, sonra başını iki yana sallayıp cama vurdu, Alfred'i ofisine çağırdı. İçeri girince ona bir oturmasını işaret etti.

"Sana bir şey söylemem gerekiyor – Tanrı aşkına Alfred, bu kadar endişeli görünmeyi kes. İyi gidiyorsun. Çalışkanlığından çok memnunum. Bir şey söylemem gerekirse daha az çalışkan olman, biraz daha fazla bira içmen ve biraz daha fazla gevezelik etmen gerektiğini söyleyebilirim. Çok fazla çalışmak her zaman bir erdem değildir. Ama bunu başka zaman konuşuruz. Dinle, partimiz için değer gittikçe artıyor ve ben de senin gelişimini hızlandırmak istiyorum. Bildikleri şeyler hakkında yazan editörlerin daha avantajlı durumda olduklarını kabul ediyor musun?"

"Elbette." Alfred gülümsemeye devam etmeye çalıştı, ama duyacakları konusunda huzursuzdu. Eckart'ın ne yapacağını kestirmek zordu.

"Avrupa'yı çok gezdin mi?"

"Çok az."

"Onları kendi gözlerinle görmeden düşmanların hakkında nasıl yazabilirsin? İyi bir yazarın bazen durup silahlarını bilemesi gerekir. Öyle değil mi?"

"Hiç kuşkusuz," diyerek dikkatle onayladı Alfred.

“O zaman git eşyalarını topla. Paris uçağın üç saat içinde kalkıyor.”

“Paris mi? Uçak mı? Üç saat mi?”

“Evet, Parti’nin en büyük Rus bağışçılarından biri olan Dimitri Popoff’un orada önemli bir iş toplantısı var. Bugün iki yardımcısıyla birlikte oraya uçuyor. Oradaki Beyaz Rus topluluğundan bağış toplamayı kabul etti. Dört yolcu yeri olan yeni Junker F 13’lerden biriyle uçacak. Ona eşlik etmeyi planlıyordum, ama dün göğsümde biraz ağrı oldu, gitmem mümkün değil. Doktorum ve karım gitmemi yasakladı. Benim yerime senin gitmeni istiyorum.”

“Hastalığınız için üzüldüm Herr Eckart. Ama doktorunuz dinlenmenizi tavsiye ettiyse sizi burada yalnız bırakmamalıyım. Daha iki baskı var...”

“Doktor dinlenmem konusunda bir şey söylemedi. Sadece biraz tedbirli davranıyor, çünkü bu durumdayken uçmanın etkileriyle ilgili çok az şey biliyor. Baskıların çoğu hazır. Ben onlarla ilgilenirim. Sen Paris’e git.”

“Orada ne yapmamı istiyorsunuz?”

“Potansiyel bağışçılarla buluşurken Herr Popoff’a eşlik etmeni istiyorum. Eğer isterse bağışçılara sen de sunum yapabilirsin. Zenginlerle nasıl konuşulacağını öğrenme zamanı geldi. On dan sonra trenle yavaş yavaş eve döneceksin. Hepsi bir hafta, on gün falan sürer. Özgür bir adam ol. Nereye istersen seyahat et, sadece gözlem yap. Düşmanlarımızın Versay Anlaşması’ndan nasıl beslendiğini gör. Notlar al. Gördüğün her şeyin gazetemiz için faydası olacak. Bu arada Herr Popoff sana bol miktarda Fransız frankı vermeyi kabul etti. Onlara ihtiyacın olacak. Enflasyon sayesinde Alman markının yurt dışında neredeyse hiçbir değeri yok. Burada da o kadar değersiz sayılır!”

“Bir somun ekmeğin maliyeti her gün biraz daha artıyor,” diye onayladı Alfred.

“Kesinlikle. Ve ben de şu anda gazete fiyatında neden bir kez daha artış yapmamız gerektiği konusunda bir yazı yazıyorum.”

Alfred kalkış sırasında koltuğun kenarlarını tutmuş, Münih her saniye daha da küçülürken camdan dışarıya bakıyordu. Alfred’in korkusuyla eğlenen Herr Popoff, altın dişleri parlayarak motorun kükreyen sesini bastırmaya çalışarak bağırdı. “İlk uçuşun mu?” Alfred başını iki yana sallayıp camdan dışarı baktı. Gürültünün Herr Popoff ve diğer iki yolcuyla sohbeti imkânsız hale getirmesinden memnundu. Eckart’ın gevezelik etmekle ilgili yorumunu düşündü... basit sohbetlerde neden bu kadar kötüydü?.. Neden bu kadar ke-tumdu?.. Neden Eckart’a bir keresinde halasıyla İsviçre’ye, birkaç yıl önce de savaş patlak vermeden nişanlısı Hilda’yla Paris’e gittiğini söylememişti? Belki de Baltık geçmişini silmek ve Anavatan’da Alman vatandaşı olarak yeniden doğmak istiyordu. Hayır, hayır, hayır – nedenin bundan daha derin olduğunu biliyordu. Kendisini birisine açmak ona her zaman tehditkâr gelmişti. Friedrich’le birahane yaptıkları iki sohbet işte bu yüzden o kadar olağan dışı ve özgürleştiriciydi. İçinde daha derinlere dalmaya çalıştı, ama her zamanki gibi kayboldu. *Değişmek zorundayım... Friedrich’i yeniden ziyaret edeceğim.*

Ertesi gün Herr Popoff, partinin platformunu tartışma ve neden Yahudi-Bolşevikleri durdurabilecek tek parti olduğunu açıklama işini Alfred’e teslim etti. Serçe parmağında kör edici bir elmas yüzük olan bir bankacı, Alfred’e, “Resmî parti adınız Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi galiba? *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*, öyle mi?” diye sordu.

“Evet.”

“Neden böyle hantal ve kafa karıştırıcı bir isim kullandınız? ‘Nasyonal’ kelimesi sağ, ‘sosyalist’ solu, ‘Alman’ sağ, ‘İşçi’ solu akla getiriyor! Bu mümkün değil. Partiniz aynı anda nasıl hepsi birden olabilir?”

“Hitler’in istediği tam olarak bu, herkes için her şey olmak – Yahudiler ve Bolşevikler hariç elbette. Uzun vadeli bir planımız var. İlk işimiz önümüzdeki birkaç yıl içinde parlamentoya büyük sayılar halinde girmek.”

“Parlamento mu? Cahil kitlelerin ülkeyi yönetebileceğine inanıyor musunuz?”

“Hayır. Ama önce güç kazanmalıyız. Parlamenter demokrasi-miz Bolşeviklerin istilasıyla ölümcül şekilde zayıfladı. Sizi temin ederim, bu parlamenter sistemi sonunda tamamen kaldıracağız. Hitler bunu bana defalarca söyledi. Yeni platformunda partinin amaçlarını açıkça ifade etti. Yirmi beş maddelik yeni programın kopyalarını getirdim.”

Ziyaretlerini tamamladıklarında Herr Popoff, Alfred’e Fransız frankıyla dolu bir zarf verdi. “İyi iş çıkardınız, Herr Rosenberg. Bu franklar Avrupa seyahatlerinizi karşılayacaktır. Sunumlarınız mükemmeldi. Herr Eckart böyle olacağını söylemişti. Ve çok iyi bir Rusçayla konuştunuz. Güzel bir Rusçayla. Herkes çok etkilendi.”

Önünde boş bir hafta vardı! Nereye isterse gidebilecek olmak ne büyük bir zevkti böyle! Eckart haklıydı – çok çalışıyordu. Alfred, Paris sokaklarında dolaşırken her yerdeki gösteriş ve bolluğu Berlin’in kasvetiyle, Münih’in yoksulluk ve huzursuzluğuyla karşılaştırıyordu. Paris savaşın yaralarını çok az gösteriyordu, vatandaşları iyi beslenmiş görünüyordu, restoranlar tika basa doluydu, ama yine de Fransa, İngiltere ve Belçika’yla birlikte, acımasız tazminat talepleriyle Almanya’nın kanını emmeye devam

ediyordu. Alfred Paris'te iki gün geçirmeye karar verdi –galeriler ve sanat tacirleri onu çağırıyordu– sonra trenle Belçika'ya ve son olarak da Spinoza'nın ülkesi olan Hollanda'ya gidecekti. Oradan uzun bir tren yolculuğuyla ülkesine dönerken Berlin'de Friedrich'e uğrayabilirdi.

Belçika'ya giden Alfred, Brüksel'i pek beğenmedi. Almanya'nın düşmanlarının hiç durmadan Anavatan'ı yağmalamanın yeni yöntemlerini aradıkları meclis binasının görüntüsü onu tiksindirdi. Ertesi gün Almanların Dünya Savaşı'nda korkunç kayıplar verdikleri ve Hitler'in cesaretle savaştığı Ypres'teki Alman askerî mezarlığını ziyaret etti. Oradan kuzeye, Amsterdam'a geçti.

Ne aradığı konusunda hiçbir fikri yoktu. Sadece Spinoza probleminin zihninin gerisinde uğuldayıp durduğunu biliyordu. Yahudi Spinoza onu meraklandırmaya devam ediyordu. *Hayır*, dedi kendi kendine, meraklanmış değilsin, dürüst ol, ona hayransın, tıpkı Goethe gibi. Alfred kütüphaneden aldığı Spinoza'nın *Teolojik-Politik İnceleme*'sini iade etmemişti. İyi uyuyamadığı için geceleri yatakta birkaç paragraf okuyordu. Açıklanamaz bir nedenle yatağa girer girmez kaygılanmaya başlıyor ve uykuyla savaşıyordu. Bu da Friedrich'le konuşacağı konulardan biriydi.

Trende kitabın bir gece önce uyuyakalarak bıraktığı sayfasını açtı. Spinoza'nın on yedinci yüzyılda dinî yetkilileri sorgulamaya cesaret edecek kadar gözüpek olmasından bir kez daha etkilendi. Kutsal metinlerdeki tutarsızlıkları ve insan hatalarıyla dolu olduğu halde bir metnin ilahî bir kaynağı olduğunu düşünmenin saçmalığını nasıl da gösteriyordu. Alfred'i en çok da Spinoza'nın Tanrı'nın ne demek istediğini anlama konusunda ayrıcalıklı olduklarını düşünen rahipler ve hahamlarla alay ettiği kısımlar eğlendiriyordu.

Kutsal metinde hatalar olduğunu ileri sürmek küfürse kendi hayallerini bu metinlere sokuşturanlara, kutsal yazarları karmaşık saçmalıklar yazmış gibi görüneneye kadar küçümseyenlere ne isim vereceğiz?

Ve bakın Spinoza bir el hareketiyle gizemci yobaz Yahudileri nasıl da dağıtıyordu: “Delilikleri beni bitmek bilmez bir hayrete gark eden Kabalacı avareleri okudum ve tanıdım.”

Ne paradoks ama! Hem cesur hem de bilge olan bir Yahudi. Houston Stewart Chamberlain olsa Spinoza problemine ne derdi? Neden onu Bayreuth’ta ziyaret edip ona Spinoza problemini sormuyordu? Evet, bunu yapacağım – ve Hitler’den de bana eşlik etmesini isteyeceğim. Ne de olsa ikimiz onun entelektüel vârisleri değil miyiz? Chamberlain büyük olasılıkla Spinoza’nın Yahudi olmadığı sonucuna varacaktı. Ve bunda haklı olacaktı – Spinoza nasıl Yahudi olabilirdi? Gece gündüz devam eden onca dinî telkine rağmen o yine de Yahudi Tanrı’sını ve Yahudi halkını reddetmişti. Spinoza’nın ruhani bir bilgeliği vardı – onda Yahudi kanı olamazdı.

Ama şimdiye kadar yaptığı soy araştırmasında sadece Spinoza’nın babası Michael D’Espinoza’nın muhtemelen İspanya’dan Portekiz’e göç ettiğini, sonra on yedinci yüzyılın başlarında Amsterdam’a gittiğini bulmuştu. Yine de araştırmaları bazı ilginç sonuçlar da vermişti. Daha bir hafta önce, Kraliçe Isabella’nın on beşinci yüzyılda din değiştiren Yahudilerin hükümette ve orduda nüfuzlu pozisyonlara gelmelerini engelleyen kan kanunları (*limpiezas de sangre*) getirdiğini öğrenmişti. Kraliçe, Yahudi kötülüğünün dinî fikirlerden kaynaklanmadığını –*kötülüğün kanda olduğunu*– anlayacak kadar bilgeydi. Ve bunu yasalara da koydurtmuştu! Kraliçe Isabella’ya şapka çıkarılırdı! Alfred onunla ilgili görüşünü yenile-

mişti. Eskiden onu, Amerika'nın –o ırksal karışım foseptiğinin– keşfiyle bağdaştırıyordu.

Amsterdam, Brüksel'den daha sevimli görünüyordu. Belki bunun nedeni Hollanda'nın Dünya Savaşı'ndaki tarafsızlığıydı. Yarım günlük bir turist grubuna katılsa da kendi başına hareket eden Alfred, Amsterdam kanallarını dolaşıp ilgisini çeken yerlere uğradı. Son durağı, Jodensbreestraat'tı. Burada Büyük Sefarad Sinagoğu'nu ziyaret etti. Sinagog muazzam büyüklükteydi ve çok çirkindi. İki bin kişilik bu sinagog Yahudi melezleştirmesinin en kötü örneğini sergiliyordu – Yunan sütunlarının, yüksek Hıristiyan pencerelerinin ve Mağribi ahşap oymalarının feci bir karışımı söz konusuydu. Alfred, Spinoza'nın cahil hahamlar tarafından lanetlendiği merkezî platformun önünde dikilişini ve sonra da özgür kalışına muhtemelen gizlice sevinerek yürüyüp gidişini hayal etti. Ama rehber kitaptan Spinoza'nın bu sinagoğa hiç ayak basmadığını öğrenince bu görüntüyü zihninden silmek zorunda kaldı. Sinagog 1675 yılında, Spinoza'nın aforoz edilmesinden yirmi yıl sonra inşa edilmişti. Alfred, Spinoza'nın aforoz edildikten sonra herhangi bir sinagoğa girmesinin ya da bir Yahudiyle konuşmasının yasaklanmış olacağını biliyordu.

Caddenin karşısında büyük bir Aşkenaz sinagoğu vardı. Burası daha karanlık, daha sağlam görümlü ve daha az gösterişliydi. İki sinagogdan bir blok kadar uzakta Spinoza'nın doğduğu yer vardı. Ev uzun zaman önce yıkılmış ve yerine kocaman Musa ve Aaron Katolik Kilisesi inşa edildi. Alfred bunu Hitler'e anlatmak için sabırsızlanıyordu. Bu, ikisinin de çok keskin bir şekilde hissettiği bir şeydi – Yahudilik ve Hıristiyanlık bir paranın iki yüzü gibiydi. Alfred, Hitler'in zekice sözünü hatırlayıp gülümsedi – bu şaşırtıcı adam sözcükleri çok iyi kullanıyordu: “Yahudilik, Katoliklik, Protestanlık – ne fark eder ki? *Hepsi aynı dini dümenin bir parçası.*”

Ertesi sabah Rijnsburg'a, Spinoza Müzesi'nin bulunduğu yere giden buharlı trene bindi. Sadece iki saatlik bir yolculuk olmasına rağmen altı kişilik uzun, sert, ahşap banklar yolculuğun daha uzun gibi gelmesine neden oldu. Küçük Rijnsburg kilisesine en yakın istasyon onun gideceği yerden üç kilometre uzaktı. Oraya bir at arabasıyla gitti. Müze, 29 numarada yer alan, tuğladan yapılma küçük bir evdi. Dışında iki tabela vardı.

SPINOZA'NIN EVİ

1660'TAN İTİBAREN DOKTORUN EVİ

*FİLOZOF B. DE SPINOZA 1660-1663 YILLARINDA
BURADA YAŞAMIŞTIR.*

İkinci tabelada şöyle diyordu:

HEYHAT, BÜTÜN İNSANLAR AKILLI

VE DAHA İYİ NİYETLİ OLSAYDI

DÜNYA BİR CENNET OLURDU

ŞİMDİYSE BİR CEHENNEM

Saçmalık, diye düşündü Alfred. Spinoza'nın etrafı aptallarla çevriliymiş. Binanın etrafında dolaşırken, evin yarısının müze olduğunu, girişi ayrı olan diğer yarısında köylü bir ailenin yaşadığını fark etti. Giriş yolunda duran eski bir saban, ailenin çiftçi olduğunu gösteriyordu. Müzenin kapısı o kadar alçaktı ki Alfred içeri girmek için başını eğmek zorunda kaldı. Yeni uykudan uyanmış gibi görünen pejmürde kılıklı Yahudi bekçiye giriş ücretini ödedi. Bekçi çok ilginç bir tipti! Belli ki günlerdir tıraş olmamıştı ve kızarmış gözlerinin altında torbalar vardı. Alfred içerideki tek ziyaretçiydi. Düş kırıklığı içinde etrafına baktı: Bü-

tün müze, ikiye üç ölçülerindeki iki küçük odadan ibaretti. İki odanın da arkadaki elma bahçesine bakan küçük pencereleri vardı. Bir oda fazla ilginç değildi. Burada on yedinci yüzyıldan kalma mercek yapma ekipmanı bulunuyordu. Alfred'i heyecanlandıran diğer oda Spinoza'nın bir duvar boyunca uzanan ve feci şekilde temizlenmesi gereken cam panellerle kaplı iki metre yüksekliğindeki kütüphanesiydi. Etrafına çekilmiş püsküllü kırmızı kordon, kitaplığa yaklaşmayı engelliyordu. Raflar çoğu dik duran, ama daha büyük olanların yatay durduğu kalın kitaplarla doluydu. Hepsi on yedinci yüzyıl ve öncesinden kalma sağlam kapaklarla ciltlenmişti. Alfred, burası bir hazine, diye düşünürken isimleri saymaya çalıştı – yüzden fazla cilt vardı. Bir köşedeki sandalyede oturan nöbetçi, gazetesinin üstünden bakıp, “*Honderd een en vijftig*,” dedi.

“Felemenkçe bilmiyorum. Sadece Almanca ve Rusça biliyorum,” dedi. Bekçi hemen mükemmel bir Almancaya geçti – “*Ein hundert ein und fünfzig*” – sonra tekrar gazetesini okumaya döndü.

Bitişik duvarda küçük bir vitrinin ardında *Teolojik-Politik İnceleme*'nin ilk beş baskısı sergileniyordu. Alfred'in ufak çantasında taşıdığı kitapta bu. Her baskının ilk sayfası açıktı ve Felemenkçe, Fransızca, İngilizce ve Almanca olarak açıklanan efsaneye göre yayıncılar bu kitabı o kadar kışkırtıcı bulmuşlardı ki ne yazarın ne de yayınlayan şirketin ismi görünüyordu. Üstelik beş baskının her biri farklı bir şehirde basılmıştı.

Bekçi, Alfred'i masaya çağırıp ziyaretçi kaydını imzalamasını işaret istedi. Alfred imzaladıktan sonra sayfalara bakıp diğer konukların isimlerini taradı. Bekçi uzanıp birkaç sayfa çevirdi. Albert Einstein'ın 2 Kasım 1920 tarihinde attığı imzayı gösterip gururla, “Nobel Fizik Ödülü'nün sahibi,” dedi. “Ünlü fizikçi.

* Yüz elli bir. (yay. n.)

Neredeyse bütün bir günü kütüphanede geçirip Spinoza'ya bir şiir yazdı. Şuna bakın.” Arkasındaki duvarda asılı duran küçük çerçeveyi işaret etti. “Onun el yazısı – bize bir kopyasını verdi. Şiirin ilk kıtası bu.”

Alfred yaklaşıp okudu:

Bu soylu adamı ne kadar sevdiğimi

Kelimelerle anlatamam.

Yine de parlayan halesiyle

Yalnız kalmasından korkuyorum.

Alfred kusacakmış gibi oldu. *Başka bir saçmalık daha. Yahudi bir sözde bilim adamı, Yahudi olan her şeyi reddeden bir adama Yahudi halesi veriyor.* “Bu müzeyi kim yönetiyor?” diye sordu. “Hollanda hükümeti mi?”

“Hayır, burası özel bir müze.”

“Sponsoru kim? Parasını kim ödüyor?”

“Spinoza Derneği. Özgür Masonlar. Özel Yahudi bağışçılar. Bu adam evin ve kütüphanenin çoğunu ödedi.” Bekçi devasa konuk kayıt defterinin en başını açıp 1899 tarihli ilk imzayı gösterdi: George Rosenthal.

“Ama Spinoza Yahudi değildi. Yahudiler tarafından aforoz edildi.”

“Bir kez Yahudi olan hep Yahudi kalır. Neden bu kadar çok soru soruyorsunuz?”

“Ben yazarım ve Almanya’daki bir gazetenin editörüyüm.”

Bekçi eğilip imzaya biraz daha yakından baktı. “Aha, Rosenberg? *Bist an undzericker?*”

“Ne diyorsunuz? Anlamıyorum.”

“Yidiş dili. Yahudi olup olmadığınızı sordum.”

Alfred doğruldu. “Bana iyice bir bakın. Yahudiye benziyor muyum?”

Bekçi onu baştan ayağa süzdü. “Yeterince seçkin değilsiniz,” dedikten sonra sandalyesine geri döndü.

İçinden küfreden Alfred kitaplığa geri dönüp Spinoza’nın kitaplarının adını okuyabilmek için kordonun üstünden olabildiğince eğildi. Biraz fazla eğilmişti. Dengesini kaybedip olanca ağırlığıyla kitaplığa doğru düştü. Köşesinde oturan bekçi gazetesini fırlatıp kitaplara bir zarar gelip gelmediğini görmek için koştu. “Ne yapıyorsunuz? Deli misiniz? Bunlar paha biçilmez kitaplar.”

“Kitapların adını görmeye çalışıyordum.”

“Neden bilmek istiyorsunuz?”

“Ben filozofum. Spinoza’nın fikirlerini nereden aldığınızı öğrenmek istiyorum.”

“Demin gazeteciydiniz, şimdi de filozof mu oldunuz?”

“İkisi de. Hem filozof hem de gazete editörüyüm. Oldu mu?”

Bekçi ona dik dik baktı.

Alfred adamın sarkık dudaklarına, tombul, biçimsiz burnuna, pis kulaklarından fişkıran kıllara göz gezdirdi. “Bunu anlamak bu kadar zor mu?”

“Ben çok şey anlıyorum.”

“Spinoza’nın önemli bir filozof olduğunu anlıyor musunuz? Neden kitaplarını bu kadar uzakta tutuyorsunuz? Neden kitaplarını gösteren bir katalog yok? Gerçek müzeler eşyaları sergilemek içindir, gizlemek için değil.”

“Buraya Spinoza’yı daha iyi öğrenmek için gelmemişsiniz siz. Onu yok etmek için gelmişsiniz. Fikirlerini çaldığını kanıtlamak için.”

“Dünya hakkında bir şey biliyor olsaydınız, bütün filozofların kendilerinden önce gelen filozoflardan etkilendiğini ve ilham aldığını bilirdiniz. Kant, Hegel’i etkilemiştir. Schopenhauer Nietzsche’yi, Platon herkesi. Bu çok bilinen bir şeydir...”

“Etkilemek, ilham almak... Önemli olan da bu: Siz ‘etkilenmiş’ demediniz. ‘İlham almış’ da demediniz; tam olarak ‘fikirlerini nereden aldığını’ dediniz. Bu farklı bir şey.”

“Aha, Talmudik bir tartışma, öyle mi? Sizler bunu hep yapıyorsunuz. Oysa ne demek istediğimi gayet iyi anlıyorsunuz...”

“Ne demek istediğinizi gayet iyi anlıyorum.”

“Ne müze ama. Sizden biri olan Einstein’ın buraya girmesine, bütün gün kütüphanede çalışmasına izin veriyorsunuz, ama diğer insanları bir metre uzakta tutuyorsunuz.”

“Size söz veriyorum Herr filozof-editör Rosenberg – Nobel Ödülü’nü kazanın, bu kütüphanedeki bütün kitapları kucaklamanıza izin vereceğim. Müze artık kapanıyor. Dışarı çıkın.”

Alfred, cehennemi görmüştü: Aryan ırkından biri üzerinde otorite kuran Yahudi bir bekçi, Yahudi olmayanların girişini engelleyen Yahudiler, Yahudilerden nefret eden büyük bir filozofu hapseden Yahudiler. Alfred bugünü asla unutmayacaktı.

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

27 Temmuz 1656

Talmud Tora Sinagoğu'ndan iki blok uzaktaki Bento, van den Enden Akademisi'nde öğrenci olan Dirk'in yardımıyla on dört kitaplık kütüphanesini büyük, ahşap bir sandığa koydu. Sonra sayvanlı Spinoza aile yatağını söktü. İkili, yatağı ve kitapları Nieuwe Herengrach kanalındaki bir mavnaya koydu. Eşyalar Bento'nun geçici bir süre yaşayacağı van den Enden'in evine gidecekti. Dirk, Bento'nun eşyalarına eşlik etmek için mavnada kaldı. Bento kalan eşyalarını toplamak için kıyıya çıktı. İki pantolon, pirinç tokalı ayakkabılar, üç gömlek, iki beyaz yaka, iç çamaşırları, pipo ve tütünden oluşan eşyalarını bir çantaya koyup van den Enden'in evine götürecekti. Çanta hafifti. Bento bu kadar az eşyası olduğu için kendini kutluyordu: kitapları ve yatağı olmasaydı bir göçebe gibi tamamen özgürce yaşayabilirdi.

Odaya son bir kez bakan Bento tıraş bıçağını, sabununu, havlusunu aldı. Sonra üst raftaki *tefilim*i gördü. Babası öldüğünden beri ona dokunmamıştı. Kayışla birbirine bağlanan iki küçük kutuya uzandı, yumuşak bir şekilde eline aldı – belki de son kez, diye düşündü. Ne garip şeyler! Onu hem itmeleri hem de çekmeleri ne kadar garipti. Deri kutuları kaldırıp her birini tek tek inceledi. “Roş” yazılı kutuya –bu baş içindi– iki deri kayış bağlıydı. “Yad” kutusuna –bu da kol içindi– uzun bir kayış bağlıydı. Boş kutular

bir parşömen üzerine yazılı olan kutsal metin ayetlerini taşıyordu. Ve kuşkusuz hepsi –kutuların yapıldığı deri, bağ olarak kullanılan sinirler, parşömen, kayışlar– koşer hayvanlardan elde edilmişti.

On beş yıl öncesinden kalma bir hatıra geldi aklına. Çocukken her sabah kahvaltıdan önce babasının *tallidini* giymesini ve *tefilini* hazırlamasını seyrederdi – bu, babasının her iş günü sabahı yaptığı bir şeydi. (Tabii Şabat’ta asla kullanılmazdı.) Bir gün babası ona dönmüş, “Ne yaptığımı bilmek istiyorsun, değil mi?” diye sormuştu.

“Evet!” demişti Bento.

“Burada da her zaman olduğu gibi Tevrat’ı takip ediyorum,” diye cevap vermişti babası. “Beşinci kitabın sözleri bize şöyle talimat veriyor: ‘Bir belirti olarak onları ellerinizle bağlayın, alın sargısı olarak takın.’”

Birkaç gün sonra babası bir armağanla gelmişti – Bento’nun şu anda elinde tuttuğu *tefilin* takımı.

“Bu senin için Baruch, ama bugün takmayacaksın. On iki yaşına gelene kadar bekleyeceğiz ve ardından, *bar mitzvah* töreninden birkaç hafta önce, *tefilini* seninle birlikte hazırlayacağız.” Bento babasıyla birlikte *tefilin* hazırlama konusunda o-kadar heyecanlıydı ki babasını soru yağmuruna tutmuştu. Sonunda, birkaç günlük ısrarın ardından, babası razı geldi. “Bugün sadece bir prova yapacağız ve sonra zamanı gelene kadar *tefilini* kaldıracacağız. Anlaştık mı?” Bento hevesle başını sallamıştı.

Babası devam etmişti: “Birlikte alıştırma yapacağız. Aynen söylediğim gibi yap. *Yad* kutusunu sol kolunun üst kısmına, kalbine bakacak şekilde koy, sonra deri kayışları yedi kez koluna dola, bileğinde bitir. Beni izle. Unutma Baruch, tam yedi kez yapacaksın –altı değil, sekiz değil– çünkü hahamlar bize böyle öğretti.”

Sonra babası bir dua okumuştı:

* Musevi erkeklerin sabah duasında örtündükleri beyaz üstüne mavi çizgili şal. (yay. n.)

*Baruch atah Adonai Eloheinu melech haolam asher kid'ishanu
b'mitzvotav v'tzivanu l'hani'ach tefilin.*

*(Emirleriyle bizi kutsal kılan ve bize tefilin bağlamayı emreden,
dünyanın efendisi Tanrı'ya, bizim Tanrımıza şükürler olsun.)*

Babası dua kitabını açıp Bento'ya vermiş, “Al, duayı sen de oku,” demişti. Ama Bento kitabı almamıştı. Başını kaldırınca babası onun gözlerinin kapalı olduğunu görmüş, duayı aynı babası gibi söylemişti. Bento bir duayı ya da başka bir metni bir kez duyunca bir daha unutmuyordu. Babası gülerек onu yanaklarından şefkatle öpmüştü. “Ah, nasıl bir *mitzvah*, nasıl bir akıl. Senin en büyük Yahudilerden biri olacağını yüreğimin ta derinliklerinde biliyorum.”

Bento “en büyük Yahudilerden biri” sözünün tadını çıkarmak için dalgınlığından sıyrıldı. Gözyaşları yanaklarından süzülürken tekrar hatırasına geri döndü.

“Şimdi, *tefilin şel roş* kutusuyla devam edelim,” demişti babası. “Aynı benim gibi alnına koy – yukarı, saç çizginin hemen üstüne ve gözlerinin tam ortasına gelecek şekilde. Sonra düğümü benim gibi tam ensene yerleştir. Şimdi bu duayı oku:

*Baruch atah Adonai Eloheinu melech haolam asher kid'ishanu
b'mitzvotav v'tzivanu al mitzvat tefillin.*

*(Emirleriyle bizi kutsal kılan ve bize tefiline gören emreden,
dünyanın efendisi Tanrı'ya, bizim Tanrımıza şükürler olsun.)*

Bento bir kez daha duayı kelime kelime tekrarlayıp babasını sevindirmişti.

“Şimdi iki *roş* kayışını omuzlarının önüne koy. Kararmış kısımları dışarı baksın. Sol kayış tam şuraya gelsin...” babası parmağını Bento'nun göbek deliğine koyup gıdıkladı. “Ve sağ

kayış birkaç santim daha aşağıda bitsin – minik sulama musluğunun hizasına kadar gelsin.

“Şimdi tekrar *tefilin şel yada* dönüyoruz. Orta parmağına üç kez doluyorsun. Nasıl yaptığımı görüyor musun? Sonra eline dola. Orta parmağımın etrafında nasıl *şin* harfinin şeklini aldığını görüyor musun? Görmenin zor olduğunu biliyorum. *Şin* neyi ifade eder?”

Bento başını iki yana salladı.

“*Şin*, Şaddai’nin (Yüce) ilk harfidir.”

Bento başına ve kollarına deri kayış sarmanın verdiği olağan dışı sükûneti hatırlıyordu. Bu sınırlanma ve bağlanma hissi onu çok memnun etmiş, neredeyse deri kayışlarla aynı şekilde bağlanan babasıyla birleştiğini hissetmişti.

Babası dersi şöyle bitirmişti: “Bento, bu adımların hiçbirini unutmayacağını biliyorum, ama *bar mitzvah* töreninden hemen önceki resmî provalara kadar *tefilin* bağlama isteğine direnmelisin. *Bar mitzvah*’ından sonra hayatının geri kalanında her sabah *tefilin* bağlayacaksın zaten, sadece...”

“Bayramlar ve Şabat hariç.”

“Evet,” diyerek yanaklarından öpmüştü babası. “Benim gibi, her Yahudi gibi.”

Bento babasının hayalinin dağılmasına izin verip şimdiki zamana geri döndü. Elindeki garip kutulara bakarken bir an için bir daha asla *tefilin* bağlamayacağından, bir daha o hoş sınırlanma duygusunu hiç hissetmeyeceğinden dolayı bir acı hissetti. Babasının istediğine itaat etmeyerek onursuzca bir davranış mı sergiliyordu? Başını iki yana salladı. Babası, Tanrı’nın rahmeti üstünde olsun, batıl inançlarla dolu bir çağdan gelmişti. Gizemli bir şekilde birbirine dolanmış *roş* ve *yad* kayışlarına tekrar bakarken Bento kendisi için doğru olan kararı verdiğini biliyordu. Ama babasının armağanını, bu *tefilini* ne yapacaktı? Onu Gabriel’in bulacağı şekilde bırakamazdı. Bu, kardeşini çok yaralardı. Yanında

götürüp daha sonra atması gerekecekti. Şimdilik küçük kutuları çantasına, tıraş bıçağı ve sabunun yanına koydu, sonra oturup Gabriel'e uzun, sevgi dolu bir mektup yazdı.

Bento mektubun yarısında yaptığı aptallığı fark etti. Şimdiye kadar cemaatin geri kalanıyla birlikte Gabriel'in de onun yazdığı herhangi bir şeyi okuması yasaklanmış olmalıydı. Kardeşi için daha fazla acıya neden olmak istemeyerek mektubu yırttı, hızla önemli bilgiler içeren birkaç satırlık bir not yazıp mutfak masasına bıraktı:

Gabriel, ne yazık ki son birkaç söz. Babamın vasiyetinde bana bıraktığı yatağı, giysilerimi, sabunumu ve kitaplarımı aldım. Başka her şeyi sana bırakıyorum, o yoksul dükkânımız dâhil.

Yol üstünde bolca durak olduğundan, Bento kitaplarını taşıyan mavnanın van den Enden'in evine varmasının iki saat süreceğini biliyordu. Yürüyerek bu mesafeyi yarım saatte alabilirdi, yani bütün hayatını geçirdiği Yahudi mahallesinin sokaklarında son bir yürüyüşe çıkmak için zamanı vardı. Çantasını bırakarak makul bir sükûnetle hızlı bir şekilde yürümeye başladı, ama kısa süre içinde ürkütücü derecede sessiz sokakların içini daralttığını hissetti. Şu anda hemen herkes sinagogda Haham Mortera'nın Baruch Spinoza'yı lanetlemesini ve onu sonsuza dek dışlamalarını emretmesini dinliyordu. Bento bu yürüyüşe yarın çıkarsa neler olacağını hayal etti: Bütün gözler ondan kaçacak; kalabalıklar, bir cüzamlıya yer açıyormuş gibi onun etrafında yarılacaktı.

Kendini aylardır bu an için hazırlamış olsa da, içinde dolaşan acı onu beklenmedik bir şekilde şoke etti – evsizliğin, kaybolmuşluğun, gençliğinin hatıralarla yüklü bu sokaklarında bir daha asla yürüyemeyeceğini bilmenin acısı. Bunlar Gabriel, Rebekah ve bütün çocukluk arkadaşlarının, komşularının sokaklarıydı. Bir zamanlar buralarda yürüyen, ama bir daha hiçbir sokakta

yürüyemeyecek olan annesi, babası, Michael, Hanna, üvey annesi Esther ve ölü kardeşleri Isaac ve Miriam gibi sevdiklerinin dolaştığı sokaklar. Bento sıra sıra dizilmiş küçük dükkânların önünden geçti. Bu sokaklar onun ölümlerle elle tutulur son bağlantısıydı. Bento onlarla aynı sokaklarda yürümüş, gözleri aynı şeyleri görmüştü: Mendoza'nın koşer kasabı, Manuel'in fırını, Simon'un balık tezgâhı. Ama şimdi bu bağlantı kopacaktı; ölen babasının, annesinin ve üvey annesinin gördüğü hiçbir şeyi bir daha göremeyecekti. Yalnızlık – Bento yalnızlığı artık her zamankinden daha iyi biliyordu.

Bento birden zihninde zıt bir duygunun ortaya çıktığını hissetti. “Özgürlük,” diye fısıldadı kendi kendine. “Ne kadar ilginç!” Bunu isteyerek düşünmemiştir – yalnızlığın acısıyla birden ortaya çıkıvermişti. Zihni sanki bir denge için çabalıyordu. Bu nasıl olabilirdi? İçinin derinliklerinde bilinçli iradeden bağımsız, düşünceleri yaratan, koruma sağlayan ve gelişimine yardımcı olan bir güç mü vardı?

“Evet, özgürlük,” dedi. Bento. Uzun zamandır kendi kendine uzun uzun konuşma alışkanlığı edinmişti. “Özgürlük panzehirdir. Sonunda geleneklerin boyunduruğundan kurtuldun. Dualardan, ayinlerden ve batıl inançlardan kurtulup özgür kalmayı nasıl istiyor ve bunun için nasıl çabalıyordun, hatırla. Hayatının ne kadarının dinî törenlerin boyunduruğunda geçtiğini hatırla. *Tefiline* adanan sayısız saatler. Günde üç kez belirlenmiş duaları sinagogdayken, su içerken, elma veya herhangi bir şey yerken okumak. Hayatın herhangi bir anında. Günahlarını alfabetik olarak tekrarlayıp tamamen masum göğsüne vurmayı ve bağışlanmak için dua etmeyi hatırla.”

Bento, Verwers Kanalı'nın üstündeki köprüde durdu. Soğuk taş korkuluğa dayanıp aşağıdaki koyu renk sulara baktı, dini tefsir çalışmalarını hatırladı. Dinî törenlerin gerçekleşmesinden geriye kalan zamanlar, tefsir okumaya ayrılıyordu. Günbegün, her gece, sayısız saatler boyunca ömürlerini Tanrı'nın kutsal metinlerdeki

sözlerinin anlamını ve önemini yazarak geçiren âlimler ordusunun bazıları banal, bazıları zekice olan sözlerinin yanı sıra Yahudi hayatının her yönünü kontrol eden 613 *mitsvohun* (emir) nedenlerini ve etkilerini incelemişti. Sonra Haham Aboab'la birlikte Kabala çalışmalarına başladığında her harfin gizli anlamlarıyla karıştıkça ve her harfe atanan rakamlar dallanıp budaklandıkça dersler inanılmayacak kadar gizemli bir hal almıştı.

Ama ne öğretmen hahamlardan biri ne de eski âlimler temel metnin geçerliliğini ya da Musa'nın kitaplarının gerçekten Tanrı'nın sözleri olup olmadığını hiç sorgulamıştı. On ikiden fazla yıl önce aldığı Yahudi tarihi dersinde Tanrı'nın nasıl olup da bu kadar tutarsızlıkla dolu bir metni yazabildiğini sorma cüretini gösterdiğinde Haham Mortera başını yavaşça kaldırmış, ona inanamayarak bakmış ve "Sen, sadece bir çocuk, bir insan, nasıl oluyor da Tanrı'nın yazarlığını sorguluyor ve Tanrı'nın sınırsız bilgisini ve niyetlerini bildiğini tahmin edebiliyorsun? Ahit'in Musa'ya sunuluşuna on binlerce, yüz binlerce kişinin, bütün İsrail halkının tanık olduğunu bilmiyor musun? Tarihte başka hiçbir olay bu kadar çok insan tarafından görülmedi," diye yanıtlamıştı.

Haham'ın ses tonu sınıfa bir daha hiçbir öğrencinin böyle aptalca bir soru sormaması gerektiğini anlatıyordu. Bir daha kimse böyle bir soru sormadı. Ve Bento'ya göre, kendisi hariç hiç kimse İsrail halkının Tevrat'a karşı hürmetkâr duruşlarıyla, Tanrı'nın Musa aracılığıyla en fazla uyardığı günahı, yani puta tapmayı işlediklerini fark etmemişti. Her yerdeki Yahudiler altın putlara değilse de kâğıt ve mürekkepten putlara tapıyorlardı.

Bento, küçük bir botun yan kanala girişini seyrederken birisinin kendisine doğru koştuğunu duydu. Başını kaldırıp bakınca tombul ve kafası biraz yavaş çalışsa da vefalı bir sınıf arkadaşı ve ömürlük dostu olan, fırıncının oğlu Manny'yi gördü. Bento refleks olarak gülümseyip arkadaşını selamlamak için durdu. Ama Manny yürüyüşünü bozmadan ve onu tanıdığına dair bir

işaret göstermeden hızla yanından ve köprünün üstünden geçti, babasının fırınına doğru yürüdü.

Bento ürperdi. Demek *herem* gerçektir! Gerçek olduğunu biliyordu elbet: Haham Mortera'nın bakışı, boş sokaklar, Rebekah'nın yanağını hâlâ yakan tokadı bunu ona söylüyordu. Ama bu gerçeğin kafasına dank etmesini sağlayan şey Manny'nin başını çevirmesi olmuştu. Yutkunup düşündü. *Böylesi daha iyi – beni kendi başıma asla yapmayacağım bir şeye zorluyorlar. Ben skandal istemiyorum, ama onlar böyle istediğine göre önümde açılan yola memnuniyetle giriyorum.*

Ben artık Yahudi değilim, diye mırıldanıp bu sözlerin kulağa nasıl geldiğini dinledi. Tekrarladı. *Ben artık Yahudi değilim. Ben artık Yahudi değilim. Ben artık Yahudi değilim.* Ürperdi. Hayat soğuk ve kalpsizdi. Ama hayat babası ve üvey annesi öldüğünden beri soğuk geliyordu. Bugün itibarıyla artık Yahudi değildi. Belki artık, aforoz edilmiş bir Yahudi olarak dilediği gibi düşünüp yazabilirdi ve Yahudi olmayanlarla fikir alışverişinde bulunabilirdi.

Bento birkaç ay önce dürüstlük ve sevgiyle kutsanmış bir hayat yaşayacağına dair sessizce yemin etmişti. Şimdi Yahudi olmayan biri olarak daha huzurlu yaşayabilirdi. Yahudiler her zaman Musa peygambere ilişkin belgeler yerine mantık yoluyla ulaşılan gerçek görüşlerin ve gerçek hayat planlarının kutsallık yolunda bir yeri olmadığına inanırdı. Mantığa karşı gelmek Bento'ya göre çok saçmaydı, artık Yahudi olmadığına göre mantığa dayalı bir hayat yaşayabilir miydi?

Bento köprüden inerken birden aklına bir şey geldi, *ben neyim?* *Yahudi değilsem neyim ben?* Her zaman taşıdığı not defterini almak için cebine uzandı – ilk görüşmelerinde van den Enden'in onu yazarken gördüğü defter buydu. Sağdaki küçük caddeye dönüp kanalın kenarına oturdu, son iki yıldır yazdığı gözlemlerinin arasında bir cevap bulmaya çalıştı. Kararlılığını güçlendiren yorumları yeniden okumak için durdu.

Benim yapımı hiç kabul etmeyen insanların arasındaysam, kendimi büyük ölçüde değiştirmeden onlara uyum sağlayamam.

Cahillerin arasında yaşayan özgür bir adam, onların iyiliklerinden olabildiğince kaçınmaya çalışır.

Özgür bir adam dürüst hareket eder, aldatmaz.

Yalnızca özgür insanlar birbiri için gerçekten faydalıdır ve gerçek arkadaşlıklar kurabilirler.

Bir insanın gelişimini sağlayacak şekilde nasıl yaşayacağına karar vermek için mantığını kullanması doğanın en yüksek yetkisiyle kesinlikle uygundur.

Bento not defterini kapatıp ayağa kalktı, eşyalarını almak için boş sokaklardan evine geri döndü. Birden arkasından acılı bir ses duydu: “Baruch Spinoza. Baruch Spinoza.”

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

BERLİN – 1922

Baharın ilk gününde Berlin, Alfred'in 1919 kışında kısa bir süre burada kaldığında hatırladığı gibiydi. Granit gökyüzünün, dondurucu rüzgârlar ve yere hiç ulaşmıyor gibi görünen kesintisiz, hafif yağmurun altında asık suratlı dükkân sahipleri birkaç kat giysiye sarınmış halde, soğuk dükkânlarında oturuyorlardı. Unter den Linden boştu, ama her köşe başında askerler bekliyordu. Berlin tehlikeliydi: Şiddetli politik gösteriler, hem Komünistlerin hem de Sosyal Demokratların suikasta uğraması gündelik olaylardı.

Dört yıl önceki son görüşmelerinin sonunda Friedrich'in "Charité Hastanesi, Berlin" diye yazıp verdiği notu Alfred yırtıp atmış, ama birkaç dakika sonra geri gelip parçaları toplamıştı. Alfred bir nöbetçiye yaklaşıp hastanenin yerini sordu. Asker, Alfred'i baştan ayağa süzüp hırladı, "Oyun?"

Alfred şaşırdı, "Ne?"

"Kime oy verdin?"

"Oh," dedi Alfred biraz dikleşerek. "Gelecekte kime oy vereceğimi söyleyeyim: Adolf Hitler ve Yahudi-Bolşevik karşıtı platform NSDAP'a vereceğim."

“Ben Hitler’i filan tanımıyorum,” diye cevap verdi asker. “NSDAP’ı da hiç duymadım. Charité, öyle mi? Görmemen mümkün değil, Berlin’in en büyük hastanesidir.” Soldaki caddeyi işaret etti. “Şu caddeden aşağıya in, düz git.”

“Teşekkür ederim. Ve bayım, Hitler adını unutmayın. Yakında Adolf Hitler’e oy vereceksiniz.”

Kabul binasındaki görevli, Friedrich Pfister’in adını hemen tanıdı. “Ah, evet, Herr Doktor Pfister sinir ve akıl hastalıkları bölümünün ayaktan tedavi kısmında konsültan olarak çalışıyor. Sağdaki koridordan aşağı inin, kapıdan çıkın, tam karşıdaki binaya girin.”

Karşıdaki binanın kabul alanı, üzerlerinde hâlâ asker parkaları bulunan genç ve orta yaşlı erkeklerle o kadar kalabalıktı ki Alfred’in kendine yol açıp kayıt masasına ulaşması on beş dakika sürdü. Kibarca gülümseyip, “Lütfen, lütfen, ben Doktor Pfister’in yakın arkadaşım, beni görmek isteyeceğine eminim,” diyerek bezgin kayıt memurunun dikkatini çekmeyi başardı sonunda.

Kadın doğruca onun gözlerinin içine baktı. Alfred, yakışıklı bir genç adamdı. “Adınız?”

“Alfred Rosenberg.”

“Seansını bitirir bitirmez burada olduğunuzu söyleyeceğim.” Yirmi dakika sonra kadın Alfred’e sıcak bir gülümsemeyle bakıp kendisini takip etmesini istedi. Onu geniş bir ofise götürdü. Başında aynalı bir bant, üstünde ise cepleri fener, kalem, oftalmoskop, tahta dil çubukları ve steteskopla dolu bir önlük bulunan Friedrich onu bekliyordu.

“Alfred, bu ne sürpriz! Ne güzel bir sürpriz. Seni bir daha göreceğimi hiç sanmıyordum. Nasılsın? Estonya’da karşılaştığımızdan beri neler oldu? Seni Berlin’e ne getirdi? Yoksa burada mı yaşıyorsun? Ne kadar telaşlı olduğumu görüyorsun, cevabını

dinlemeye bile vaktim olmadığı halde sana aptalca sorular soruyorum. Klinik her zamanki gibi dolu, ama yedi buçukta işim bitiyor – o zaman boş musun?”

“Tamamen boşum. Ben, şey, Berlin’den geçiyordum. Bu fırsatı değerlendirip seni görebilirim diye düşündüm,” dedi Alfred. Ama sonra sessizce kendi kendine çıkıştı, *neden burada olmanın gerçek nedenini söylemiyorsun?*

“Güzel, güzel. Birlikte yemek yiyip konuşalım. Çok hoşuma gider.”

“Benim de.”

“Yedide kayıt masasında buluşalım.”

Alfred öğleden sonrayı şehirde dolaşarak, zevksiz Berlin sokaklarını Paris’in göz kamaştırıcı bulvarlarıyla kıyaslayarak geçirdi. Soğuk çok artınca ısıtılmayan müzelerin en sıcak odalarında oyalandı. Yedide hastanenin neredeyse boşalmış bekleme odasına geri döndü. Friedrich tam yedi buçukta geldi. Alfred’i doktorların yemek salonuna götürdü. Burası penceresiz, lahana turşusu kokan, garsonların beyaz önlüklü müşterilerine hizmet etmek için koşturduğu büyük bir odaydı. “Görüyorsun ya Alfred, burası da Almanya’nın tamamı gibi: Bir sürü masa, bir sürü yardımcı, ama yiyecek çok az şey var.”

Hastanenin her zaman soğuk olan yemeği ince birer *bierwurst*, *leberwurst* ve köy peyniri diliminin yanı sıra haşlanmış soğuk patates, lahana turşusu ve salatalık turşusundan ibaretti. Friedrich özür diledi. “Üzgünüm, ikram edebileceğim en iyi şeyler bunlar. Umarım bugün sıcak bir şeyler yemişsindir.”

Alfred başını salladı. “Trende sosis yedim. Fena değildi.”

“Ama tatlı için umutlanabiliriz. Aşçıdan özel bir şey pişirmesini istedim – oğlu hastalarımın biri. Bu yüzden sık sık benim için tatlı yapar.” Arkasına yaslanıp derin bir nefes aldı. Yorgun

olduğu belliydi. “Sonunda biraz gevşeyip konuşabiliriz. Önce sana ağabeyini anlatayım. Eugen kısa bir süre önce yazıp senden haber alıp almadığımı sordu. Berlin’deyken sık sık görüşüyorduk, ama altı ay önce bir Belçika bankasındaki iyi bir pozisyonda işe başlamak üzere Brüksel’e taşındı. Hâlâ nekahet döneminde.”

“Ah, yapma,” diye inledi Alfred.

“Ne oldu? Nekahet iyi haber.”

“Evet, tabii. Ben Brüksel için öyle dedim. Keşke bilseydim. Orada bir gün geçirdim.”

“Ama nereden bilebilirdin? Bütün Almanya yer değiştirdi. Eugen mektubunda senin nerede olduğun konusunda hiçbir fikri olmadığını söylüyordu. Reval’daki görüşmemize dayanarak ona sadece Almanya’ya gitmeyi umut ettiğini söyleyebildim. Eğer istersen ikinize aracılık edebilir ve birbirinize adreslerinizi verebilirim.”

“Evet, ona yazmayı çok isterim.”

“Yemekten sonra onun adresini getiririm – adresi odamda. Ama sen Brüksel’de ne yapıyordun?”

“Uzun uzun mu anlatayım, kısaca mı?”

“Uzun uzun anlat. Bol bol zamanım var.”

“Ama yorgun olmalısın. Bütün gün insanları dinlemedin mi? Sabah işe kaçta başladın?”

“Yediden beri çalışıyorum. Ama hastalarla konuşmak seninle konuşmak gibi değil. Sen ve Eugen, Estonya’daki hayatımdan yadigârsınız bana. Ben tek çocuktum ve senin de hatırlayabileceğin gibi babam son görüşmemizden kısa bir süre önce ölmüştü. Annem iki yıl önce öldü. Geçmiş benim için çok değerli – belki mantıksız denecek kadar. Ve son görüşmemizde kötü bir şekilde ayrıldığımız için çok üzgünüm – hepsi benim düşüncesizliğim yüzünden oldu. Bu yüzden uzun uzun anlat lütfen.”

Alfred hayatının son üç yılını memnuniyetle anlatmaya başladı. Hayır, memnuniyetten öte bir şeyler vardı: konuşurken kemiklerine bir sıcaklık yayılıyordu, hayatını gerçekten dinlemek isteyen biriyle paylaşmanın verdiği bir sıcaklık. Berlin'e giden son trenle Reval'den kaçışını, büyükbaş taşıyan kamyonla Münih'e gidişini, Dietrich Eckart'la tesadüfen tanışmasını, gazete editörü olarak işini, NSDAP'a katılmasını, Hitler'le olan tutkulu ilişkisinden bahsetti. Büyük başarılarını –*Yahudilerin İzi*'ni yazmasını ve geçen yıl *Siyon Liderlerinin Protokolleri*'ni yayınlamasını– anlattı.

Friedrich'in dikkatini *Siyon Liderlerinin Protokolleri* çekti. Friedrich bu belgeyi yalnızca birkaç hafta önce Berlin Psikanaliz Derneği'nde, ünlü bir tarihçinin insanın ebedi günah keçisi arayışı konulu sunumu sırasında duymuştu. *Siyon Liderlerinin Protokolleri*'nin 1897'de Basel'de düzenlenen Birinci Siyonist Kongresi'nde yapılan konuşmaların özeti olduğunu öğrenmişti. Bu kongrede Hristiyan kurumlarının altını oymaya, Rus Devrimi'ni başlatmaya ve Yahudilerin dünyaya hükmetmesinin yolunu açmaya yönelik uluslararası Yahudi komplosu açıklanmıştı. Psikanaliz konferansındaki konuşmacı, bazı büyük bilimsel kurumların *Siyon Protokolleri*'nin uydurma olduğunu ikna edici bir şekilde göstermiş olmasına rağmen *Protokoller*'in kısa bir süre önce ahlaksız bir Münih gazetesi tarafından yeniden basıldığını söylemişti. *Alfred Protokoller'in uydurma olduğunu biliyor mudur*, diye merak etti Friedrich. *Bilse yine de basar mıydı?* Ama bu konuda bir şey söylemedi. Son üç yıldır süren yoğun kişisel psikanalizinde nasıl dinlemesi gerektiğini ve ayrıca konuşmadan önce düşünmeyi öğrenmişti.

“Eckart'ın sağlığı iyi değil,” diye devam etti Alfred, hırslarına dönerek. “Buna üzülüyorum, çünkü o harika bir akıl hocası, ama onun yaklaşan emekliliğinin benim Nationalsozialistische Parti'nin gazetesi *Völkischer Beobachter*'de yazı işleri müdürü ol-

mamın yolunu açacağını da biliyorum. Hitler benim en iyi aday olduğumu söyledi. Gazete güçlü bir şekilde geliyor ve yakında günlük olarak çıkacak. Ama editörlük pozisyonumun, Hitler'le olan yakınlığımla birleşince sonunda partide önemli bir rol oynamamı sağlayacağını umuyorum."

Alfred büyük bir sırrını vererek konuşmasını bitirdi: "Şimdilerde gerçekten önemli bir kitap tasarısı var aklımda, adını da *Yirminci Yüzyılın Miti* koyacağım. Umarım bu kitap Batı medeniyeti üzerindeki Yahudi tehdidinin büyüklüğünü bütün düşünen insanların fark etmesini sağlayacak. Kitabı yazmak yıllar sürecek, ama sonunda Houston Stewart Chamberlain'in harika çalışması *On Dokuzuncu Yüzyılın Temelleri*'nin vârisi olacağını umuyorum. İşte, 1923'e kadar olan hikâyem böyle."

"Alfred bu kadar kısa sürede başardığın şeyler beni çok etkiledi. Ama daha bitirmedin. Şimdiki zamana kadar gelelim. Brüksel'de ne oldu?"

"Ah, evet. Sorduğun şey hariç her şeyi anlattım!" Alfred Paris, Belçika ve Hollanda gezilerini ayrıntılarıyla anlattı. Ama anlayamadığı bir nedenle Rijnsburg'daki Spinoza Müzesi ziyaretini atladı.

"Ne kadar dolu dolu üç yıl geçirmişsin Alfred! Başarılarınla gurur duyuyor olmalısın. Bana böyle güvendiğin için onur duydum. Bunları, özellikle de büyük amaçlarını kimseye anlatmadığını hissediyorum. Doğru mu?"

"Doğru. Haklısın. Seninle son konuşmamızdan beri kimseyle şahsi bir konuda konuşmadım. Sende açılmam için beni cesaretlendiren bir şey var Friedrich." Alfred, Friedrich'e kişiliğinde değiştirmek istediği bazı temel şeyler olduğunu söylemeye çok yaklaşmıştı ki aşçı büyük birer porsiyon sıcak Linz turtası ile geldi.

"Siz ve konuğunuz için yeni pişti, Doktor Pfister."

“Ne kadar nazıksınız, Herr Steiner. Peki oğlunuz Hans? Bu hafta nasıldı?”

“Gün içinde daha iyi, ama kâbusları hâlâ korkunç. Hemen her gece çılgılık attığını duyuyorum. Onun kâbusları benim kâbuslarım haline geldi.”

“Onun durumunda kâbuslar normal. Sabırlı olun – yavaş yavaş kaybolacaklar, Herr Steiner. Her zaman kaybolurlar.”

“Oğlunun nesi var?” diye sordu Alfred, aşçı gittikten sonra.

“Seninle özel olarak bir hastam hakkında konuşamam Alfred – bu doktorların gizlilik kuralıdır. Ama şunu söyleyebilirim: Bekleme odasında gördüğün kalabalığı hatırlıyor musun? Hepsi, her biri aynı şeyden mustarip: savaş bunalımı. Hepsi çok acı çekiyor: Huzursuzlar, dikkatlerini toplayamıyorlar, korkunç kaygı ve depresyon nöbetleri geçiriyorlar. Travmalarını durmadan yeniden yaşıyorlar. Gün içinde akıllarına korkunç görüntüler geliyor. Geceleri kâbuslarında arkadaşlarının paramparça olduğunu ve ölümün yaklaştığını görüyorlar. Ölümden kaçtıkları için şanslı olduklarını hissetseler de hepsi hayatta kalmanın suçluluğunu yaşıyor – bir sürü insan ölürken onların hayatta kalmasının verdiği suçluluk duygusu bu. Ölen arkadaşlarını kurtarmak için neler yapabileceklerini, onların yerine nasıl ölebileceklerini düşünüyorlar. Çoğu gurur duymak yerine korkak olduğunu düşünüyor. Bu çok büyük bir problem Alfred. Bütün bir Alman erkekleri kuşağından bahsediyorum. Ve kuşkusuz buna ek olarak bir de ailelerin yası var. Savaşta üç milyon kişi kaybettik ve Almanya’daki her aile bir baba ya da evlat kaybetti.”

* İlk olarak 1915’te İngiliz tıp dergisi *The Lancet*’ta *shell shock* ismiyle tanımlanan; Birinci Dünya Savaşı’nda özellikle cephede savaşmış askerlerde görülen; titreme, kulak çınlaması, baş dönmesi gibi fiziksel belirtilerin yanı sıra konsantrasyon bozukluğu ve uyku sorunları gibi şikâyetlerle kendini gösteren bir tür psikolojik rahatsızlık. (yay. n.)

“Ve bütün bu acıları anlamsız hale getiren şeytani Versay Anlaşması trajedisiyle birlikte her şey daha da kötü oldu.”

Friedrich, Alfred’in konuşmayı nasıl ustalıkla siyasetin kendi bildiği kısmına getirdiğini fark etti, ama bir şey söylemedi. “Bu ilginç bir yorum Alfred. Buna cevap vermek için Paris ve Londra’daki askerî hastanelerin bekleme odalarında neler olduğunu bilmemiz gerekiyor. Sen bu durumu gazeten için araştırabilecek harika bir pozisyonda olabilirsin ve açıkçası bu konuda yazmanı çok isterim. Her türlü reklama ihtiyacımız var. Almanya’nın bu işi daha ciddiye alması gerekiyor. Daha fazla kaynağa ihtiyacımız var.”

“Sana söz veriyorum. Geri döner dönmez bu konuda bir haber yapacağım.”

İkisi de turtallarının son kırıntılarını bitirince Alfred, Friedrich’e döndü. “Eğitimi bitirdin mi artık?”

“Evet, resmî eğitimimin büyük bir kısmı bitti. Ama psikiyatri garip bir alan çünkü tıbbın başka alanları gibi eğitimin asla bitmiyor. Bir doktorun en önemli aracı kendisidir ve kendini anlama işinin sonu yok. Ben hâlâ öğrenmeye devam ediyorum. Bende gördüğün, kendimi daha iyi anlamama yardım edebilecek bir şey görürsen lütfen bana söylemekten çekinme.”

“Bu mümkün değil. Ben ne görebilirim ki? Sana ne söyleyebilirim ki?”

“Fark ettiğin herhangi bir şey olabilir. Belki sana garip bir şekilde baktığımı fark edersin veya sözünü kestiğimi ya da yersiz bir sözcük kullandığımı. Belki seni yanlış anlarım veya uygun olmayan ya da rahatsız edici bir soru sorarım... herhangi bir şey. Gerçekten söylüyorum, Alfred. Duymak istiyorum.”

Alfred ne diyeceğini bilmiyordu, neredeyse dengesi bozulmuştu. İşte yine aynı şey olmuştu. Bir kez daha Friedrich’in ga-

rip dünyasına girmişti. Konuşmanın kurallarının tamamen farklı olduğu, başka hiçbir yerde girmediği bir dünyaydı bu.

“Ee,” diye devam etti Friedrich, “Amsterdam’da bulunduğunu ve Münih’e geri dönmek zorunda olduğunu söyledin. Ama Berlin pek yolunun üstü sayılmaz.”

Alfred, elini paltosunun cebine atıp Spinoza’nın *Teolojik-Politik İnceleme*’sini çıkardı. “Uzun tren yolculuğu bunu okumak için mükemmel bir ortamdı,” dedi kitabı kaldırarak. “Trende bitirdim. Bana tavsiye etmekte çok haklıydın.”

“Çok etkilendim, Alfred. Sen kararlı bir âlimsin. Etrafta senin gibilerden fazla yok. Profesyonel filozoflar hariç, çok az insan üniversite günlerinden sonra Spinoza’yı okur. Mesleğindeki gelişmeleri ve Avrupa’daki bütün o sarsıcı olayları düşününce Bento’yu unutup gittiğini sanırdım. Kitap hakkında ne düşündüğünü söyler misin?”

“Akıllı başında, cesur, zeki. Yahudiliğin ve Hristiyanlığın –ya da arkadaşım Hitler’in dediği gibi ‘bütün dinî dümenlerin’– yıkıcı bir eleştirisi. Ama Spinoza’nın siyasal görüşlerini sorguluyorum. Demokrasiyi ve bireysel özgürlüğü desteklemesinin saflık olduğuna kuşku yok. Bu fikirlerin bugün Almanya’yı nereye getirdiğine bakmak yeterli. Neredeyse Amerikan sistemini savunuyor gibi görünüyor, ama biz hepimiz Amerika’nın nereye gittiğini biliyoruz – kırma, melez bir ülkenin felaketine gidiyor.”

Alfred durakladı. Yedikleri bu turta böyle kıtlık zamanları için tam bir lükstü.

“Bana biraz *Etika*’yı anlatır mısın?” diye devam etti. “Goethe’ye büyük bir huzur ve vizyon kazandıran, bir yıl boyunca cebinde taşıdığı kitaptı o. Rehberim olmayı teklif ettiğini, onu okumama yardım edebileceğini söylediğini hatırlıyor musun?”

“Hatırlıyorum, teklifim hâlâ geçerli. Umarım bunu başarırım, çünkü kafamın içi mesleğimle ilgili büyük ve küçük fikirlerle dolu. Son görüşmemizden bu yana Spinoza’yı düşünmedim. Nereden başlasam?” Friedrich gözlerini kapadı. “Üniversite günlerime geri dönüyorum ve felsefe profesörümün derslerini dinliyorum. Spinoza’nın entelektüel tarihte çok büyük bir figür olduğunu söylediğini hatırlıyorum. Yahudiler tarafından aforoz edilen, kitapları Hristiyanlar tarafından yasaklanan ve dünyayı değiştiren yalnız bir adam olduğunu söylediğini hatırlıyorum. Profesör, Spinoza’nın modern çağı getirdiğini, doğal bilimlerin yükselişinin ve aydınlanmanın onunla birlikte başladığını iddia ediyordu. Bazıları Spinoza’nın herhangi bir dini bağlantısı olmadan açıkça yaşayan ilk Batılı olduğunu düşünüyor. Babanın herkesin içinde kiliseyi nasıl aşağıladığını hatırlıyorum. Eugen, babanın Paskalya ve Noel’de bile kiliseye ayak basmadığını söylüyordu. Doğru mu?”

Alfred’in gözlerine baktı. Alfred başını salladı. “Doğru.”

“Yani bazı açılardan baban Spinoza’ya borçlu. Spinoza’dan önce dine böyle açık bir muhalefet düşünülemezdi. Ve sen onun Amerika’da demokrasinin yükselişindeki rolünü fark edecek kadar dikkatlisin. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, İngiliz filozof John Locke’tan ilham almıştır, o da Spinoza’dan. Başka ne var? Ah, felsefe hocamın Spinoza’nın içkinliğe bağlılığı bilhassa vurguladığını söylediğini hatırlıyorum. Bununla ne demek istediğimi anlıyor musun?”

Alfred ellerini sorarcasına çevirirken tereddütlü görünüyordu.

“Aşkın’ oluşun aksi. Her şeyin sadece bu dünyevi varoluştan ibaret olduğu, doğa kanunlarının her şeyi yönettiği ve Tanrı’nın doğaya tamamıyla eş değer olduğu fikrini ifade eder bu. Spinoza’nın öteki dünyayı inkârı sonraki felsefe için çok büyük önem taşıyordu çünkü bu, bütün etiğin, bütün hayat ve davranış kurallarının *bu*

dünyayla ve *bu* varoluşla başlaması gerektiği anlamına geliyordu.” Friedrich durdu. “Aklıma gelenler bunlar. Ah evet, son bir şey daha. Profesörüm, Spinoza’nın dünyaya gelmiş en zeki adam olduğunu iddia ediyordu.”

“Bu iddiayı anlayabiliyorum. Kabul etsen de etmesen de Spinoza’nın çok zeki olduğu açık. Goethe ve Hegel’in ve bütün büyük düşünürlerimizin bu iddiayı kabul ettiğine eminim.”

Ama bu düşünceler nasıl olur da bir Yahudiden çıkabilir, diye eklemeye kalktı Alfred, ama sonra kendini tuttu. Belki de iki adam da son görüşmelerinde gerilimi tırmandıran konudan uzak durmaya özen gösteriyordu.

“Peki, Alfred, *Etika* kitabın duruyor mu?”

Aşçı masaya gelip çay servisi yaptı.

“Seni alıkoyuyor muyuz?” diye sordu Friedrich etrafına bakıp sadece Alfred’le ikisinin kaldığını görünce.

“Hayır, hayır Doktor Pfister. Yapacak çok işim var. Daha saatlerce buradayım.”

Aşçı gittikten sonra Alfred, “*Etika* hâlâ duruyor, ama sene-lerdir kapağını açmadım,” dedi.

Friedrich çayına üfleyip bir yudum aldıktan sonra tekrar Alfred’e döndü. “Sanırım şimdi onu okumanın tam zamanı. Okuması zordur. Ben onun için bir yıl boyunca ders aldım ve bazen dersin bir saati tek bir sayfanın tartışılmasına giderdi. Yavaş ilerlemeni tavsiye ederim. Anlatılamayacak kadar zengin ve felsefenin neredeyse bütün önemli noktalarına dokunuyor – erdem, özgürlük ve determinizm, Tanrı’nın doğası, iyi ve kötü, kişisel kimlik, zihin-beden ilişkisi. Belki sadece Platon’un *Devlet*’i bu kadar geniş bir kapsama sahiptir.”

Friedrich bir kez daha etrafına, boş restorana baktı. “Herr Steiner’in kibar itirazlarına rağmen korkarım onu geciktiriyoruz.

Hadi, benim odama gidelim. Spinoza notlarını karıştırıp hafızamı biraz daha yoklayabilirim. Hem sana Eugen'in adresini veririm.”

Friedrich'in doktorların yatakhanesindeki odası sadeydi. İçeride yalnızca kitaplık, masa, sandalye ve güzelce yapılmış bir yatak vardı. Alfred'e oturması için sandalyeyi gösteren Friedrich ona gözden geçirmesi için *Etika*'nın bir kopyasını verdi, kendisi de yatağa oturup eski notlardan oluşan dosyasını karıştırmaya başladı. On dakika sonra söze girdi.

“Önce bir iki genel yorumda bulunayım. Birincisi –ama en önemlisi– geometrik tarz cesaretini kırmayın. Hiçbir okurun bunu sevimli bulduğunu sanmıyorum. Kesin tanımlar, aksiyomlar, önermeler, kanıtlar ve sonuçlarla Öklit'e benziyor. Okuması son derece zor ve kimse onun neden böyle bir tarz seçtiğini bilmiyor. Anlaşılmaz görüldüğü için okumaya çalışmaktan vazgeçtiğini söylediğini hatırlıyorum, ama okumaya devam etmende ısrar ediyorum. Profesörüm, Spinoza'nın bu şekilde düşündüğünden şüpheliydi, ama bunu üst düzey pedagojik bir araç olarak gördüğünü söylüyordu. Belki de hiçbir şeyin rastlantı olmadığı, doğadaki her şeyin sistemli, anlaşılır olduğu ve aynen böyle olması için diğer nedenler tarafından gerekli kılındığı şeklindeki temel fikrini sunmasının doğal yolu bu gibi görünüyordu. Belki de kendisini tamamen görünmez kılmak, vardığı sonuçların tumturaklı konuşmalara veya yetkililere başvurmadan ya da Yahudi geçmişine dayanarak peşin hüküm verilmeden, mantık çerçevesinde savunulmasına izin vermek için mantığın hüküm sürmesini istiyordu. Çalışmasının matematiksel bir metnin değerlendirildiği gibi değerlendirilmesini istiyordu – yani yönteminin katıksız mantığıyla.”

Friedrich kitabı Alfred'in elinden alıp sayfaları çevirdi. “Beş bölüme ayrılıyor,” dedi. “*Tanrı Üzerine, Zihnın Doğası ve Kökeni Üzerine, Duyguların Doğası ve Kökeni Üzerine, İnsanın Esareti*

Üzerine, İnsanın Özgürlüğü Üzerine. Benim ilgimi en çok dördüncü bölüm çekmişti çünkü benim alanımla en çok ilgili olan kısım oydu. Az önce seninle son görüşmemizden beri onu düşünmediğimi söyledim ama konuştuğça fark ediyorum ki bu doğru değil. Okurken, psikiyatri derslerini dinlerken veya hastalarla konuşurken sık sık Spinoza'nın psikiyatri alanındaki takdir edilmemiş etkisini düşünüyorum. Beşinci bölüm de benim çalışma alanımla ilgili. Senin de ilgini çekecektir. Burası tahminimce Goethe'ye en çok faydası dokunan bölüm olmuştur.

“İlk iki bölümle ilgili birkaç şey söyleyecek olursam...” dedi Friedrich saatine bakarak. “Bunlar benim için en zor ve anlaşılması en güç kısımlardı. Her kavramı anlamadım zaten. En önemli nokta, evrendeki her şeyin Tanrı ya da doğa biçiminde tek bir ebedî özü olduğu. Ve Spinoza'nın bu iki terimi birbirinin yerine kullandığını unutma.”

“Tanrı’ sözcüğü her sayfada geçiyor mu?” diye sordu Alfred. “Onun Tanrı’ya inanmadığını sanıyordum.”

“Bu konuda ihtilaf var. Pek çok kişi ona panteist diyor. Profesörüm ona hilekâr ateist diyordu. ‘Tanrı’ sözcüğünü tekrar tekrar kullanarak on yedinci yüzyıl okurunun okumaya devam etmesini sağlamaya çalışıyordu. Ve hem kitaplarının hem de kendisinin alevlere atılmasını engellemeye çalışıyordu. ‘Tanrı’ sözcüğünü geleneksel anlamda kullanmadığı kesin. İnsanların Tanrı’nın suretinde yaratıldığını iddia eden kişilerin saflığına veryansın ediyordu. Bir yerlerde, üçgenler düşünebilse Tanrı’yı üçgen olarak hayal edeceklerini söylüyordu sanırım. Tanrı’nın bütün insan benzeri özellikleri sadece batıl inanışlı icatlar. Spinoza’ya göre doğa ve Tanrı eş anlamlı; Spinoza’nın Tanrı’yı doğallaştırdığını söyleyebilirsin.”

“Şimdiye kadar etikle ilgili bir şey duymadım.”

“Dördüncü ya da beşinci kısma kadar beklemelisin. Önce, refahımızın önünde duran engellerle dolu deterministik bir dünyada yaşadığımızı gösteriyor. Meydana gelen her şey, değişmez doğa kanunlarının bir sonucudur. Biz de doğanın bir parçasıyız, bu deterministik kanunlara bağlıyız. Dahası doğa sınırsız şekilde karmaşıktır. Onun ifadesiyle doğanın sınırsız sayıda sıfatı veya tavrı vardır ve insanlar bunlardan sadece ikisini, düşünce ve materyal özü anlayabilirler.”

Alfred *Etika* konusunda bir iki soru daha sordu, ama Friedrich onun sadece sohbeti uzatmaya çabaladığını fark etti. Zamanlamaya dikkat ederek gözlemini dile getirdi: “Alfred, Spinoza’yı hatırlayıp seninle konuşmam harika. Ama bir şey atlamadığımdan emin olmak istiyorum. Terapist olarak aklımdan geçen sezgilere dikkat etmeyi öğrendim ve seninle ilgili bir şey seziyorum.”

Alfred kaşlarını kaldırıp merakla bekledi.

“Benimle Spinoza hakkında konuşmak için değil de başka bir şey konuşmak için geldiğini seziyorum.”

Ona gerçeği söyle, dedi Alfred kendi kendine. Gerginliğini anlat. Uykusuzluğunu. Sevilmemeyi. Hep bir yabancı olmayı, bir şeyin parçası olmak yerine ayrı olmayı anlat. Ama o bunları söylemek yerine, “Yok, seni görmek harikaydı,” dedi. “Neler yaptığını bilmek, Spinoza’yı daha fazla öğrenmek... Hem insan bir Spinoza hocasına ne sıklıkta rastlayabilir ki? Üstelik gazetem için harika bir hikâyem oldu. Bana okumam için savaş bunalımıyla ilgili tıbbi bilgiler de verebilersen Münih’e dönerken trende haberi yazabilirim. Gelecek haftanın baskısında çıkar. Sana gönderirim.”

Friedrich masasına gidip birkaç dergi karıştırdı. “*Sinir Hastalıkları Dergisi*’nde iyi bir yazı var. Bu sayıyı al, işin bitince bana gönderirsin. Ve işte Eugen’in adresi.”

Friedrich yavaşça, hatta biraz gönülsüzce kalkarken Friedrich bir kez daha denemeye karar verdi. Bu kendi analistinden öğrendiği bir yöntemdi; kendi hastalarıyla da sık sık kullanıyordu ve nadiren başarısız oluyordu.

“Bir dakika daha kal, Alfred. Son bir sorum var. Bir şey hayal etmeni istiyorum. Gözlerini kapa ve şimdi gittiğini hayal et. Konuşmamızdan uzaklaştığını ve Münih’e giden trende olduğunu hayal et. Orada olduğunda bana haber ver.”

Alfred gözlerini kapadı. Kısa süre sonra hazırды.

“Şimdi, yapmanı istediğim şey şu. Bu geceki konuşmamızı düşün ve kendine şu soruları sor: *Friedrich’le yaptığım konuşmada pişman olduğum bir şey var mı? Gündeme gelmeyen önemli konular var mıydı?*”

Alfred gözlerini açmadı, uzun bir sessizlikten sonra yavaşça başını salladı. “Şey, bir şey var...”

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

27 Temmuz 1656

Bento, adını duyunca döndü ve üstü başı perişan, gözü yaşlı Franco'yu gördü. Franco hemen yere diz çöküp alını kaldırma değene kadar eğildi.

“Franco? Burada ne arıyorsun? Hem yerde ne yapıyorsun öyle?”

“Seni uyarmak, senden af dilemek için seni görmek zorundayım. Lütfen beni bağışla. Lütfen açıklamama izin ver.”

“Franco, ayağa kalk. Benimle konuşman güvenli değil. Evime gidiyorum. Beni uzaktan takip et, kapıyı bile çalmadan içeri gir. Ama dikkatli ol ki seni hiç kimse görmesin.”

Birkaç dakika sonra Franco, Bento'nun çalışma odasında titrek bir sesle konuşmaya devam ediyordu. “Sinagogdan yeni çıktım. Hahamlar sana lanet okudu. Kötüler –hepsi çok kötüler. Her şeyi anladım, çünkü Portekizce'ye tercüme ettiler– bu kadar kötü olabileceklerini hiç düşünmezdim. Kimsenin seninle konuşmamasını, hatta sana bakmamasını emrettiler...”

“Bu yüzden benimle görünmenin güvenli olmadığını söyledim.”

“Biliyor musun? Nasıl bilebilirsin? Ben daha sinagogdan yeni çıktım. Ayinden hemen sonra çıktım.”

“Böyle olacağını biliyordum. Bu kaçınılmazdı.”

“Ama sen iyi bir insansın. Bana yardım teklif ettin. Bana yardım ettin. Bir de sana yaptıklarına bak. Her şey benim hatam.” Franco tekrar dizlerinin üstüne çöküp Bento’nun elini tuttu, alnına bastırdı. “Bu bir çarmıha germe olayı ve ben de Yahuda’yım. Sana ihanet ettim.”

Bento elini çekip bir an için Franco’nun başına koydu. “Lütfen ayağa kalk. Sana söylemem gereken şeyler var. Her şeyden önce bunun *senin hatan olmadığı* bilmelisin. Onlar sadece bahane arıyordu.”

“Hayır, senin bilmediğin şeyler var. Zamanı geldi artık: İtiraf ediyorum. Jacob ve ben sana ihanet ettik. Kurula gittik, Jacob onlara senin bize söylediğin her şeyi anlattı. Ben onu durdurmak için bir şey yapmadım. O konuşurken öylece oturup başımı salladım. Ve başımı her sallayışımla senin çarmihına bir çivi daha çaktım. Ama bunu yapmak zorundaydım. Bir seçeneğim yoktu... İnan bana, başka seçeneğim yoktu.”

“Her zaman seçenekler vardır, Franco.”

“Bu kulağa hoş geliyor, ama doğru değil. Gerçek hayat bundan daha karmaşık.”

İrkilen Bento, Franco’ya baktı. Bu artık farklı bir Franco’ydu. “Neden doğru değil?”

“Ya iki seçenekle karşı karşıyaysan ve ikisi de ölümcülse?”

“Ölümcül mü?”

Francó, gözlerini Bento’nun bakışlarından kaçırdı. “Duarte Rodriguez adı sana bir şey hatırlatıyor mu?”

Bento başını salladı. “Ailemi soymaya çalışan adam. Benden nefret etmek için hahamın onayına ihtiyacı olmayan biri.”

“O benim amcam.”

“Ah.” Bento gözlerini kapattı, birden her şeyi anlamış gibi yavaşça başını salladı.

“Amcam bana iki seçenek verdi,” diye devam etti Franco. “Sana ihanet etmeyi kabul edersem beni Portekiz’den kaçıra-

caktı ve sonra pazarlığın üstüme düşen kısmını yerine getirirsem annemi, kız kardeşimi ve Jacob'un annesini kurtarmak için Portekiz'e bir gemi gönderecekti. Hepsi saklanıyor ve Engizisyon yüzünden büyük tehlike altındalar. Ben bu teklifi reddetseydim hepsi Portekiz'de mahsur kalacaktı."

"Elbette! Aileni kurtardın. Doğru seçimi yaptın."

"Yine de bu benim utancımı yok etmiyor. Ailem güvenliğe kavuşur kavuşmaz kurula tekrar gidip seni böyle şeyler söylemen için kışkırttığımı söyleyeceğim."

"Hayır, bunu yapma Franco. Şu anda bana verebileceğin en iyi şey sessizlik olur."

"Sessizlik mi?"

"Bu benim için en iyisi, herkes için en iyisi."

"Neden en iyisi? Seni söylediğin şeyleri söylemen için kandırdık."

"Ama bu doğru değil. Ben söylediklerimi özgürce söyledim."

"Hayır, acımı hafifletmek için bana merhametli davranıyorsun. Suçluluk duygum baki. Her şey bir numaraydı, her şey planlıydı. Ben günahkârım. Seni kandırdım. Sana büyük zarar verdim."

"Franco, sen beni kandırmadın. Bana karşı tanıklık yapacağını biliyordum. Bilerek açık açık konuştum. Tanıklık etmeni *istedim*. Kandırma konusunda bir suçlu varsa o da benim."

"Sen mi?"

"Evet, senden faydalandım. En kötüsü de bunu seninle aynı kafa yapısında olabileceğimizi sezmeme rağmen yaptım."

"Doğru anlamışsın. Ama kafa yapımızın aynı olması suçluluk duygumu artırıyor. Jacob senin görüşlerini kurula tarif ederken ben sessiz kaldım, oysa avazım çıktığı kadar, 'Ben de Baruch Spinoza'yla aynı fikirdeyim,' diye bağırmalıyım. 'Onun görüşleri benim görüşlerim.'"

"Bunu yapmış olsaydın en kötüsünü yaşırdın. Amcan misilleme yapardı, ailen tehlikeye düşerdi, ben yine de aforoz edilirdim ve kurul benimle birlikte seni de aforoz ederdi."

“Baruch Spinoza...”

“Lütfen – bana Bento de. Artık bir Baruch Spinoza yok.”

“Peki, Bento. Bento Spinoza, sen gizemli birisin. Bugün olanların hiçbir mantığı yok. Bana tek bir cevap ver: Eğer bu cemaatten ayrılmak istediysen, neden kendi seçiminle çekip gitmedin? Neden kendin için böyle bir rezilliği ve faciayı kabul ettin? Neden taşınmadın? Başka bir yere gitmedin?”

“Nereye? Ben Hollandalıya benziyor muyum? Bir Yahudi öylece ortadan yok olamaz. Kardeşlerimi de düşün. Onları bırakmak ve sonra tekrar tekrar onlardan uzak durma kararına bağlı kalmak ne kadar zor olurdu. Böylesi daha iyi. Ailem için de daha iyi. Artık tekrar tekrar kardeşleriyle görüşmeme kararı almalarına gerek yok. Hahamların *heremi* hepimiz için karar vermiş oldu.”

“Kaderini başkalarına bırakmanın daha iyi olacağını söylüyorsun. Seçim yapmayıp başkalarını senin için karar vermeye zorlamak daha mı iyi? Az önce her zaman bir seçenek olduğunu söylemedin mi?”

İrkilen Bento bu farklı Franco’ya baktı yeniden. Bu düşünceli, açık sözlü Franco’da önceki görüşmelerindeki utangaç, çekingen Franco’dan eser yoktu. “Söylediklerin doğru. Böyle düşünmeye nasıl başladın?”

“Engizisyon tarafından yakılan babam bilge bir adamdı. Din değiştirmek zorunda kalmadan önce esas haham ve cemaatin danışmanıydı. Hepimiz Hristiyan olduktan sonra köylüler ciddi problemlerini konuşmak için onu ziyaret etmeye devam ettiler. Ben sık sık onun yanında oturdum. Bu sayede suçluluk, utanç, seçimler ve kederle ilgili çok şey öğrendim.”

“Sen, bilge bir hahamın oğlusun... Demek Jacob’la olan görüşmelerimizde bilgini ve gerçek görüşlerini gizledin. Ve ben Tevrat’tan bahsederken bir şey bilmiyormuş numarası yaptın.”

Franco başını öne eğip hafifçe salladı. “Yanılıcı bir rol oynadığımı kabul ediyorum. Ama Yahudi şeyleri konusunda gerçekten

cahilim. Babam bütün o bilgeliği ve bana olan sevgisi doğrultusunda benim geleneklerimize göre eğitilmemi istemedi. Hayatta kalmak istiyorsak Hıristiyan olmalıydık. Bu yüzden bilerek bana Yahudi dili veya âdetleri hakkında bir şey öğretmedi çünkü kurnaz engizisyoncular Yahudi fikirlerinin izlerini yakalama konusunda çok iyidiler.”

“Ya dinlerin çılgınlığıyla ilgili patlamaların? Onlar da mı numaraydı?”

“Asla! Evet, Jacob’un planına göre senin dilinin çözülmesi için benim büyük dinî şüphelerim varmış numarası yapmam gerekiyordu. Ama o rol çok kolaydı – hiçbir aktör daha kolay bir rol alamaz. Aslında Bento, o sözleri söylemek beni epey rahatlattı. Duygularımı hep gizlemişimdir. Bütün o Hıristiyan dogmalarını ve mucize hikâyelerini öğrendikçe, Hıristiyanlık ve Yahudi inançlarının çocuksu, doğaüstü fantezilere bağlı olduğunu giderek daha fazla fark ettim. Ama bunları babama asla açamazdım. Onu böyle yaralayamazdım. Sonra babam Tanrı’nın sözlerini içerdiğine inandığı Tevrat sayfalarını sakladığı için öldürüldü. Ve ben yine bir şey söyleyemedim. Bunları seninle dürüstçe paylaşmam kendi başına bir aldatmacaya hizmet etse de senin sözlerini duymak o kadar özgürleştiriciydi ki aldatma hissim kayboldu. Bu karmaşık bir paradoks.”

“Çok iyi anlıyorum. Konuşmamız sırasında ben de sonunda inançlarımla ilgili gerçeği söyleyebilmekten ötürü canlandığımı hissettim. Jacob’u şoke ettiğimi bilmek beni hiç vazgeçirmedi. Tam tersine – karanlık sonuçların farkında olsam da onu şoke etmekten büyük keyif aldığımı itiraf etmeliyim.”

Sessiz kaldılar. Bento’nun fırıncı Manny’nin ondan yüz çevirmesi yüzünden duyduğu acı azalmaya başlamıştı. Bu görüşme, Franco’yla yaşadığı bu dürüstçe paylaşım anı ona dokunmuş ve içini ısıtmıştı. Ama âdeti olduğu üzere duygularıyla fazla oyalanmayıp gözlemci rolüne geçerek zihnini inceledi, bilhassa içine yayılan yumuşama duygusuna dikkatini verdi. Bu duygunun gelip

geçici yapısı bile hoşluğunu engellemiyordu. Ah arkadaşlık! *Demek* insanları birbirine yapıştıran *buydu* – bu sıcaklık, yalnızlığı dağıtan zihinsel durumdu. Bu kadar çok şeyden kuşku duyduğu, bu kadar çok şeyden korktuğu için çok az şey açıkladı, dolayısıyla hayatında arkadaşlığı çok nadiren yaşamıştı.

Franco, Bento'nun toplanmış çantasına bakıp sessizliği bozdu. “Bugün mü gidiyorsun?”

Bento başıyla onayladı.

“Nereye? Ne yapacaksın? Kendine nasıl bakacaksın?”

“Engelsiz bir tefekkür hayatına doğru gittiğimi umuyorum. Geçen yıl yerel bir mercek ustası tarafından gözlükler için mercek yapma konusunda eğitim aldım. Optik enstrümanlar, teleskoplar ve mikroskoplarla çok ilgileniyorum. İhtiyaçlarım çok az. Kendime kolayca bakabilirim.”

“Amsterdam’da mı kalacaksın?”

“Bir süreliğine. Singel yakınında bir akademisi olan Franciscus van den Enden’in evinde kalacağım. Daha sonra, daha sessiz bir ortamda kendi çalışmalarımı sürdürebileceğim daha küçük bir topluluğun arasına taşınacağım.”

“Yalnız mı olacaksın? Aforoz damgasının diğerlerini senden uzakta tutacağını düşünüyorum.”

“Tam tersine, aforoz edilmiş bir Yahudi olarak Yahudi olmayanların arasında yaşamak daha kolay olacaktır. Özellikle Yahudi olmayanların arkadaşlığını isteyen din değiştirmiş biri değil de sonsuza dek aforoz edilmiş olan bir Yahudi olarak.”

“*Heremi* memnuniyetle karşılamamanın nedenlerinden biri de *buydu* herhalde?”

“Evet, bunu ve bir şeyi daha itiraf ediyorum: Düşüncelerimi yazmayı planlıyorum. Dünyanın aforoz edilmiş bir Yahudiyi okuma ihtimalinin Yahudi cemaatinin üyesi olan birinden daha fazla olduğunu düşünüyorum.”

“Bundan emin misin?”

“Bu sadece bir tahmin, ama kafa yapılarımız benzer olan birkaç meslektaşımla tanıştım. Düşüncelerimi yazmamda ısrar ediyorlar.”

“Hıristiyanlar mı?”

“Evet, ama senin bildiğin fanatik İberyalı Katoliklerden farklı türde Hıristiyanlar. Yeniden dirilme mucizesine, ayin sırasında İsa'nın kanını içmeye veya aksi düşünenleri canlı canlı yakmaya inanmıyorlar. Bunlar kendilerine *Kollegiant** diyorlar, din adamları ya da kiliseleri yok, bağımsız düşünceye sahipler.”

“Sonra onların dinine dönmeyi mi planlıyorsun?”

“Asla. Ben herhangi bir dinin müdahalesi olmadan dinî bir hayat yaşamayı planlıyorum. Bütün dinî düzenlerin –Katolik, Protestan, Müslüman, Musevi– özdeki dinî yolları görmemizi engellediğine inanıyorum. Dünyada bir gün dinin olmamasını, bütün bireylerin Tanrı'yı deneyimleyip ona hürmet etmek için kendi mantıklarını kullanacakları evrensel bir dinin var olacağı bir dünya umuyorum.”

“Yani bu Yahudiliğin bitmesini istediğin anlamına mı geliyor?”

“İnsanın kendisi adına düşünmesi hakkına müdahale eden *bütün* geleneklerin bitmesini istiyorum.”

Franco birkaç dakika sessiz kaldı. “Bento, o kadar aşırı uçtasın ki insan korkuyor. Binlerce yıl hayatta kaldıktan sonra geleneğimizin yok olacağını düşünmek nefesimi kesiyor.”

“Bir şeylere doğru oldukları için değer vermeliyiz, eski oldukları için değil. Eski dinler, bu gelenekten vazgeçersek eskiden ibadet edenlere saygısızlık yapacağımızı söyleyerek bizi kapana kısıtıyorlar. Ve eğer atalarımızdan biri şehit olmuşsa daha fazla kapana kısılıyoruz çünkü hata ve batıl inançlarla dolu olduğunu bilsek bile şehitlerin inançlarını sürdürmeyi onur meselesi haline

* 1619'da Amsterdam'da kurulan, herhangi bir resmi öğretiye ya da uygulamaya karşı duran dinî bir grup. (ç. n.)

getiriyoruz. Babanın şehit oluşunun sonucu olarak böyle bir şey hissettiğini ima etmedin mi az önce?”

“Evet, babamın uğruna öldüğü şeyi inkâr edersem babamın hayatını anlamsız hale getireceğimi düşündüm.”

“Ama sen bu biricik ve yegâne hayatını, sadece tek bir halkı ayırıp diğer bütün varlıkları dışlayan sahte ve batıl inançlarla dolu bir sisteme adarsan asıl bu çok anlamsız olmaz mı?”

“Bento Spinoza, zihnimi çok fazla zorluyorsun. Daha ileri gidersen zihnim paramparça olacak. Ben öyle şeyleri düşünmeye hiç cesaret edemem. Bir cemaate, kendi grubuma ait olmadan yaşadığımı hayal edemiyorum. Senin için ne kadar kolay?”

“Kolay mı? Kolay değil, ama sevdiklerin ölmüşse daha kolay olur. Benim böyle kalıcı şekilde aforoz edilmem bana bütün kimliğimi yeniden düzenleme ve Yahudi veya Hıristiyan ya da başka bir din olmadan yaşamayı öğrenme görevini veriyor. Belki böyle yaşayan ilk adam olacağım.”

“Dikkatli ol! Kalıcı aforozun kalıcı olmayabilir. Diğerlerinin gözünde Yahudi olmama lüksüne sahip olmayabilirsin. Baruch, *limpiezas de sangre* hakkında ne biliyorsun?”

“İberya’daki kan yasaları mı? Fazla bir şey değil. Sadece İspanya’nın Yahudilikten dönenlerin fazla güç kazanmasını önlemek için getirdiğini biliyorum.”

“Büyük engizisyoncu Torquemada ile başladıklarını söylemişti babam. Kendisi iki yüzyıl önce Kraliçe Isabella’yı, Hıristiyanlığa dönüş yapılmasına rağmen Yahudi lekesinin kanda kaldığı konusunda ikna etmiş. Torquemada’nın atalarında dört kuşak öncesinde Yahudiler bulunduğu için kan yasasını üç kuşak geriye kadar takip ediyorlar. Bu yüzden kısa bir süre önce Yahudilikten Hıristiyanlığa geçenler, hatta iki ya da üç kuşak önce din değiştirenler derin bir şüphe altında kalıyor ve kilisede, orduda, loncalarda ve devlet memurluğunda pek çok kariyerden men ediliyorlar.”

“Dört değil de üç kuşak’ gibi açıkça sahte olan inançların bu yasayı koyanların işine öyle geldiği için konduğu çok aşikâr. Dünyadaki yoksullar gibi sahte inançlar da her zaman bizimle olacak ve varlıklarını sürdürmeleri benim kontrolümün dışında. Artık yalnızca kontrol edebildiğim şeyler üzerinde çabalayacağım.”

“Ne gibi?”

“Sanırım sadece tek bir şey üzerinde gerçek kontrole sahibim: kavrayışımın ilerleyişi.”

“Bento, sana imkânsız olduğunu artık bildiğim bir şey söylemeyi çok istiyorum.”

“Söylemek imkânsız değil herhalde, değil mi?”

“Bunun imkânsız olduğunu biliyorum, ama seninle gelmek istiyorum! Harika şeyler düşünüyorsun ve daha büyük şeyler düşüneceğini biliyorum. Seni takip etmek istiyorum, öğrencin olmak, hizmetkârın olmak, yapacaklarını paylaşmak, kitap taslaklarını yazmak, hayatını kolaylaştırmak istiyorum.”

Bento bir an durakladı. Gülümsedi, sonra başını iki yana salladı.

“Söylediklerin çok memnuniyet verici, hatta baştan çıkarıcı. Hem içeriden hem dışarıdan cevap vereyim.

“Önce içeriden. Tefekküre devam etmek için yalnız bir hayat sürmeyi istiyor ve bundan ısrar ediyor olsam da başka bir parçamın yakınlık için özlem duyduğunu hissedebiliyorum. Bazen kucaklanmak ve sevgi dolu bir aile tarafından sarmalanmak gibi eski duygulara karşı açıklanamaz derecede yoğun bir özlem duyuyorum ve bir parçam –özlem duyan parçam– isteğini memnuniyetle karşılayıp seni kucaklayarak, ‘Evet, evet, evet!’ diye cevap vermemi istiyor. Aynı zamanda başka bir parçam, daha güçlü ve daha yüce bir parçam özgürlük için haykırıyor. Geçmiş bittiği ve bir daha gelmeyeceği için acı çekiyorum. Beni kucaklayanların hep ölmüş olduğunu düşünmek bana acı veriyor ve beni dizginleyip geride

tutan bu acıdan nefret ediyorum. Geçmiş olayları değiştiremem, ama gelecekte yakın bağlar kurmaktan kaçınmaya karar verdim. Bir daha asla o çocuksu kucaklanma arzuma teslim olmayacağım. Anlıyor musun?”

“Evet, şimdiye kadar anladım.”

“Bu içeriden gelen cevaptı. Şimdi dışarıdan cevap vereyim. ‘İmkânsız’ sözün herhalde aileni terk etmenin imkânsızlığını ifade ediyordu. Senin durumunda olsam ben de bunun imkânsız olduğunu düşünürdüm. Erkek kardeşimi bırakmak benim için yeterince zor. Ablamın kendi ailesi var, bu yüzden onun için daha az endişeleniyorum. Ama Franco, bana katılmanı engelleyen şey sadece ailen değil. Başka engeller de var. Daha birkaç dakika önce cemaat olmadan yaşamayı hayal edemediğini söylüyordun. Ama benim yolum yalnızlık yolu ve kendini tamamen Tanrı’ya adamanın dışında bir cemaat istemiyor. Ben asla evlenmeyeceğim. Evlenmeyi istesem bile bu mümkün olmaz. Münzevi bir antika olarak ben dinî bir bağlantım olmadan yaşayabilirim belki, ama Hollanda gibi dünyanın en hoşgörülü ülkesinde bile bir çiftin bu şekilde evlenip herhangi bir dine mensup olmadan çocuk yetiştirmesine izin verileceğini sanmıyorum. Ve benim yalnız hayatım teyze, hala, amca veya kuzen olmaması anlamına geliyor. Aile bayramları yok, Paskalya yemekleri yok, Roş Aşana yok. Sadece yalnızlık var.”

“Anlıyorum Bento. Sanırım ben daha sosyal ve belki de daha fazla muhtacım. Senin olağan dışı düzeydeki kendine yeterliliğine hayranlık duyuyorum. Kimseyi istemiyor veya ihtiyaç duymuyor gibisin.”

“Bunu bana öyle çok söylediler ki artık ben de inanmaya başladım. Başkalarının arkadaşlığından mutlu olmuyor değilim – şu anda bu sohbetten büyük zevk alıyorum Franco. Ama sen haklısın, sosyal hayat benim için çok önemli değil. Ya da en azından diğerleri için olduğu kadar elzem değil. Kardeşlerimin,

arkadaşlarının bir davetine çağrılmadıklarında nasıl dağıldıklarını hatırlıyorum. Bu tür şeyler beni hiç etkilememiştir.”

“Evet,” diye başını salladı Franco. “Doğru. Ben senin gibi yaşayamazdım. Bu bana yabancı bir durum. Ama Bento, diğer seçeneğimi düşün. Senin şüphelerini ve batıl inançsız yaşama isteğini paylaşan bir adamım, ama sinagogda oturup beni duymayan bir Tanrı’ya dua etmek, aptalca kuralları uygulamak, bir ikiyüzlü gibi yaşamak, anlamsız bir hayatı kucaklamak zorundayım. Bana kalan seçenek bu mu? Hayat böyle bir şey mi? Ben de kalabalıkların arasında bile yalnız bir hayat yaşamak zorunda kalmayacak mıyım?”

“Hayır, Franco, durum o kadar kasvetli değil. Ben uzun zamandır bu cemaati gözlüyorum ve senin burada yaşamanın bir yolu var. Portekiz’den ve İspanya’dan gelen din değiştirmiş Yahudiler her gün Amsterdam’a akıyor. Ve evet çoğu hararetli bir şekilde atalarının Yahudi köklerine dönmek istiyor. Musevilik eğitimi almadıkları için de hepsinin bir çocuk gibi İbranice ve Yahudi kanunlarını öğrenmeye başlaması gerekiyor. Haham Mortera onlara Museviliği öğretmek için gece gündüz çalışıyor. Çoğu onu taklit edip Haham’dan daha dindar oluyor, ama inan bana senin gibi, zorla Hıristiyan oldukları için bütün dinlerden azat olan ve Musevi cemaatine herhangi bir dinî şevki olmadan katılanlar da olacaktır. Eğer ararsan onları görürsün Franco.”

“Ama bu yine de numara, ikiyüzlük...”

“Sana bilge bir Yunan düşünür olan Epikür’ün fikirlerinden bazılarını söyleyeyim. O da her akli başında insan gibi öteki dünya olmadığını ve hayatımızı olabildiğince huzurlu ve keyifli geçirmemiz gerektiğine inanıyordu. Hayatın amacı nedir? Epikür buna *ataraxiaya* ulaşmak cevabını veriyor; bunu ‘dinginlik’ diye çevirebiliriz ya da duygusal stresten kurtulmak. Epikür bilge bir insanın ihtiyaçlarının çok az olduğunu ve kolayca tatmin olduğunu, ama mesela senin amcan gibi güç ve zenginlik için

bitmek bilmeyen bir istek duyanların, açgözlülükleri yüzünden *ataraxiaya* asla ulaşamayacaklarını söylüyor. Sen ne kadar çok şeye sahip olursan, onlar sana o kadar çok sahip oluyor. Burada bir hayat kurmayı düşünürken, *ataraxiaya* ulaşmayı düşün. Cemaatin senin için en az stres yaratan kısmına sokul. Seninkilere benzer duyguları olan biriyle evlen – Yahudiliğe sadece senin gibi bir cemaate bağlı olmanın verdiği rahatlık yüzünden tutunan pek çok din değiştirmiş Yahudi bulabilirsin. Ve eğer cemaatin geri kalanı yılda birkaç kez ayin yapmak için toplanıyorsa, bunu sadece *ataraxiaya* ulaşmak, kargaşadan ve katılmamanın vereceği stres-ten kurtulmak uğruna yaptığını bilerek onlarla birlikte dua et.”

“Beni aşağılar gibisin, Bento. Sen daha yüksek bir şeye ulaşırken ben *ataraxia* ile yetinmeli miyim? Yoksa sen de *ataraxiayı* mı arayacaksın?”

“Zor bir soru. Sanırım...” Birden çan sesi duyuldu. Bento bir an durup etrafı dinledi, çantasına bakıp devam etti. “Ne yazık ki düşünmek için zaman çok kısa. Sokaklar kalabalıklaşmadan gitmeliyim. Ama hızlıca söyleyecek olursam... *Ataraxiayı* açıkça hayatımın amacı olarak seçmedim, ama onun yerine kendimi mantığımı mükemmel hale getirme amacına yönelttim. Ama belki de yöntem farklı olsa da amaç aynı amaçtır. Mantiğim beni dünyadaki her şeyin doğa veya Tanrı dediğimiz bir özden oluştuğu ve her şeyin hiç istisnasız doğa kanunlarının aydınlatılmasıyla anlaşılabilir olduğu şeklinde olağanüstü bir sonuca götürüyor. Gerçekliğin doğasıyla ilgili zihinsel berraklığa ulaştıkça, Tanrı’nın yüzeyinde sadece bir dalga olduğumu bilmek bende bir sevinç ve kutsanmışlık hissi yaratıyor. Belki bana göre *ataraxia* budur. Belki Epikür bize dinginliği tavsiye ederken haklıdır. Ama her insan dışsal şartlarına ve zihninin doğal eğilimlerine ve içsel özelliklerine göre bu dinginliğin peşine kendi tarzında düşmelidir.”

Çanlar tekrar çaldı.

“Ayrılmadan önce Franco, senden son bir ricam var.”

“Söyle. Sana çok şey borçluyum.”

“Rıcam sadece sessiz kalman olacak. Bugün sana henüz tam olarak olgunlaşmamış bazı düşüncelerimi söyledim. Daha çok düşünmem gerekiyor. Bugün konuştuklarımızın bir sır olarak kalacağına söz ver. Kuruldan, Jacob’dan, herkesten sonsuza dek saklayacağın bir sır.”

“Sırrını mezara götüreceğime söz veriyorum. Babam, Tanrı’nın rahmeti üzerinde olsun, bana sessizliğin ne kadar kutsal olduğunu öğretmişti.”

“Artık birbirimize veda etmeliyiz Franco.”

“Bir dakika bekle, Bento Spinoza, benim de son bir ricam var. Hayatta benzer hedeflerimiz ve benzer şüphelerimizin olabileceğini, ama ikimizin farklı yollardan gitmemiz gerektiğini söyledin. Bu yüzden bir bakıma aynı amaca yönelik farklı hayatlar yaşayacağız. Belki de kader ve zaman biraz dönse ve dışsal şartlarımızı ve mizaçlarımızı değiştirse sen benim hayatımı, ben de seninkini yaşayabilirdim. Benim ricam şu: Zaman zaman, iki, üç veya dört yılda bir de olsa senin hayatını öğrenmek istiyorum. Ve senin de benim hayatımın nasıl gittiğini öğrenmeni istiyorum. Böylece ikimiz de *neler olabileceğini* –yaşayabileceğimiz öteki hayatın nasıl olduğunu– görebiliriz. Hayatını öğrenmeme izin verir misin?”

“Bunu ben de en az senin kadar isterim Franco. Evden ayrılmamanın gerekliliği konusunda içim rahat, ama yüreğim beklediğimden daha fazla titriyor. Benim alternatif hayatımı öğrenme şeklindeki ilginç teklifini memnuniyetle karşılıyorum. Ne yaptığımı her zaman bilecek iki insan var. Franciscus van den Enden ve Singel’de yaşayan bir arkadaşım Simon de Vries. Onların aracılığıyla mektup veya özel görüşme şeklinde seninle iletişim kuracağım. Artık gitmelisin. Görülmemek için dikkat et.”

Franco kapıyı açtı, dışarıya baktı, çıkıp gitti. Bento evine son bir kez baktı, Gabriel'e yazdığı notu daha kolay görölsün diye girişin yanındaki sandalyeye bıraktı. Çantasını alıp kapıyı açtı ve yeni bir hayata adım attı.

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BERLİN – 1922

“Şey...” dedi Alfred tereddütle. “Seninle konuşmadığım için sonradan üzüleceğim bir şey var, ama... ıı... konuyu açmada zorlanıyorum. Akşam boyunca konuşamadım.”

Friedrich sabırla bekledi. Süpervizörü Karl Abraham'ın sözleri aklına geldi. “*Bir çıkmaza girdiğinde içeriği unut, dirence odaklan. O zaman hastan hakkında daha fazla şey öğrendiğini göreceksin.*” Friedrich bunları aklından çıkarmadan söze girdi. “Sanırım sana yardım edebilirim Alfred. Önerim şu. Şimdilik bana *ne* söyleyeceğini unut, onun yerine konuşmanı önleyen *engelleri* keşfedelim.”

“Engeller mi?”

“Konuşmanı engelleyen her şey. Mesela söylemek istediğin şeyi söylemenin etkileri neler olurdu?”

“Etkileri mi? Ne demek istediğini anlamadım.”

Friedrich sabırlıydı. Dirence incelikle ve her yandan yaklaşması gerekiyordu. “Şöyle söyleyeyim: Söylemek istediğin bir şey var, ama söyleyemiyorsun. Söylesen ne gibi olumsuz şeyler olurdu? Benim bu işin merkezinde yer aldığımı unutma. Boş bir odaya bir şey söylemeye çalışmıyorsun – *bana* söylemeye çalışıyorsun. Doğru mu?”

Alfred gönülsüz bir şekilde başını salladı. Friedrich devam etti. “Aklındaki şeyi bana açıkladığını hayal etmeye çalış. Sana nasıl davranacağım konusundaki tahminin ne olurdu?”

“Senin nasıl tepki vereceğini bilmiyorum. Galiba sadece mahcup olurdum.”

“Ama mahcubiyet için her zaman başka bir insan gerekir ve bugün bu insan *benim*, yani seni küçüklüğünden beri tanıyan biri.” Friedrich yumuşak sesiyle gurur duyuyordu. Doktor Abraham’ın dirence öfkeli bir boğa gibi saldırmayı bırakmasına dair çıkışmaları etkisini gösteriyordu.

“Şey...” Alfred bir nefes alıp lafa daldı, “öncelikle, yardım almak için seni sömürdüğümü düşünebilirsin. Mesleki hizmetini bedava istemekten utanıyorum. Ayrıca bu kendimi zayıf hissetmeme, senin daha güçlü olduğunu düşünmeme neden oluyor.”

“Bu harika bir başlangıç Alfred. Söylemek istediğim tam da bu. Açmazını şimdi anlıyorum. Bu durum sana çok dengelessiz görünüyor olmalı. Ben de bir başkasına böyle borçlu olmak istemezdim. Ama sen de benim için bir gazete haberi yapmayı kabul etmiştin.”

“Aynı şey değil. Sen şahsen bir şey almadın.”

“Anlıyorum. Ama sana bir şey vermenin beni rahatsız ettiğine mi inanıyorsun?”

“Bilmiyorum – belki. Ne de olsa zamanın değerli. Bütün gün para karşılığında bu işi yapıyorsun.”

“Peki, seni aileden biri olarak gördüğümü söylememin bir önemi yok mu?”

“Doğru. Bu rahatlatıcıydı.”

“Peki, Spinoza hakkında, felsefe hakkında konuşurken nasıl olduğunu söyler misin? O zaman daha rahat göründüğünü hissettim.”

“Evet, o farklıydı. Beni eğitiyor olmana rağmen felsefe konuşmanın senin için eğlenceli olduğu izlenimini edindim.”

“Evet, bu konuda haklısın. Ama kendini anlatmanı dinlemek benim için eğlenceli olmayacak mı?”

“Neden olsun ki?”

“Aklıma bir şey geldi – sadece bir tahmin. Belki kendinle ilgili olumsuz duyguların var ve eğer bunları açıklarsan benim de senin hakkında olumsuz şeyler hissedeceğimi düşünüyorsun, öyle mi?”

Alfred şaşırmış görünüyordu. “Olabilir, herhalde, ama öyleyse bile asıl mesele bu değil. Sadece ben bir başkasıyla böyle ilgilendiğimi hayal edemiyorum.”

“Bu önemli gibi görünüyor ve tahmin ediyorum ki bunu bana söyleyerek kendi içinde bir risk alıyorsun. Söyle Alfred, bu dediğin, bugün bana söylemezsen pişman olacağın şeye yakın düşünüyor mu?”

Alfred kocaman gülmüsedti. “Tanrım! Sen bu konuda *gerçekten* iyisin Friedrich! Evet, yakından da öte. Ta kendisi.”

“Biraz daha anlat.” Friedrich rahatladı. Artık tanıdık sulardaydı.

“Şey, ben yola çıkmadan önce patronum Dietrich Eckart beni ofisine çağırdı. Sadece Paris seyahatim hakkında konuşmak istiyordu, ama ben bunu bilmiyordum. Ofisine girdiğimde yaptığı ilk şey o kadar endişeli görüldüğüm için beni azarlamak oldu. Sonra beni işimi iyi yaptığımı konusunda rahatlattı, daha az çalışkan olmamın, biraz daha fazla içip gevezelik etmemin benim için daha iyi olacağını söyledi.”

“Ve bu sözler seni can evinden vurdu.”

“Evet, çünkü doğrudu – bunu daha önce de çeşitli şekillerde duydum. Kendi kendime de söylüyorum. Ama ben öyle boş kafalı insanlarla oturup boş boş konuşamam.”

Friedrich’in aklına bir görüntü geldi: Yirmi beş yıl önce Alfred’i sırtına almak istemiş, ama başaramamıştı. Son görüşmelerinde bunu Alfred’e anlatıp, “Oynamaktan hoşlanmazdın,” demişti. Kişiliğin bu şekilde ömür boyu sürmesi Friedrich’i çok

şaşırtıyordu. Kişilik oluşumunun başlangıcını incelemek ne kadar nadir bulunan bir fırsattı! Bu çok önemli bir mesleki buluş olabilir. Başka hangi analist çocukken tanıdığı birini analiz etme şansını bulabilir ki? Dahası hastanın hayatında önemli yer tutan yetişkinleri de tanıyordu; Alfred'in babasını, ağabeyini, üvey annesini, halası Cäcilie'yi, hatta doktorunu. Ve fiziksel ortamını da biliyordu – evini, oyun parkını. Ayrıca aynı okula gitmiş, aynı öğretmenlerle okumuşlardı. Alfred'in Berlin'de yaşamaması çok kötüydü. Yoksa onu psikanalize alabilirdi.

“Tam o zaman, Dietrich Eckart'ın yorumundan hemen sonra seni görmeye karar verdim,” diye devam etti Alfred. “Haklı olduğumu biliyordum. Ondan bir iki gün önce iki çalışanın kendi aralarında benim hakkımda konuştuklarını duydum. Benim sfenks gibi olduğumu söylüyorlardı.”

“Ne hissettin?”

“Karışık duygular. Önemli insanlar değillerdi, sadece temizlik ve teslimat görevlileriydi. Genellikle bu tiplerin fikirlerini önemsemem. Ama bu kez dikkatimi çektiler, çünkü haklıydılar. Kapalı ve gerginim. Nationalsozialist Parti'de başarılı olmak istiyorsam bu yanımlı değiştirmem gerektiğini biliyorum.”

“*Karışık* duygular dedin. Sfenks olmanın *olumlu* yanı ne?”

“Hımın, emin değilim, belki...”

“Dur, bir dakika duralım, Alfred. Biraz fazla ileri gittim. Bu sana haksızlık oluyor. Seni soru yağmuruna tutuyorum ve daha yaptığımız şey üzerinde bir anlaşmaya bile varmadık. Ya da mesleğimin teknik diliyle söyleyecek olursam ilişkimizin *çerçevesini* belirlemedik, değil mi?”

Alfred şaşırmış görünüyordu. “Çerçeve mi?”

“Biraz geri çekilip yapmakta olduğumuz şey üzerinde bir anlaşmaya varalım. Terapide çalışarak kendinde bazı değişiklikler yapmak istediğini tahmin ediyorum. Doğru mu?”

“Terapide çalışmanın ne demek olduğunu bildiğimden emin değilim.”

“Son on dakikadır çok iyi yaptığın şey. Endişelerin konusunda dürüst ve açıkça konuşmak.”

“Kendimde kesinlikle değişiklik yapmak istiyorum. Bu yüzden, evet, terapi istiyorum. Ve seninle çalışmak da istiyorum.”

“Ama Alfred, değişiklik için çok, pek çok görüşme gerekir. Bugün sadece bir giriş sohbeti yapıyoruz. Yarın üç günlük bir psikanaliz konferansına gidiyorum. Geleceği düşünüyorum. Berlin, Münih’ten çok uzak. Münih’te daha sık görebileceğin bir psikanaliste gitmen daha mantıklı olmaz mı? Seni iyi birine yönlendirebilirim...”

Alfred başını şiddetle iki yana salladı. “Hayır. Başkası olmaz. Kimseye güvenemem, hele Münih’ten birine asla. Bir gün bu ülkede önemli bir yere geleceğime dair güçlü bir inancım var. O zaman düşmanlarım olacak ve sırlarımı bilen biri beni mahvedebilir. Seninle güvende olduğumu biliyorum.”

“Evet, benimle güvendesin. O zaman programımızı bir düşünelim – bir daha Berlin’e ne zaman gelebilirsin?”

“Emin değilim, ama yakında *Völkischer Beobachter*’in günlük çıkacağını ve benim daha fazla ulusal ve uluslararası haber yapacağımı biliyorum. Gelecekte Berlin’e daha sık gelebilirim. Geldiğim zaman seni bir veya iki seans için görebileceğimi umuyorum.”

“Bana biraz önceden haber verebilirsen senin için mutlaka yer açmaya çalışırım. Bana söylediğin her şeyin tamamen gizli kalacağını bilmeni istiyorum.”

“Bundan eminim. Bu benim için en önemli konu. Bana aşçının oğlu olan hastan hakkında bir şey anlatmayı reddedince sana çok güven duydum.”

“Sırlarını kimseyle paylaşmayacağımdan, hatta bana terapiye geldiğini bile ağabeyin dâhil kimseye söylemeyeceğimden emin

olabilirsin. Gizlilik benim alanımda çok önemlidir. Sözüme güvenebilirsin.”

Alfred kalbine dokunup dudaklarını, “Teşekkür ederim, çok teşekkür ederim,” dercesine oynattı.

“Biliyor musun,” dedi Friedrich. “Belki de haklı olabilirsin. Eğer eşit şartlarda olursa anlaşmamız daha iyi işleyebilir. Sanırım bir dahaki sefere senden standart analiz ücreti almalıyım. Ödeyebileceğin bir miktar olmasına dikkat ederim. Ne dersin?”

“Mükemmel.”

“O zaman işimize geri dönelim. Devam edelim. Birkaç dakika önce sana sfenks dediklerinde ‘karışık’ duygular hissettiğini söylemiştin. Şimdi senin ‘sfenks’le serbest çağrışım yapmanı istiyorum. Yani ‘sfenks’le ilgili düşüncelerin serbestçe zihnine girmesine izin vermelisin. Bunları sesli olarak söyle. Bir anlamları olması gerekmiyor.”

“Şimdi mi?”

“Evet, sadece birkaç dakika için.”

“Sfenks... çöl, devasa, gizemli, güçlü, esrarengiz, ketum... tehlikeli – sfenks, bilmecesini bilemeyenleri boğmuştu.” Alfred durakladı.

“Devam et.”

“Sözcüğün Yunanca kökeninin ‘boğucu’ ya da sıkıştıran anlamına geldiğini biliyor muydun? ‘Sfinkter’ sfenks ile bağlantılıdır – vücuttaki bütün sfinkterler sıkar... sıkı... sıkıcı.”

“Peki, o zaman ‘karışık’ derken bu kadar sessiz, mesafeli ve sıkıcı görünmenin hoşuna gitmediğini, ama gizemli, esrarengiz, güçlü, tehditkâr görünmekten memnun olduğunu söylemek mi istiyorsun?”

“Evet, bu doğru. Kesinlikle doğru.”

* Büzücü kas. (ç. n.)

“O zaman belki de olumlu yanlar –güçlü, gizemli, hatta tehlikeli olmanın verdiği gurur– gevezelik etmenin ve açık olmanın önünde engel oluyor. Yani bir seçeneğin var – ya gevezelik eder ve onlardan biri olursun ya da gizemli, tehlikeli olur, dışarıda kalırsın.”

“Ne demek istediğini anlıyorum. Biraz karmaşık.”

“Alfred, hatırladığımı kadarıyla sen gençliğinde de hep dışarıda kalmıyor muydun?”

“Hep yalnızdım. Hiçbir gruba ait değildim.”

“Ama aynı zamanda partinin lideri Herr Hitler’e yakın olduğunu söyledin. Bu iyi bir duygu olmalı. Bana arkadaşlığınızı anlatsana.”

“Onunla çok zaman geçiriyorum. Kahve içiyoruz, politika-dan, edebiyattan ve felsefeden konuşuyoruz. Galerilere gidiyoruz. Geçen sonbaharda da Marianplatz’a gittik – neresi olduğunu biliyor musun?”

“Evet, Münih’in ana meydanı.”

“Doğru. İnanılmaz bir ışık var orada. Şövalelerimizi kurup birlikte saatlerce resim yaptık. O günü hayatımın en güzel günü olarak hatırlıyorum. Resimlerimiz iyiydi, birbirimize iltifat ettik ve çalışmalarımızdaki benzerlikleri bulduk. Mimari ayrıntılarda ikimiz de iyiyiz, insan figürlerinde zayıfız. İnsan figürü çizmedeki beceriksizliğimin sembolik olup olmadığını hep merak etmişimdir. Onun da aynı durumda olduğunu görünce rahatladım. Bunun Hitler için sembolik bir anlamı olmadığı kesin – insanlarla ilişki kurma konusunda kimse ondan daha iyi olamaz.”

“Kulağa eğlenceli geliyor. Onunla bir daha resim yapmaya gittin mi?”

“Hiç teklif etmedi.”

“Onunla geçirdiğin başka iyi zamanları anlat.”

“Hayatımın en iyi günü üç hafta önceydi. Hitler beni yeni ofisim için masa almaya götürdü. İsviçre franklarıyla dolu bir

cüzdanı vardı – o paraları nereden buluyor hiç bilmiyorum, ama öğrenmeye çalışmıyorum. Bana bir şeyleri kendi istediği hızda anlatmasını tercih ediyorum. Bir sabah *Beobachter*'e gelip, 'Alışverişe gidiyoruz,' dedi. 'İstediğin masayı ve bu masanın üstüne koymayı arzuladığın her şeyi alabilirsin.' Sonraki iki saat boyunca Münih'in en pahalı mobilya mağazasında çılgınca alışveriş yaptık."

"Hayatının en güzel günü... Bu çok şey anlatıyor. Biraz daha anlatsana."

"Sevincimin bir kısmı bu hediyenin verdiği heyecandan kaynaklanıyordu. Bir hayal et, birisi seni dışarı çıkarıyor ve 'istediğin masayı al, kaça olursa olsun,' diyor. Sonra Hitler'in bana bu kadar zaman ayırması ve dikkatini vermesi de beni gerçekten mutlu etti."

"Hitler senin için neden bu kadar önemli?"

"Pratik bakış açısıyla bakınca, o artık partinin lideri ve benim gazetem de parti gazetesi. Yani o aslında benim patronum. Ama senin bunu kastettiğini sanmıyorum."

"Hayır, daha derin, kişisel anlamdaki önemini kastettim."

"Söze dökmek zor. Hitler insanda, herkeste böyle bir etki bırakıyor."

"Seni harika bir alışverişe götürmüş. Bu, babanla yapmak isteyeceğin bir şey gibi geldi."

"Babamı tanıyorsun! Onun beni dışarı çıkarıp küçük bir şeker bile olsa bir şey almayı teklif ettiğini hayal edebiliyor musun? Evet, karısını kaybetmişti, sağlığı çok kötüydü ve büyük parasal problemleri vardı, ama ben ondan hiçbir şey, kesinlikle hiçbir şey almadım."

"Bu sözlerde çok fazla duygu var."

"Bir ömürlük duygular."

"Babanı tanıyordum. Ve sana çok az babalık yaptığını da biliyorum – tabii anneni hiç tanımadın bile."

“Cäcilie halam elinden geleni yaptı. Onu hiç suçlayamam – onun da kendi çocukları vardı. Sarılması gereken çok fazla omuz vardı.”

“Yani Hitler’le ilgili sevincinin bir kısmı sonunda gerçek bir babalık görmenden kaynaklanıyor olabilir. Hitler kaç yaşında?”

“Oh, benden birkaç yaş büyük. O tanıdığım hiç kimseye benzemiyor. Benim gibi o da yokluktan; sıradan, eğitimsiz bir aileden geliyor. Orduda sadece onbaşıymış, ama çok madalyası var. Para kaynakları, kültürü, üniversite eğitimi yok. Ama buna rağmen herkesi büyülüyor. Sadece beni değil. İnsanlar onun etrafında toplanıyor. Herkes onun arkadaşlığını ve tavsiyelerini istiyor. Herkes onun kaderimizi değiştirebilecek biri, Almanya’nın geleceğinin kutup yıldızı olduğunu düşünüyor.”

“Yani onunla birlikteyken ayrıcalıklı olduğunu hissediyorsun. İlişkiniz yakın bir dostluğa doğru ilerliyor mu?”

“Sorun da burada – ilerlemiyor. ‘Masa günü’ hariç Hitler bir daha beni dışarıya davet etmedi. Sanırım benden hoşlanıyor, ama beni sevmiyor. Hiç benimle yemek yemiyor. Başkalarına çok daha yakın. Geçen hafta onu Hermann Göring’le yakın bir şekilde sohbet ederken gördüm. Kafaları birbirine değecek kadar yakındı. Daha yeni tanıştılar, ama birlikte gülüp şakalaşıyor, kol kola yürüyor, bütün hayatları boyunca tanışıyormuş gibi birbirlerinin karınlarını dürtüyorlardı. Neden benimle böyle bir şey olmuyor hiç?”

“‘Beni sevmiyor’ dedin – bunu biraz düşün. Zihninin bu söz üstünde biraz gezinsin. Yüksek sesle düşün.”

Alfred gözlerini kapadı.

“Seni duyamıyorum,” dedi Friedrich.

Alfred gülümsedi. “Sevgi. Birisinin beni sevmesi. Bu sözleri sadece bir kez duydum. Evlenmeden önce Paris’te Hilda söyledi.”

“Sen evlisin! Evet, neredeyse unutuyordum. Karından çok az bahsediyorsun.”

“Evliydim, demeliyim. Galiba resmen hâlâ evliyim. Çok kısa bir evlilikti. 1915’te. Hilda Lessman. Onun balerin olmak üzere eğitim gördüğü Paris’te birkaç hafta, sonra da Rusya’da en fazla üç ya da dört ay kaldık. Sonra o verem oldu.”

“Ne kadar korkunç. Ağabeyin, annen ve ablan gibi. Sonra ne oldu?”

“Uzun zamandır görüşmüyoruz. Son duyduğumda ailesi onu Kara Ormanlar’da sanatoryuma yatırmıştı. Hâlâ hayatta olup olmadığını bilmiyorum. Sen ‘Ne kadar korkunç’ dediğinde, içten içe irkildim, çünkü ben bu konuda fazla bir şey *hissetmiyorum*. Onu hiç düşünmüyorum. Ve onun da beni düşündüğünü sanmıyorum. Yabancı olduk artık. Bana en son hayatını, gününü nasıl geçirdiğini hiç sormadığımı söylediğini hatırlıyorum.”

“Peki,” dedi Friedrich saatine bakarak. “Çemberi tamamlayıp benimle görüşmek isteme nedenine geri dönüyoruz. Gevezelik etmemek ve başkalarıyla ilgilenmemekle başladık. Sonra senin sfenks olmak isteyen taraflarına baktık. Hitler’den sevgi ve ilgi görmek istemene, sen kenarda onları izlerken onun başkalarına iyilik yapmasını seyretmenin ne kadar acı verici olduğuna geldik. Sonra karınla olan mesafeni konuştuk. Bir an için bana olan yakınlığına ve mesafene bakalım. Burada kendini güvende hissettiğini söyledin, değil mi?”

Alfred başını salladı.

“Ya bana karşı olan duyguların?”

“Çok güvenli. Ve çok anlaşılmış hissediyorum.”

“Peki, kendini bana yakın hissediyor musun? Benden hoşlanıyor musun?”

“Evet, ikisi de var.”

“Bugün burada çok büyük keşif yaptık. Bence de benden hoşlanıyorsun ve bunun en büyük nedeni seninle ilgilenmem. Başkalarıyla ilgilendiğini düşünmediğini söylemiştin, böyle bir sözünü hatırlıyorum. Ama insanlar kendileriyle ilgilenen insanlar-

dan hoşlanırlar. Bugün sana vereceğim en büyük mesaj bu. Tekrar ediyorum. *İnsanlar kendileriyle ilgilenen insanlardan hoşlanırlar.* Bugün çok güzel çalıştık. Bu daha ilk seansımız ve sen işin içine balıklama daldın. Görüşmemiz sona ermek zorunda olduğu için üzgünüm, ama uzun bir gün oldu ve enerjim tükeniyor. Umarım beni görmeye sık sık gelersin. Sana yardım edebilirim.”

YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM

AMSTERDAM – 1658

Spinoza –artık Baruch değildi, sadece Bento (ya da yazılı çalışmalarında Benedictus) olarak biliniyordu– sonraki bir yıl boyunca Franco’yla tuhaf bir gece ilişkisi sürdürdü. Bento hemen her gece van den Enden’in küçük tavan arasındaki sayvanlı karyolasına yatıp endişeyle uyumayı beklerken, Franco’nun hayali zihnine süzülüyordu. Bu hayal öyle kusursuzca, öyle sinsice sızıyordu ki içeri, Bento, kendisinden beklenecek olanın aksine, Franco’yu neden bu kadar çok aklına getirdiğini anlamak için hiç çaba göstermemişti.

Ama Bento, başka zamanlarda Franco’yu düşünmüyordu. Uyanık olduğu saatler kendisine daha önce hiç yaşamadığı kadar büyük bir zevk veren entelektüel uğraşlarla geçiyordu. Kendisini ne zaman hayatını düşünen bilge, yaşlı bir adam olarak hayal etse, bugünleri, van den Enden ve diğer öğrencilerle geçen, Latince ve Yunancada ustalaştığı, klasik dünyanın büyük temalarının – Demokritos’un atomcu evreni, Platon’un İyi İdeası, Aristoteles’in Hareket Etmeyen Hareket Ettirici’si ve Stoacıların tutkulardan muaf oluşu– tadına vardığı bugünleri en iyi günleri olarak seçeceğini biliyordu.

Hayatı bu basitliğiyle çok güzeldi. Bento, Epikür'ün insanın ihtiyaçlarının çok az olduğu ve kolayca tatmin edildiği konusundaki ısrarına tamamen katılıyordu. Sadece yemek ve yatağa, birkaç kitaba, mürekkep ve kâğıda ihtiyaç duyduğu için gereken parayı haftada sadece iki gün mercek yaparak ve kutsal metinleri orijinal dilinde okumak isteyen Kollegiantlara İbranice öğreterek kazanabiliyordu.

Akademi ona sadece iş ve yuva değil, sosyal hayat da sağlıyordu – hatta bazen Bento'nun istediğinden daha fazla. Van den Enden ailesi ve akademide kalan öğrencilerle yemek yemesi gerekiyordu, ama o genellikle ekmek ve sert Hollanda peynirinden oluşan yemeğini bir mum eşliğinde odasına çıkarmayı tercih ediyordu. Akşam yemeklerinde olmaması onu canlandırıcı bir konuşmacı olarak gören ve onun sosyalliğini başarısız bir şekilde artırmaya çalışan, hatta en sevdiği yemekleri pişirmeyi teklif eden veya isterse koşer olmayan yemeklere yer vermeyebileceklerini söyleyen Madam van den Enden'i düş kırıklığına uğratiyordu. Bento yemeğe hiç önem vermediği, en basit yemekle –ekmek, peynir, günde bir bardak bira ve ardından uzun saplı piposunda içtiği tütün– mutlu olduğu konusunda ona güvence vermeye çalışıyordu.

Yakında tıp fakültesine gidecek olan Dirk ve tabii ki büyümüş de küçülmüş ve tapılası Maria Clara dışındaki öğrencilerle sınıfın dışında sosyalleşmekten kaçınıyordu. Ama genellikle kısa bir süre sonra onlardan bile uzaklaşıyor, van den Enden'in kütüphanesindeki iki yüz adet ağır, küflü kitabın arkadaşlığını tercih ediyordu.

Belediye sarayının civarındaki küçük sokaklarda yer alan resim galerilerinde sergilenen güzel tabloları duyduğu ilgi dışında, Bento'nun sanatla pek bir haşır neşirliği yoktu ve van den Enden'in onun müzik, şiir ve anlatı alanlarındaki estetik duyarlılığını artırmaya yönelik çabalarına direniyordu. Ama okul müdürünün tiyatro tutkusuna direnmek mümkün değildi. Van

den Enden, klasik tiyatronun ancak yüksek sesle okunursa takdir edilebileceğinde ısrar ediyor, Bento ise kendi kısmını böyle duygu yüklü biçimde okumaktan utanıyor ama yine de, tıpkı diğer öğrenciler gibi, bu dramatik sınıf okumalarına itaatkâr bir şekilde katılıyordu. Amsterdam Belediye Tiyatrosu'nun van den Enden'in yakın arkadaşı olan idarecisi, akademinin büyük yapımlarını yılda iki kez öğrencilerin anne babaları ve arkadaşlarından oluşan küçük bir seyirci kitlesi önünde sergileyebilmeleri için sahneyi kullanmalarına izin veriyordu.

Aforozdan bir yıl sonra 1658 yılı kış ayında sahneledikleri oyun Terentius'un *Eunuchus*'uydu. Bento'ya büyümüş de küçül-müş bir köle olan Parmeno rolü verilmişti. Sözlerine bakarken şu bölüme gelince sıırıttı:

Bazı şüpheli şeylerin mantıkla kesin hale getirilebileceğine inanıyorsan, akıl yoluyla delirmeye çalışmaktan daha fazla bir şey başaramazsın.

Van den Enden'in bu rolü kendisine o iğneleyici mizah anlayışı doğrultusunda verdiğinden emindi Bento. Zira onu estetik hassasiyete yer bırakmayan aşırı büyümüş rasyonalizmi için sürekli olarak azarlayıp duruyordu.

Halka açık gösteri müthişti, öğrenciler rollerini büyük bir zevkle oynadılar. Seyirciler Latince diyalogları çok az anlasalar da sürekli gülüp uzun uzun alkışladılar. Bento tiyatrodan iki arkadaşı Clara Maria (fahişe Thais rolünü oynamıştı) ve Dirk'le (Phaedria rolündeydi) kol kola büyük bir sevinçle çıkarken birden gölgelerin arasından vahşi bakışlı bir adam elinde uzun bir kasap bıçağıyla çıldırmış gibi çıktı. Portekizce, "*Herege, Herege!*" ("Sap-kın!") diye bağırıp Bento'nun üstüne atıldı ve onu karnından iki

kez bıçakladı. Dirk saldırganla boğuşup onu yere yıkarken Clara Maria, Bento'nun yardımına koştu, başını kollarına aldı. İnce yapılı Dirk'in gücü saldırganı yetmedi ve adam onu bir kenara savurup elinde bıçakla hızla karanlığa karıştı. Eskiden hekim olan van den Enden, hemen Bento'yu muayene etmeye koştu. Kalın siyah paltosunun üstündeki iki kesiği görüp paltosunu çözdü, aynı şekilde kesilmiş haldeki gömleğinin kan lekeleriyle kaplı olduğunu, ama kesiklerin derin olmadığını gördü.

Şok geçiren Bento, van den Enden ve Dirk'in yardımıyla eve kadar üç blok yürüyüp odasına giden merdivenleri ağır ağır da olsa çıkabildi. Okul müdürü hekimin hazırladığı kediotunu öğürerek zorla yuttu. Yatağa uzandı. Clara yatağının yanında oturup elini tuttu ve Bento on iki saatlik derin bir uykuya gömüldü.

Ertesi gün evde büyük bir kargaşa hüküm sürüyordu: Sabah erkenden belediye yetkilileri kapıya gelip saldırganı sormuştu. Daha sonra öfkeli ebeveynlerden notlar getiren iki hizmetkâr geldi. Anne babalar van den Enden'i yalnızca cinsellik ve travestiliği içeren skandal bir oyunu sahnelediği için değil, bir kadının (üstelik kendi kızının) sahnede rol almasına (hem de bir fahişe rolünde) izin verdiği için eleştiriyorlardı. Ama okul müdürü sükûnetini korudu –hatta sakinden de öteydi– mektuplar onu çok eğlendirmişti. Terentius olsa bu öfkeli Calvinist ebeveynlerle nasıl da dalga geçerdi diye düşünüp gülüyordu. Bu alaycı yaklaşımı aileyi de kısa bir süre içinde yatıştırdı, böylelikle okul müdürü Yunanca ve klasik metin derslerini vermeye geri döndü.

Tavan arasındaki odasında olan Bento hâlâ kaygıdan mahvolmuş durumdaydı. Göğsündeki boğucu baskıya dayanamıyordu. Saldırı anı, "Sapkın!" çığlıkları, bıçağın parıltısı, paltosunu kesen bıçağın baskısı, saldırganın ağırlığı altında yere yıkılışı... tekrar tekrar aklına geliyordu. Kendini sakinleştirmek için alışıldık si-

lahına, mantığın kılıcına, sarılsa da bugün yaşadığı dehşet için yeterli gelmiyordu bu.

Bento ısrarcıydı. Uzun, bilinçli nefesler alarak soluklarını yavaşlatmaya çalıştı, saldırganın yüzündeki korkunç görüntüyü –sık sakallı, iri gözlü, kudurmuş bir köpek gibi köpükler saçan biri– bilinçli bir şekilde aklına getirmeye çalıştı. “Sakin ol,” diye mırıldandı. “Sadece şu anı düşün. Kontrol edemeyeceğin şey üzerinde enerji harcama. Geçmiş kontrol edemezsin. Korkuyorsun, çünkü geçmişte kalan bu olayın şimdi olduğunu hayal ediyorsun. Zihninin bu hayali yaratıyor. Zihninin bu hayalle ilgili duygularını yaratıyor. Sadece zihnini kontrol etmeye odaklan.”

Ama not defterine yazıp durduğu bütün bu iyi tasarlanmış formüller deli gibi çarpan kalbini yavaşlatmaya yetmiyordu. Kendini aklıyla yatıştırmaya çalıştı: “Doğada olan her şeyin bir nedeni olduğunu hatırla. Sen, Bento Spinoza, bu engin nedensel bağlantı noktasının önemsiz bir parçasısın. Saldırganın izlediği uzun yolu, kaçınılmaz bir şekilde bu saldırıya yol açan uzun olaylar zincirini düşün.” *Hangi olaylar*, diye sordu kendi kendine Bento. Belki hahamların kışkırtıcı konuşmaları? Belki saldırganın geçmiş ya da şimdiki özel hayatındaki bir acı? Bento kafasında bütün bu sorularla odasında ileri geri yürüyüp duruyordu.

Sonra kapı hafifçe çalındı. Kapının bir adım gerisinde olduğu için hemen uzanıp açtı. Clara Maria ve Dirk kapıda dikiliyorlardı. Elleri birbirine dokunuyordu, parmakları kenetlenmişti. Onu görünce ellerini hemen çekip içeri girdiler.

“Bento,” dedi kızaran Clara Maria. “Kalktın da yürüyor musun? Daha bir saat önce kapıyı çaldık, sen açmayınca içeri baktık, derin uykuda olduğunu gördük.”

“Ah, evet, seni ayakta görmek çok güzel,” dedi Dirk. “Man-yağı henüz yakalayamadılar, ama ben ona iyice baktım. Yaka-

ladıklarında tanıyacağıma eminim. Umarım uzun bir süre için hapse atarlar onu.”

Bento bir şey söylemedi.

Dirk, Bento’nun karnını işaret etti. “Yarana bir bakalım. Van den Enden kontrol etmemi istedi.” Dirk ona yaklaşıp Clara Maria’ya onları yalnız bırakmasını işaret etti.

Ama Bento hemen geri çekilip başını iki yana salladı. “Hayır, hayır. Ben iyiyim. Şimdi olmaz. Biraz daha yalnız kalmak istiyorum.”

“Tamam, bir saat sonra tekrar geliriz.” Dirk ve Clara, odadan çıkarken birbirlerine duruma anlam veremeyen gözlerle baktılar.

Bento şimdi kendini daha da kötü hissediyordu: Birbirine dokunan ve o görmesin diye ayrılan eller – aralarındaki o samimi bakış. Bunlar daha birkaç dakika önce onun en yakın iki arkadaşıydı. Dirk daha dün gece onun hayatını kurtarmıştı; daha dün gece Clara Maria’nın performansına hayran kalmıştı, her hareketiyle, dudaklarının her flörtöz hareketiyle, göz kapaklarının her çırpınışıyla büyülenmişti. Şimdi birden ikisine karşı da büyük bir nefret hissediyordu. Dirk’e teşekkür edememiş, hatta adını bile söyleyememiş, Clara Maria’ya dün gece başında beklediği için şükranlarını sunamamıştı.

“Yavaşla,” diye kendi kendine mırıldandı Bento. “Geri çekilip kendine bir bak. Duygularının çılgınca nasıl döndüğüne bak – önce aşk, sonra nefret, sonra öfke. Tutkular ne kadar geçici, ne kadar kaprisli. Başkalarının hareketiyle nasıl da bir oraya bir buraya savrulduğuna bak. Gelişmek istiyorsan, duygularını değiştirmeyen, ebediyen kalıcı olan bir şeye bağlayarak tutkularının üstesinden gelmelisin.”

Kapı yine çalındı. Yine öyle yumuşak bir şekilde. O olabilir miydi? Sonra o melodik sesi duyuldu, “Bento, Bento, içeri girebilir miyim?”

İçinde umut ve tutkunun kıpırdanışını hissetti. Bento birden neşelendiğini hissedip ebedî olan ve değişmeyenle ilgili her şeyi unuttu. Belki Clara Maria yalnızdı, değişmişti ve pişmandı. Belki elini yeniden tutardı.

“İçeri gel.”

Clara Maria elinde bir notla tek başına içeri girdi. “Bento, bir adam sana bunu gönderdi. Yabancı, huzursuz, kısa boylu, ağır Portekiz aksanlı bir adamdı. Durmadan sokağın iki tarafına bakıp duruyordu. Galiba Yahudi ve kanalın yanında cevap için bekliyor.”

Bento notu onun elinden kapıp açtı, hızla okudu. Clara Maria büyük bir merakla seyrediyordu; daha önce Bento’nun hiçbir şeyi böyle açgözlü bir şekilde okuduğunu görmemişti. Portekizce yazılmış sözleri Felemenkçeye çevirerek Clara Maria için sesli bir şekilde okudu.

Bento dün gece olanları duydum. Bütün cemaat biliyor. Bugün seni görmek istiyorum. Çok önemli. Evinin yakınında, Singel’deki kırmızı kayıkhanenin önünde bekliyorum. Gelebilir misin? Franco

“Clara Maria,” dedi Bento. “O benim arkadaşım. Eski hayatımdan kalan tek arkadaşım. Gidip onu görmeliyim. Alt kata inebilirim.”

“Hayır, babam bugün merdiven çıkmaman gerektiğini söyledi. Arkadaşına bir iki gün sonra gelmesini söyleyeceğim.”

“Ama ‘bugün’ diye ısrar ediyor. Dün geceyle ilgili bir konu olmalı. Yaralarım sadece birer çizikten ibaret. Yapabilirim.”

“Hayır, babam seni bana emanet etti. Ben gitmeni yasaklıyorum. Onu buraya getireyim. Eminim babam buna izin verir.”

Bento başıyla onayladı. “Teşekkür ederim, ama yolun boş olmasına dikkat et: Kimse onun buraya girdiğini görmemeli. Aforoz edildiğim için Yahudilerin benimle konuşması yasak. Beni ziyarete geldiği görülmemeli.”

On dakika sonra Clara Maria arkasında Franco’yla geldi. “Bento, onu götürmek için ne zaman geri geleyim?” Birbirinin gözlerinde kaybolan iki adamdan bir cevap gelmeyince sessizce çıktı. “Yandaki odada olacağım.”

Franco kapanan kapının sesiyle hareketlenip Bento’ya yaklaştı, onu sıkıca omuzlarından tuttu. “İyi misin Bento? Kız bana çok kötü yaralanmadığını söyledi.”

“Öyle Franco, burada bir iki sıyrık var” –karnını işaret etti– “ama *burada* çok derin bir yarık var,” diyerek başını gösterdi.

“Seni görmek çok rahatlatıcı.”

“Benim için de öyle. Gel, otur.” Yatağa gidip oturdular. Franco konuşmaya devam etti.

“Cemaatte önce senin öldüğün haberi yayıldı, Tanrı’nın gazabı yüzündenmiş. Sinagoğa gittim. Çok coşkulu bir hava vardı. İnsanlar Tanrı’nın haykırışlarını duyduklarını ve adaletin tecelli ettiğini söylüyorlardı. Acıdan kendimden geçtim. Ancak mahallede saldırganı arayan polis memurlarıyla konuşunca yaralandığını öğrendim. Tabii ki bunu yapan Tanrı değil, çıldırmış bir Yahudiydi.”

“Kimmiş?”

“Kimse bilmiyor. Ya da en azından kimse bildiğini söylemiyor. Amsterdam’a yeni gelen bir Yahudi olduğunu duydum.”

“Evet, Portekizliydi. Bana saldırırken ‘*Herege!*’ diye bağırdı.”

“Ailesinin Engizisyon tarafından öldürüldüğünü duydum. Belki eski Yahudilere karşı özel bir kini vardır. İspanya ve Por-

tekiz'deki bazı eski Yahudiler, Yahudilerin en büyük düşmanı haline geldiler. Casusluk yaparak engizisyonculara yardım edip hızla terfi alan rahipler bunlar.”

“Nedensel ağ şimdi daha açık hale geliyor.”

“Nedensel ağ mı?”

“Franco, seninle yeniden konuşmak çok güzel. Beni durdurup açıklama istemen çok hoşuma gidiyor. Sadece her şeyin bir nedeni olduğunu söylemeye çalışıyorum.”

“Bu saldırının bile mi?”

“Evet, her şeyin! Her şey doğa kanunlarına tabidir ve aklımız yoluyla nedensellik zincirini kavramak mümkün. Bunun sadece fiziksel nesneler için değil, insani olan her şey için de geçerli olduğuna inanıyorum. Şimdi insan hareketlerine, düşüncelerine ve isteklerine, sadece birer çizgi, düzlem ve cisim meselesiymiş gibi yaklaşma projesine başlıyorum.”

“Yani her düşünce, istem, kapris ve hayalin nedenini bilebileceğimizi mi söylüyorsun?”

Bento başıyla onayladı.

“Bu bazı düşüncelere sahip olmaya karar veremeyeceğimiz anlamına mı geliyor? Başımı şu ya da bu yana çevirmeye karar veremez miyim? Özgür irademiz yok mu?”

“Tam olarak bunu kastediyorum. İnsan doğanın bir parçası ve bu yüzden doğanın nedensellik ağına tabi. Biz dâhil doğadaki hiçbir şey bazı hareketleri bir heves uğruna başlatmayı seçemez. Bir idarenin içinde bağımsız ikinci bir idare mercii daha olması mümkün değildir.”

“Bir idarenin içinde başka bir idare mi? Yine kayboldum.”

“Franco, son konuşmamızdan bu yana bir yılı aşkın zaman geçti ve ben senin hayatında neler olduğunu öğrenmek yerine hemen felsefe konuşmaya başladım.”

“Hayır. Hiçbir şey seninle böyle konuşmaktan daha önemli değil benim için. Ben susuzluktan ölüirken bir vahaya rastlamış bir adam gibiyim. Gerisi bekleyebilir. İdare içindeki idareyi anlat bana.”

“Diyorum ki insan her açıdan doğanın bir parçası olduğuna göre insanın doğanın düzenini takip etmek yerine onu bozduğunu düşünmek yanlış olur. İnsanın ya da doğadaki herhangi bir varlığın özgür iradesi olduğunu düşünmek doğru değil. Yaptığımız her şey içerideki ya da dışarıdaki nedenlerle belirleniyor. Sana daha önce Tanrı’nın (ya da doğanın) Yahudileri seçmediğini söylediğimi hatırlıyor musun?”

Franco başıyla onayladı.

“Bu durumda Tanrı’nın insanoğlunu da özel olmak üzere, doğa kanunlarının dışında kalmak üzere seçmediği de doğru. Bu fikrin doğal düzenle bir ilgisinin olmadığına, bizim derinlerdeki özel olma, ölümsüz olma ihtiyacımızdan kaynaklandığına inanıyorum.”

“Galiba ne demek istediğini anlıyorum – bu çok büyük bir düşünce. İrade özgürlüğü yok mu? Şüpheliyim. İtiraz etmek istiyorum. Görüyorsun, ‘İtiraz etmek istiyorum,’ demeye karar verme özgürlüğüm var. Ama ortaya koyabilecek bir iddiam yok. Bir dahaki buluşmamıza kadar bir şeyler düşünürüm. Ama ben dikkatini dağıtmadan önce saldırgandan ve nedensellik açısından bahsediyordun. Lütfen devam et, Bento.”

“Galiba bir şeyin ait olduğu sınıfın tamamına aynı şekilde tepki vermek bir doğa kanunu. Muhtemelen ailesinin kaybı yüzünden delirmiş olan bu saldırgan benim eski bir Yahudi olduğumu duydu ve beni ailesine zarar veren diğer eski Yahudilerle aynı sınıfa koydu.”

“Bu akıl yürütme kulağa mantıklı geliyor, ama onu bunu yapmaya teşvik etmiş olabilecek başka insanların etkisini de içermeli.”

“O ‘başka insanlar’ da nedensel ağa tabi,” dedi Bento.

Franco durakladı, başını sallayarak onayladı ve sordu: “Ne düşünüyorum, biliyor musun Bento?”

Bento kaşlarını kaldırıp ona baktı.

“Bence bu, ömür boyu sürececek bir proje.”

“Bu konuda hemfikiriz. Ve ben hayatımı bu projeye adamaya hazırım, hem de çok. Ama diğerlerinin saldırganı etkilemesi konusunda ne söyleyecektin?”

“Bence bunu kışkırtan, saldırganın düşüncelerini ve hareketlerini şekillendiren, hahamlar. Söylentiye göre saldırgan şu anda sinagoğun mahzeninde saklanıyor. Bana göre hahamlar, hahamlık otoritesinin sorgulanmasının tehlikeleri konusunda cemaate bir uyarı olması açısından senin ölmeni istediler. Saldırganın olası saklanma yerini polise ihbar etmeyi planlıyorum.”

“Hayır, Franco. Bunu *yapma*. Sonuçlarını düşün. Keder, öfke, intikam, ceza, misilleme döngüsü bitmek bilmeyecek ve sonunda seni ve aileni kuşatacak. Sen dinî yolu seç.”

Franco irkildi. “Dinî mi? Sen ‘dinî’ sözcüğünü nasıl kullanabiliyorsun?”

“Ahlaki yolu, erdemli yolu kastediyorum. Bu acı döngüsünü değiştirmek istiyorsan bu saldırganla görüşmelisin,” dedi Bento. “Onu rahatlat, acısını hafiflet, onu aydınlatmaya çalış.”

Franco, Bento’nun söylediklerini düşünürken yavaşça başını sallayıp sessizce oturmaya devam etti. Sonra söze girdi. “Bento, başındaki derin bir yarıktan bahsettin. Yaran ne kadar ciddi?”

“Dürüst olmak gerekirse korkudan felç olmuş gibiyim Franco. Göğsüm gerginlikten patlayacakmış gibi. Bütün sabah bunun üstünde çalışmış olsam da kendimi sakinleştiremiyorum.”

“Nasıl çalışıyorsun?”

“Anlattığım gibi – kendime her şeyin bir nedeni olduğunu ve bunun olması *gerektiğini* hatırlatarak.”

“*Gerektiğini* mi? O da ne demek?”

“Daha önce yaşananlar düşünülünce bu olay olmak *zorundaydı*. Bundan kaçış yoktu. Öğrendiğim en önemli şeylerden bir tanesi, üzerinde kontrolümüzün olmadığı şeyleri kontrol etmeye çalışmamızın mantıksız olduğuydu. Bunun doğru bir düşünce olduğuna inanıyorum, ama bu saldırının hayali tekrar tekrar aklıma geliyor.” Bento bir an durdu, bakışları kesilmiş paltosuna gitti. “Şimdi düşününce aklıma geldi, belki de paltonun bu sandalyedeki görüntüsü sorunu artırıyordur. Bunu burada tutmak büyük hata. Hemen kurtulmalıyım bundan. Bir an sana vermeyi düşündüm, ama bu paltoyla görülmek istemezsin. Bu, babamın paltosu ve herkes kolayca tanır.”

“Ben aynı fikirde değilim. Ondan kurtulmak iyi bir fikir değil. Babamın benzer durumdaki insanlara söylediklerini söyleyeyim sana. ‘Ondan kurtulma. Zihninin o bölümünü kapatma, hatta tam tersini yap.’ Bu yüzden Bento, paltoyu görebileceğin, sana karşı karşıya olduğun tehlikeyi sürekli hatırlatacak bir yere asmanı tavsiye ediyorum.”

“Bu tavsiyenin mantığını anlayabiliyorum. Bunu yapmak büyük cesaret istiyor.”

“Bento bu paltoyu görünür bir yerde tutman çok önemli. Bence sen içinde bulunduğun durumun tehlikesini küçümsüyorsun. Dünyada neredeyse ölüyordun. Ölümden korkuyor olmalısın, değil mi?”

Bento başını evet anlamında salladı. “Evet. Ama bu korkunun üstesinden gelmek için çalışıyorum.”

“Nasıl? Herkes ölümden korkar.”

“Herkes ölümden farklı derecelerde korkar. Okuduğum bazı antik filozoflar ölüm korkusunu yumuşatmanın yollarını aramışlar. Epikür’ü hatırlıyor musun? Onun hakkında konuşmuştuk bir keresinde.”

Franco başıyla onayladı. “Evet, hayatın amacının huzur içinde yaşamak olduğunu söyleyen adam. Kullandığı o terim neydi?”

“*Ataraxia*. Epikür, *ataraxiayı* bozan en önemli şeyin ölüm korkumuz olduğuna inanıyordu. Öğrencilerine ölüm korkusunu azaltmak için bazı güçlü tezler öğretmişti.”

“Mesela?”

“Şuradan başlamıştı: Ölümden sonra bir hayat olmadığına göre, ölümden sonra tanrılardan korkmamız için bir neden yoktur. Ardından, ölüm ve hayatın asla bir arada var olamadığını söyledi. Başka bir deyişle, hayatın olduğu yerde ölüm yok, ölümün olduğu yerde ise hayat.”

“Bu, kulağa mantıklı geliyor ama insan gecenin bir yarısı gördüğü ölümle ilgili kâbustan uyandığında bunların onu yatıştıracağını sanmıyorum.”

“Epikür’ün bir tezi daha var: *simetri tezi*. Bu daha da güçlü olabilir. İnsanın ölümden sonra var olmaması durumunun doğumdan önceki var olmama durumuyla aynı olduğunu ileri sürüyor. Ölümden korkmamıza rağmen ölümün aynısı olan önceki durumu düşündüğümüzde korkmuyoruz.”

Franco derin bir nefes aldı. “İşte bu dikkatimi çekti Bento. Doğru söylüyorsun. *Bu* savın yatıştırıcı bir gücü var.”

“Bir savın ‘yatıştırıcı gücü’nün olması hiçbir şeyin kendi başına gerçekten iyi ya da kötü, hoş ya da korkunç olmadığı fikrini destekliyor. Bunu öyle yapan sadece senin zihnin. Bunu düşün Franco – *bunları öyle yapan senin zihnin*. Bu gerçekten güçlü bir düşünce ve yaralarımı iyileştirmenin anahtarının da onda yat-

tığına inanıyorum. Yapmam gereken şey, zihnimin dün geceki olaya verdiği tepkiyi değiştirmek. Ama bunu nasıl yapacağımı bulamadım henüz.”

“Yaşadığın bunca paniğin ortasında bile felsefeye yapmaya devam etmen beni çok şaşırtıyor.”

“Bu yaşadıklarımı, anlamak için bir fırsat olarak görmek zorundayım. Ölüm korkusunu nasıl yatıştıracağımı ilk elden öğrenmekten daha önemli ne olabilir? Daha geçen gün Seneca adında Romalı bir filozofun yazdığı bir bölümü okudum, şöyle diyordu: ‘Hiçbir korku, kendini ölüm korkusundan arındırmış bir kalbe girmeye cesaret edemez.’ Başka bir deyişle, ölüm korkusunun üstesinden geldikten sonra bütün korkuların üstesinden gelebilirsin.”

“İçinde bulunduğun panik halinin seni bu kadar cezbetmesinin nedenini şimdi daha iyi anlıyorum.”

“Sorun gittikçe açık hale geliyor, ama çözüm hâlâ gizli. Merak ediyorum da, acaba kendimi bu kadar dolu hissettiğim için mi ölümden bu kadar şiddetle korkar oldum?”

“Ne?”

“Yani zihnimin dolu olmasını kastediyorum. Zihnimde dönüp duran tam olgunlaşmamış bir sürü düşünce var ve bu düşüncelerin ölü doğabileceğini düşünmek bana anlatılamayacak derecede acı veriyor.”

“O zaman onlarla ilgilen Bento. Bu düşünceleri koru. Ve kendini koru. Sen harika bir öğretmen olma yolunda olsan da bazı açılardan çok safsın. Bence sende başkalarına karşı çok az kin olduğu için başkalarındaki kini küçümsüyorsun. Beni dinle: *Tehlikedesin ve Amsterdam’dan ayrılmalısın.* Yahudilerin gözünün önünden çekilmeli, saklanmalısın. Böylece düşünme ve yazma uğraşını gizlice yürütebilirsin.”

“Bence senin içinde iyi bir öğretmen geliyor. Bana iyi bir tavsiye verdin, Franco. Yakında, çok yakında tavsiyene uyacağım. Ama şimdi hayatını anlatma sırası sende.”

“Daha değil. Korkun konusunda sana yardımı olabilecek bir şey geldi aklıma. Bir sorum var: Eğer saldırgan sana karşı kini olan bir Yahudi değil de, sadece bir deli olsaydı, burandan,” dedi Franco kafasını işaret ederek, “bu kadar yara almış olur muydun?”

Bento başıyla onayladı. “Harika bir soru.” Yatağında arkasına yaslanıp gözlerini kapadı, birkaç dakika düşündü. “Galiba ne demek istediğini anlıyorum. İçgörü kazandıran bir soru bu. Hayır, eminim adam Yahudi olmasaydı, kafamdaki yara bu kadar büyük olmazdı.”

“Ah,” dedi Franco. “Yani bu demek oluyor ki...”

“Paniğim *sadece* ölümle ilgili değil. Yahudi dünyasından zorla sürülmemle bağlantılı ilave bir unsur daha var.”

“Bence de öyle. Sürgün şu anda ne kadar acı veriyor? Son konuşmamızda batıl inançlar dünyasından ayrıldığın için rahatladığını ve özgürlük fikrinin seni çok mutlu ettiğini ifade etmiştin.”

“Öyle. O sevinç ve rahatlama hissi hâlâ var, ama sadece uyanıkken. Artık iki hayat yaşıyorum. Gün içinde eski derisini döken, Latince ve Yunanca okuyan, heyecan verici, özgür fikirler düşünen yeni bir adamım. Ama geceleri annesinin ve ablasının teskin ettiği, Talmud’la ilgili sorular yönelttiği, sinagoğun yanmış kalıntıları arasında dolaşan Yahudi gezgin Baruch’um. Uyanık bilincimden uzaklaştıkça, başlangıca geri dönüp çocukluğumdaki o hayaletlere daha çok tutunuyorum. Bu seni şaşırtabilir Franco: Hemen her gece, yatağıma uzanıp uyumayı beklerken beni ziyaret ediyorsun.”

“Umarım iyi bir konuğumdur.”

“Tahmin edemeyeceğin kadar iyisin. Seni davet ediyorum çünkü beni rahatlatıyorsun. Ve bugün de iyi bir konuksun. Daha biz konuşurken *ataraxian*ın içime dolduğunu hissediyorum. *Ataraxi*adan da öte bir şey var – düşünmeme yardımcı oluyorsun. Saldırganla ilgili sorduğun şu soru –Yahudi olmasaydı nasıl tepki verirdim– belirleyicilerin karmaşıklığını kavramama yardımcı oluyor. Öncüllere daha derinlemesine bakmak zorunda olduğumu; tamamen bilinçli olmayan düşünceleri de, yani gündüzükiler kadar gecikleri de göz önünde bulundurmam gerektiğini artık biliyorum. Bunun için sana teşekkür ederim.”

Franco kocaman gülümseyip Bento'nun omzunu sıktı.

“Ve şimdi Franco, bana hayatını anlatmalısın.”

“Benim hayatım seninki kadar maceralı değil ama çok şey oldu. Sen gittikten bir ay sonra annem ve kız kardeşim geldi. Sinagog fonunun yardımıyla senin dükkânının yakınlarında küçük bir daire bulduk. Dükkânın önünden sık sık geçiyor, Gabriel'i görüyorum. Başıyla selam veriyor, ama benimle konuşmuyor. Sanırım herkes gibi o da senin *hereminde* oynadığım rolü biliyor. Evlendi ve karısının ailesiyle yaşıyor. Ben amcamın denizcilik işletmesinde çalışıyorum, gelen gemilerin envanterinin tutulmasına yardımcı oluyorum. Çok çalışıyorum ve diğer göçmenlerle birlikte haftada birkaç kez İbranice dersi alıyorum. İbranice öğrenmek sıkıcı, ama aynı zamanda heyecan verici. Beni rahatlatıyor ve bir hayat çizgisi, babamla, babasıyla ve yüzlerce yıl öncesine dayanan *onun* babasıyla bir süreklilik hissi duymamı sağlıyor. Bu süreklilik hissi insanı muazzam ölçüde dengede tutuyor.

“Kayınbiraderin Samuel artık haham oldu ve haftada dört kez bize ders veriyor. Kalan günleri de diğer hahamlar dönüşümlü olarak paylaşıyorlar, ki aralarında Haham Mortera bile var. Samuel'in yorumlarından ablan Rebekah'nın iyi olduğu izlenimini ediniyorum. Başka?”

“Ya kuzenin Jacob?”

“Rotterdam’a taşındı. Onu nadiren görüyorum.”

“Ve sıra önemli bir soruya geldi. *Hayatından memnun musun, Franco?*”

“Evet, ama melankolik bir memnuniyet bu. Seni tanımak bana hayatın başka bir yüzünü gösterdi. Bu benim tam olarak deneyimlemediğim zihinsel bir hayat. Senin orada olduğunu, keşiflerini benimle paylaşacağını bilmek beni çok rahatlatıyor. Benim dünyam daha küçük ve gelecekteki hatlarını şimdiden görebiliyorum. Karımı, annem ve kız kardeşim seçti. Portekiz’deki köyümüzden on altı yaşında bir kız. Birkaç hafta içinde evleniyoruz. Seçimi onayladım – kız güzel, hoş ve yüzümü güldürüyor. İyi bir eş olacak.”

“Onunla, ilgilendiğin şeyler hakkında konuşabilecek misin?”

“Sanırım. O da bilgiye aç. Köyümüzdeki çoğu kız gibi okumasını bile bilmiyor. Onu eğitmeye başladım.”

“Fazla eğitmiyorsundur umarım. Bu tehlikeli olabilir. Peki, söyle bakalım, cemaatte benim hakkımda konuşuluyor mu?”

“Bu olaya kadar konuşulduğunu hiç duymadım. Sanki cemaate sadece senden uzak durmaları değil, adını bile anmamaları emredilmiş gibiydi. Ben adının anıldığını duymadım, ama tabii kapalı kapılar ardında neler konuşuluyor bilmiyorum. Belki bu sadece benim hayal gücümdür, ama senin ruhunun cemaatin üstünde dolaştığına ve herkesi etkilediğine inanıyorum. Mesela İbranice derslerimiz aşırı derecede gergin geçiyor ve hiçbir soruya izin verilmiyor. Sanki hahamlar başka bir Spinoza’nın daha doğmayacağından emin olmaya çalışıyor gibiler.”

Bento başını önüne eğdi.

“Bunu söylememeliydim, Bento. Kabalık ettim.”

“Sadece gerçeği benden gizlersen kabalık etmiş olursun.”

Kapı hafifçe çalındı, Clara Maria'nın sesi duyuldu. "Bento."

Bento kapıyı açtı. "Bento, benim yakında gitmem gerekiyor. Arkadaşın daha ne kadar kalacak?"

Bento sorarcasına Franco'ya baktı, o da kısa bir süre sonra gideceğini çünkü işe gitmemek için bir mazereti olmadığını fısıldadı. "Clara Maria, bize birkaç dakika daha ver lütfen."

"Müzik odasında bekliyorum." Clara Maria kapıyı yumuşak bir şekilde kapadı.

"Bu kim Bento?"

"Okul müdürünün kızı ve öğretmenim. Bana Latince ve Yunanca dersi veriyor."

"Öğretmenin mi? Mümkün değil. Kaç yaşında ki?"

"On altı. Bana on üç yaşında ders vermeye başladı. Bir dâhi. Diğer kızlara hiç benzemiyor."

"Sana sevgi ve şefkatle yaklaşıyor."

"Evet, öyle, ben de aynı duyguları taşıyorum, ama..." Bento tereddüt etti. En derinlerdeki duygularını paylaşmaya alışık değildi. "Ama bugün arkadaşım olan başka bir öğrenciye benden daha fazla şefkat göstererek sıkıntımı artırdı."

"Ah, kıskançlık. Bu gerçekten acı verici olabilir. Üzgünüm, Bento. Ama geçen sefer bana yalnız bir hayatı kucaklayacağını ve bir eş fikrinden vazgeçtiğini söylememiş miydin? Kendini yalnız geçecek bir hayata adanmış ya da belki de *teslim etmiş* görünüyordun."

"Adadım *ve* teslim ettim. Düşünsel bir hayata kendimi mutlak olarak adadım ve bir ailenin sorumluluğunu asla alamayacağımı biliyorum. Ayrıca bir Hristiyan ya da Yahudiyle evlenmemin yasal olarak mümkün olmadığını da biliyorum. Ve Clara Maria Katolik. Batıl inançlı bir Katolik."

"O zaman gerçekten istemediğin ve sahip olamayacağın bir şeyden vazgeçmekte zorlanıyorsun, öyle mi?"

“Doğru! Mantıksızlığımın tam merkezine inme şeklin çok hoşuma gidiyor.”

“Kızı sevdiğini söylüyorsun, değil mi? Peki ya kızın yakın davrandığı iyi arkadaşını?”

“Arkadaşımı da seviyordum, ta ki bugüne kadar. *Heremden* sonra taşınmama yardım etti; dün gece hayatımı kurtardı. O iyi bir adam. Ve doktor olmayı planlıyor.”

“Ama sen bunun üçünüzü de mutsuz edeceğini bilmene rağmen, kızın onun yerine seni arzulamasını istiyorsun.”

“Evet, bu doğru.”

“Ama sana karşı duyduğu arzu ne kadar büyük olursa, sana sahip olamadığı için üzüntüsü de o kadar büyük olacak.”

“Evet, bunu inkâr edemem.”

“Ama onu seviyorsun ve onun mutluluğunu istiyorsun. Ve eğer o acı çekerse, sen de acı çekeceksin, doğru mu?”

“Evet, evet ve evet. Söylediğin her şey doğru.”

“Son bir sorum var. Onun batıl inançlı bir Katolik olduğunu söyledin. Katolikler dinî törenlere ve mucizelere bayılırlar. Peki, o senin Tanrı’yı doğa olarak görme fikrine, dinî törenleri ve batıl inançları reddetmene ne diyor?”

“Onunla bu görüşlerimi asla konuşmuyorum.”

“Çünkü bu fikirlerini ve belki seni de reddeder diye mi?”

Bento başıyla onayladı. “Söylediğin her şey doğru, Franco. Özgür olmak için çok çabaladım, çok şeyden vazgeçtim, ama şimdi özgürlüğümden vazgeçip Clara Maria’nın esiri oldum. Onu düşünürken daha ulvi şeyler düşünemiyorum. Bu konuda kendi efendim değil, tutkularımın kölesi olduğum çok açık. Mantığım bana hangisinin iyi olduğunu gösterse de kötü olanın peşine düşmek zorunda kalıyorum.”

“Bu çok eski bir hikâye Bento. İnsanoğlu her zaman aşkın kölesi olmuştur. Kendini nasıl özgürleştireceksin?”

“Ancak duyusal zevkler, zenginlik ve şöhretle bağlantımı tamamen koparırsam özgür olabilirim. Mantiğımı dinlemezsem, tutkumun kölesi olarak kalacağım.”

“Ama Bento,” dedi Franco ayağa kalkıp gitmeye hazırlanırken. “Mantiğın tutkuya denk olmadığını biliyoruz.”

“Evet. Bir duyguyu sadece daha güçlü başka bir duygu alt edebilir. Ödevim çok açık: Mantiğı tutkuya çevirmeyi öğrenmeliyim.”

“*Mantiğı tutkuya çevirmek,*” diye fısıldadı Franco, Clara Maria’nın beklediği müzik odasına giderlerken. “Bu müthiş bir görev. Bir dahaki buluşmamızda, nasıl bir yol aldığını dinlemek istiyorum.”

YİRMİ ALTINCI BÖLÜM

BERLİN – 26 Mart 1923

Baltık ailelerimizle geçinmekte zorlanıyorum: Olumsuz bir özellikleri var gibi, ama aynı zamanda başka hiçbir yerde görmediğim bir üstünlük, her şeyin hâkimiymiş gibi bir havaları var.

Adolf Hitler, Alfred Rosenberg üzerine

Sevgili Friedrich,

Yaklaşan ziyaretimi ne yazık ki iptal etmek zorundayım. Bunu üçüncü kez yapıyor olsam da lütfen benden umudunu kesme. Seninle görüşme isteğim konusunda çok ciddiymim, ama işler çok arttı. Hitler geçen hafta benden Dietrich Eckart'ın yerini alıp Völkischer Beobachter'in yayın yönetmeni olmamı istedi. Hitler'le çok yakınız artık – benim Siyon Liderlerinin Protokolleri'ni yayımlamış olmam onu çok memnun etti. Bir ay önce cömert bir bağışçının yardımıyla VB günlük olarak çıkmaya başladı, artık otuz üç bin kopya basılıyor (ve bu arada Berlin'deki gazete bayilerinde bulabilirsin).

Her gün haber yapacak yeni bir kriz çıkıyor. Almanya'nın geleceği her geçen gün daha da tehlikede gibi görünüyor. Mesela şu anda suç tazminatı alabilmek için Fransızların Ruhr'u

işgal etmesiyle nasıl baş edeceğimize karar vermek zorundayız. Ayrıca gün be gün artan enflasyon ülkemizi uçurumun kıyısına getiriyor. Daha geçen yıl dört yüz mark olan Amerikan dolarının bu sabah yirmi bin mark olduğuna inanabiliyor musun? Münih'teki işverenlerin çalışanlara günde üç kere ödeme yapmaya başladığına inanabiliyor musun? Aynı şey Berlin için de geçerli mi? Kadın kocasıyla işe gidiyor, sabah ödeme alıyorlar, kadın fiyatlar yükselmeden kahvaltı almaya koşuyor. Kadın öğlen yine para almaya geliyor (maaş bu kez daha yüksek oluyor) ve yine öğle yemeği almaya koşuyor –bir gün önce dört sosis alınan yüz bin markla bugün sadece üç tane alınabiliyor– ve borsa kapandığı için ertesi gün tekrar açılana kadar paranın güvende olduğu günün sonunda üçüncü kez ve yine daha yüksek olmak üzere maaş ödeniyor. Bu bir skandal, bir trajedi.

Ve durum daha da kötüleşecek. Bence bu, gelmiş geçmiş en büyük hiperenflasyon olacak: Bütün Almanlar fakirleşecek, tabii ki bu kâbustan doğal olarak kâr eden Yahudiler hariç. Onların şirket kasaları altınlarla ve dövizlerle dolup taşıyor.

Yayıncı olarak hayatım o kadar telaşlı ki yirmi milyon mark eden on saatlik tren yolculuğuyla Berlin'e gitmek bir yana, öğle yemeği için bile ofisten ayrılamıyorum. Lütfen eğer herhangi bir nedenle Münih'e gelecek olursan haber ver, burada buluşalım. Sana minnettar olurum. Hiç Münih'te çalışmayı düşündün mü? Sana yardımım olabilir: Senin için yayınlayabileceğim bütün o bedava ilanları düşün.

Doktor Karl Abraham mektubu okuyup Friedrich'e uzattı. "Peki, sen nasıl cevap vermeyi planlıyorsun?"

"Bilmiyorum. Bugünkü süpervizyon saatimde bunu konuşmak isterim. Onu hatırlıyor musunuz? Birkaç ay önce onunla konuştuğumu anlatmıştım size."

“*Siyon Protokolleri*’nin yayıncısı mı? Onu nasıl unutabilirim?”

“Herr Rosenberg’i o zamandan beri görmedim. Sadece birkaç mektup aldım ondan. Ama burada gazetesi *Völkischer Beobachter*’inünkü baskısı var. Şu manşetlere bir bakın:

VİYANA GENELEVİNDE ÇOCUK İSTİSMARI: İŞİN İÇİNDE ÇOK SAYIDA YAHUDİ VAR

Manşete bakan Doktor Abraham tiksintiyle başını sallayıp sordu, “Ya *Protokoller* – onları okudun mu?”

“Sadece özetlerini ve kitabın sahtekârlıktan ibaret olduğunu söyleyen birkaç eleştiri yazısı okudum.”

“Açık bir sahtekârlık, ama çok tehlikeli. Hastan Rosenberg’in de bunu bildiğine kuşkum yok. Cemaatimdeki güvenilir Yahudi âlimleri bana bu protokollerin, Rus çarını Yahudilerin Rusya’ya hâkim olmaya çalıştığına inandırmak isteyen Serge Nilus adında rezil bir Rus yazar tarafından uydurulduğunu söylediler. Çar, *Protokoller*’i okuduktan sonra bir dizi kanlı pogrom emri verdi.”

“Peki,” dedi Friedrich. “Sorum şu: Böyle adice işler yapan bir hastayla nasıl terapi yapabilirim? Adamın tehlikeli olduğunu biliyorum. Karşı aktarımımın nasıl başa çıkacağım?”

“Ben karşı aktarımı terapistin hastaya nevrotik tepkisi olarak görmeyi tercih ediyorum. Bu olayda senin duygularının mantıklı bir temeli var. Uygun soru şöyle olurdu: ‘Bütün tarafsız standartlara göre itici olan ve büyük tahribat yaratabilecek kötü biriyle nasıl çalışırsın?’”

Friedrich süpervizörünün sözlerini düşündü. “İtici, kötü. Bunlar ağır sözler.”

“Haklısın, Doktor Pfister – bunlar benim sözlerim, senin değil ve şu anda çok doğru bir şekilde başka bir konuyu ima ettiğini düşünüyorum – *süpervizörün* karşı aktarımı – ki bu da seni eğitme becerimi engelleyebilir. Yahudi olmak bu ölümcül, Yahudi karşıtı

kişiyi şahsen tedavi etmemi imkânsız hale getiriyor, ama yine de süpervizörün olarak işe yarayıp yaramayacağıma bir bakalım. Onunla ilgili duygularından biraz daha bahset.”

“Ben Yahudi olmasam da onun Yahudi karşıtlığı beni şahsen rencide ediyor. Ne de olsa burada en yakın olduğum insanların hemen hepsi Yahudi – analistim, siz ve fakültenin büyük bölümü.” Friedrich, Alfred’in mektubunu kaldırdı: “Bakın. Kariyerindeki ilerlemeleri gururla anlatıyor, benim memnun olmamı bekliyor. Ama ben güceniyorum ve sizin adınıza, bütün medeni Almanlar adına korkuyorum. Bence o, kötü biri. Ve idolü Hitler de şeytanın ete kemiğe bürünmüş hali olmalı.”

“Bir parçan böyle diyor. Ama bir de onu görmeye devam etmek isteyen parçan var. Neden?”

“Daha önce konuştuğumuz bir şey – geçmişini paylaştığım birini analiz etmeye yönelik entelektüel ilgim. Ağabeyini doğduğum günden beri tanırım, Alfred’in de küçüklüğünü biliyorum.”

“Doktor Pfister, onu asla analiz edemeyeceğin çok açık. Sırf mesafe bile bunu imkânsız hale getiriyor. Onu en iyi ihtimalle birkaç seans görürsün, ama geçmişine dair derin arkeolojik bir çalışma yapamazsın.”

“Doğru. Bu fikrin peşini bırakmalıyım. Başka nedenler olmalı.”

“Bana yok olmuş geçmiş hissinle ilgili bir şeyler anlattığını hatırlıyorum. Sadece şu iyi arkadaşın var, Alfred’in ağabeyi. Adını unuttum...”

“Eugen.”

“Evet, geçmişinden sadece Eugen Rosenberg ve biraz da senin hiç yakın olmadığı kardeşi Alfred kalmış. Anne baban ölmüş, kardeşlerin yok, önceki hayatınla hiçbir bağlantın yok – ne kişilerle ne de yerlerle. Bana öyle geliyor ki yok olmayan bir şey arayarak yaşlanmayı ya da fani oluşu inkâr etmeye çalışıyorsun. Umarım özel analizinde bu konu üstünde çalışıyorsundur.”

“Henüz değil. Ama yorumlarınızın yararı oluyor. Eugen ya da Alfred’e tutunarak zamanı durduramam. Evet, Doktor Abraham, Alfred’i görmenin içsel çatışmalarıma bir hayrı olmadığını açıkça gösterdiniz.”

“Bu önemli, Doktor Pfister, o nedenle tekrar edeceğim: Alfred Rosenberg’i görmek, içsel çatışmalarına fayda sağlamaz. Bunun yeri kendi analizin. Doğru mu?”

Friedrich teslim olmuş bir şekilde başını salladı.

“O zaman tekrar soruyorum – onu neden görmek istiyorsun?”

“Emin değilim. Tehlikeli bir adam, nefret yayan bir adam olduğunu kabul ediyorum. Ama onu kötü bir adam yerine hâlâ bitişik evdeki çocuk gibi düşünüyorum. Onu şeytani değil de yanlış yönlendirilmiş biri olarak düşünüyorum. Irksal saçmalığa gerçekten inanıyor. Düşünceleri ve eylemleri, Houston Stewart Chamberlain’in önermeleriyle büyük bir tutarlılık gösteriyor. Psikopat, sadist ya da şiddete yatkın biri olduğunu sanmıyorum. Hatta çekingen biri, neredeyse korkak. Güvensiz, insanlarla ilişkileri zayıf ve kendini tamamen lideri Hitler’in sevgisine bırakmış durumda. Sınırlılıklarının farkında ve terapi çalışmasına şaşırtıcı bir şekilde hazır.”

“O halde terapideki amaçların...”

“Belki saflık ediyorum ama onu daha ahlaklı bir insan haline getirebilirim, dünyaya daha az zarar verebilir, değil mi? Bu, hiçbir şey yapmamaktan daha iyi olmalı. Hatta belki Yahudi karşıtlığının gücüne ve mantıksızlığına bakmasına yardımcı olabilirim.”

“Ah, Yahudi karşıtlığını başarıyla analiz edebilirsen bunun için Nobel alırsın. Bu, Freud’un bile şimdiye kadar başaramadığı bir şey. Bu konuya nasıl yaklaşacağına dair fikirlerin var mı?”

“Henüz yok, uzaklarda bir yerde duruyor ve bu kesinlikle benim amacım, hastanın değil.”

“Onun amacı ne? O ne istiyor?”

“Açık amacı Hitler’le ve diğer parti üyeleriyle daha etkili bir şekilde ilişki kurmak. Bundan daha ulvi şeyleri ise içeriye kaçak sokmam gerekiyor.”

“İyi bir kaçakçı mısın?”

“Daha acemiyim. Ama bir fikrim var. Ona Spinoza konusunda dersler verdiğimi söylemiştim size. *Etika*’nın dördüncü bölümünde –tutkunun bağlarından kurtulmayla ilgili bölüm– dikkatimi çeken bir ifade var. Spinoza, mantığın tutkunun dengi olmadığını ve mantığı tutkuya çevirmemiz gerektiğini söylüyor.”

“Hımm, ilginç. Bunu nasıl yapacaksın peki?”

“Aklımda kesin bir yöntem yok. Ama kendisini merak etmesini sağlamam gerektiğini biliyorum. Herkesin kendisine yönelik yoğun bir ilgisi yok mudur? Herkes kendisiyle ilgili her şeyi bilmek istemez mi? Ben öyle olduğumu biliyorum. Alfred’in kendisine yönelik merakını alevlendirmeye çalışacağım.”

“Terapi çerçevesi oluşturmak için ilginç bir yol. Orijinal bir yol. Umarım işbirliği yapar. Ben de süpervizyonda elimden geleni yapacağım. Ama bu tezinde bir kusur yok mu sence de?”

“Ne gibi?”

“Aşırı genelleme. Terapistler farklıdır. Biz biraz tuhafız. Diğer insanların çoğu bizim zihinle ilgili tutkulu merakımızı paylaşmaz. Şimdiye kadar duyduğum, hastanın amacının seninkinden hayli farklı olduğu: onun istediği, Nazi arkadaşlarının kendisini daha çok sevmesini sağlamak. Bu yüzden terapinin işleri hepimiz için daha da kötüleştirme tehlikesini aklından çıkarma! Hatta biraz daha somut konuşayım. Rosenberg’in Hitler’in onu daha fazla sevebileceği şekilde değişmesine yardım etmeyi başarırsan, onu sadece biraz daha verimli bir kötü haline getirmiş olacaksın.”

“Anlıyorum. Benim görevim onun başka, tam aksi bir amacı kabul etmesine yardım etmek; Hitler’in sevgisi için duyduğu umutsuz ve mantıksız ihtiyacı anlamak ve azaltmak.”

Doktor Abraham, genç öğrencisine gülümsedi. “Kesinlikle. Bu coşkunu seviyorum Friedrich. Kim bilir, belki bunu başara-bilirsin. Münih’te katılabileceğin mesleki bir toplantı arayalım. Böylece onunla orada ilave seanslar yapabilirsin.”

Bayreuth, Ekim 1923

Alfred, işinin yarattığı bütün baskıya rağmen Houston Stewart Chamberlain’i ziyaret etme planından vazgeçmedi ve Hitler’i de kendisine katılmaya kolayca ikna etti. Hitler de Chamberlain’in *On Dokuzuncu Yüzyılın Temelleri* adlı kitabını okuyunca aydınlanmıştı ve Chamberlain’in (Dietrich Eckart ve Richard Wagner’le birlikte) kendisinin başlıca akıl hocası olduğunu hayatının sonuna kadar iddia edecekti.

Chamberlain Bayreuth’ta, Wahnfried’de, Wagner’in devasa, eski evinde, karısı Eva (Wagner’in kızı) ve Wagner’in seksen altı yaşındaki dul karısı Cosima ile birlikte yaşıyordu. Bayreuth’a kadar olan iki yüz elli kilometrelik araba yolculuğu, Alfred’e göre son derece hoş geçmişti. Bu hem Hitler’in parlak yeni Mercedes’i ile yaptığı ilk yolculuktu, hem de Hitler’in ilgisinin tadını saatlerce tek başına çıkarması için fırsat teşkil ediyordu.

Bir hizmetkâr onları karşılayıp üst kata çıkardı. Chamberlain tekerlekli sandalyede oturuyordu. Bacakları mavi-yeşil ekoseli battaniyeyle örtülmüştü. Wagner’in iç avlusuna bakan büyük pencereden dışarıyı seyrediyordu. Kısmi felç geçirmesine sebep olan ve anlaşılır konuşmasını engelleyen gizemli bir sinir hastalığı geçiren Chamberlain, yetmişinden çok daha yaşlı görünüyordu: Derisi lekeli, bakışları boş, yüzünün yarısı spazm yüzünden çarpıktı. Gözlerini Hitler’in yüzüne diken Chamberlain, zaman zaman başını sallayıp Hitler’in sözlerini anladığını

gösteriyordu. Rosenberg'e hiç bakmıyordu. Hitler öne doğru eğilip ağzını Chamberlain'ın kulağına yaklaştırdı, "Müthiş kitabınız *On Dokuzuncu Yüzyılın Temelleri*'ndeki sözlerinize büyük değer veriyorum. 'Alman ırkının Yahudilerle girdiği ölümcül mücadele sadece topla tüfekte değil, insan hayatının ve toplumunun her tür silahıyla yürütülmelidir.'" Chamberlain başıyla onayladı, Hitler devam etti. "Herr Chamberlain, bu savaşı sizin adınıza sürdüreceğim adam olacağıma söz veriyorum." Daha sonra yirmi beş maddelik programını ve Yahudilerden arındırılmış bir Avrupa'ya sahip olmaya yönelik sarsılmaz kararlılığını uzun uzun anlattı. Chamberlain hararetle başını sallayıp zaman zaman boğuk bir sesle, "Evet, evet," diye karşılık verdi.

Hitler daha sonra Cosima Wagner'le özel olarak görüşmek için odadan çıktı. Rosenberg, Chamberlain'le yalnız kaldı, kendisinin de daha on altı yaşındayken Hitler gibi *On Dokuzuncu Yüzyılın Temelleri*'yle büyüldüğünü ve Chamberlain'e minnettar olduğunu söyledi. Sonra, Hitler gibi, Chamberlain'ın kulağına eğilip sırrını paylaştı: "Çalışmanızı önümüzdeki yüzyıla taşıyacağını umduğum bir kitap yazmaya başladım." Chamberlain sanki gülümsedi – yüzü o kadar çarpılmıştı ki bunu anlamak zordu. Alfred devam etti. "Fikirleriniz ve sözleriniz bütün sayfalarımnda olacak. Daha yeni başladım. Beş yıllık bir proje olacak – yapılacak çok şey var. Ama sonu için bir bölüm yazdım: *'Uyanışın sembolü –yeniden dirilişin işareti olan gamalı haç bayrağı– imparatorluğun tek hâkimi olduğunda, Almanların kutsal saatleri yeniden başlayacak.'*" Chamberlain bir şey homurdandı. Belki, "Evet, evet," diyordu.

Alfred arkasına yaslanıp etrafına bakındı. Hitler ortalıkta yoktu. Alfred, Chamberlain'ın kulağına yeniden eğildi. "Sevgili öğretmenim, bir konuda yardımınıza ihtiyacım var. Spinoza problemi. Amsterdamlı bu Yahudinin ölümsüz Goethe dâhil en büyük Alman düşünürlerinin büyük saygı duyduğu kitapları nasıl yazabildiğini bana anlatır mısınız? Bu nasıl mümkün olabilir?" Chamberlain başını huzursuz bir şekilde oynatıp Rosenberg'in

sadece “Ja, Ja,” kısmını anlayabildiği boğuk sesler çıkardı. Kısa süre sonra da derin bir uykuya daldı.

Arabayla eve dönerlerken iki adam Chamberlain hakkında çok az konuştular, çünkü Alfred’in aklında başka bir şey vardı: partinin harekete geçme zamanının geldiği konusunda Hitler’i ikna etmek. Hitler’e birkaç basit gerçeği hatırlattı. “Karmaşa Almanya’yı kuşattı,” dedi Alfred. “Enflasyon kontrolden çıkıyor. Dört ay önce dolar yetmiş beş bin Alman markıydı, dün oldu yüz elli milyon. Dün köşe başındaki bakkal patatesin yarım kilosunu doksan milyon marka veriyordu. Yakında darphanenin bir trilyon mark banknotları basacağından da adım gibi eminim.”

Hitler yorgun bir şekilde başını salladı. Bunları Alfred’den daha önce birkaç kez duymuştu.

“Ve her yerde patlak veren darbelere bak,” diye devam etti. “Saksonya’daki Komünist darbesi, Doğu Prusya’da Reichswehr darbesi, Berlin’deki Kapp darbesi, Ren bölgesindeki ayrılıkçı darbe. Ama esas patlamaya hazır olan barut fıçısı, Münih ve Bavyera’nın tamamı. Münih, Berlin’deki hükümete muhalif sağ kanat partilerinden geçilmiyor, ama biz bunların arasında en güçlü, en nüfuzlu ve en organize olanıyız. Bizim zamanımız geldi! Gazetemizde halkı partinin büyük bir hareketine hazırlayan, arka arkaya çıkan yazılarla kışkırtıyorum.”

Hitler hâlâ tereddütlü görünüyordu. Alfred bastırdı. “Zamanınız geldi. Hemen harekete geçmelisiniz, yoksa bu anı kaybedeceksiniz.”

Araba *Völkischer Beobachter*’in ofis binasına vardığında Hitler sadece, “Düşünecek çok şey var, Rosenberg,” dedi.

Hitler birkaç gün sonra Alfred’in ofisine geldi. Yüzünde kocaman bir gülümsemeyle elindeki Houston Stewart Chamberlain’den gelen mektubu sallıyordu. Mektubun bir kısmını yüksek sesle okudu:

23 Eylül 1923

Sayın ve sevgili Herr Hitler,

Benim için konuşmanın ne kadar zor olduğunu kendi gözle-
rinizle gördüğünüz için bu mektuba şaşırmakta sonuna kadar
haklısınız. Ama size birkaç şey söyleme arzumu bastıramadım.

İnsanları uykularından ve sıkıcı rutinlerinden uyandırmada
bu kadar başarılı olan bir insanın, yani sizin, 1914 yılının
ağustos ayında bu korkunç hastalığın pençesine ilk düştüğüm
o meşum günden beri ilk kez bu kadar uzun ve dinlendirici
bir uyku uyumamı nasıl sağlayabildiğinizi merak ediyordum.
Sanırım varlığınızı belirleyen ve tanımlayan şey tam da bu:
gerçekten uyandıran, aynı zamanda huzur verendir...

Bana huzur vermeniz gözleriniz ve el hareketlerinizle
çok ilgili. Gözleriniz neredeyse el gibi çalışıyor, insanı sarıp
sarmalıyor ve sözlerinizi tek bir dinleyiciye odaklama gibi
müstesna bir beceriniz var. Ellerinize gelince, onların hareketleri
de o kadar anlamlı ki gözlerinizle rekabet ediyorlar. Böyle bir
adam acı çeken zavallı bir ruha huzur verir! Özellikle kendini
Anavatan'ın hizmetine adanmışsa.

Benim Almanlara olan inancım bir an bile sarsılmadı,
ama umutlarım çok düşük bir seviyeye indi. Bir darbeyle ruhu-
mun durumunu değiştirdiniz. Almanya'nın, en fazla ihtiyacı
olduğu bir zamanda Hitler'i dünyaya getirmesi canlılığının
kanıtıdır; hareketleriniz de bunu destekler nitelikte çünkü bir
insanın kişiliği ve hareketleri birbirini tamamlar.

Hiçbir yardıma ihtiyaç duymaksızın uyuyabildim. Hiçbir
şey uykumu bölmedi. Tanrı sizi korusun!

Houston Stewart Chamberlain

"Konuşma becerisini yeniden kazanıp mektubu dikte ettirmiş
olmalı – müthiş bir mektup," dedi Alfred kıskançlığını gizlemeye

çalışırken. Sonra hızla ekledi. “Ve bunlar aynı zamanda çok hak edilmiş sözler, Herr Hitler.”

“Şimdi sana bazı gerçek haberler vereyim,” dedi Hitler. “Erich Ludendorff bizimle güçlerini birleştirdi!”

“Harika! Harika!” diye cevap verdi Alfred. Lundedorff en hafif ifadeyle tuhaf bir adamdı, ama yine de dünya savaşı feldmareşali olması itibarıyla evrensel bir saygı görüyordu.

“Benim darbe fikrimi kabul ediyor,” diye devam etti Hitler. “Monarşi yanlıları ve Bavyeralı ayrılıkçılar da dâhil diğer sağ örgütlerle güçlerimizi birleştirmemiz, 8 Kasım’daki akşam toplantısına dalıp Bavyeralı birkaç hükümet görevlisini kaçırmamız ve silah zoruyla beni liderleri olarak kabul etmeye zorlamamız gerektiği konusunda da hemfikiriz. Ertesi gün şehir merkezinden savaş bakanlığına doğru büyük bir yürüyüş gerçekleştireceğiz ve hem rehinelerin hem de Feldmareşal Ludendorff’un şöhretinin yardımıyla Almanya ordusunu ele geçireceğiz. Sonra Mussolini’nin Roma’ya yürüyüşünü taklit edip Alman demokrat hükümetini devirmek için Kızıl Berlin’e yürüyeceğiz.”

“Harika! Yola çıkıyoruz.” Alfred o kadar sevinçliydi ki Hitler’in bu planı kendisine zaten Alfred’in önerdiğini atlamasına aldırmadı. Hitler’in ona hakkını teslim etmeden fikirlerini kendine mal etmesine alıştı.

Ama her şey ters gitti. Darbe tam bir fiyaskoydu. 8 Kasım akşamı Hitler ve Alfred sağ kanat partilerinin koalisyon toplantısına gittiler. Bu partiler daha önce hiç birlikte toplanmamıştı. Toplantı o kadar başa çıkılmaz hale geldi ki Hitler bir ara düzeni sağlamak için masanın üstüne çıkıp silahını ateşlemek zorunda kaldı. Daha sonra Naziler, Bavyera hükümetini rehin aldı. Ama onların Nazilerin tarafına geçtiklerini düşünüp gerektiği gibi bekçilik yapmadıkları için, gece olunca rehineler kaçtılar. Hitler buna rağmen, Ludendorff’un halkı galeyana getirme umuduyla sabahki kitlesel yürüyüş planını gerçekleştirmeleri yönündeki ısı-

rarlarına razı geldi. Ludendorff ordunun da polisin de üzerlerine ateş açmaya cesaret edemeyeceğinden emindi. Rosenberg ofise koşup VB'nin genel ayaklanmaya davet eden manşetini hazırladı. 9 Kasım 1923 sabahı erkenden, aralarında Hitler ve Rosenberg'in de bulunduğu çoğu silahlı iki bin kişilik bir grup Münih'e doğru yürümeye başladı. Ön saflarda Hitler, askerî üniforması ve Dünya Savaşı miğferiyle göz kamaştırıcı görünen Feldmareşal Ludendorff, bütün madalyalarını takmış olan Dünya Savaşı'nın yıldızı Hermann Göring ve yakın arkadaşı Hitler'le kol kola yürüyen Scheubner-Richter vardı. Rosenberg, Hitler'in hemen arkasında, ikinci sıradaydı. Rudolf Hess, VB'nin günlük gazete olmasını sağlayan bağışçı Putzi Hanfstaengl gibi, Rosenberg'in arkasında yürüyordu. Heinrich Himmler birkaç sıra geride Nazilerin parti bayrağını taşıyordu.

Açık bir meydana vardıklarında, bir asker barikatıyla karşılaştılar. Hitler askerlere teslim olmaları için bağırdı. Ama askerler ateş açtı ve üç dakikalık ateşle kalabalık hemen dağıldı. On altı Nazi ve üç asker öldü. Feldmareşal Ludendorff gözünü kırpmadan barikata doğru yürüdü, tüfekleri kenara itti, kendisini kibarca karşılaştıran subay özür dileyerek onu gözaltına alması gerektiğini söyledi. Göring kasıklarından iki kez yaralandı, ama sürünerek güvenli bir alana ulaştı ve kendisine mükemmel bir tedavi uygulayan nazik bir Yahudi doktora götürüldü. Sonra hızla ülkeden çıkarıldı. Hitler'le kol kola giren Scheubner-Richter oracıkta öldü ve Hitler'i de kendisiyle birlikte yere çekip omzunu çıkardı. Ulrich Graf adlı koruma, Hitler'in üstüne atılıp birkaç kurşun yiyerek Hitler'in hayatını kurtardı. Alfred'in yanında duran adam ölse de Alfred yaralanmadı, emekleyerek katliamdan uzaklaşıp kaldırıma çıktı, kalabalığa karıştı. Ne eve ne de ofise gitmeye cesaret edebildi – hükümet VB'yi süresiz olarak kapattı ve gazete ofislerinin önüne muhafız dikti. Alfred sonunda kendisini birkaç gün evinde saklaması için yaşlı bir kadını ikna etmeyi başardı.

Gündüzleri evde kalırken geceleri Münih sokaklarında dolaşıp yoldaşlarının kaderini öğrenmeye çalıştı. Büyük acı çeken Hitler sürünerek birkaç metre ilerledikten sonra yol kanerında bekleyen bir arabanın içine alınmış, partinin doktorlarından birinin eşliğinde Putzi Hanfstaengl'in evine götürülmüş, burada omzu tedavi edilmiş, sonra da çatı katına gizlenmişti. Tutuklanmadan hemen önce Alfred'e bir not yazıp Frau Hanfstaengl'dan notu Alfred'e iletmesini istemişti. Kadın Alfred'i ertesi gün bulup notu verdi, Alfred notu hemen açıp şaşkınlıkla okudu:

*SEVGİLİ ROSENBERG, BUNDAN SONRA HAREKETE
SEN LİDERLİK YAP.*

ADOLF HITLER

YİRMİ YEDİNCİ BÖLÜM

RIJNSBURG – 1662

Birkaç güne kalmadan, Bento'nun korkusu azalmıştı. Koşturan bir nabızı, gergin bir göğsü yoktu artık; gözünün önüne saldırıdan kareler de gelmez olmuştu. Rahatça nefes almak, kendini güvende hissetmek ne büyük lütuftu ama! Duygularına bir nebze olsun kapılmamayı başardığında, saldırganın yüzünü hayalinde canlandırmayı ve Franco'nun tavsiyesine uyarak odanın duvarına astığı kesilmiş siyah paltoya bakmayı bile başarıyordu.

Saldırı girişiminden ve Franco'nun ziyaretinden sonra, korkunun üstesinden gelmenin mekanizması üzerine haftalarca uzun uzadıya düşündü. Sükûnetini tekrar kazanmayı nasıl başarmıştı? Saldırganı motive eden nedenleri daha iyi anlaması sayesinde mi? Bu açıklama Bento'ya uygun geliyordu – sağlam, mantıklı bir açıklamaydı. Fakat anlamanın gücüne böyle güçlü bir şekilde bağlanmasından da kuşku duyuyordu. Ne de olsa bunun ona başta bir faydası olmamıştı; bu fikir ancak Franco geldikten sonra güç kazanmıştı. Bunu düşündükçe, iyileşmesindeki asli unsuru kendisine Franco'nun sunmuş olduğunu iyice anlıyordu. Bento, Franco geldiğinde en kötü halinde olduğunu ve sonra hızla iyileşmeye başladığını biliyordu. Ama Franco ona tam olarak ne sunmuştu? Belki en büyük katkısı, korkusunun unsurlarını dikkatle incelemek ve Bento'yu bilhassa saldırganın Yahudi ol-

ması gerçeğinin rahatsız ettiğini göstermek olmuştı. Başka bir deyişle, kendi halkından ayrılmanın verdiği derinlere gömülü acı, korkusunu güçlendirmişti. Bu, Franco'nun iyileştirici gücünü açıklayabilirdi: Franco yalnızca akıl yürütme sürecinde yardım etmekle kalmamış, ayrıca, belki daha da önemlisi, bir Yahudi olarak onun yanında olmuştı.

Ayrıca Franco onun ne tam olarak arzuladığı ne de sahip olabileceği bir şeye duyduğu mantıksız özlemle yüzleştirerek onu ıstıraplı kıskançlığından da kurtarmıştı. Bento yavaş yavaş huzuruna yeniden kavuşuyordu. Aradan uzun zaman geçmeden de Clara Maria ve Dirk'le olan arkadaşlığını yeniden kurdu. Clara Maria boynunda Dirk'in verdiği inci bir kolyeyle geldiği gün zihnine yine karanlık bulutlar üşüştü. Clara Maria'nın, Dirk'le nişanlandığını duyurmasından sonraki birkaç gün ise bulutlar büyük bir fırtınaya dönüştü. Ama bu kez mantık galip geldi; Bento dengesini koruyup tutkusunun iki iyi arkadaşıyla ilişkisini bozmasına izin vermedi.

Buna rağmen, saldırı gecesi Clara Maria'nın elini tutmasına dair o dokunsal hatıraya sıkı sıkı tutunmaya devam ediyordu. Ayrıca Franco'nun omzunu sıkışını, kardeşi Gabriel'le sık sık el ele tutuşmalarını da hatırlıyordu. Ama artık, bedeni ne kadar istese de, onun için daha fazla dokunma söz konusu olmayacaktı. Bazen Clara Maria'ya veya onun yine çekici bulduğu halası Martha'ya dokunma, onları kucaklama fantezileri zihninde belirse de, kolayca kayboluyorlardı. Ama gece duyduğu özlem bambaşka bir meseleydi: Rüyalarına girişi engelleyen kapıları kilitleyemiyor, dölünün geceleri pijamalarını lekeleyen akışını önleyemiyordu. Bütün bunları sessizliğinin en derin mahzenlerinde saklıyor, ama Franco'yla paylaşacak olsa ne diyeceğini tahmin edebiliyordu: “Hep böyle olmuştur – cinsel baskı yaratılışımızın bir parçasıdır; bizi türümüzü sürdürmeye zorlayan güçtür.”

Bento, Franco'nun Amsterdam'ı terk etmesine yönelik tavsiyesinin akıllıca olduğunu görse de orada birkaç ay daha oyalandı.

Mantiğının gücünün yanı sıra dil becerileri sebebiyle de pek çok Kollegiant İbranice ve Latince belgelerin çevirisinde ondan yardım istiyordu. Kısa süre içinde, Kollegiantlar başında arkadaşı Simon de Vries'in bulunduğu bir felsefe kulübü kurdu. Kulüp düzenli olarak toplanıp Bento'nun oluşturduğu fikirleri tartışıyordu.

Ama kendisini takdir eden ve sayıları gittikçe artan bu tanıdıklar, özsaygısına çok iyi gelse de fazla zamanını aldığı için bütün dikkatini içinde filizlenen düşüncelerine vermesini engelliyordu. Simon de Vries'e daha sessiz bir hayat arzuladığını söyleyince, Simon felsefe kulübünün diğer üyelerinin de yardımıyla Rijnsburg'da onun yaşayabileceği bir ev buldu. Amsterdam'dan kırk kilometre uzakta, Vliet Nehri üzerindeki küçük bir yerleşim birimi olan Rijnsburg, Kollegiant hareketinin merkezi oldu, ayrıca Leiden Üniversitesi'ne de çok yakındı. Latince artık yetkin hale gelmiş Bento, oradaki felsefe derslerine katılıp diğer âlimlerle arkadaşlık edebilecekti.

Bento, Rijnsburg'u çok sevdi. Sağlam taş evin, bakımlı elma bahçesine bakan küçük pencereleri vardı. Girişteki duvarın üstüne, Kollegiantların dünyanın durumuyla ilgili hoşnutsuzluğunu dile getiren kısa bir söz yazılmıştı:

"Heyhat! Eğer bütün insanlar akıllı olsaydı

Ve de iyi huylu

Dünya cennet olurdu

Oysa şimdi sıkça bir cehennem!"

Bento'nun dairesi, zemin kattaki iki odadan oluşuyordu. Odalardan birini çalışmaları, gelişmekte olan kütüphanesi, sayvanlı karyolası için ayırmış, daha küçük olan diğer odaya ise mercek yapma ekipmanını koymuştu. Doktor Hooman, ki kendisi bir cerrahtı, karısıyla birlikte evin diğer yarısında yaşıyordu: ortak kullanılan büyük bir mutfak ve oturma odası, üst katta ise dik bir merdivenle çıkılan bir yatak odası.

Bento, akşam yemeği için ilave küçük bir ücret ödüyor, yemekleri genellikle Doktor Hooman ve çok cana yakın olan karısıyla birlikte yiyordu. Bazen yalnız başına yazarak ve mercek yaparak geçirdiği uzun günlerin ardından onların arkadaşlığını sabırsızlıkla bekliyordu, ama bir fikre gömüldüğü zaman eski alışkanlıklarına dönüyor ve birkaç gün boyunca yemeklerini odasında yiyor, arka bahçedeki bereketli elma ağaçlarına bakıyor, düşünüp yazıyordu.

Bir yıl çok hoş bir şekilde geçti. Bir eylül sabahı, Bento kendini keyifsiz ve huzursuz hissederek uyandı, her yeri ağrıyordu. Ama bir müşterisine teleskop mercekleri teslim etmek için Amsterdam'a gitme kararından vazgeçmedi. Üstelik Kollegiant Felsefe Kulübü'nün başkanı olan arkadaşı Simon de Vries, Bento'nun yeni kitabının ilk kısmını tartışmak için düzenlenen bir toplantıya onun da katılmasını istemişti. Bento, Simon'un son mektubunu çantasından çıkarıp tekrar tekrar okudu.

SAYGIDEĞER ARKADAŞIM – Gelişimi sabırsızlıkla bekliyorum. Bazen birbirimizden bu kadar uzakta yaşadığımız için kaderime isyan ediyorum. Evet, seninle aynı çatı altında yaşadığı, yemekler ve yürüyüşleriniz sırasında seninle en güzel konularda konuşabildiği için en mutlusunu Doktor Hooman olmalı. Ama senden bedensel olarak çok uzakta olsam da sürekli aklımdasın, özellikle yazdıklarını okuyup başkalarına anlatırken. Ama yazıların bütün kulüp üyeleri için çok açık olmadığından yeni bir toplantı dizisi düzenliyor ve zor metinleri açıklamak için seni görmeyi sabırsızlıkla bekliyoruz. Böylece senin rehberliğine gerçeği batıl inançlı olanlara karşı daha iyi savunabilir ve bütün dünyanın saldırısına karşı daha iyi direnebiliriz.

En sadık arkadaşın
S. J. DE VRIES

Bento mektubu katlarken hem sevinç, hem huzursuzluk hissediyordu – Simon'un güzel sözleri sayesinde sevinç duyuyordu, ama ona hayranlık duyan bir dinleyici kitlesine duyduğu özlem yüzünden de şüpheleniyordu. Rijnsburg'a taşınmanın akıllıca bir karar olduğu kesindi. Ama Amsterdam'dan biraz daha uzaklaşması belki daha bile akıllıca olacaktı.

Oegstgeest'e kadar olan kısa mesafeyi yürüyüp, yirmi bir *stuiver** karşılığında sabah *trekschuit*ine bindi; yeni açılmış ve doğruca Amsterdam'a uzanan *treekvaart*, yani kanal, boyunca kıyıdaki bir atın çektiği bir tür mavnaydı bu. Ekstra birkaç *stuiver* daha verse kamarada oturabilirdi, ama güneşli güzel bir gün olduğu için güvertede oturup makalesini yeniden okumaya başladı. "Anlama Yetisinin Düzeltilmesi Üzerine İnceleme" ertesi gün Simon'un felsefe kulübünde tartışılacaktı. Söze kişisel mutluluk arayışını tarif ederek başlıyordu.

Deneyimlerim sonucunda bizi kuşatan olağan sosyal hayatın boş ve anlamsız olduğunu öğrendikten; korkularımın hiçbir nesnesinin içlerinde iyi veya kötü herhangi bir şey barındırmadığını, yalnızca zihnin onlardan ne kadar etkilendiğinin önemli olduğunu gördükten sonra, nihayet zihni tek başına, başka her şeyi dışarıda bırakarak etkileyebilecek, kendini ifade etme gücüne sahip gerçek bir iyinin olup olmadığını; hatta keşfedilmesi ve ona erişebilmem halinde beni sürekli, aşırı ve sonu gelmez bir biçimde mutlu edebilecek herhangi bir şeyin olası mevcudiyetini sorgulamaya karar verdim.

Daha sonra en büyük iyiliğin zenginlik, şöhret ve cinsel hazlar olduğuna dair kültürel inançlarına tutunmaya devam ederken amacını gerçekleştiremediğini anlatıyordu. Bu iyiliklerin insanın

* Eski Hollanda para birimi. (ç. n.)

sağlığı için iyi olmadığını altını çiziyordu. Bu üç dünyevi iyiliğin kısıtlamalarıyla ilgili yorumlarını dikkatle okudu.

Duyusal hazlar zihni öyle bir cezbeder ki, neredeyse uyuşturur, sanki üstün iyiye sahiden de erişmiş gibi olur insan, bu yüzden de başka hiçbir nesneyi düşünemez; böyle zevkler tatmin edildiğinde, ardından aşırı melankoli hali gelir, ki bu durumda zihin cezbolmuş olmasa da rahatsız ve donuk haldedir.

Şöhret durumunda ise, zihin kendini daha bile fazla kaptırır çünkü şöhret her zaman başlı başına iyi bir şey ve bütün eylemlerin yöneltildiği nihai amaç olarak düşünülür. Dahası, zenginliğe ve şöhrete ulaşmanın ardından, duyusal hazlarda olduğu gibi pişmanlık gelmez. Zenginliğe ulaştıkça sevincimiz artar ve sonuç olarak ikisini de artırmaya çalışırız; öte yandan, umutlarımız engellenirse derin bir üzüntüye gömülürüz.

Şöhretin başka bir dezavantajı daha vardır. Şöhret peşinde koşanlar hayatlarını benzerlerinin görüşlerine göre yaşamak, onların uzak durduklarından uzak durmak, peşinde koştuklarının ise peşinde koşmak zorunda kalırlar.

Bento şöhret problemini tarif etme şeklinden memnun kalarak başını salladı. Şimdi sıra tedavideydi: Belirsiz bir şey için kesin ve alışılmış bir iyiden vazgeçmekte yaşadığı zorlukları ifade etmişti. Ardından, sabit bir iyi, değişmeyen bir şey aradığı için bunun yapısı değil, edinimi itibarıyla belirsiz olduğunu söyleyerek bu fikri hemen değiştirmişti. Tezlerinin ilerleyişinden memnun olsa da okumaya devam ettikçe kendini rahatsız hissetmeye başlamıştı. Belki birkaç kısımda çok şey söylemiş, kendini fazla açmıştı:

Böylece büyük bir tehlike içinde olduğumu görüp ne kadar belirsiz olsa da kendimi bütün gücümle bir çare bulmaya zorladım; tıpkı ölümcül bir hastalıkla mücadele eden hasta bir adamın, bir tedavi bulmazsa kesinlikle öleceğini fark edince, bütün ümitleri orada yattığı için olanca gücüyle bir çare araması gibi.

Okurken kızardığını hissedip kendi kendine mırıldanmaya başladı. “Bu felsefe değil. Bu çok kişisel. Ne yaptım ben? Bu sadece duyguları tahrik etmeye yönelik hararetli bir tartışmadan ibaret. Karar verdim... yok, karar vermek yetmez, yemin ediyorum... Bento Spinoza ve araştırmaları, korkuları, umutları gelecekte görünmez olacak. Okurları sadece tezlerimin mantığıyla ikna edemiyorsam, yanlış bir şey yazıyorum demektir.”

İnsanların zenginlik, şöhret ve duyusal hazların peşinde her şeyi, hatta hayatlarını nasıl feda ettiklerini anlattığı bölümü okuyarak devam etti. Şimdi kısa, etkileyici kısımlar halinde tedaviyi tanıtıyordu.

1. Tüm bu kötülükler, mutluluk veya mutsuzluğumuzun tamamen sevdiğimiz nesnenin özelliğine bağlı olması gerçeğinden kaynaklanıyor gibi görünüyor.
2. Bir şey sevilmediği zaman onunla ilgili hiçbir tartışma çıkmaz – üzüntü hissedilmez, nefret duyulmaz, kısacası bunlar zihni rahatsız etmez.
3. Bütün bunlar, yukarıda bahsettiğim şeyler gibi yok olabilen bir şeyin sevilmesinden kaynaklanır.
4. Ama ebedî ve sonsuz olan bir şeye duyulan sevgi zihni tamamen sevinçle doldurur ve bu sevgi herhangi bir üzüntüyle karışmaz, bu yüzden de çok arzu edilmeli ve tüm güçle aranmalıdır.

Daha fazla okuyamıyordu. Başı zonklamaya başlamıştı –bugün kendini hiç iyi hissetmiyordu– gözlerini kapatıp on beş dakika kadar uyudu. Uyandığında gördüğü ilk şey kanalın yanında toplanmış yirmi otuz kişi oldu. Kimdi bunlar? Nereye gidiyorlardı? *Trekschuit* yaklaşıp grubun yanından geçerken gözlerini onlardan alamadı. Sonraki durakta, Simon de Vries'in Amsterdam'daki evine (gece orada kalacaktı) henüz bir saatlik yürüme mesafesinde olmasına rağmen çantasını kapıp mavnadan atladı, geride kalan kalabalığa yöneldi.

Kısa sürede gruba yeterince yaklaşmayı başardı ve işçi sınıfından Hollandalılar gibi giyinmiş olan insanların hepsinin başında birer yarmulke olduğunu gördü. Evet, kuşkusuz hepsi Yahudiydi, ama onu tanımayan Aşkenaz Yahudileriydiler. Biraz daha yaklaştı. Grup kanal kıyısındaki bir açıklıkta durmuştu, haham olduğuna kuşku olmayan liderlerinin etrafında toplanıp suyun kıyısında ilahi söylemeye başlamışlardı. Bento, hahamın sözlerini duymak için gruba biraz daha yaklaştı. Omuzları kalın, siyah bir örtüyle örtülü, kısa boylu, tıknaz, yaşlıca bir kadın Bento'ya birkaç dakika baktıktan sonra yavaşça ona doğru yürüdü. Bento onun buruşuk yüzüne baktı. O kadar nazik ve anaç görünüyordu ki aklına kendi annesi geldi. Ama hayır, annesi Bento'nun şimdi olduğundan daha genç bir yaşta ölmüştü. Bu yaşlı kadın olsa olsa *annesinin* annesinin yaşında olabilirdi. Kadın Bento'ya biraz daha yaklaşıp, "*Bist an undzeriker?*" ("Bizden biri misin?") diye sordu.

Bento, Aşkenaz Yahudileriyle olan ticari işlerinde çok az Yidiş dili öğrenmesine rağmen soruyu mükemmel şekilde anlamıştı, ama cevap veremiyordu. Sonunda başını iki yana sallayıp, "Sefarad," diye fısıldadı.

"*Ah, ir zayt an undzeriker. Ot iz a matone fun Rifke.*" ("O halde bizden birisin. Al, sana Rifke'den bir armağan.") Önlüğünün cebinden çıkardığı büyük, taze bir ekmek parçasını ona verip kanalı işaret etti.

Bento teşekkür etti. Kadın yürüyüp giderken Bento elini alnına vurup kendi kendine mırıldandı, *Taşlih.. Şaşılacak şey... bugün Roş Aşana – nasıl oldu da unuttum?* Taşlih seremonisini çok iyi biliyordu: Yahudi cemaatleri yüzlerce yıldır Roş Aşana ayinini akan su kıyısında düzenler, sonunda ekmeklerini suya atarlardı. Kutsal metinlerdeki sözler aklına geldi: *“Tanrı bizi sevgiyle geri alacak; kötülüklerimizi örtecek. Onların bütün günahlarını denizin derinliklerine atacaksın.”* (Mika 7:19)

Biraz daha yaklaşıp, hahamın sözlerini dinledi; etrafına toplanan erkeklerden ve dış halkadaki kadınlardan oluşan cemaatine, geçen yıla ait bütün pişmanlıklarını, bütün kaba davranışlarını, cahilce düşüncelerini, kıskançlık, gurur ve suçlarını düşünmelerini, bunlardan kurtulmalarını, ekmekleri gibi bu değersiz düşünceleri de suya atmalarını tembihliyordu. Haham ekmeğini suya attı, diğerleri de hemen onu izledi. Bento bir an için cebine koyduğu ekmeğine uzandı, sonra elini hemen geri çekti. Hiçbir dinî ayine katılmaktan hoşlanmıyordu. O bir seyirciydi ve kanaldan çok uzaktaydı. Haham İbranice ilahi söylerken Bento da refleksif bir şekilde sözleri onunla birlikte mırıldandı. Her şey bir yana, bu çok hoş ve duyarlı bir törendi. Kalabalık sinagoglarına geri gitmek üzere döndüğünde çoğu kişi onu başıyla selamladı: *“Gut Yontef”* (“İyi bayramlar”). Gülümseyerek karşılık verdi, *“Gut Yontef dir”* (“Size de iyi bayramlar”). Yüzleri hoşuna gitmişti; iyi insanlara benziyorlardı. Görünüşleri, kendisi Sefarad cemaatinden olsa da çocukken tanıdığı insanlara benziyorlardı. Basit ama düşünceli. Huzurlu ve birbirleriyle rahat. Onları özlemişti. Oh, hem de nasıl özlemişti.

Rifke’nin ekmeğini kemirip Simon’un evine doğru yürürken bu deneyimi düşündü. Belli ki geçmişin gücünü küçümsemişti. İzleri çok derinlere iniyordu, kolayca bir kenara atılamazdı, şimdiki zamanı çarpıtıyor, duygularını ve hareketlerini muazzam şekilde etkiliyordu. Bilinçli olmayan duygu ve düşüncelerinin nedensel ağın bir parçası olduğunu her zamankinden daha açık bir şekilde

anlıyordu şimdi. Bir sürü şey daha açık hale gelmişti: Franco'ya telkin ettiği iyileştirici güç, Taşlih seremonisinin tatlı etkisi, hatta her lezzet taneciğini almak istercesine yavaşça çiğnediği Rifke ekmeğinin olağan dışı tadı. Dahası, zihninin görünmeyen bir takvimi olduğunu kesin olarak biliyordu: Kendisi Roş Aşana'yı unutmuş olsa da zihninin bir parçası bugünün yeni bir yılın başlangıcı olduğunu hatırlıyordu. Belki kendisini bütün gün etkileyen bu hastalığın arkasında bu gizli bilgi yatıyordu. Aklına bu düşünce gelince bütün acıları ve ağırlık hissi birden kayboldu. Amsterdam'a ve Simon de Vries'e doğru yürürken adımları hızlandı.

YİRMİ SEKİZİNCİ BÖLÜM

FRIEDRICH'İN OFİSİ, OLIVAER PLATZ 3, BERLİN – 1925

Çünkü bizi yargılayacak olan sizler değilsiniz beyler. Bu hükmü veren tarihin ebedî mahkemesidir... Bizi bin kez suçlu ilan edebilirsiniz: tarihin ebedî mahkemesinin tanrıcısı gülümseyecek ve Devlet Savcısı'nın görüşlerini ve mahkemenin kararını paramparça edecektir; çünkü o bizi beraat ettiriyor.

–Adolf Hitler, 1924 Münih duruşmasındaki konuşmasının son sözleri

1925 yılı Nisan ayında *VB* yine günlük olarak çıkmaya başladı. Ve bütün ricalarıma ve itirazlarıma rağmen kim yeniden editör oldu? Bu harekete Goebbels hariç herkesten daha fazla zarar verdiğini bugün de söylediğim o çekilmez, dar görüşlü, sahte mitoloji uzmanı, Yahudi karşıtı Rosenberg.

–Ernst (Putzi) Hanfstaengl

“Hitler’in notu beni serseme çevirdi. Al, Friedrich, kendi gözlemlerinle görmeni istiyorum. Hep cüzdanımda taşıyorum. Artık bir zarfta saklıyorum çünkü parçalanmaya başladı.”

Friedrich zarfı nezaketle aldı, açıp notu çıkardı.

*SEVGİLİ ROSENBERG, BUNDAN SONRA HAREKETE
SEN LİDERLİK YAP.*

ADOLF HITLER

“Demek bu iki yıl önce, başarısız olan darbeden hemen sonra verildi sana, öyle mi?”

“Ertesi gün: 10 Kasım 1923'te yazmış.”

“Verdiğin tepkiyi biraz daha anlatsana.”

“Dediğim gibi, serseme döndüm. Beni halefi olarak seçmesini hiç beklemiyordum.”

“Devam et.”

Rosenberg başını iki yana salladı. “Ben...” Bir an sesi çatallandı, ama sonra hemen kendini toparlayıp devam etti. “Sarsıldım. Şaşırdım. Bu nasıl olabilirdi? Hitler bu nottan önce partiyi benim yönetmemle ilgili hiçbir şey söylememişti. Bunu yazdıktan sonra da bir şey söylemedi!”

Hitler önce ya da sonra hiçbir şey söylememiş. Friedrich bu tuhaf düşünceyi hazmetmeye çalıştı, ama Alfred'in duygularına odaklanmaya devam etti. Analiz eğitimi onu daha sabırlı hale getirmişti. Zamanla her şeyin önünde açılacağını biliyordu. “Sesinde pek çok duygu var, Alfred. Duyguları takip etmek önemlidir. Senin için ne ifade ediyorlar?”

“Darbeyle birlikte her şey paramparça oldu. Parti dağıldı. Liderlerin hepsi ya Hitler gibi hapiste ya Göring gibi ülke dışında ya da benim gibi saklanıyor. Hükümet, partimizi yasakladı, *Völkischer Beobachter*'i kapattı. Gazete birkaç ay önce yeniden açıldı ve eski işime geri döndüm.”

“Bütün bunları dinlemek istiyorum, ama önce notla ilgili duygularına geri dönelim. Daha önce yaptığımız şeyi yapalım: Notu ilk kez açtığın zamanı hayal et, sonra aklına gelenleri söyle.”

Alfred gözlerini kapatıp dikkatini yoğunlaştırdı. “Gurur. Büyük gurur... *Beni seçti, herkesin arasından beni seçti...* Parti gömleğini bana teslim etti. Bu benim için çok şey ifade ediyor. Bu yüzden mektubu sürekli yanımda taşıyorum. Bana bu kadar güvendiğini ve değer verdiğini bilmiyordum. Başka? Çok büyük bir sevinç duydum. Belki de hayatımın en gururlu anıydı. Hayır, belki değil, kesinlikle en gururlu anıydı. Bunun için onu çok seviyorum. Ve sonra... ve sonra...”

“Ve sonra ne Alfred? Durma.”

“Ve sonra hepsi mahvoluyor! Not. Her şey! En büyük sevincim, hayatımın en büyük... en büyük *vebasına* dönüşüyor.”

“Sevinçten hastalığa... Bana bu dönüşümü anlatsana.” Friedrich yorumlarının gereksiz olduğunu biliyordu. Alfred konuşmak için deli oluyordu.

“Buna ayrıntısıyla cevap vermek bugün bütün zamanımı alacak, çok fazla şey oldu.” Alfred saatine baktı.

“Bana son üç yılda olan her şeyi anlatamayacağını biliyorum, ama sıkıntını gerçekten anlayabilmek için en azından kısa bir özete ihtiyacım var.”

Alfred, Friedrich’in geniş ofisinin tavanına bakıp düşüncelerini topladı. “Nasıl diyeyim? Kısacası bu not bana mümkün olmayan bir görev verdi. Hepsi iktidar planları yapan, hepsinin özel gündemi olan, her biri beni yenmeye çalışan bir grup gamlı, zehirli adamı yönetmem istendi benden. Hepsi sıg ve aptal, hepsi üstün zekâmdan korkuyor ve söylediklerimi anlayamıyor. Hepsi partinin savunduğu ilkeler konusunda cahil.”

“Peki Hitler? Senden partiyi yönetmeni istedi. Ondan destek görmedin mi?”

“Hitler mi? O çok şaşırtıcı davranıyor ve bütün hayatımı çok zorlaştırıyor. Partimizin yaşadığı dramayı takip etmedin mi?”

“Üzgünüm, ama politik olayları takip etmiyorum. Alanımdaki yeni gelişmeler ve sürekli beni arayan, çoğu eski asker olan

hastalarım beni çok meşgul ediyor. Üstelik her şeyi senin bakış açısından duysam daha iyi olur.”

“Özetleyeyim. Muhtemelen bildiğin gibi, 1923'te Bavyera hükümet liderlerini bize katılmaya, Mussolini'nin Roma'ya yaptığı yürüyüş gibi Berlin'de bir yürüyüş düzenlemeye ikna etmeye çalıştık. Ama darbe girişimimiz tam bir fiyaskoyla bitti. Herkesin görüşüne göre, bundan daha kötüsü olamazdı. Darbe kötü bir şekilde planlanmış, kötü bir şekilde yapılmıştı ve ilk direnç işaretinde dağıldı. Hitler o notu bana yazdığında Putzi Hanfstaegl'in çatı katında saklanıyordu. Çok yakında yakalanıp sınır dışı edilmeyi bekliyordu. Frau Hanfstaegl notu bana teslim ettiğinde neler olduğunu anlattı. Üç araba dolusu polis eve gelince Hitler çıldırmış ve tabancasını sallayıp o domuzların kendisini almasına izin vermektense kendini vuracağını söylemiş. Neyse ki kocası zamanında Frau Hanfstaegl'a jujitsu öğretmiş ve Hitler de incinmiş omzu yüzünden onun dengi değilmiş. Frau Hanfstaegl onunla mücadele edip silahı elinden almış, iki yüz kiloluk un çuvalının içine atmış. Hitler aceleyle bana o notu karalayıp süklüm püklüm hapse gitmiş. Herkes kariyerinin bittiğini düşünüyordu. Hitler bitmişti – bütün ülkenin maskarası olmuştu.

“Ya da öyle görünüyordu. Ama dibe vurduğu bu anda gerçek dehası ortaya çıktı. Fiyaskoyu saf altına çevirdi. Dürüst olacağım: Bana vebalıymışım gibi davrandı. Bana yaptıkları yüzünden yıkıldım, ama bu adamın kaderimizi değiştirecek adam olduğuna her zamankinden daha fazla inanıyorum.”

“Bunu açıklar mısın Alfred?”

“Hitler'in kefareti, duruşmada gerçekleşti. Orada diğer bütün darbeciler uysal bir şekilde ihanet suçlamalarını reddetti. Bazılarına hafif cezalar verildi – mesela Hess yedi ay aldı. Feldmareşal Ludendorff gibi dokunulmazlar suçsuz bulundu ve hemen serbest bırakıldı. Ama Hitler ihanet suçlamasını kabul etti ve dört saatlik olağanüstü konuşmasıyla yargıçları, seyircileri, Almanya'nın bütün büyük gazetelerinden gelen gazetecileri büyüledi. Bu onun

en büyük anıydı – onu bütün Almanlar için kahraman yapan bir an. Bunu biliyordur herhalde?”

“Evet. Bütün gazeteler davayı verdi, ama konuşmayı okumadım.”

“Suçsuz olduğunu söyleyen diğer bütün karakersizlerin aksine Hitler suçunu tekrar tekrar kabul etti. ‘Kahraman Almanya ordusunu sırtından bıçaklayan bu Kasım suçluları hükümetini devirmek ihanetse, *ben suçluyum*. Alman ulusumuzun görkemini yeniden inşa etmek istemek ihanetse, *suçluyum*. Alman ordusunun şerefini yeniden inşa etmek istemek ihanetse, *ben suçluyum*.’ Yargıçlar o kadar etkilendi ki onu tebrik ettiler, elini sıkıp onu beraat ettirmek istediler, ama yapamadılar. Hitler ihanet suçlamasını kabul etmekte ısrar etti. Sonunda onu Landsberg’deki minimum güvenli hapis hane beş yıla mahkûm ettiler, ama erken af için güvence verdiler. Ve böylece, olağanüstü bir öğleden sonrada, basit bir politikacı ve milletin maskarası olmaktan çıkıp birden bire dünyanın hayranlık duyduğu ulusal bir figüre dönüşüverdi.”

“Evet, Hitler’in adının artık herkesçe bilindiğini fark ettim. Beni bilgilendirdiğin için teşekkür ederim. Aklımda kalan ve geri dönmek istediğim bir nokta var – *vebalı* diye güçlü bir ifade kullandın. Adolf Hitler’le aranızda ne oldu?”

“Neler *olmadı ki*? En son olan şey –burada bulunmamın gerçek nedeni– beni herkesin içinde aşağılaması. En büyük öfke nöbetlerinden birini geçirdi ve o öfkesi içinde beni yetersizlikle, sadakatsizlikle ve her türlü şeyle suçladı. Bana ayrıntıları sorma. Hepsini hafızamdan sildim, sadece parçalar hatırlıyorum. Hani insanın kötü bir kâbusu hatırladığı gibi. İki hafta oldu ve ben hâlâ toparlanamadım.”

“Ne kadar sarsılmış olduğunu görüyorum. Bu öfkesinin nedeni neydi?”

“Parti politikası. Ben 1924 parlamento seçimlerinde bazı adaylar çıkarmak istedim. Geleceğimizin o yönde olduğu açık.

O korkunç darbe, parlamento sistemine girmekten başka çaremiz olmadığını kanıtladı. Partimiz lime lime oldu ve bunu yapmazsak tamamen dağılacak. NSDAP yasa dışı ilan edildiği için üyelerimizin Feldmareşal Ludendorff'un yönetimindeki farklı bir partiyle güçlerini birleştirmesini önerdim. Landsberg'deki hapis-hanede onu ziyarete gittiğimde Hitler'le bu konuyu uzun uzun konuştum. Haftalarca karar vermeyi reddetti, ama sonunda karar verme yetkisini bana verdi. Bu tam ona göre bir şey – politika üzerinde nadiren karar verir, bir sonuca ulaşmak için savaşımayı astlarına bırakır. Ben bir karar verdim ve seçimde başarılı olduk. Ama daha sonra Ludendorff onu tecrit etmeye çalışınca, Hitler açıkça kararımın kötü olduğunu duyurup kimsenin onun adına konuşamayacağını söyledi – böylece bütün otoritemi sıfırladı.”

“Sana yönelik bu öfkesi yer değiştirmiş bir öfke gibi görünüyor. Yani aslında öfke başka kaynaklardan ve özellikle gücünü kaybetme olasılığından geliyor ve yanlış yönlendirilmiş.”

“Evet, evet, Friedrich. Kesinlikle. Hitler bir şeyle, yalnızca tek bir şeyle ilgileniyor – liderlik pozisyonuyla. Başka hiçbir şey, temel ilkelerimiz onun için fazla bir şey ifade etmiyor. Landsberg'de on üç ay kaldıktan sonra affedildiğinden beri değişti. Bakışları dalgın, sanki başkalarının göremediği şeyler görüyormuş, sanki dünyevi maddelerin üstünde ve ötesindeymiş gibi. Ve herkesin ona ‘Führer’ demesinde ısrar ediyor – kimse başka bir şey diyemiyor ona. Benden açıklanamaz şekilde uzaklaştı.”

“Son görüşmemizde senden uzak durduğunu hissettiğin, başkalarına daha yakın olduğunu gördüğünde ne kadar üzüldüğün üzerinde konuştuğumuzu hatırlıyorum – Göring'den mi bahsediyordun?”

“Evet, kesinlikle. Ama bu artık çok daha geniş çaplı bir hal aldı. Halkın içinde kendini herkesten uzak tutuyor. Ve bu mabganda, Göring, sorunun büyük bir parçasını oluşturuyor. Sadece yaltakçı, bölücü ve bana karşı tacizkâr değil, herkesin bildiği ilaç bağımlılığı da tam bir yüz karası. Halka açık toplantılarda

saatte bir ilaç kutusunu çıkarıp bir avuç ilaç yuttuğunu duydum. Onu partiden atmaya çalıştım, ama Hitler'in onayını alamadım. Aslında Göring burada bulunmamın bir diğer nedeni. Hâlâ ülke dışında olsa da, güvenilir kaynaklardan Göring'in benimle ilgili kötü söylentiler yaydığını duydum. Hitler yokluğunda partiyi yönetmek için *bilerek* beni seçmiş, *çünkü benim akla gelebilecek en uygunsuz aday olduğumu biliyormuş*. Başka bir deyişle, ben o kadar beceriksizmişim ki Hitler'in kendi pozisyonu ve gücü tehdit altında değilmiş. Ne yapacağımı bilmiyorum. Aklım başımdan gitti." Alfred arkasına yaslanıp ellerini gözlerine kapattı. "Yardıma ihtiyacım var. Durmadan seninle konuştuğumu hayal ediyorum."

"Ne söylediğimi ya da yaptığımı hayal ediyorsun?"

"Orada bir boşluk var. Hiç o kadar ileriye gidemiyorum."

"Acını hafifletecek şekilde konuştuğumu hayal etmeye çalış. Sana söyleyebileceğim en iyi şey ne olurdu?" Bu, Friedrich'in en sevdiği taktikti. Terapist hasta ilişkisinin derinlemesine araştırılmasını sağlardı. Ama bugün böyle olmadı.

"Yapamıyorum, yapamıyorum. Bunu senden duymam gerekiyor."

Alfred'in fazla düşünemeyecek kadar huzursuz olduğunu gören Friedrich elinden geldiğince destek sundu. "Alfred, sen konuşurken şunları düşündüm. Öncelikle, yükünün ağırlığını hissediyorum. Bu bir korku hikâyesi. Sanki bir engerek yılanının yuvasındasın ve herkes sana haksız ve kötü davranıyor. Ve çok iyi dinlememe rağmen herhangi bir kaynaktan gelen bir onaylama duymadım."

Alfred yüksek sesle nefes aldı. "Beni şimdiden anladın. Anlayacağımı biliyordum. Kimse yaptığım hiçbir şeyi takdir etmiyor. Seçim konusunda doğru karar verdim ve Führer şimdi benim açtığım yolda ilerliyor. Ama asla, asla bir övgü sözcüğü duymuyorum."

"Hayatında hiç kimseden duymadın mı?"

"Karım Hilda beni överdi – ama onun övgüleri önemli değildi. Sadece Hitler'in sözleri önemli."

“Sana bir şey sorayım Alfred. Uğradığın bu taciz, hakkında kötü söylentiler çıkması, Hitler’in seni aşağılayan konuşması, bu takdir eksikliği – neden bunlara katlanıyorsun? Seni burada tutan, daha fazlasını istemene neden olan ne? Neden kendine daha iyi bakmıyorsun?”

Alfred bu soruyu bekliyormuş gibi başını iki yana salladı. “Banal biri gibi konuşmak istemiyorum, ama yaşamak zorundayım. Paraya ihtiyacım var. Başka ne yapabilirim ki? Radikal bir gazeteci olarak tanınmışım. Başka iş olanağım yok. Mimarlık eğitimim iş bulmama yetmez. Bitirme tezimin bir krematoryum tasarımı olduğunu söylemiş miydin sana?”

Friedrich başını iki yana sallayınca, “Korkarım Katolik Bavyera’da kimse daha fazla krematoryum yapmak için gürültü patırtı koparmıyor,” dedi. “Hayır, başka iş seçeneğim yok.”

“Ama Hitler’in boyunduruğu altına girip böyle bir tacize katlanman ve onun ruh haline göre özsaygının artmasına veya dibe vurmasına izin vermen denge ya da sağlık bakımından iyi değil. Neden onun sevgisi senin için bu kadar önem taşıyor?”

“Ben öyle bakmıyorum. İstedğim sadece sevgisi değil, onun işleri kolaylaştırması. Varoluş nedenim, ırkın saflaştırılması. Bunun hayatımın amacı olduğunu biliyorum. Almanya’nın yeniden yükselmesini istiyorsam, Yahudilerin olmadığı bir Almanya ve Yahudilerin olmadığı bir Avrupa istiyorsam Hitler’le kalmak *zorundayım*. Yalnızca onun sayesinde bu şeyleri yapabilirim.”

Friedrich saate baktı. Hâlâ bol zamanı vardı, çünkü çift seans planlamışlardı. Yarın da çift seans yapacaklardı. “Alfred, Hitler’in sana karşı davranışlarının değişmesiyle ilgili aklıma bir şey geldi. Sanırım bu, tavırlarındaki değişikliklerle, vizyoner bir duruş benimsemesiyle ilgili bir şey. Öyle görünüyor ki kendini yeniden yaratmaya çalışıyor, gerçeküstü olmaya çalışıyor. Galiba kendisini sıradan biriyle tanıyan herkesle arasına mesafe koymak istiyor. Belki senden uzaklaşmasının altında bu yatıyordur.”

Alfred bunu biraz düşündü. “Ben öyle düşünmemiştim. Ama söylediklerinde doğruluk payı olabilir. Yeni bir yakın halkası var ve biz dış halkadakiler onun dikkatini çekmek için çok çabalamak zorundayız. Göring hariç bütün eski adamlarını dışladı. Yeni gelen habis biri var, Joseph Goebbels. Bence o, bir zamanlar nezih olan hareketimizin Mefisto’su olacak. Ona dayanamıyorum ve duygularımız karşılıklı. Şu anda Goebbels, Berlin’deki gündelik Nazi gazetesinin editörü ve yakında bütün Nazi seçimlerini o idare edecek. Ve iç halkada başka biri daha var: Rudolf Hess. Bir süredir ortalıkta ve darbedeki SA birimine komuta etti. Ama yine de Hitler’in hayatına benden çok daha sonra girdi. Landsberg’de yandaki hücrede kalıyor ve Hitler’i her gün ziyaret ediyormuş. Hess, babasının işine girmeyi planladığı için stenografi eğitimi almış ve Hitler hücrelerinde *Kavgam* adlı kitabını dikte ediyor, o da söylenenleri kâğıda döküyormuş. Hess’i kışkandığımı itiraf ediyorum. Hitler’le her gün görüşecek olsam memnuniyetle hapse girebilirdim. İlk cildi hapiste bitirmişler ve sanırım Hess bir sürü düzeltme yapmış – ama çoğu çok kötü. Burada ben, partinin önde gelen entelektüeli ve en iyi yazarı, dururken insan kitabının düzeltmesini bana yaptıracağını düşünüyor. Ben kitabı çok daha iyi hale getirebilirdim. Şimdi yazdığına pişman olduğu birkaç bölümü kesinlikle çıkarırdım – frengiyle ilgili olan o uçuk bölümü kesinlikle çıkarırdım. Ama bunu benden hiç istemedi.”

“Neden istemedi?”

“Başka kimseyle paylaşamayıp sana söyleyebileceğim bazı tahminlerim var. Birincisi, sanırım benden aşırıldığı bütün o fikirler yüzünden tarafsız bir editör olmayacağını biliyordu. O hapse girmeden önce resmî parti filozofu bendim. Hatta solcu gazeteler sürekli “Hitler, Rosenberg’in ağzı” veya “Hitler, Rosenberg’in istediklerini emrediyor” gibi ifadeler kullanıyordu. Bu onu çok kızdırıyordu. Artık parti ideolojisinin tek yazarının kendisi olduğunu ve bu çalışmada benim bir rolüm olmadığını açıkça göstermek

istiyor. *Kavgam*'da bunu açıkça söylüyor. Şu satırı ezberledim: '*İnsanlığın gelişiminin uzun dönemlerinde pratik politikacıyla politik filozofun aynı bünyede toplandığı nadiren de olsa görülebilir.*' Kendisi bu nadir bulunan liderlerden biri olarak görülmek istiyor."

Alfred arkasına yaslanıp bir an gözlerini kapadı.

"Daha rahatlamış görünüyorsun Alfred."

"Seninle konuşmak iyi geliyor."

"Bunu biraz inceleyim mi? Sana nasıl yardımcı oluyorum?"

"Başıma gelenlere bakmak için farklı yollar sunuyorsun. Zeki biriyle konuşmak rahatlatıyor. Etrafım sıradan insanlarla çevrili."

"Burası, bu konuşma seni yalıtılmışlıktan biraz kurtarıyor gibi. Doğru mu?"

Alfred başını evet anlamında salladı.

"Evet," diye devam etti Friedrich. "Sana bunu verebildiğim için memnunum. Ama bu yeterli değil. Sana rahatlamadan daha elle tutulur bir şey sunmamın mümkün olup olmadığını merak ediyorum. Daha derin ve daha kalıcı bir şey."

"Ben buna hazırım. Ama nasıl?"

"Denememe izin ver. Bir soruyla başlayacağım. Hitler ve diğerlerinden sana gelen bir sürü negatif duygu var. Sorum şu: *Senin* buradaki rolün ne?"

"Bunu zaten söyledim. Tekrar tekrar, üstün zekâm yüzünden bana kızıyorlar. Benim karmaşık bir zihnim var ve çoğu insan düşüncelerimin karmaşıklığını takip edemiyor. Bu *benim* hatam değil, ama insanların benden gözü korkuyor. Fikirlerimi tam olarak kavrayamamalarının sonucu olarak çoğu kendini aptal gibi hissediyor ve sonra sanki bu *benim* hatamış gibi bana saldırıyorlar."

"Hayır, benim peşinde olduğum şey bu değil. 'Kendinde neyi değiştirmek istiyorsun?' sorusuna ulaşmaya çalışıyorum. Çünkü benim yapmaya çalıştığım şey bu – hastalarımın değişmesine yar-

dım etmek. Probleminin senin üstün zihninden kaynaklandığına dair cevabın bizi çıkmaz sokağa götürüyor, çünkü doğal olarak üstün aklından vazgeçmek istemezsin. Bunu kimse istemez.”

“Seni takip edemiyorum Friedrich.”

“Diyorum ki terapi değişimi içerir ve ben kendinde neyi değiştirmek istediğini bulmana yardımcı olmaya çalışıyorum. Problemlerinin tamamen başkalarından kaynaklandığını söylüyorsan, seni rahatlatmak ve tacize katlanmayı öğrenmene yardım etmek dışında kullanabileceğim terapötik bir dayanak noktası yok demektir.” Friedrich hemen her zaman işe yarayan başka bir taktik kullandı. “Şöyle söyleyeyim – karşılaştığın problemlerin yüzde kaçına başkaları neden oluyor? Yüzde yirmi mi, elli mi, yetmiş mi?”

“Bunu ölçmenin bir yolu yok.”

“Elbette, ama ben kesin bir cevap beklemiyorum; sadece bir tahmin istiyorum. Bu konuda bana biraz yardımcı ol, Alfred.”

“Tamam, yüzde doksan diyelim.”

“Güzel. Bu da bu sinir bozucu olayların yüzde onunda *senin* sorumluluğun olduğu anlamına geliyor. Şimdi izleyebileceğimiz bir yol var: Senin ve benim bu yüzde onu keşfetmemiz, anlayıp anlayamayacağımıza, sonra da değiştirip değiştiremeyeceğinize bakmamız gerekiyor. Anlıyor musun Alfred?”

“Seninle her konuşmamda olduğu gibi garip bir baş dönmesi hissediyorum.”

“Bunun kötü bir şey olması gerekmiyor. Değişim süreci genellikle dengeyi bozar. İşimize geri dönelim: Şimdi bu yüzde onu inceleyelim. Başkalarının seni bu kadar taciz etmesinde oynadığın rolü bilmek istiyorum.”

“Bunu zaten anlattım. Sıradan insanların hayal gücü ve zekâsı çok yüksek olan birini kışkandıklarını söyledim.”

“İnsanların üstün oluşun yüzünden sana kötü davranmaları yüzde doksanlık kategoriye giriyor. Biz yüzde onluk kısma – *senin* rolüne bakalım. Dışlandığını, senden hoşlanmadıklarını, söylentilerin kurbanı olduğunu söylüyorsun. Buna neden olmak için ne yapıyorsun?”

“Hitler’i o önemsiz adamlardan, küçük zihinlerden –Göring’ler, Streicher’ler, Himmler’ler, Röhm’ler– kurtulmaya ikna etmek için elimden geleni yaptım ama bir işe yaramadı.”

“Alfred, Aryan ırkının üstünlüğünden bahsediyorsun, ama eğer Hitler galip gelirse bu adamlar Aryan yöneticiler olacaklar. Bu adamlar Aryan soyunun bir parçasıysa bu nasıl olabilir? *Bazı* güçlü yanları, *bazı* erdemleri vardır elbet.”

“Eğitime ve aydınlanmaya ihtiyaçları var. Üzerinde çalıştığım kitap gelecekteki Aryan liderlerimizin ihtiyaç duyacağı eğitimi verecek. Hitler beni desteklese, düşüncelerini yükseltip saflaştırabilirim.”

Friedrich serseme döndüğünü hissediyordu. Alfred’in gücünün büyüklüğünü nasıl böyle küçümseyebilmişti? Tekrar denedi. “Son görüşmemizde ofisinde çalışanların sana ‘sfenks’ dediklerini ve Dietrich Eckart’ın eleştirisinin seni kendinde önemli değişiklikler yapmaya ikna ettiğini de söylemiştin. Hatırladın mı?”

“Bu, geçmişte kaldı. Dietrich Eckart efsanesi ve nüfuzu sona erdi. Kendisi birkaç ay önce öldü.”

“Bunu duyduğuma üzuldüm. Senin için büyük bir kayıp olmalı, doğru mu?”

“Duygularım karışık. Ona çok şey borçluyum, ama Hitler onun *VB*’nin yazı işleri müdürlüğüne devam etmek için çok hasta ve zayıf olduğuna karar verip onun yerine beni atadığında ilişkimiz bozuldu. Bu benim hatam değildi, ama Eckart bunun için beni suçladı. Ben elimden geleni denesem de ona karşı dalavere

çevirmediğime onu ikna edemedim. Ancak ölüme yaklaşırken bana karşı kini biraz hafıfledi. Son ziyaretimde yatağa yaklaşmamı istedi. Kulağıma, 'Hitler'i takip et,' diye fısıldadı. 'İyi dans edecek. Ama müziği çalanın ben olduğumu hatırla.' Ölümünden sonra Hitler onun Nazi hareketinin 'kutup yıldızı' olduğunu söyledi. Ama Hitler bana yaptığı gibi onu da kendisine bir şey öğrettiği için hiç takdir etmedi."

Friedrich'in enerjisi azalıyordu, ama devam etmeye çalıştı. "Vurgulamak istediğim noktaya geri dönelim. Eckart için çalıştığın zaman kendinde değişiklikler yapmak istediğini söyledin, daha az sfenks olmak, gevezelik etmek..."

"Bu, o zamandı. Artık aşağı zihinlere yalakalık yapmak için kendimi zayıflatma niyetinde değilim. Hatta şimdi bu düşünceyi iğrenç buluyorum. Bu fikir bizim ulus olarak yüzleşmemiz gereken büyük konunun bir mikrokozmozunu gibi: *Zayıflar güçlülerle eşit değildir*. Güçlü olan iradesini ve gücünü azaltırsa, yönetici olarak kaderinden vazgeçerse veya başka ırklarla evlilikler yoluyla soyunu kirletirse, *Volk*'un gerçek büyüklüğünün altını oyarlar."

"Alfred, dünyayı yalnızca güçlü ve zayıf bağlamında görüyorsun. Başka yollar da var tabii ki..."

"Bütün tarih," diye araya girdi Alfred daha güçlü bir sesle, "güçlü ve zayıf efsanesinden ibarettir. Seninle açık konuşayım. Hitler gibi, benim gibi, senin gibi güçlü adamların görevi, üstün Aryan ırkının gelişimini güçlendirmektir. Tarihi 'başka şekillerde' görmeyi öneriyorsun. Bizi kan bağlarından arındırmaya ve bir kutupsallığı, iktidarı olmayan soyut bir bağımsız birey yaratmaya çalışan Kilise'nin yollarından bahsediyor olmalısın? Bütün eşitlik kavramları fantezidir ve doğaya aykırıdır."

Friedrich bugün farklı bir Alfred görüyordu; karşısında Nazi ideoloğu, propagandacısı, Nazi toplantılarında kalabalıklara hitap eden konuşmacı Alfred Rosenberg vardı. Gördüğü şeyden

hoşlanmamıştı, ama sanki refleksif bir hareketmiş gibi rolünde ısrar ediyordu. “İlk karşılaşmamızda felsefi sohbetlerden büyük zevk aldığını söylediğini hatırlıyorum. Yıllardır bunun için bir fırsatın olmadığını söylemiştin.”

“Bu kesinlikle doğru. Hâlâ öyle.”

“Peki, yorumların hakkında felsefi sorular sorabilir miyim?”

“Hoşuma gider.”

“Bu sabahki bütün iddiaların basit bir varsayıma dayanıyor: Aryan ırkı üstündür ve bu ırkın saflığını artırmak için çok güçlü ve zorlayıcı çabalar ortaya konmalıdır. Doğru mu?”

“Devam et.”

“Sorum çok basit. Buna dair kanıtların neler? Hiç kuşkusuz, sorulursa diğer bütün ırklar da kendi üstünlüklerini iddia edecektir.”

“Kanıt mı? Etrafındaki büyük Almanlara bir bak. Kendi gözlerini, kulaklarını kullan. Beethoven’ı, Bach’ı, Wagner’i dinle. Goethe’yi, Schiller’i, Schopenhauer’i, Nietzsche’yi oku. Şehirlerimize, mimarimize bak, Aryan atalarımızın kurduğu, ama aşağı Yahudi kanıyla kirlendikten sonra yıkılan büyük medeniyetlere bak.”

“Houston Stewart Chamberlain’den alıntı yapıyorsun galiba. Kitabını okudum ve açıkçası Mısırlı, Hint veya Romalı saray figürlerinin tablolarında ara sıra mavi gözlü, sarı saçlı Aryanlar gördüğünü iddia etmesinden ibaret kanıtından etkilenmedim. Bu, kanıt değil. Görüştüğüm tarihçiler Chamberlain’in orijinal iddialarını destekleyecek tarihi icat ettiğini söylüyorlar. Lütfen Alfred, önermelerin için daha sağlam kanıtlar ver. Kant, Hegel ve Schopenhauer’in bile saygı duyacağı kanıtlar.”

“Kanıt mı diyorsun? Kanımla ilgili hissettiklerim benim kanıtımdır. Biz gerçek Aryanlar tutkularımıza güveniriz ve yö-

netici olarak haklı yerimizi kazanmak için bu tutkularımızı nasıl dizginleyeceğimizi biliriz.”

“Tutkunu duyabiliyorum, ama hâlâ bir kanıt sunmadın. Benim alanımda güçlü tutkular için nedenler ararız. Bu tartışmamızla çok ilgili görünen bir psikiyatri teorisinden bahsetmeme izin ver. Viyanalı bir hekim olan Alfred Adler, sadece insan olarak büyümenin ve uzun süre boyunca kendimizi çaresiz, zayıf ve bağımlı hissetmemizin neden olduğu evrensel aşağılık duygusu hakkında çok şey yazdı. Bu aşağılık duygusunu katlanılmaz bulan ve maddiyonun sadece diğer yüzü olan üstünlük kompleksi geliştirerek bunu telafi etmeye çalışan bir sürü insan var. Alfred, sanırım bu dinamik senin için de geçerli. Çocukluğundaki mutsuzluğundan, hiçbir yerde kendini yuvandaymış gibi hissetmemenden, popüler olmamandan ve ‘onlara göstermek’ için başarıya ulaşmaya çabalamandan konuştuk – hatırlıyor musun?”

Karşısında oturmuş kendisine bakan Alfred’den bir cevap yoktu. Friedrich devam etti. “Bence sen Yahudilerin iki bin yıl boyunca kendilerini üstün ırk, Tanrı’nın seçilmiş insanları olarak düşünmekle yaptıkları hataya düşüyorsun. Sen ve ben Spinoza’nın bu iddiayı çürüttüğü üzerinde anlaşmıştık ve eğer Spinoza hayatta olsaydı mantığının gücünün senin Aryan iddianı çürüteceğine de hiç kuşku yok.”

“Seni bu Yahudi alanına girme konusunda uyarmıştım. Psikanaliz ırk, kan ve ruh hakkında ne biliyor ki? Seni uyarmıştım. Korkarım ki sen de bozulmuşsun.”

“Ve ben de *sana* bu bilginin ve bu yöntemin sadece Yahudilerin malı olamayacak kadar iyi ve güçlü olduğunu söyledim. Ben ve meslektaşlarım bu ilkeleri kullanarak sayısız yaralı Aryana büyük yardımlarda bulunuyoruz. Ve sen de yaralısın Alfred, ama bunu istemene rağmen sana yardımcı olmama izin vermiyorsun.”

“Oysa ben de bir *Übermensch*’le muhatap olduğumu sanıyordum. Ne kadar yanılmışım!” Alfred ayağa kalktı, cebinden içinde markların bulunduğu bir zarf çıkardı, büyük bir titizlikle Friedrich’in masasının köşesine yerleştirdi, kapıya doğru yürüdü.

“Yarın aynı saatte görüşürüz,” diye seslendi Friedrich.

“Yarın görüşmeyeceğiz,” dedi Alfred. “Bir daha da asla görüşmeyeceğiz! Bu Yahudi düşüncelerinin Yahudilerle birlikte Avrupa’yı terk etmesini sağlayacağım.”

YİRMİ DOKUZUNCU BÖLÜM

RIJNSBURG VE AMSTERDAM – 1662

Bento Amsterdam'a doğru yürürken düşüncelerini bilinçli bir şekilde geçmişten, Taşlih uygulayan Aşkenaz Yahudilerinin hatırlattığı, ailesiyle paylaştığı nostaljik Roş Aşana hayallerinden uzak tutuyordu. Bir saat içinde Simon'u tekrar görecekti; sevgili cömert Simon, en ateşli destekçisi. Simon'un sık sık ziyaret edebileceği kadar yakında oturması iyi bir şeydi, ama Simon'un daha da yakın oturmaması da iyi bir şeydi, çünkü birkaç kez fazla yakın olmak istediğine dair işaretler göstermişti. Simon'un Rijnsburg'a yaptığı son ziyaretten bir sahne aklına geldi.

"Bento," diyor Simon. "Yakın olmamıza rağmen senin hâlâ uzakta olduğunu hissediyorum. Bana bir gününün nasıl geçtiğini anlatsana. Dünü mesela."

"Dün de her zamanki gibiydi: Güne gece boyunca aklıma gelen düşünceleri toparlayıp yazarak başladım. Sonraki birkaç saat boyunca mercek yaptım."

"Tam olarak ne yapıyorsun? Bana bütün süreci adım adım anlat."

"Anlatmaktan daha iyi bir şey yapayım, sana göstereyim. Ama biraz zaman alacak."

"Hayatını paylaşmaktan daha fazla bir şey istemiyorum."

“Benimle öteki odaya gel.”

Bento laboratuvarındaki büyük bir cam parçasını işaret ediyor. “Buradan başlıyorum. Bu parçayı buradan bir kilometre uzaktaki bir cam fabrikasından aldım.” TEsther’i alıyor. “Keskin, ama yeterince keskin değil. Yağ ve elmas kumuyla temizliyorum.” Bento üç santimlik yuvarlak bir parça kesiyor. “Sonraki adım bu parçayı uygun kıvrım ve açıda yontmak olacak. Önce yerine böyle sabitleyeceğim.” Bento parçayı yerine sabitlemek için büyük bir özenle siyah katran sürüyor. “Ve şimdi de feldispat ve kuvarsla kaba yontma için tornayı kullanacağım.” On dakikalık yontma işinden sonra Bento camı hızla dönen ahşap diskin üstündeki bir kalıba koyuyor. “Ve son olarak da hassas ince yontmayla bitiriyoruz. Karborund ve kalay oksit karışımı kullanıyorum. Seni uzun ve sıkıcı yontma işlemiyle sıkmamak için sadece başını yapacağım.” Simon’a dönüyor. “Böylece artık sabahları nasıl geçirdiğimi ve gözlüklerin nereden geldiğini öğrenmiş oluyorsun.”

Simon cevap veriyor. “Seni seyrederken biraz kararsız kaldım. Bir yandan becerine ve zarif tekniğine hayran oldum, öte yandan kafamın daha büyük bir parçası şiddetle haykırıyor, ‘Bu işi zanaatkârlara bırak.’ Avrupa’daki her toplumda zanaatkârlar var, ama dünyanın neresinde başka bir Bento Spinoza var? Sen sadece senin yapabileceğin şeyi yap, Bento. Bütün dünyanın beklediği felsefi projeyi bitir. Bütün bu gürültü, bu toz, bu kötü hava, bu koku, ziyan edilen bunca zaman. Lütfen, bir kez daha yalvarıyorum, seni bu iş yükünden kurtarmama izin ver. Sana ömür boyu yıllık ücret bağlayayım –istediğin miktarda– böylece bütün zamanını felsefe yapmak için kullanabilirsin. Bu yapabileceğim bir şey ve sana bu yardımı yapmak bana inanılmaz bir mutluluk verir.”

“Simon sen çok cömert bir adamsın. Ve seni bu cömertliğin için sevdiğimi bil. Ama benim ihtiyaçlarım çok az ve onlar da kolayca karşılanıyor. Aşırı para, dikkatimi odaklamama yardımcı olmak yerine dikkatimi dağıtır. Dahası Simon, bunu inandırıcı bulmayabilirsin,

ama inan bana – mercek yontmak düşünmeye iyi geliyor. Evet, bütün dikkatimi tornaya, camın açısına ve çapına, hassas cilasına veriyorum, ama bunu yaparken düşünmem büyük önem taşıyor ve arka planda düşüncelerim öyle büyük bir hızla filizleniyor ki bir merceği bitirene kadar zorlu felsefe tartışmalarına yeni çözümlerin hazır olduğunu keşfediyorum. Bana ya da benim dikkatime ihtiyaç olmadığını görüyorum. Bu, çok sayıda kadim düşünürün bildirdiği üzere problemlerin rüyada çözülmesinden farklı bir şey değil. Bundan bağımsız olarak, optik bilimi beni büyülüyor. Şu anda tamamen farklı bir teleskop merceği yontma yöntemi geliştiriyorum. Bence bu çok büyük bir ilerleme olacak.”

Konuşma Spinoza’nın Bento’nun elini iki eliyle yakalayıp fazla uzun bir süre tutmasıyla sona ermiş, Simon son olarak şunları söylemişti: “Benden kaçamayacaksın. İşini kolaylaştırma girişimlerime son vermeyeceğim. Lütfen ben yaşadığım sürece teklifimin geçerli olduğunu bil.”

Bento işte o an Simon’un çok yakında yaşamamasının iyi bir şey olduğunu düşünmüştü.

Simon Joosten de Vries, Amsterdam’da Singel yakınındaki bir bankta arkadaşını bekliyordu. Zengin tüccarların oğlu olan Simon, van den Enden’in evinden birkaç blok uzakta, kanala bakan bitişik nizam evlerin iki katı genişlikte, dört katlı bir evde yaşıyordu. Simon, Bento’ya hayranlık duymakla kalmıyor, ona görünüş olarak da benziyordu – zayıf, çelimsiz bir beden, güzel ve narin yüz hatları, vakur bir duruş.

Gün batır, turuncu gökyüzü kömür grisine dönerken Simon evinin önünde sabırsızlıkla yürüyor, arkadaşının nerede kaldığı konusunda giderek daha çok kaygılanıyordu. *Trekschuit* bir saat önce gelmiş olmalıydı. Birden iki blok ötede Singel’de yürüyen Bento’yu görüp ellerini salladı, yanına koşup içinde not defterleri ve yeni yonttuğu mercekler bulunan ağır sırt çantasını taşımak

için ısrar etti. Eve vardıklarında Simon konuğunu çavdar ekmeği, peynir ve Kuzey Hollanda'ya özgü anasonlu bir tat olan yeni pişmiş baharatlı *oudewijvenkoek* (yaşlı hanım keki) ile hazırlanmış masaya davet etti.

Simon kahveyi hazırlarken, ertesi gün için yaptığı planların üstünden geçti. “Felsefe Kulübü akşam saat yedide burada buluşuyor. On iki üyenin hepsi bana gönderdiğin on sayfayı okumuş olacak. İki kopya yaptırıp bir günde okumalarını ve diğerlerine iletmelerini istedim. Öğleden sonra Felsefe Kulübü’nün sana bir hediyesi var. Eminim geri çevirmezsin. İki kitapçıda –Abraham de Wees ve Lubbert Meyndertsz’nin yerleri– bazı ilginç kitaplar buldum. Vergilius, Hobbes, Öklit ve Cicero’dan oluşan lezzetli menüden istediğini seçmen için seni oraya götüreceğim.”

Bento bu teklifi geri çevirmedi, hatta gözleri parladı. “Simon, teşekkür ederim. Çok cömertsin.”

Evet, Bento’nun zayıf bir noktası vardı ve Simon bunu keşfetmişti. Bento kitapları çok seviyordu – sadece okumayı değil, onlara sahip olmayı da seviyordu. Diğer bütün hediyeleri kibarca ve ısrarla reddetmesine rağmen değerli bir kitabı asla geri çevirmiyordu. Simon ve diğer Kollegiantların çoğu onun için güzel bir kütüphane oluşturunuyordu. Rijnsburg’daki evinin oturma odasının bir duvarını kaplayan büyük kütüphane neredeyse dolmak üzereydi. Bento bazen geceleri, uyuyamadığı zamanlar kitaplığına gidiyor, ciltlere bakarken içi ısınıyordu. Bazen kitapları büyüklüklerine, konularına veya sadece alfabetik sıraya göre yeniden düzenliyor, bazen kokularını içine çekiyor, kitapları okşuyor, avuçlarındaki çeşitli ciltlerin ağırlığının keyfini sürüyordu.

“Ama kitap alışverişinden önce de bir sürpriz var,” diye devam etti Simon. “Bir misafir! Umarım hoşuna gider. Geçen hafta gelen şu mektubu oku.”

Bento sıkıca yuvarlanıp sicimle bağlanmış mektubu açtı. İlk satır Portekizceydi. Bento, Franco'nun el yazısını hemen tanıdı. *"Sevgili arkadaşım, uzun zaman oldu."* Mektup bu noktada mükemmel bir İbraniceye dönüp Bento'yu şaşırttı. *"Seninle tartışmak istediğim bir sürü şey var. Bunlardan ilki artık ciddi bir öğrenci ve baba olmam. Çok fazla şey yazmak istemiyorum ve arkadaşının buluşabilmemiz için bir şeyler ayarlayabileceğini umuyorum."*

"Bu ne zaman geldi Simon?"

"Bir hafta önce. Getiren kişinin gizli saklı tavırları karikatür gibiydi; ben kapıyı açar açmaz hızla içeri süzüldü. Bana hemen mektubu verip kapıyı yeniden araladı, yolun iki tarafına bakıp kimsenin kendisini görmediğinden emin olunca çıkıp gitti. Adını söylemedi, ama ona beni aracı olarak kullanmasını sen söylememişsin. Sana saldırı girişiminden sonra fazlasıyla yardım eden kişi o adam galiba, haklı mıyım?"

"Evet, adı Franco, ama bu bile gizli tutulmalı. Büyük bir riske giriyor. Aforoz yüzünden bütün Yahudilerin benimle görüşmesinin yasak olduğunu biliyorsun. O benim geçmişimle olan tek bağım, sen de onunla tek bağımsın. Onunla görüşmeyi çok istiyorum."

"Güzel. İnisiyatif kullanıp ona bugün Amsterdam'da olacağını söylediğimde gözleri öyle bir parladı ki yarın sabah seni görmeye gelmesini önerdim."

"Ne cevap verdi?"

"Bazı engeller olduğunu, ama öğleden önce buraya gelmek için elinden geleni yapacağını söyledi."

"Teşekkür ederim Simon."

Ertesi sabah, kapıya inen yumruk bütün evde yankılandı. Simon kapıyı açtığında başını ve yüzünün büyük bir bölümünü gizleyen başlığı ve peleriniyle Franco içeri süzüldü. Simon onu kanala

bakan salonda bekleyen Bento'ya götürdü, sonra ikisini sessizce yalnız bıraktı. Franco, Bento'nun omuzlarını iki eliyle kavrayıp kocaman gülümsedi. "Ah, Bento seni görmek ne büyük mutluluk."

"Seni görmek de benim için öyle. Pelerinini çıkar da sana bir bakayım Franco." Bento onun etrafında dolaştı. "Vay vay vay. Değişmişsin, kilo almışsın, yüzün daha dolgun, daha candan. Ama şu sakalın ve siyah giysilerin – Talmud öğrencisine benziyorsun. Buraya gelmen ne kadar tehlikeli? Evli olmak nasıl? Peki ya babalık? Mutlu musun?"

"Ne çok soru?" diye güldü Franco. "Hangisinden başlayayım? Sonuncusundan galiba. Dostun Epikür bunu en önemli soru olarak görmüyor mu? Evet, çok mutluyum. Hayatım daha iyiye gitti. Ya sen Bento? Sen mutlu musun?"

"Ben de mutluyum. Her zamankinden daha fazla. Simon sana söylemiş olabilir, Rijnsburg'da yaşıyorum. Küçük, sessiz bir köy, tam istediğim gibi yaşıyorum – dikkatimi dağıtacak çok az şey var. Düşünüyorum, yazıyorum ve kimse beni bıçaklamaya çalışmıyor. Daha iyi ne olabilir? Ya diğer sorularımın cevabı?"

"Karım ve oğlum gerçek birer mutluluk kaynağı. Karım istediğim ruh eşim – ve şimdi de eğitimli bir ruh eşine dönüşüyor. Ona Portekizce ve İbranice öğretiyorum. Birlikte Felemenkçe öğreniyoruz. Başka ne sormuştun? Oh, giysilerim ve sakallarımı mı?" Sakalını sıvazladı. "Bu seni çok şaşırtabilir, ama senin eski okulunda, Pereira Yeshibah'ta öğrenciyim. Haham Mortera bana sinagogdan cömert bir maaş bağlattı. Artık amcam ya da başka biri için çalışmak zorunda değilim."

"Bu çok nadir görülen bir şey."

"Bir zamanlar sana da aynı şeyi teklif ettiklerine dair bir söylenti duydum. Belki kaderin bir cilvesi olarak o maaş bana döndü. Belki de sana ihanetimin karşılığında ödüllendiriliyorumdur."

“Haham Mortera bu maaşı sana neden veriyor?”

“Ona ‘Beni buna layık kılan nedir?’ diye sorduğumda beni şaşırttı. Bu maaş, onun ve Yahudi cemaatinin, nesiller boyunca uzanan haham atalarının getirdiği itibarı meğerse benim sandığımdan çok daha büyük olan babama saygılarını göstermelerinin bir yoluymuş. Ama ayrıca benim bir gün babamın adımlarını takip edecek umut veren bir öğrenci olduğumu da söyledi.”

“Pekâlâ...” Bento derin bir nefes aldı. “Senin tepkin ne oldu?”

“Minnettarlık. Bento Spinoza sen beni bilgiye aç hale getirdin ve Haham’ı memnun edip keyifli bir Talmud ve Tevrat çalışmasına daldım.”

“Anlıyorum. Ee... şey... çok şey başarmışsın. Nottaki İbranice mükemmeldi.”

“Evet, ben de kendimden memnunum. Öğrenmekten aldığım keyif her gün artıyor.”

Kısa bir sessizlik oldu. İkisi de aynı anda konuşmak için ağzını açtı, sonra durdu. Yine kısa bir sessizlikten sonra Franco, “Bento, saldırıdan sonra seni gördüğümde çok acı çekiyordun,” dedi. “Hızlı iyileştin mi?”

Bento başını salladı. “Evet ve bunun için sana çok teşekkür etmem gerek. Kesik paltomu şu anda bile Rijnsburg’da görünür bir yerde tuttuğumu bilmelisin. Harika bir danışmanlık yaptın bana.”

“Bana hayatını biraz daha anlatsana.”

“Ah, ne diyebilirim ki? Günümün yarısında mercek yontuyorum, geri kalan zamanda düşünüyor, okuyor ve yazıyorum. Dışarıyla ilgili anlatacağım fazla bir şey yok. Tamamen zihnimin içinde yaşıyorum.”

“Peki, beni senin odana getiren genç kadın? Hani sana büyük acı veren?”

“O ve arkadaşım Dirk evlenmeyi planlıyorlar.”

Kısa bir sessizliğin ardından, “Ve?” dedi Franco. “Biraz daha anlat.”

“Arkadaş kaldık. Ama kız dindar bir Katolik olduğu için Dirk de Katolik olacak. Ben dinle ilgili görüşlerimi yazdıktan sonra arkadaşlığımızın bozulacağını tahmin ediyorum.”

“Peki, tutkularının gücüyle ilgili endişen ne oldu?”

“Ah...” Bento biraz tereddüt etti. “Seni son gördüğümde beri huzurun tadını çıkarıyorum.”

Yine bir sessizlik oldu. Sonunda sessizliği Franco bozdu.

“Bugün aramızda farklı bir şey olduğunu fark ediyor musun?”

Bento şaşırarak omuz silkti. “Ne demek istiyorsun?”

“Sessizlikleri kastediyorum. Daha önce hiç böyle sessizlik yaşamazdık. Her zaman söyleyecek çok şeyimiz olurdu – hiç durmadan konuşurduk. Hiç sessizlik olmazdı.”

Bento başıyla onayladı.

“Babam, Tanrı’nın rahmeti üzerinde olsun, ortada çok önemli bir şey varsa ve bu konuşulmazsa, başka önemli hiçbir şey konuşamaz, derdi. Sen de buna katılıyor musun Bento?”

“Baban bilge bir adammış. Demek önemli bir şey... Ne düşünüyorsun?”

“Bunu benim görünüşüm ve Yahudi eğitimimle ilgili coşkuyla ilgili olduğuna kuşku yok. Bunun seni rahatsız ettiğini ve ne diyeceğini bilemediğini tahmin ediyorum.”

“Evet, sözlerinde doğruluk payı var. Fakat... ah... şeyden emin değilim...”

“Bento, senin ne diyeceğini bilmemene alışık değilim. Senin adına konuşacak olsam ‘önemli şey’in çalışmalarımı onaylama-man olduğunu söyledim. Ama aynı zamanda beni önemsiyor ve kararına saygı duymak istiyorsun. Bu yüzden de beni rahatsız edecek bir şey söylemiyorsun.”

“Çok iyi ifade ettin Franco. Ben doğru sözleri bulamadım. Bu konuda olağanüstü derecede iyi olduğunu biliyorsun.”

“Bu konu mu?”

“Yani söylenenle söylenmeyenler arasındaki küçük farkı anlama konusunda. Keskin zekân beni çok şaşırtıyor.”

Franco başını öne eğdi. “Teşekkür ederim Bento, bu bana rahmetli babamdan kalan bir yetenek. Onun dizlerinin dibinde öğrendim.”

Yine bir sessizlik oldu.

“Lütfen Bento, bugünkü görüşmemizle ilgili düşüncelerini paylaş.”

“Deneyeyim. Sana katılıyorum, bugün farklı bir şey var. Değiştik ve ben bununla baş etmede garip bir zorluk yaşıyorum. Sen bunu anlamama yardımcı oldun.”

“En iyisi nasıl değiştiğimiz hakkında konuşalım. Yani senin bakış açına göre nasıl değiştiğimiz hakkında.”

“Daha önce ben öğretmendim, sen de benim görüşlerimi paylaşan ve hayatını benimle sürgünde geçirmeye istekli bir öğrenci. Şimdi bu değişti.”

“Tevrat ve Talmud çalışmalarına başladığım için mi?”

Bento başını iki yana salladı. “Çalışmaktan öte bir şey bu, ‘çalışmaktan keyif aldığını’ söyledin. Ve benimle ilgili teşhisin de doğru. Seni gücendirmekten ya da keyfini kaçırmaktan korkuyorum.”

“Yollarımızın ayrıldığını mı düşünüyorsun?”

“Ayrılmadı mı? Şu anda ailen olmasa bile benim yolumdan gitmeyi ister miydin?”

Franco tereddüt etti, cevap vermeden önce uzun süre düşündü. “Cevabım Bento, hem evet hem hayır. Sanırım hayatta senin yolundan *gitmezdim*. Ama öyle bile olsa yollarımız ayrılmış *değil*.”

“Bu nasıl olabilir? Açıkla.”

“Jacob ve benimle konuşurken getirdiği batıl inançlarla ilgili yaptığın eleştirilere hâlâ katılıyorum. Bu konuda seninle aynı fikirdeyim.”

“Ama artık batıl inançlarla dolu metinleri çalışmaktan keyif alıyorsun, doğru mu?”

“Hayır, bu doğru değil. Çalışma sürecinden keyif alıyorum, doğru, ama çalıştığım şeyin içeriğinden her zaman keyif almıyorum. İkisi arasında fark olduğunu biliyorsun, hocam.”

“Lütfen, hocam, açıkla.” Artık çok rahatlayan Bento kocaman gülümseyip Franco’nun saçlarını karıştırmak için uzandı.

Franco da gülümsedi, bir an bu dokunuşun tadını çıkarmak için durduktan sonra devam etti. “Süreç’ derken entelektüel çalışmayı sevdiğimi söylemek istiyorum. İbranice çalışmaktan ve bütün antik dünyanın önüne serilmesinden zevk alıyorum. Talmud çalışmaları sınıfım hayal ettiğimden çok daha ilginç. Geçen gün Haham Yohanon’un hikâyesi üstüne konuştuk...”

“Hangi hikâye bu?”

“Elini vererek başka bir hahamı iyileştirdiği hikâye. Sonra kendisi hastalanınca başka bir haham onu ziyarete gelip, ‘Bu acılar senin için kabul edilebilir mi?’ diyor. Haham Yohanon da, ‘Hayır, ne bu acılar ne de ödülleri kabul edilebilir,’ diyor. Diğer haham elini vererek Haham Yohanon’u iyileştiriyor.”

“Evet, bu hikâyeyi biliyorum. Peki, nesini ilginç buldun bunun?”

“Tartışmamızda ortaya bir sürü soru attık. Mesela, neden Haham Yohanon kendini iyileştirmediy?”

“Ve tabii ki sınıfta, bir mahkûmun kendini kurtaramayacağını ve çekilen acının ödülünün öteki dünyada olduğu da söylendi.”

“Evet, bunların sana çok tanıdık geldiğini, hatta belki sıkıcı olduğunu biliyorum, ama benim gibi biri için bu tartışmalar çok

canlandırıcı. İnsanı kendi içinde bir muhasebe yapmaya teşvik eden böylesi tartışmaları başka nerede bulabilirim ki? Sınıfımdan birileri bir şey söylüyor, diğerleri itiraz ediyor, kimileri başka bir sözcük daha açık bir anlam taşıyabilecekken neden bazı sözcüklerin kullanıldığını soruyor...

“Bir örnek daha vereyim,” diye devam etti Franco. “Geçen hafta ünlü bir hahamla ilgili bir hikâye üzerine tartıştık. Haham büyük acılar içinde, ölüme çok yaklaşıyor, ama öğrencilerin ve diğer hahamların dualarıyla hayatta kalıyor. Hizmetçisi ona acıyor ve cam bir kavanozu çatıdan aşağı atıyor. Kavanoz öyle büyük bir şangırtıyla patlıyor ki herkes irkilip dua etmeyi bir anlığına kesiyor ve haham işte o anda ölüyor.”

“Ah, evet – Haham Yehudah haNasi. Ve eminim hizmetçinin doğru şeyi mi yaptığı, yoksa cinayetten suçlu mu olduğu, ayrıca diğer hahamların onu hayatta tutarak keyifli öteki dünyaya kavuşmasını geciktirdiği için merhametsiz olup olmadığı konusunda da tartışmışsınızdır.”

“Vereceğin cevabı tahmin edebiliyordum Bento. Öteki dünyayla ilgili görüşlerini çok iyi hatırlıyorum.”

“Kesinlikle. Öteki dünya önermesi hatalı. Ama sınıftakiler bu önermeyi sorgulamaya açık değildir.”

“Evet, katılıyorum, bazı sınırlamalar var. Ama buna rağmen başkalarıyla saatlerce oturup böyle önemli konuları tartışmak büyük bir ayrıcalık, büyük bir keyif. Ve öğretmenimiz nasıl tartışacağımız konusunda da talimat veriyor. Bir nokta aşırı derecede açıksa, yazarın bunu neden dile getirme ihtiyacında olduğunu sorgulamayı öğrendik – belki sözcüklerin altında daha derin bir anlam yatıyordur. Anlayışımızdan tam olarak tatmin olduktan sonra altta yatan genel ilkeleri bulup ortaya çıkarıyoruz. Eğer söylenen bir nokta konuyla ilgisizse, yazarın onu neden dâhil ettiğini sorgulamayı öğreniyoruz. Kısacası Bento, Talmud çalış-

ması bana nasıl düşünmem gerektiğini öğretiyor ve sanırım bu senin için de geçerli. Belki senin zihnini bu kadar keskin hale getiren Talmud çalışmalarıydı.”

Bento başıyla onayladı. “Bu konuda haklı olduğunu inkâr edemem Franco. Geriye dönüp bakınca daha az dolambaçlı, daha mantıklı bir rotayı tercih ederdim. Öklit mesela, doğruca asıl konuya gelir; gizemli ve kendisiyle çelişen hikâyelerle suları bulandırmaz.”

“Öklit mi? Geometrinin mucidi mi?”

Bento başıyla onayladı.

“Öklit benim bir sonraki, dünyevi eğitimime kalsın. Ama şimdilik Talmud da iş görüyor. Öncelikle, ben hikâyeleri *seviyorum*. Derslere derinlik ve canlılık kazandırıyorlar. Hikâyeleri herkes sever.”

“Hayır, Franco, herkes sevmez! Bu ifade için nasıl bir kanıtın olduğunu düşün. Bu benim şahsen yanlış olduğunu bildiğim dayanaksız bir iddia.”

“Ah, sen hikâye sevmiyor musun? Çocukken de mi sevmezdin?”

Bento gözlerini kapatıp ezberinden tekrarladı. “*Çocukken çocuk gibi konuşur, çocuk gibi düşünür, çocuk gibi akıl yürütürdüm...*”

Franco araya girip aynı tonla devam etti. “*Yetişkin olunca, çocukça davranışları arkamda bıraktım.*’ Pavlus, 1. Korintliler.”

“Şaşırtıcı! Çok hızlısın Franco, kendine güvenin de yüksek. Portekiz’den yeni gelmiş üstü başı dağınık, eğitimsiz genç adamdan çok farklısın.”

“Yahudi meselelerinde eğitimsizdim. Ama biz din değiştirenlerin zorla da olsa tam bir Katolik eğitimi aldığımızı unutma. Yeni Ahit’in her satırını okudum.”

“Bunu unutmuştum. Bu da senin ikinci eğitimine zaten başladığını gösteriyor. Bu iyi bir şey. Eski ve Yeni Ahit’te büyük bilgelik

var. Özellikle Pavlus'ta. Sadece birkaç satır sonra hikâyelere dair görüşümü aynen ifade ediyor: *'Mükemmel olan geldiğinde, sınırlı olan ortadan kalkacaktır.'*"

Franco durup kendi kendine tekrarlardı. "Sınırlı olan'? 'Mükemmel olan'?"

"Mükemmel olan,' ahlaki doğrudur," dedi Bento. 'Sınırlı olan' ise ambalajdır – bu durumda, gerçek ortaya çıktığında hikâye artık gereksizdir."

"Pavlus'u yaşamda model olarak kabul edeceğimden emin değilim. Hayatı, bize öğretildiğine göre, dengesiz görünüyor. Çok ciddi, fanatik, neşesiz, bütün dünyevi zevkleri lanetleyen biri. Bento, sen kendine çok sert davranıyorsun. Neden iyi bir hikâyenin zevkinden, bu kadar iyi, bu kadar evrensel bir zevkten uzak duruyorsun?"

"Mucize ve kehanet hikâyelerine sövüp sayan genç bir adam hatırlıyorum. Jacob'un gelenekselliğini şiddetle iten huzursuz, istikrarsız, asi bir genç adam hatırlıyorum. Sinagog törenlerine tepkilerini hatırlıyorum. İbranice bilmemesine rağmen Tevrat'ın Portekizce tercümesini takip eder, Tevrat'taki hikâyelerle deliye döner, Yahudi ve Katolik ayinlerinin delilik ve saçmalıklarını anlatırdı. 'Mucize mevsimi neden geçti?' 'Neden Tanrı bir mucize yapıp babamı kurtarmadı?' diye sorduğunu hatırlıyorum. Aynı genç adam, babası hayatından mucizelere ve kehanetlere yönelik batıl inançlarla dolu Tevrat için vazgeçtiği için acı çekiyordu."

"Evet, öyleydi. Hepsini hatırlıyorum."

"O duygular şimdi nereye gitti Franco? Artık Tevrat ve Talmud çalışmalarından sadece keyif aldığını söylüyorsun. Ama benim batıl inançlara yönelik eleştirilerimi de tamamen kabul ettiğini söylüyorsun. Bu nasıl olabilir?"

“Bento, cevabım aynı – bana sevinç veren şey çalışma *süreci*. İçeriği o kadar ciddiye almıyorum. Hikâyeleri seviyorum, ama onları tarihsel gerçekler olarak almıyorum. Ahlaklı oluşla ilgileniyorum; kutsal metinlerdeki sevgi, yardımseverlik, nezaket ve etik davranışla ilgili mesajları önemsiyorum. Ve gerisini zihnimden çıkarıyorum. Üstelik hikâye var, hikâye var. Bazı mucize hikâyeleri senin dediğin gibi mantığın düşmanı. Ama diğer hikâyeler öğrencinin dikkatini çekiyor ve ben bunu çalışmalarımda ve yeni yeni üstlenmeye başladığım öğretmenliğimde faydalı buluyorum. Kesin olarak bildiğim bir şey var – öğrenciler hikâyelerle her zaman ilgilenecek ve Öklit’i, geometriyi öğrenmeye hevesli uzun bir öğrenci kuyruğu hiçbir zaman olmayacak. Ve, hah, öğretmenliğimden bahsetmem sana söylemeyi istediğim bir şeyi hatırlattı bana! İbranice öğretmeye başlıyorum ve öğrencilerimden birisi kim tahmin et. Şok geçirmeye hazır ol – sana saldıran kişi!”

“Aa! Bana saldıran kişi! Gerçekten çok şaşırdım! Sen bana saldıran kişinin öğretmenisin! Bana onun hakkında ne söyleyebilirsin?”

“Adı Isaac Ramirez ve onun şartlarıyla ilgili tahminlerin tamamen doğru. Ailesi Engizisyon dehşetini yaşamış, anne babası öldürülmüş, acıdan deliye dönmüş. Hikâyesi benimkine o kadar benzer ki... bu yüzden ona ders vermeye gönüllü oldum. Şimdiye kadar dersler iyi gidiyor. Ona nasıl davranmam konusunda verdiğin önemli tavsiyeyi hiç unutmadım. Sen de hatırlıyor musun?”

“Polise ihbar etmemeni söylediğimi hatırlıyorum.”

“Evet, ama sonra başka bir şey daha söyledin. ‘Dinî yolu seç.’ Hatırlıyor musun? Bu beni şaşırtmıştı.”

“Çok açık konuşmamış olabilirim. Ben dini seviyorum, ama batıl inançlardan nefret ediyorum.”

Franco başıyla onayladı. “Evet, ben de öyle anladım – anlayış ve şefkat gösterip onu bağışlamam gerektiğini. Doğru mu?”

Bento başıyla onayladı.

“Yani sadece mucize hikâyeleri değil, ahlaki davranış kuralları da var Tevrat’ta.”

“Hiç kuşkusuz, Franco. En sevdiğim Talmud hikâyesi şöyle: Dinsizin biri, Haham Hillel’e gelip eğer Haham tek ayağı üstünde dikilirken ona bütün Tevrat’ı öğretebilirse Museviliğe geçeceğini söyler. Hillel de ‘Kendin için istemediğini başkasına da yapma; bütün Tevrat bundan ibarettir – gerisi yorumdur. Şimdi git, bunu incele,’ diye yanıtlar.”

“Görüyorsun ya, sen de hikâyeleri seviyorsun...”

Bento cevap vermeye kalktı, ama Franco hemen düzeltti. “Ya da en azından bir hikâyeyi. Hikâyeler bir hafıza aygıtı görevi görebilir. Çoğu insan için bu, geometriden daha etkilidir.”

“Ne demek istediğini anlıyorum Franco. Hikâyelerin zihnini keskinleştirdiğine kuşku yok. Güçlü bir müzakere rakibi oluyorsun. Haham Mortera’nın seni seçmesine şaşmamak gerek. Bu gece yazılarımın bir kısmını bir felsefe kulübünün Kollegiant üyeleriyle tartışacağım. Senin de orada olabilmene çok isterdim. Senin eleştirilerine herkesinkinden daha çok kulak asarım.”

“Yazılarını okumaktan gurur duyarım. Hangi dilde yazıyorsun? Felemenkçem iyileşiyor.”

“Ne yazık ki Latince. Umarım bu da ikinci eğitiminin bir parçası olur, çünkü kitabımın Felemenkçeye tercüme edileceğini hiç sanmıyorum.”

“Katolik eğitimim sırasında Latincenin temellerini gördüm.”

“Tam Latince eğitimi hedefle. Haham Menasseh ve Haham Mortera iyi Latince eğitimi almışlardır ve senin Latince eğitimi almana izin verebilir, hatta bunu teşvik edebilirler.”

“Haham Menasseh geçen yıl öldü, korkarım Haham Mortera da hızla çöküyor.”

“Bu haberlere üzüldüm. Yine de seni teşvik edecek başkalarını bulabilirsin. Belki Venedik'teki yeşivada bir yıl geçirebilirsin. Bu çok önemli: Latince, insana yepyeni bir dünya...”

Franco birden ayağa kalkıp cama koştu, oradan geçen üç adama daha yakından baktı. Sonra geri döndü. “Özür dilerim Bento. Cemaatten birini gördüğümü sandım. Burada görülme konusunda çok gerginim.”

“Evet, riskle ilgili soruma cevap vermedin. Söyler misin, aldığın risk ne kadar büyük Franco?”

Franco başını öne eğdi. “Çok büyük – o kadar büyük ki karımla bile paylaşmıyorum. Bu yeni dünyada kurmak için mücadele ettiğimiz her şeyi riske attığımı ona söyleyemem. Bu sadece senin için aldığım bir risk, bu dünyadaki başka kimse için almam. Az sonra gitmeliyim. Karıma ya da hahamlara nerede olduğuma dair uydurabileceğim bir şey yok. Eğer beni gören olursa Simon'un İbranice dersi almak için bana başvurduğunu söyleyeceğim.”

“Evet, bunu ben de düşündüm. Ama Simon'un adını kullanma. Onunla bağlantım biliniyor, en azından Yahudi olmayanların dünyasında. Burada tanışmış olabileceğin birinin, mesela Peter Dyke'in adını verebilirsin. Kendisi Felsefe Kulübü'nün bir üyesi.”

Franco içini çekti. “Yalanlar dünyasına girmek çok üzücü. Sana ihanet ettiğimden beri girmediğim bir alan bu Bento. Ama gitmeden önce, kaydettiğin felsefi mesafeden bir şeyler paylaş lütfen. Latince öğrendiğimde belki Simon çalışmalarını bana getirebilir. Ama şimdilik bir tek senin ağzından duyabilirim çalışmalarını. Düşüncelerin beni meraklandırıyor. Jacob'a ve bana söylediklerin konusunda hâlâ şaşkınım.”

Bento şaşkın bir ifadeyle çenesini kaldırdı.

“İlk tanıştığımızda Tanrı’nın eksiksiz, mükemmel, kusursuz olduğunu ve bizim onu yüceltmemize ihtiyacı olmadığını söyledin.”

“Evet, öyle düşünüyorum.”

“Sonra da Jacob’a şöyle dediğini hatırlıyorum – ve seni sevmeme neden olan sözlerin bunlardı, ‘Lütfen, Tanrı’yı kendi tarzımda sevmeme izin ver.’”

“Evet, neye şaşırmıştın?”

“Senin sayende Tanrı’nın bizim gibi olmadığını biliyorum. Başka bir varlığa da benzemiyor. Sen üstüne basarak Tanrı’nın doğa olduğunu söyledin – ve Jacob için bu bardağı taşıran son damlaydı. Ama söyle bana, hatta öğret. Doğayı nasıl sevebilirsin? Varlık olmayan bir şeyi nasıl sevebilirsin?”

“Öncelikle Franco, ben ‘doğa’ terimini çok özel bir anlamda kullanıyorum. Ağaçları, ormanları, çimenleri, okyanusları veya insan yapımı olmayan şeyleri kastetmiyorum. Var olan her şeyi kastediyorum: mutlak gerekliliği, mükemmel birliği. Doğanın bu şekilde kullanımı sınırsız, birleşik, mükemmel, akılcı ve mantıklı olanı ifade eder. Her şeyin özünde var olan nedendir bu. Ve var olan her şey hiç kuşkusuz doğa kanunlarına göre işler. Bu yüzden doğa sevgisinden bahsettiğim zaman karın veya çocuğuna karşı duyduğun sevgiden bahsetmiyorum. Farklı türde bir sevgiden, entelektüel sevgiden söz ediyorum. Buna Latince *Amor dei intellectualis* diyorum.”

“Entelektüel bir Tanrı sevgisi mi?”

“Evet, doğa veya Tanrı’yı mümkün olan en eksiksiz seviyede anlamının sevgisi. Her sonlu şeyi, sonlu nedenlerle olan ilişkisi bağlamında yerini kavramak. Bu, evrensel doğa kanunlarını mümkün olabildiğince anlamaktır.”

“Yani sen Tanrı sevgisinden bahsederken doğa kanunlarını anlamayı kastediyorsun.”

“Evet, doğa kanunları sadece Tanrı’nın ebedî buyruklarının bir başka, daha akılcı bir adıdır o kadar.”

“Yani başka bir kişiyi içeren insan sevgisinden farklı bir şeydir?”

“Kesinlikle. Ve değişmeyen, ebedî olan bir şeyi sevmek sevilenin kaprislerine, döneçliğine veya sonlu oluşuna maruz kalmamak anlamına gelir. Ayrıca kendimizi başka bir kişiyle tamamlamaya çalışmamamız anlamına gelir.”

“Bento, doğru anladıysam bu, sevgimiz için karşılık beklememiz gerektiği anlamına da geliyor.”

“Yine kesinlikle doğru. Karşılığında bir şey bekleyemeyiz. Doğanın engin, sınırsız derecede karmaşık düzenini birazcık görmekten, onu anlama ayrıcalığına sahip olmaktan keyifli bir huşu duyarız.”

“Ömürlük bir proje daha mı?”

“Evet, Tanrı ya da doğanın hiçbir zaman tam olarak kavrayamayacağım sınırsız sayıda özelliği var. Ama benim sınırlı kavrayışım şimdiden büyük bir huşu ve sevinç, hatta bazen coşkulu bir sevinç bile veriyor.”

“Garip bir din, tabii buna din denebilirse.” Franco ayağa kalktı. “Hâlâ şaşkın olsam da gitmeliyim. Ama son bir sorum var. Doğayı tanrılaştırabilir ya da Tanrı’yı doğalaştırabilir misin?”

“Bu iyi bir soru Franco. Bu soruya cevap verebilmek için zamana, çok fazla zamana ihtiyacım var.”

OTUZUNCU BÖLÜM

BERLİN – 1936

Yirminci Yüzyılın Miti – korkunç derecede karmaşık düşünen, dar görüşlü bir Baltıklı tarafından yazılmış, kimsenin anlamadığı o şey.

–Adolf Hitler

Parti'nin eski üyelerinden birkaçı Rosenberg'in kitabını okumuş olabilir. Ben sadece üstünkörü bir bakış attım. Benim görüşüme göre çok anlaşılmaz bir tarzda yazılmış.

–Adolf Hitler

“Sigmund Freud Goethe Ödülü'nü aldı.”

Almanya'nın en büyük bilim (akademi) ve edebiyat ödülü olan Goethe Ödülü, Goethe'nin doğum günü olan 28 Ağustos 1930'da büyük şenlikler eşliğinde Freud'a verildi. *Israelitische Gemeindezeitung* zillerle ve trampetlerle kutladı. Para ödülü on bin mark... Ünlü âlimlerin, Yahudi Sigmund Freud'un psikanalizini bütünüyle reddettiği biliniyor. Büyük

Yahudi karşıtı Goethe, adını taşıyan ödülü bir Yahudinin aldığı öğrene mezarında ters dönerdi herhalde.

–A. Rosenberg, *Völkischer Beobachter*

“*Mein Führer*, Hohenlycher Kliniği’nde başhekim olan Doktor Gebhardt’tan gelen Reichsleiter’ Rosenberg’le ilgili şu mektuba bakar mısınız lütfen?”

Hitler mektubu Rudolph Hess’in elinden alıp şöyle bir baktı, Hess’in altını çizdiği yerlere özel olarak dikkat etti.

Reichsleiter Rosenberg ile temas kurmakta olağan dışı şekilde zorlanıyorum... Bir doktor olarak, geciken iyileşmesinin her şeyden öte... büyük oranda ruhsal yalıtılmışlığına bağlanabileceği izlenimini edindim... Aramızda bir köprü oluşturmak için gösterdiğim hassas çabalarım... Reichsleiter’in ruhsal yapısı ve politik hayattaki özel pozisyonu nedeniyle sonuç vermedi... Bağlarından ancak kendisiyle en azından eşit şartlarda konuşmaya hakkı olan ve onunla benzer entelektüel kapasiteye sahip olan kişilere zihnini açarak kurtulabilir, bu sayede yeniden sükûnete, hareket ve gündelik hayat için gereken kararlılığa kavuşabilir.

*Geçen hafta ona en derinlerdeki düşüncelerini bugüne kadar kimseyle paylaşp paylaşmadığını sordum. Beklenmedik bir şekilde Friedrich Pfister adını verdi. Estonya’dan çocukluk arkadaşımı. Daha sonra Friedrich Pfister’in şimdi Herr Oberleutnant** Pfister olduğunu öğrendim. Berlin’de çalışan saygın bir Wehrmacht hekimi. Kendisine hemen Reichsleiter*

* Nazi Partisi’ndeki en yüksek ikinci rütbe. (yay. n.)

** Üsteğmen. (yay. n.)

Rosenberg'in hekimliği görevini üstlenmesi emrinin verilmesini rica edebilir miyim?"

Hitler mektubu Hess'e geri verdi. "Bu mektupta bizi şaşırtan hiçbir şey yok. Dikkat et, bunu kimse görmesin. Ve Herr Oberleutnant Pfister'in hemen transfer edilmesi için gerekli emri ver. Rosenberg çekilmez halde. Hep öyleydi. Hepimiz bunu biliyoruz. Ama sadık biri, Parti onun yeteneklerinden hâlâ faydalanabilir."

Berlin'in yüz kilometre kuzeyindeki Hohenlychen Kliniği, hasta Nazi liderleri ve üst rütbeli SS subaylarıyla ilgilenilmesi için Himmler tarafından kurulmuştu. Alfred 1935'te depresyon yüzünden orada üç ay yatmıştı. Şimdi, 1936 yılında, aynı rahatsız edici semptomları yeniden yaşıyordu: yorgunluk, huzursuzluk ve depresyon. *Beobachter*'deki editörlük işine konsantre olamadığı için birkaç haftadır iyice içine kapanmıştı, karısı ve kızıyla nadiren konuşuyordu.

Hastaneye yattıktan sonra Doktor Gebhardt'ın fiziksel muayenelerine boyun eğiyordu ama zihinsel durumu ya da özel hayatıyla ilgili sorulara cevap vermeyi ısrarla reddediyordu. Karl Gebhardt, Himmler'in özel hekimi ve iyi arkadaşıydı ve her zaman kendi özel hekimi Theodor Morell'i yakınında tutan Hitler dışında diğer Nazi liderlerini de tedavi etmişti: Alfred, Gebhardt'a söyleyeceği her şeyin kısa sürede bütün Nazi düşmanlarına yayılacağından emindi. Alfred bu nedenle bir psikiyatrla da konuşmuyordu. Alfred'in küçümseyen bakışları karşısında sessizlik içinde oturmaktan bıkan Doktor Gebhardt, bu sinir bozucu hastasını başka bir hekime göndermeyi çok istiyordu. Sonunda kimsenin anlamadığı bir nedenle Rosenberg'e değer veren ve zaman zaman durumunu soran Hitler'e büyük bir özenle o mektubu yazmıştı.

Doktor Gebhardt'ın psikoloji eğitimi yoktu ve psikoloji bağlamında da düşünemiyordu, ama liderler arasındaki büyük

uyumsuzluk işaretlerini kolayca tanıyordu – sürekli rekabet, karşılıklı küçümseme, amansız komplolar, güç ve Hitler'in onayını almak için girişilen mücadele. Her konuda birbirleriyle uyuşmazlık halindeydiler, ama Gebhardt ortak bir noktaları olduğunu keşfetmişti – hepsi Alfred Rosenberg'den nefret ediyordu. Birkaç hafta boyunca Alfred'i her gün ziyaret ettikten sonra artık bunun nedenini görebiliyordu.

Alfred bunu sezmiş olsa da sessizliğini korudu ve Hohenlychen Kliniği'nde haftalarca kaldı. Bu arada personelle ya da diğer Nazi hastalarla konuşmayı reddediyor, Alman ve Rus klasiklerini okuyordu. Klinikteki beşinci haftasında bir sabah kendini son derece huzursuz hissedip kliniğin bahçesinde kısa bir yürüyüşe çıkmak istedi. Ayakkabılarını bile bağlayamayacak kadar yorgun olduğunu fark edince küfretti, kendini uyandırmak için yanağına bir tokat attı. Geri dönüşü olmayan kederin içine sürüklenişini durdurmak için bir şeyler yapmalıydı.

Çaresizlik içinde, aklına Friedrich'in hayalini getirdi. Friedrich ne yapılacağını bilirdi. Ona ne tavsiye ederdi? Kuşkusuz bu lanetli depresyonun nedenini bulmaya çalışırdı. Alfred, Friedrich'in sözlerini hayal etmeye çalıştı: "Her şey ne zaman başladı? Zihnini serbest bırak ve çöküşünün başlangıcına geri dön. Aklına gelen bütün fikirleri, bütün hayalleri gözle. İstersen onları not al."

Alfred bunu denedi. Gözlerini kapatıp zihnindeki geçit törenini gözledi. Zamanda geriye gidip bir sahnenin belirmesini izledi.

Birkaç yıl önce. VB'deki ofisinde. Hitler'in kendisi için aldığı masada oturuyor. Şaheseri Yirminci Yüzyılın Miti'nin son sayfasının son düzeltmelerini yapıp kırmızı kalemini bırakıyor, zaferle gülümseyip yedi yüz sayfalık taslağı iki kalın lastik bantla toparlıyor, sevgiyle göğsüne bastırıyor.

Evet, bu güzel anı hatırlamak bugün bile yüzüne bir iki damla yaş süzülmesine neden oluyordu. Alfred, kendisinin bu genç haline,

eserinin dünyayı şaşkına çevireceğini bilen genç adama sempati duyuyordu. Gelişim aşaması çok uzun ve zahmetli olmuştu –on yıl boyunca her pazar günü ve haftanın serbest kalabildiği her saati– ama bu bedele değmişti. Evet, evet – karısını ve kızını ihmal ettiğini biliyordu, ama dünyayı ateşe verecek olan bu kitabı yaratmaya kıyasla bunun ne önemi olabilirdi ki? Bu kitap kan, ırk ve ruha dayanan yeni bir tarih felsefesi, Alman halkına, Alman sanatına, mimarisine, edebiyatına, müziğine farklı bir anlayış getirecek ve en önemlisi de gelecekteki Reich için oluşturulacak yeni değerler için bir temel oluşturacaktı.

Alfred yatağın yanındaki komodeye uzanıp *Mit*'i aldı, sayfaları rastgele çevirdi. Bazı bölümler kendisine ilham kaynağı olan yerleri aklına getirdi hemen. Köln Katedrali'ni ziyaret ettiği zamandı. İsa'nın çarmıha gerilme sahnesini ve sıksa, zayıf düşmüş şehitleri tasvir eden vitray çalışmalarını seyrederken aklına bir fikir gelmişti – Roma Katolik Kilisesi, Yahudiliğe karşı gelmemiştii. Kilise Yahudi karşıtı olduğunu iddia etse de, esasında Yahudi fikirlerinin sağlıklı Alman düşüncesine bulaşmasını sağlayan ana kanaldı. Kendi sözlerini büyük bir zevkle okudu:

Büyük Almanlar doğayla uyum içinde yaşayıp zarif fiziklerine ve erkeksi güzelliklerine saygı duyardı. Ama Hıristiyanların bedene yönelik düşmanlığı, kusurlu doğan çocukların yaşatılması gibi duygusal fikirler ve suçluların, kalıtsal hastalıkları olanların kusurlarını sonraki nesillere yaymalarına izin verilmesi bu durumu bitirdi. Böylece ırkın sağlığının bozulması karakter bölünmesine, yön duygusunun ve düşüncenin kaybına, içsel tereddüde yol açtı. Alman halkı günahkâr değil, soylu doğar... Bir dinî talimatlar kitabı olarak Eski Ahit derhâl ortadan kaldırılmalıdır. Onunla birlikte hepimizi ruhanî Yahudiler yapmaya yönelik

bin beş yüz yıllık başarısız girişim de sona erecektir...
Çarmının yerini ateşin ruhu, yani kahramanlık almalıdır.

Evet, diye düşündü. Böyle bölümler *Mit*'in 1934 yılında Katoliklerin yasaklı kitaplar dizinine girmesine yol açmıştı. Ama bu bir talihsizlik değil, satışları artıran bir lütuftu. Yüz bin kopya satıldı ve şimdi benim *Mit* kitabım, Hitler'in *Kavgam*'ından hemen sonra geliyor, ama işte ben burada, duygusal açıdan iflas etmiş bir haldeyim.

Alfred kitabını kenara koyup başını yastığa bıraktı, düşüncelere daldı. *Mit bana büyük sevinç getirdi, ama aynı zamanda büyük de acı verdi! Mankafa edebî eleştirmenler – hem de her biri unbegreiflich (anlaşılmaz) ifadesini kullandı. Neden onlara cevap vermedim? Gazetede onlara benim yazılarımın böcek beyinleri için fazla örtük ve karmaşık olduğunu söylemek neden hiç aklıma gelmedi? Neden ortalama beyinlerle büyük beyinlerin çalışmalarının çarpışmasının sonuçlarını onlara hatırlatmadım: Tabii ki aşağı olanlar üstün düşünörlere saldırır. Halk ne istiyor? Julius Streicher'in aptalca edepsizliği için büyük şamata koparıyorlar. Hitler bile Streicher'in yazısını tercih ediyor. Streicher'in paçavrası Der Stürmer'in benim Beobachter'imden daha fazla sattığını bana her söyleyişinde, sapladığı hançeri içeride biraz daha döndürmüş oluyor.*

Bir de hiçbir Nazi liderinin benim kitabımı Mit'i okumadığını düşününce! Sadece Hess dürüst davranıp çok şabaladığını, ama zor metni anlayamadığını özür dileyerek ifade etti. Diğerleri bana kitaptan bahsetmedi bile. Bir düşün – çok satan bir kitap yazdım ve kıskanç pislikler beni görmezden geliyor. Ama bu neden beni rahatsız ediyor? Onlardan ne bekleyebilirim ki? Sorun Hitler, hep Hitler'di. Bu konuyu düşündükçe çöküşümün Goebbels'in herkese Hitler'in birkaç sayfa okuduktan sonra, "Bu şeyi kim anlayabilir ki?" diyerek Mit'i fırlatıp attığını söylediğini duyduğum gün başladığından daha çok emin

oluyorum. Evet, ölümcül yara o gün açıldı. Sonuçta önemli olan tek şey Hitler'in yargısı. Ama kitabımı sevmeyişse neden her kütüphaneye koydurtup herkesin resmi Nazi parti kartındaki okunacak kitaplar listesine yazdırttı? Hitlerjugend'e (Hitler Gençliği) bile okumalarını emretti. Neden hem bunu yapıyor hem de kitabımla bir bağı olmasını reddediyor?

Halka yönelik tutumunu anlayabiliyorum. Katolik desteğinin Führer olarak pozisyonu için çok önemli olduğunu ve kuşkusuz bu kadar açık bir şekilde Hristiyan karşıtı olan bir kitabı alenen destekleyemeyeceğini biliyorum. Biz gençken, 20'li yıllarda, Hitler benim din karşıtı duruşumu içtenlikle destekliyordu. Hâlâ desteklediğini biliyorum. Kendi özelinde benden daha ileri gidiyor – rahipleri de bahamlarla birlikte asacağını söylediğini duydum. Halka yönelik tutumunu anlayabiliyorum. Ama neden bana özel olarak onaylayıcı bir şey söylemiyor? Neden beni bir kez olsun öğle yemeğine davet edip benimle özel olarak konuşmuyor? Hess bana Köln Başpiskoposu'nun Hitler'e Mit'i şikâyet ettiğinde Hitler'in, "Kitaptan hiç hoşlanmadım. Bunu Rosenberg de biliyor. Ona söyledim. Wotan Kültü gibi, kâfirlere özgü şeyleri bilmek istemiyorum," dediğini söyledi bana. Başpiskopos ısrar edince Hitler, "Rosenberg partimizin dogmacısıdır," deyip kitaba bu kadar hararetle saldırarak satışlarını artırdığı için Başpiskopos'a çıkışmış. Mit'im onu mahcup ediyorsa partiden istifa edebileceğimi söylediğimde bu fikri elinin tersiyle itti – yine özel görüşme teklif etmeden. Ama Himmler'le sürekli özel görüşüyor, oysa Himmler benden daha açık ve saldırgan bir şekilde Katolik karşıtı.

Bana saygı duyduğunu biliyorum. Bana durmadan önemli görevler veriyor: Londra'da diplomatik görev, sonra Norveç'te, sonra NSDAP'ın ve Alman işçi cephesinin ideolojik eğitiminin yöneticiliği ve ilgili diğer kurumlar. Hep önemli mevukiler. Neden atamalarımı hep posta yoluyla öğreniyorum? Neden beni ofisine çağırıp elimi sıkıyor, oturup benimle konuşmuyor? Bu kadar tiksiniç miyim?

Evet, sorun Hitler, buna hiç kuşku yok. Onun dikkatini dünyada her şeyden çok istiyorum. Onun kızgınlığından her şeyden çok korkuyorum. Almanya'nın en nüfuzlu gazetesini yönetiyorum; bütün Nazilerin ruhani ve felsefî eğitiminden sorumluyum. Ama gerekli haberleri yazıyor muyum? Gerekli konferansları veriyor muyum? Müfredatları planlıyor muyum? Bütün genç Almanların eğitimi denetliyor muyum? Hayır, Reichsleiter Rosenberg neden Adolf Hitler'den sevgi dolu bir gülümseme, bir baş işaretini veya Tanrı saklasın bir ögle yemeği daveti almadığını düşünmekle fazla meşgul!

Kendimden tiksiniyorum. Bu durum sona ermeli!

Alfred ayağa kalkıp masasına gitti. Çantasını açıp “Hayır” dosyasını çıkardı. (İki dosyası vardı, olumlu eleştirileri, hayran mektuplarını ve gazete haberlerini içeren bir “Evet” dosyası ve bütün aksi görüşleri içeren bir “Hayır” dosyası.) “Evet” dosyası iyice yıpranmıştı. Alfred haftada birkaç kez iltifat içeren eleştirileri ve hayran mektuplarını günlük canlandırıcı ilaçlarıyla, sabah vitaminlerini alır gibi gözden geçiriyordu. Ama artık haplar gücünü kaybetmeye başlamıştı. Artık bütün “Evet” yorumları içine en fazla bir milimetre nüfuz ediyor ve hızla kayboluyordu. Öte yandan “Hayır” dosyası bilinmeyen bir bölgeydi – nadiren ziyaret edilen bir mağara. Bugün! Bugün dönüm noktasıydı! Şeytanlarıyla yüzleşecekti. Alfred pek uğramadığı dosyaya uzanırken şaşıran mektupların ve yazıların saklanmak için kaçıştığını hayal etti. Bu tuhaf mizah anlayışıyla haftalardır ilk kez dudaklarında bir gülümseme belirdi. Dosyadan rastgele bir şey çıkardı. Bu aptallığın üstesinden gelmesi gerekiyordu artık: cesur bir adam kendini, ona her gün acı veren şeyleri okumaya zorlar, sonunda artık canı yanmaz. Elindeki kâğıda baktı – Hitler'den gelen 24 Ağustos 1931 tarihli bir mektuptu bu:

"Sevgili Herr Rosenberg: 235/236 sayılı Völkischer Beobachter'in ilk sayfasındaki 'Wirth geri dönme niyetinde mi?' adlı yazıyı okuyorum. Yazının eğilimi şimdiki yönetim biçiminden kopuşu önlemeye yönelik. Ben ise bunun tam aksini başarmak için bütün Almanya'yı dolaşıyorum. Bu yüzden senden kendi gazetemin böyle taktiksel açıdan aptalca yazılarla beni sırtımdan bıçaklamayı bırakmasını isteyebilir miyim?"

*Alman Selamlarımla,
Adolf Hitler*

Bir keder dalgası Alfred'i kuşattı. Mektup beş yıllıktı, ama hâlâ etkili, hâlâ acı vericiydi. Hitler'in açtığı kâğıt kesikleri hiç iyileşmiyordu. Alfred düşüncelerini toparlamak için başını şiddetle iki yana salladı. Hitler adlı bu adamı düşün, dedi kendi kendine. Sonuçta o sadece bir adam. Gözlerini kapatıp düşüncelerinin kendiliğinden akmasına izin verdi.

Hitler'i Alman kültürünün derinliğiyle ben tanıştırdım. Ona Yahudi belasının büyüklüğünü ben gösterdim. Irk ve kan fikirlerini ben cilaladım. O ve ben aynı sokaklarda yürüdük, aynı kafelerde oturduk, aralıksız konuştuk, Beobachter yazılarında birlikte çalıştık, hatta bir kez birlikte resim yaptık. Ama artık bunları yapmıyoruz. Artık ben sadece şaşkınlıkla onu seyredebiliyorum, bir kazın hayranlıkla bir atmacayı seyretmesi gibi. Hapisten çıktıktan sonra geriye kalan dağınık parti üyelerini bir araya toplamasına, parlamento seçimlerine girmesine, dünyanın daha önce hiç görmediği gibi bir propaganda makinesini –doğrudan posta gönderme yönteminin mucidi, seçim yokken bile sürekli propaganda yapan bir makine– inşa etmesine tanıklık ettim. İlk birkaç yıl yüzde beşten düşük gelen oy oranlarına omuz

silkip gelişmeye devam ettiğini, 1930'da partisinin yüzde on sekizlik oy oranıyla Almanya'nın ikinci partisi haline gelmesini seyrettim. Ve 1932'de yüzde otuz sekizlik oy oranıyla Nazilerin en büyük parti haline geldiğini duyuran dev manşetleri attım. Bazıları işin beyninin Goebbels olduğunu söylüyor. Ama her şeyin arkasında Hitler vardı. Beobachter'de bu yolda attığı her adıma yer verdim. Aynı gün ülkenin her yerinde görülmek ve halkı kendisinin Übermensch olduğuna, aynı anda her yerde olabileceğine ikna etmek için şehirden şehire uçtuğunu gördüm. Bilerek Komünistlerin kontrolündeki tehlikeli bölgelerde toplantılar planlarken ve Fırtına Birlikleri'ne Bolşeviklerle sokaklarda savaşmalarını emrederken korkusuzluğuna hayran kaldım. 1932'de tavsiyemi dinlemeyip Hinderburg'a karşı seçime girdiğini gördüm. Sadece yüzde otuz yedi oy aldı, ama seçime girmekle haklı olduğunu bana gösterdi: Kimse Hindenburg'u yenemezdi, ama seçim onun adının bilinmesini sağladı. Birkaç ay sonra Hitler/Papen hükümeti koalisyonunu kabul etti ve kısa süre sonra başbakan oldu. Attığı her politik adımı takip ettim ve bunu nasıl başardığını hâlâ bilmiyorum.

Ve Reichstag yangını: Sabahın beşinde gözü dönmüş halde ofisime dalıp, "Herkes nerede?" diye bağırdığını ve Reichstag'ı yakan Komünistlere dair kocaman bir haber yapmamı istediğini hatırlıyorum. Hâlâ Komünistlerin yangınla bir ilgisi olduğunu düşünmüyorum, ama önemli değil – Hitler dâhice tek bir dokunuşla bu yangını Komünist Parti'yi yasaklamak ve mutlak tek adam gücünü elde etmek için kullandı. Asla çoğunluğun oyunu alamadı, asla yüzde otuz sekizden fazla oy alamadı, ama işte mutlak lider oldu! Bunu nasıl başardı? Hâlâ bilmiyorum.

Kapının vurulmasıyla Alfred daldığı anı denizinden çıktı. Doktor Gebhardt arkasında Friedrich Pfister'le içeri girdi. "Size bir sürprizim var Reichsleiter Rosenberg. Durumunuzu tedavi etmede yararı dokunabilecek eski bir dostu getirdim. Görüşmeniz için ikinizi yalnız bırakayım."

Alfred bir şey söylemeden uzun süre Friedrich'e dik dik baktı. "Bana ihanet ettin. Gizlilik yeminini bozdun. Yoksa doktor nereden bilebilir, senin benimle..."

Friedrich birdenbire dönüp tek bir şey söylemeden, Alfred'e bile bakmadan odadan çıktı.

Alfred panik halde tekrar kendini yatağına bıraktı, gözlerini kapatıp nefesini kontrol altına almaya çalıştı.

Birkaç dakika sonra Friedrich, Doktor Gebhardt'la geri döndü. "Doktor Pfister size neden onu seçtiğini söylememi istedi. Üç ya da dört hafta önceki konuşmamızı hatırlamıyor musunuz Reichsleiter Rosenberg? Size kendinizi hiç kimseye olduğunuz gibi açıp açmadığınızı sormuştum. Siz de aynen, 'Estonya'da bir arkadaşım vardı, şimdi burada yaşıyor, Doktor Friedrich Pfister,' demiştiniz."

Alfred başını yavaşça iki yana salladı. "Konuşmamızı belli belirsiz hatırlıyorum, ama adını söylediğimi hatırlamıyorum."

"Söylediniz. Yoksa nereden bilebilirim? Ya da Doktor Pfister'in Almany'a olduğunu nereden bileyim? Geçen hafta depresyonunuz iyice derinleşince ve benimle konuşmayınca onun ziyaretinin yararlı olabileceğini düşünüp yerini bulmaya karar verdim. Wehrmacht'ta olduğunu öğrenince Führer'den onu Hohenlychen Kliniği'ne nakletmesini istedim."

"Rica etsem, Reichsleiter Rosenberg'e benim ne yanıt verdiğimi söyleyebilir misiniz?"

“Sadece onu Estonya’daki çocukluk döneminizden tanıdığınızı söylediniz.”

“Ve...” diye ısrar etti Friedrich.

“O kadar... Bir de, size güvenen pek çok hastayı bırakacağınız için üzüldüğünüzü ama hiçbir şeyin Führer’in emirlerini uygulamanızın önüne geçmeyeceğini.”

“Siz koğuştan ayrılmadan önce Reichsleiter Rosenberg’le kısa bir süreliğine baş başa görüşebilir miyim?”

“Tabii, ben hemşirelerin bankosunda beklerim.”

Kapı kapanınca Friedrich, “Başka bir sorunuz var mı, Reichsleiter Rosenberg?” diye sordu.

“Alfred de lütfen Friedrich. Ben Alfred’im. Bana Alfred de.”

“Tamam. Başka sorun var mı Alfred? Doktor Gebhardt bekliyor.”

“Benim doktorum mu olacaksın? Eski şartlarda olsa bunu çok isteyeceğimi söyleyebilirdim. Ama şimdi seninle nasıl konuşabilirim? Sen Wehrmacht’tasın ve ona rapor vermek için emir aldın.”

“Evet, açmazını anlıyorum. Senin yerinde olsam ben de aynı şeyi hissederdim.” Friedrich yatağın yanındaki koltuğa oturdu, birkaç dakika düşündü, sonra, “Hemen döneceğim,” deyip odadan çıktı. Kısa süre sonra Doktor Gebhardt’la birlikte geri döndü.

“Efendim,” dedi Doktor Gebhardt’a hitaben. “Benim aldığım emirler Reichsleiter Rosenberg’le ilgilenmek ve tabii ki bu emirleri elimden geldiğince yerine getireceğim. Ama bir açmazımız var. İkimiz birbirimizi eskiden tanıyoruz ve uzun zaman birbirimizle samimi paylaşımlarımız oldu. Eğer ona yardımcı olmam bekleniyorsa ikimizin görüşmesinin bir mahremiyetinin olması çok önemli. Kendisine mutlak gizlilik sözü verebilmeliyim. Tıbbi çizelgede günlük notların yazılmasının önemli olduğunu

biliyorum ve sadece onun tıbbi durumunu anlatan notlar girmeme izin verilmesini rica ediyorum.”

“Ben psikiyatr değilim Doktor Pfister, ama bu durumda mahremiyetin gerekliliğini anlayabiliyorum. Bu standart bir prosedür değil, ama hiçbir şey Reichsleiter Rosenberg’in iyileşmesinden ve önemli işine geri dönmesinden daha mühim olamaz. İsteğinizi kabul ediyorum.” İki adamı selamlayıp dışarı çıktı.

“Bu seni rahatlattı mı Alfred?”

Alfred başını selamladı. “Rahatlattı.”

“Peki, başka sorun var mı?”

“Tatmin oldum. Son görüşmemizin kötü bir şekilde sonlanmasına rağmen sana garip bir güven duyuyorum. Garip diyorum çünkü ben neredeyse hiç kimseye güvenmem. Ve senin yardımına ihtiyacım var. Geçen yıl aynı nedenle üç ay burada yattım – derin, kara bir delik. Dışarı çıkamıyordum. Bittiğimi hissediyordum. Uyuyamıyordum. Çok yorgundum, ama hareketsiz duramıyor, dinlenemiyordum.”

“Durumun –ki buna ‘ajite depresyon’ diyoruz– neredeyse her zaman üç ile altı ay arasında son bulur. Bu süreyi kısaltmana yardım edebilirim.”

“Sana sonsuza dek minnettar olurum. Her şey, bütün hayatım tehlikede.”

“Hadi işe başlayalım. Yaklaşımımı biliyorsun. İlk işimizin birlikte çalışmamıza engel olacak bütün engelleri temizlemek olduğunu söylememe şaşırmazsın herhalde. Benim de senin gibi bazı endişelerim var. Düşüncelerimi bir toparlayayım.” Friedrich gözlerini bir an için kapatıp konuşmaya başladı. “Bulanıklığı giderip sadece aklıma gelenleri söylemem en iyisi olacak. Birlikte çalışmamız konusunda beni rahatsız eden bazı düşüncelerim var. Biz çok farklıyız. Benim eğilimim yaşanan zorlukların gizli

köklerini ortaya çıkarmak, anlamak – ve psikanalitik yöntemin temel inancı bu. Tam bilgi, çatışmaları ortadan kaldırıp iyileşmeyi sağlar. Ama sen söz konusu olduğunda o yolu izleyemeyeceğimden endişeleniyorum. Geçen sefer yaşadığın zorlukların kaynaklarını keşfetme girişiminde bulunduğumda öfkelendin, savunmaya geçtin ve muayenehanemden çıkıp gittin. Bu yüzden benim ya da en azından bu yaklaşımın senin için faydalı olup olamayacağı konusunda endişeleniyorum.”

Alfred ayağa kalkıp odada dolaşmaya başladı.

“Dürüstlüğüm seni rahatsız mı ediyor?”

“Hayır, sadece sinirlerim bozuk. Hareketsiz oturamıyorum. Açık sözlülüğün için teşekkür ederim. Kimse benimle bu kadar açık konuşmuyor. Sen benim tek arkadaşımsın Friedrich.”

Friedrich bu sözleri hazmetmeye çalıştı. İstemediği halde etkilenmişti. Önceden haber verilmeden Hohenlychen Kliniği’ne nakledilmesi yüzünden deliye dönmüştü. Ani transferi bir sürü hastasını kesin bir geri dönüş tarihi veremeden tedavinin ortasında bırakması anlamına geliyordu. Alfred Rosenberg’i yeniden görmek de hiç hoşuna gitmemişti. Altı yıl önce, mesleğinin Yahudi kökenleriyle ilgili kötü tehditler savurarak ofisinden çıkıp giden Alfred Rosenberg’in arkasından bakakalmış ve onu son kez gördüğü için rahatlamıştı. Dahası *Yirminci Yüzyılın Miti*’ni okumaya çalışmıştı. Ama herkes gibi o da kitabın anlaşılmaz olduğunu düşünmüştü. Bu kitap herkesin aldığı, ama kimsenin okumadığı çok satan kitaplardandı. Duyduğu azıcık şey onu telaşlandırmıştı. *Alfred acı çekiyor olabilir; hüznünlü bir şekilde onun tek arkadaşı olduğumu söylüyor; ama o tehlikeli bir adam – Almanya için, herkes için.*

Mit’teki ve *Kavgam*’daki düşünceler birbirine paraleldi – Alfred’in Hitler’in fikirlerini çaldığına dair söylediklerini hatırladı. İki kitap da midelerini bulandırmıştı – o kadar rezil, o

kadar aşağılıklardı ki. Ve kitaplar o kadar tehditkârdı ki göç etmeyi düşünmeye başlamış ve Carl Jung ve Eugen Bleuler'e yazıp eğitim gördüğü Zürih Hastanesi'nde uygun bir pozisyon olup olmadığını sormuştu. Ama sonra Wehrmacht'a Oberleutnant olarak atanmasını tebrik eden lanetli mecburi hizmet mektubu gelmişti. Daha önce harekete geçmeliydi. Birkaç yıl önce hafta sonu *Kavgam*'ı okuyan analisti Hans Meyer yaklaşan felaketi görüp onu uyarmış ve bütün Yahudi hastalarına tek tek ülkeyi hemen terk etmelerini tavsiye etmişti. Kendisi de bir ay içinde Londra'ya taşınmıştı.

Peki ne yapacaktı? Friedrich, Alfred'in daha iyi bir insan olmasına yardım edebileceği şeklindeki naif düşünceyi bir kenara bıraktı – bu bir gençlik aptallığı gibi görünüyordu artık. Kendi kariyerinin iyiliği için (ve karısının ve iki küçük oğlunun refahı için) mümkün görünen tek bir seçenek vardı: emirleri yerine getirip, Alfred'i mümkün olduğunca hızlı bir şekilde hastaneden çıkarıp, Berlin'deki ailesine ve hastalarına geri dönmek. Hastasını küçümsemeyi bir kenara bırakıp profesyonelce hareket etmesi gerekiyordu. İlk adımı terapi için açık bir çerçeve oluşturmaktı.

“Arkadaşlığımız konusunda söylediklerin beni etkiledi,” dedi. “Ama tek arkadaşın olduğumu söylemen beni endişelendirdi. Herkesin arkadaşına ve sırdaşına ihtiyacı vardır. Bu yalıtımın hakkında konuşmalıyız; hastalığında önemli bir rol oynadığına kuşku yok. Birlikte çalışmamıza gelince, başka endişelerimi de paylaşayım. Bunları ifade etmek daha zor, ama bunu yapmam gerek. Benim de mahremiyetle ilgili bazı sıkıntıları var. Bildiğin gibi herhangi bir partinin görüşünü sorgulamak suç teşkil ediyor. İnsanların konuşmaları bile izleniyor ve kuşkusuz bu izleme zamanla daha da yoğunlaşacak. Otoriter rejimlerde hep böyle olmuştur. Ben de Almanların çoğunluğu gibi NSDAP'ın bütün ilkelerine katılmıyorum. Sen de Hitler'in hiçbir zaman çoğunluğun oyunu

almadığını biliyordur elbet. Geçen görüşmemizde –yıllar önce, altı yıl oldu galiba– muayenehanemi öfkeli, kontrolden çıkmış bir şekilde terk ettin. Bu durumda benim mahremiyetime saygı duyduğundan emin olamam. Bu da seninle yapacağım çalışmada daha kısıtlanmış ve verimsiz olmamla sonuçlanacaktır. Fazla konuştuğum galiba ama ne demek istediğimi anladın herhalde – gizlilik iki yönlü olmalı. Ben sana söylediklerinin burada kalacağı konusunda mesleğim ve şahsım adına yemin ediyorum. Benim de böyle bir güvenceye ihtiyacım var.”

İki adam bir süre sessizlik içinde oturdu, sonunda Alfred konuştu. “Evet, anlıyorum. Bütün yorumlarının burada kalacağına söz veriyorum. Ve eğer kontrolden çıkarsam kendini güvende hissetmeyecek olmanı da çok iyi anlıyorum.”

“Tamam. O zaman daha güvenli bir şekilde çalışmalı ve ikimizin de kendini güvende hissetmesini sağlamaya özen göstermeliyiz, tamam mı?”

Friedrich hastasına daha yakından baktı. Alfred tıraş olmamıştı. Gözlerinin altındaki siyah torbalar uykusuz gecelerin tanığıydı. Kederli duruşu Friedrich’in doktor içgüdülerini harekete geçirdi; duyduğu antipatiyi bir kenara bırakıp işe girişti. “Söyle bana Alfred, hedefimiz ne? Sana yardım etmek istiyorum. Benden ne istiyorsun?”

Alfred birkaç dakika sessiz kaldıktan sonra konuştu. “Bir fikrim var. Son haftalarda çok okuyorum.” Odadaki kitap yığınlarını işaret etti. “Klasiklere, özellikle Goethe’ye geri döndüm. Okuldan mezun olmadan önce Müdür Epstein’la yaşadığım problemi hatırlıyor musun?”

“Hafızamı tazeler misin?”

“Sınıf başkanı olarak yaptığım Yahudi karşıtı konuşma yüzünden Goethe’nin otobiyografisindeki bazı bölümleri ezberlemem istenmişti.”

“Ah, evet, evet – şimdi hatırlıyorum. Spinoza’yla ilgili bazı bölümler. Goethe, Spinoza’ya hayran olduğu için sana bu ödevi vermişlerdi.”

“Mezun olamamaktan o kadar korkuyordum ki çok iyi ezberlemiştim. Şimdi bile ezbere okuyabilirim, ama sözü uzatmamak için önemli noktaları özetleyeyim: Goethe huzursuz bir halde olduğunu ve Spinoza okumanın tutkularını olağanüstü derecede yatıştırdığını yazmış. Spinoza’nın matematiksel yaklaşımı, rahatsız edici düşünceleri için harika bir denge sağlamış ve onu sükûnete kavuşturan, kendi sonuçlarına güvenmesine ve başkalarının etkisinden kurtulmasına izin veren daha disiplinli bir düşünce tarzına ulaşması için ona yol göstermiş.”

“Çok iyi ifade ettin Alfred. Peki, ikimize gelince?..”

“Senden istediğim şey bu. Goethe’nin Spinoza’dan aldığı şeyi istiyorum. Bu şeylere ihtiyacım var. Tutkularım için bir yatıştırıcı istiyorum. Şey istiyorum...”

“Bu çok iyi. Çok iyi. Bir dakika dur. Bunu not etmeme izin ver.” Friedrich süpervizörünün armağanı olan dolma kalemını çıkarıp “tutkular için yatıştırıcı” diye yazdı. Alfred konuşmaya, Friedrich de not almaya devam etti: “Başkalarının etkisinden kurtulmak. Denge. Sükûnet, disiplinli düşünce şekli.”

“Güzel, Alfred. Spinoza’ya geri dönmek ikimize de iyi gelecek. Ve üstelik onun fikirlerini uygulamak senin gibi felsefeye meyilli bir kafaya da çok iyi uyacaktır. Belki bu ikimizi çekişmeli alanlardan da uzak tutar. Yarın aynı saatte buluşalım. Bu arada ben işe koyulup bir şeyler okuyayım. Goethe otobiyografisini ödünç alabilir miyim? Ve *Etika* hâlâ sende mi?”

“Yirmi yaşında aldığım kopya duruyor. Goethe’nin *Etika*’yı bir yıl boyunca cebinde taşıdığı söyleniyor. Ben cebimde taşımadım. Hatta yıllardır elime bile almadım. Ama atamadım da.”

Daha birkaç dakika öncesine kadar gitmeye çok hevesli olan Friedrich, tekrar oturdu. “Önümdeki işi görebiliyorum. Goethe’ye yararı olan ve sana da yardımı dokunabilecek olan bölümleri ve fikirleri bulacağım. Ama sanırım önce şimdiki bu keder krizini başlatan şey hakkında biraz daha fazla şey öğrenmeliyim.”

Alfred o gün kendi kendine yaptığı analizi anlattı. Friedrich’e başarılarından zevk alamadığından ve en büyük başarısı olan *Mit*’in nasıl bu kadar büyük bir azaba dönüştüğünden bahsetti. İçindekileri, özellikle de her şeyin nasıl dönüp dolaşıp kaçınılmaz bir şekilde Hitler’e geldiğini bir bir döktü. “Benlik duygumunun tamamen Hitler’in benim hakkımda ne düşündüğüne bağlı olduğunu artık her zamankinden daha iyi görüyorum. Bunun üstesinden gelmeliyim. Onun onayını alma arzusun kölesi olmuşum.”

“Son görüşmemizde de bu konuyla boğuştuğunu hatırlıyorum. Hitler’in hep başkalarının arkadaşlığını tercih ettiğini ve seni iç halkaya hiç dâhil etmediğini söylemiştin.”

“Şimdi o zamanki duygumu alıp onla, yüzle çarp. Bu bir lanet, zihnimin her köşesine yayılmış durumda. Bunu içimden atmam gerekiyor.”

“Elimden geleni yapacağım. Bakalım Benedictus Spinoza bize ne sunacak.”

Ertesi gün öğleden sonra Friedrich, Alfred’in odasına girdiğinde tıraş olmuş ve daha iyi giyinmiş bir hastayla karşılaştı. “Ah Friedrich, başlamak için sabırsızlanıyorum. Son yirmi dört saattir bugünkü görüşmemizden başka bir şey düşünmedim.”

“Daha neşeli görünüyorsun.”

“Öyle hissediyorum. Haftalardır hissetmediğim kadar iyi hissediyorum. Bu nasıl mümkün olabilir? İki görüşmemiz kötü bir şekilde bitmiş olmasına rağmen seni görmek hâlâ bana iyi geliyor. Bunu nasıl yapıyorsun Friedrich?”

“Belki de umut veriyordumdur?”

“Belki bu da bir nedendir. Ama başka bir şey daha var.”

“Sanırım bu şeyin önemseme ve ilişki kurma gibi son derece insani bir ihtiyaçla ilgisi var. Bunu gündemimizde tutalım – önemli bir konu. Ama şimdilik hareket planımıza odaklanalım. Spinoza’dan konumuzla ilgili gibi görünen birkaç bölüm seçtim. Bu iki ifadeyle başlayalım.” *Etika*’yı açıp okudu:

Farklı insanlar aynı şeyden farklı şekilde etkilenebilirler.

Aynı insan aynı nesneden farklı zamanlarda farklı şekillerde etkilenebilir.

Friedrich, Alfred’in şaşkın bakışlarını fark edince açıkladı. “Bunları yalnızca işimizin başlangıç noktası olarak aktarıyorum. Spinoza sadece her birimizin benzer nesnelerden farklı şekillerde etkilenebileceğini söylüyor. Senin Hitler’e yönelik tepkin, diğer adamların tepkisinden çok farklı olabilir. Diğerleri de onu senin gibi sevebilir, ona saygı duyabilir, ama onların refahı ve özsaygıları Hitler’le yaşadıkları deneyimlere bağlı olmayabilir. Değil mi?”

“Olabilir. Ama başkalarının içsel deneyimlerini bilmem mümkün değil.”

“Ben hayatımın büyük bir bölümünü bu alanı keşfederek geçirdim ve Spinoza’nın varsayımını destekleyen çok kanıt gördüm. Söz gelimi, hastalarım daha ilk görüşmelerde bile bana farklı tepkiler veriyorlar. Bazıları bana güvenmezken bazıları hemen güveniyor; onlara zarar vereceğimi düşünenler dahi oluyor. Oysa

ben onlarla her seferinde aynı şekilde ilişki kurduğumu düşünüyorum. Bu nasıl açıklanabilir? Yalnızca, aynı olayı algılayan farklı iç dünyalar olduğunu varsayarak.”

Alfred başıyla onayladı. “Ama bunun benimle ne ilgisi var?”

“Güzel. Benim konuyu dağıtmama izin verme. Ben sadece Hitler’le olan ilişkinin *bir dereceye kadar* kendi zihninin bir işlevi olduğunu söylemeye çalışıyorum. Söylemek istediğim şey çok basit. Hitler’in davranışını değiştirmeye çalışmak yerine kendimizi değiştirme hedefiyle işe başlamalıyız.”

“Bunu kabul ediyorum, ama ‘bir dereceye kadar’ diye eklediğine sevindim, çünkü Hitler’i herkes gözünde büyütüyor. Göring bile âdeti olmayan bir açık sözlülükle bana dedi ki, ‘Hitler’in etrafındaki herkes ona evet diyor çünkü hayır diyen herkes mezarda.’”

Friedrich başıyla onayladı.

“Ama sen beni Hitler’in bana aşırı derecede önemli görüldüğüne ikna ettin,” diye devam etti Alfred. “Ve bunu değiştirmeme yardım etmeni istiyorum. Spinoza’nın bu konuda bir önerisi var mı?”

“İnsanın kendisini başkalarının etkisinden kurtarması konusunda ne dediğine bakalım,” dedi Friedrich notlarını tarayarak. “Bu, Gothe’nin Spinoza’dan öğrendiği şeylerden biri. Dördüncü Bölüm’de konuyla ilgili bir pasaj var. Bölümün adı ‘İnsani Bağ’. *‘İnsan, duygularına yem olduğunda kendisinin efendisi olamaz, talihinin insafına kalır.’* Spinoza burada senin başına gelen şeyi söylüyor, Alfred. Sen duygularına yem oluyorsun; kaygı, korku ve kendini küçümseme dalgalarıyla boğuşuyorsun. Sence bu doğru mu?”

Alfred başıyla onayladı.

“Spinoza, kendine olan saygın başkalarının sevgisine dayanıyorsa, böyle bir sevgi değişken olduğu için hep kaygılı olacağını söyleyerek devam ediyor. Buna ‘içi boş benlik saygısı’ diyor.”

“Bunun zıttı ne? İçi dolu benlik saygısı nedir?”

“Goethe ve Spinoza kaderimizi asla bozulabilir ya da değişken bir şeye bağlamamamız gerektiğinde ısrar ediyor. Tam tersine bozulmaz ve ebedi bir şeyi sevmemiz için bizi teşvik ediyor.”

“O varlık nedir?”

“O varlık Tanrı, ya da Spinoza’nın söylediği doğaya eş değer olan Tanrı versiyonu. Spinoza’nın Goethe’yi çok etkileyen o sözünü hatırla: ‘Tanrı’yı gerçekten seven birisi karşılığında Tanrı’nın da kendisini sevmesini beklemez.’ Tanrı’yı karşılığında onun da bizi sevmesini bekleyerek sevmekle ahmaklık ettiğimizi söylüyor. Spinoza’nın Tanrı’sı duygusal bir varlık değil. Tanrı’yı seversek karşılığında sevgi almayız, ama başka bir iyilik alırız.”

“Nedir o başka bir iyilik?”

“Spinoza’nın en yüksek kutsanmışlık hali dediği şey – *Amor dei intellectualis*. Etika’dan şu satırları dinle:

Bu yüzden anlayışı veya mantığı mükemmel hale getirmek her şeyden daha önemlidir... insanın en büyük mutluluğu buradadır; aslında mutluluk, ruhun Tanrı’nın sezgisel olarak bilinmesinden kaynaklanan tatmininden başka bir şey değildir.

“Görüyorsun ya,” diye devam etti Friedrich. “Spinoza’nın dinî duygusu, insanın doğa kanunlarının büyük planını takdir ettiğinde yaşadığı huşu durumu gibi görünüyor. Goethe de bu fikri tamamen benimsemiş.”

“Seni anlamaya çalışıyorum, Friedrich, ama daha somut, kullanabileceğim bir şeye ihtiyacım var.”

“İyi bir rehber olamıyorum galiba. Senin ilk isteğine geri dönelim: ‘Goethe’nin Spinoza’dan aldığı şeyi istiyorum,’ demiştin.”

Friedrich notlarına baktı. “İşte istediğin şey, ‘iç huzur, denge, başkalarının etkilerinden kurtulmak, dünyanın berrak bir şekilde görülmesini sağlayan sakin, disiplinli düşünme şekli.’ Bu arada hafızan mükemmel. Dün gece, Goethe’nin otobiyografisindeki Spinoza’yla ilgili yorumları yeniden okudum. Sen onu çok güzel aktardın. Goethe, Spinoza’nın soylu, ibretlik bir hayat yaşayan olağanüstü bir kişi olduğunu düşünse ve Spinoza’yı hayatını değiştirdiği için takdir etse de ne yazık ki Spinoza’nın ona nasıl yardım ettiğiyle ilgili olarak bizim amaçlarımıza uygun özel bir ayrıntı vermiyor.”

“Peki, ne yapacağız o halde?”

“Ben şunu teklif ediyorum. Sana Spinoza’nın Goethe’ye nasıl yardım ettiği konusunda bilgiye dayalı tahminlerimi sunayım. Öncelikle, Goethe’nin Spinoza’yla tanışmadan önce kafasında onunkilere benzer fikirler oluşturduğunu aklından çıkarma – doğadaki her şeyin bağlantılı oluşu, doğanın, ötesinde ya da üstünde bir şey olmadan kendini düzenlediği gibi fikirler. Goethe, Spinoza’yı okuduğunda onaylandığını hissetti. İki adam doğadaki her şeyin bağlantılı oluşunu kavramaktan büyük sevinç duydu. Ve şunu unutma ki Spinoza için Tanrı doğaya eşitti. Hıristiyan ya da Yahudilerin Tanrı’sından değil, artık Hıristiyan, Yahudi, Müslüman veya Hindu diye bir şeyin olmadığı evrensel bir akıl dininden söz ediyordu.”

“Hımm, bütün dinleri yok etmeye çalıştığını anlamamışım. İlginç.”

“Spinoza evrenselliğe inanan biriydi. Gittikçe daha fazla sayıda insan kendini kozmosu tam olarak kavramaya adanıkça, geleneksel dinlerin yok olacağını bekliyordu. Bunların bir kısmını yıllar önce konuşmuştuk. Spinoza en önemli akılcılardan biriydi. Dünyada bitmek bilmeyen bir nedensellik akışı görüyordu. Ona göre irade ya da irade gücü diye bir şey yoktur. Hiçbir şey geli-

şigüzel şekilde olmaz. Goethe'ye sükûnet hissini kazandıran şey, öngörülebilene, matematiksel olarak türetilen kanunları bulunan düzenli bir evren, sınırsız açıklama gücü olan bir dünya görüşüydü."

"Bu kadar yeter Friedrich, başım dönüyor. Ben bu düzenlilik halinde sadece korku hissediyorum. O kadar karmaşık ki."

"Ben sadece senin Goethe'nin Spinoza'dan nasıl faydalandığıyla ilgili soruna ve aynı faydaları elde etme arzuna karşılık bulmaya çalışıyorum. Spinoza'nın çalışmasında tek bir teknik yok. İtiraf, duygusal boşalma ya da psikanaliz gibi tek bir alıştırma sunmuyor. İnsanın onun her şeyi kapsayan dünya, davranış ve ahlak görüşüne ulaşmak için onu adım adım takip etmesi gerekiyor."

"Hitler bana azap veriyor. Spinoza bunu nasıl hafifletmemi önerirdi?"

"Spinoza dünyayı mantıkla örülmüş bir yer olarak kavramaya başladığımızda bu azabın ve bütün insanca tutkuların üstesinden geleceğimizi düşünüyordu. Bu görüşe olan inancı o kadar güçlüydü ki şöyle diyor..." Friedrich birkaç sayfa çevirdi. "İnsanın eylemlerini ve duygularını, sadece çizgilerden, düzlemlerden ve cisimlerden ibaret bir meseleymiş gibi ele alıyorum."

"Peki ya ben ve Hitler?"

"Eminim senin, gerçekliğin doğasını anlamaya dair gerçek bir arayıştan kaynaklanan fikirler yerine yetersiz fikirlerin etkisinde kalan tutkulara maruz olduğunu söylerdi."

"Peki, insan bu yetersiz fikirlerden nasıl kurtulur?"

"Spinoza, bir tutkuyla ilgili daha açık seçik bir fikir oluşturduğumuzda onun artık tutku olarak kalmadığını, yani tutkunun altında nedensel bir ağ olduğunu açıkça söylüyor."

Alfred sessiz kalıp az önce bozuk sütun tadına bakmış gibi ekşi bir suratla sandalyesine çöktü. "Bu konuda rahatsız edici bir şey var. Çok rahatsız edici. Sanırım Spinoza'nın içindeki Yahudiyi

görmeye başlıyorum – gevşek, soluk, zayıf ve Alman olmayan bir şey. Spinoza iradeyi reddediyor ve tutkuları aşağılık olarak etiketliyor, oysa biz modern Almanlar bunun aksi bir görüşe sahibiz. Tutku ve irade yok edilecek şeyler *değildir*. Tutku, kutsal üçlüsü cesaret, sadakat ve fiziksel güç olan Almanların yüreği ve ruhudur. Evet, hiç kuşku yok: Spinoza’da Alman karşıtı bir şey var.”

“Alfred, hemen bir takım sonuçlara atlıyorsun. İlk sayfaları anlaşılması güç aksiyomlar ve tanımlarla dolu diye *Etika*’yı nasıl bir kenara fırlattığını hatırla. Spinoza’yı Goethe gibi anlamak için onun diline aşina olmalı ve dünya görüşüne ait yapıyı adım adım, aksiyom aksiyom takip etmeliyiz. Sen bir âlimsin. *Mit*’i yazarken yıllarca tarih araştırmaları yaptığından eminim. Ama tarihin en büyük dâhilerinden olan Spinoza’ya bölümün başlığına şöyle bir bakmaktan daha fazla şans vermeyi reddediyorsun. Büyük Alman entelektüeller onun çalışmalarını derinlemesine incelediler. Sen de ona hak ettiği zamanı ver.”

“Sen hep Yahudileri savunuyorsun.”

“Spinoza, Yahudileri temsil etmiyor. O saf akli benimsiyor. Yahudiler onu dışladı.”

“Seni uzun yıllar önce Yahudilerle çalışmak konusunda uyar-
mıştım. Yahudi alanına girme konusunda uyardım. Büyük tehlike konusunda uyardım.”

“Artık rahatlayabilirsin. Tehlike geçti. Psikanaliz enstitü-
sündeki bütün Yahudiler ülkeyi terk etti. Albert Einstein gibi. Ve bütün büyük Yahudi Alman bilim adamları gibi. Yahudi ol-
mayan büyük Alman yazarlar gibi; mesela Thomas Mann ve iki
yüz elli iyi yazarımız. Bunun ülkeyi güçlendireceğine gerçekten
inanıyor musun?”

“Ne zaman bir Yahudi ya da Yahudisever Almanya’yı terk etse, Almanya daha da güçleniyor.”

“Sen inanıyor musun ki böyle bir nefret...”

“Bu bir nefret meselesi değil. Irkı koruma meselesi. Almanya için Yahudi Sorunu ancak son Yahudi de Büyük Almanya topraklarını terk edince çözülür. Onlara bir zarar gelmesini istemiyorum. Sadece başka bir yerde yaşamalarını istiyorum.”

Friedrich, Alfred’i amaçlarının sonuçlarına bakmaya zorlayabileceğini ummuştu. Bu yoldan gitmenin anlamsızlığını hissediyor, ama kendini kontrol edemiyordu: “Milyonlarca insanı yerinden etmekte bir zarar görmüyor musun? Ne olacak bunca insan?”

“Başka bir yere gitmeleri gerekiyor. Rusya, Madagaskar, herhangi bir yer...”

“Aklını kullan! Kendini filozof olarak görüyorsun...”

“Akıldan daha üstün şeyler var – onur, kan, cesaret.”

“Önerdiğin şeyin sonuçlarına bak, Alfred. Önerinin insani etkilerine bakmak, *gerçekten* bakmak için cesaretini toplamanda ısrar ediyorum. Ama belki de bir dereceye kadar biliyorsun bunu. Belki de senin en büyük huzursuzluğun aklının bu dehşeti bilen kısmından kaynaklanıyordur...”

Kapı çalındı. Alfred ayağa kalktı, gidip kapıyı açtı. Karşısında Rudolf Hess’i görünce çok şaşırdı.

“İyi günler, Reichsleiter Rosenberg. Führer sizi ziyarete geldi. Size bazı haberler getirdi. Sizi konferans salonunda bekliyor. Ben dışarıda bekleyip size eşlik edeceğim.”

Alfred bir an donup kaldı, sonra biraz daha dikleşti, dolabına gidip Nazi üniformasını çıkardı, Friedrich’e döndü ve onun hâlâ orada olmasına neredeyse şaşırmış gibi baktı. “Herr Oberleutnant Pfister, odanıza gidin. Beni orada bekleyin.”

Üniformasını ve botlarını giyip Hess'e katıldı. Sessizce, Hitler'in beklediği odaya yürüdüler.

Hitler, Alfred'i selamlamak için ayağa kalktı, oturmasını işaret etti.

“İyi görünüyorsun Rosenberg. Hastanede yatan bir hasta gibi değilsin. Rahatladım.”

Hitler'in nezaketıyla kızaran Alfred teşekkür sözleri mırıldandı.

“Geçen yıl Carl von Ossietzky'ye verilen Nobel Barış Ödülü'yle ilgili *Völkischer Beobachter*'de çıkan yazını okudum. Harika bir gazetecilik örneği Rosenberg. Yokluğun sırasında gazetemizde yayımlanan sönük şeylerden çok daha iyi. Kendi ülkesine ihanetten hapiste olan bir vatandaşa barış ödülü veren Nobel komitesine yönelik öfkeyi uygun bir tonda ve ağırbaşlılıkla dile getirmişsin. Görüşüne tamamen katılıyorum. Bu bağımsız Reich'a bir hakaret ve açık saldırıdır. Lütfen Ossietzky'nin ölüm ilanını hazırla. Kendisi toplama kampına pek dayanamıyor. Çok yakında talih yüzümüze güler ve ölümünü duyurmak durumunda kalabiliriz.

“Ama bugün sadece senin sağlığını ve hatırnı sormak için değil, sana bazı haberler vermek için de geldim. Yazındaki Almanya'nın bundan böyle Stockholm'ün küstahlığına katlanmaması ve artık kokusu çıkan Nobel Ödülü'nün Alman eş değerini oluşturmamız gerektiğine dair önerini çok sevdim. Hemen harekete geçip Alman Ulusal Sanat ve Bilim Ödülü adaylarını değerlendirmesi için bir seçim komitesi oluşturdum. Müller-Erfurt'a elmas kaplı bir madalya hazırlaması için görev verdim. Yüz bin reichsmarklık bir ödül olacak. İlk Deutscher National-preis için seni aday gösterdiğimi ilk senin öğrenmeni istiyorum. İşte yakında halka açıklayacağım duyurunun kopyası.”

Alfred kâğıdı alıp açgözlü bir şekilde okudu:

Führer'in Alman Ulusal Ödülü'nü kendisine sunarak Rosenberg'i en eski ve en sadık savaşçı yoldaşı olarak onurlandırması bütün Nasyonal Sosyalist hareketi ve onun da ötesinde bütün Alman halkını derinden mutlu edecektir.

"Teşekkür ederim. Teşekkür ederim, Führer. Hayatımın en gurur verici anı için teşekkür ederim."

"İşe ne zaman döneceksin? *Völkischer Beobachter*'in sana ihtiyacı var."

"Yarın. Tamamen iyileştim."

"Yeni doktor, şu arkadaşın olan, mucizevi bir iş çıkarmış olmalı. Onu takdir edip terfi ettirelim."

"Hayır, hayır – o gelmeden önce iyileştim. Bir övgüyü hak etmiyor. Aslında Berlin'deki Yahudilerin idaresindeki o Freud enstitüsünde eğitim görmüş ve Yahudi psikiyatrların ülkeyi terk etmesinden dolayı hüngür hüngür ağlıyor. Denedim, ama onun içindeki Yahudiyi söküp atamadım. Onu izlemeliyiz. Rehabilitasyona ihtiyacı olabilir. Hemen işe dönüyorum. *Heil, mein Führer!*"

Alfred hemen odasına dönüp hızla toplanmaya başladı. Birkaç dakika sonra Friedrich kapısını çaldı.

"Alfred, gidiyor musun?"

"Evet, gidiyorum."

"Ne oldu?"

"Olan şey artık sizin hizmetinize ihtiyacımın kalmaması, Herr Oberleutnant Pfister. Hemen Berlin'deki görevinize geri dönün."

OTUZ BİRİNCİ BÖLÜM

VOORBURG – Aralık 1666

Sevgili Bento,

Simon bu mektubu bir hafta içinde teslim edeceğini söyledi. Sen ona aksini söylemezsen 20 Aralık sabahı geç saatte seni Voorburg'da ziyaret edeceğim. Seninle paylaşmak istediğim ve senin hayatınla ilgili öğrenmek istediğim çok şey var. Seni ne kadar özledim! Öyle dayanılmaz bir göz hapsindeyim ki mektup vermek için Simon'u bile ziyaret edemedim. Lütfen bunca yıldır birlikte olmasak bile senin hep kalbimde olduğunu unutma. Aydınlık yüzünü görmediğim, sesini zihnimde duymadığım bir gün bile geçmiyor.

Haham Mortera'nın son görüşmemizden kısa bir süre sonra öldüğünü biliyorsundur herhalde. Onun cenaze konuşmasını yapan enişten Samuel Casseres de birkaç hafta sonra öldü. Abla Rebekah şimdi on altı yaşında olan ve hahamlığa doğru ilerleyen oğlu Daniel'le yaşıyor. Artık Abraham olarak tanınan kardeşin Gabriel başarılı bir tüccar oldu ve iş için sık sık Barbados'a gidiyor.

Ben artık bir hahamım! Evet, bir haham! Kısa bir süre öncesine kadar Haham Aboab'ın yardımcısıydım. O şimdi baş-

haham. Amsterdam şu anda çıldırmış gibi. Kimse Mesih'in, Sabetay Sevi'nin gelişinden başka bir şey konuşmuyor. Ne tuhaftır ki, ama bunu sana daha sonra anlatacağım, onunla ilgili bu çılgınlık hali seni ziyaret etmemi mümkün hale getiriyor. Haham Aboab her hareketimi takip etse de bu artık önemli değil. Seni kucaklıyorum. Yakında her şeyi öğreneceksin.

Franco (aynı zamanda Haham Benitez olarak tanınıyor)

Bento, Franco'nun mektubunu ikinci, sonra üçüncü kez okudu. Kötü bir şeyler çağrıştıran "artık önemli değil" sözüne yüzünü buruşturarak baktı. Bu ne demekti? Yeni Mesih'ten söz edilmesine de yüzünü buruşturdu. Sabetay Sevi'nin adı hep ortalıktaydı. Daha bir gün önce düzenli olarak yazıştığı, İngiliz Kraliyet Bilim Birliği'nin sekreteri Henry Oldenburg'dan bir mektup almıştı. Bento, Oldenburg'un mektubunu çıkarıp ilgili bölümü tekrar okudu:

Burada iki bin yıldan uzun bir süredir her yere dağılmış olan İsrailîlerin anavatanlarına geri döneceklerine dair bir söylenti var. Burada çok az kişi buna inanıyor, ama çoğu kişi bunu diliyor... Amsterdam'daki Yahudilerin bu konuda ne duyduğunu ve bu çok önemli haberden nasıl etkilendiklerini duymak için sabırsızlanıyorum.

Bento düşünürken odayı adımlamaya başladı. Zemini karo kaplı odası, Rijnsburg'dakinden daha genişti. Ellinin üstünde kalın kitapla dolu olan iki kitaplığı dört duvardan birini kaplıyordu. Kesik paltosu diğer bir duvardaki iki küçük pencerenin yanında asılıydı. Geriye kalan iki duvarı yel değirmeni desenli

Delft seramikleri ve Hollandalı ressamların yaptığı, ev sahibi Daniel Tydeman'ın biriktirdiği Hollanda manzaralarını sergileyen güzel tablolar süslüyordu. Daniel Tydeman bir Kollegiant ve Spinoza'nın felsefesine hayran bir adamdı. Bento onun ısrarıyla üç yıl önce Rijnsburg'dan ayrılıp Lahey'de bulunan hükümet binasından yalnızca üç kilometre uzaklıkta güzel bir köy olan Voorburg'daki bu evinde bir oda kiralamıştı. Dahası, değerli bir tanıdığı daha Voorburg'da yaşıyordu: Bento'nun yaptığı merceklerden hep övgüyle söz eden Christiaas Huygens ünlü bir astronomdu.

Bento alnına bir şaplak indirerek mırıldandı. "Sabetay Sevi! Mesih'in gelişi! Ne delilik! Bu aptalca aldanmaların bir sonu olacak mı?" Bento'yu rakamlarla ilgili mantıksız inançlardan daha fazla kızdıran çok az şey vardı. 1666 yılı da fantastik tahminlerle doluydu. Batıl inançlı pek çok Hristiyan, Yaratılış'tan 1656 yıl sonra büyük selin gerçekleştiğine inandıkları için 1656'da ikinci bir selin yaklaştığına ya da dünyayı değiştirecek başka bir olayın olacağına inanıyordu. O yıl olaysız geçince insanlar sadece beklentilerini 1666'ya taşımışlardı. Vahiy Kitabı'nda canavarın rakamı 666 ("altı yüz altmış altı" – Vahiy 13:18) olarak ifade edildiği için bu önemli bir tarihti. Bu nedenle pek çok insan Deccal'in geliş yılını 666 diye tahmin etmişti. Bu tahmin boşa çıkınca, bugünün "peygamber"leri 666'dan bin yıl sonrayı belirlemişlerdi – yalnızca üç ay önce meydana gelen Londra yangını bunu daha da inandırıcı kılmıştı.

Yahudiler de bir o kadar kolay kandırılıyordu. Mesih'e inananlar, özellikle de Marranolar, Mesih'in yakında geleceğine, dağınık halde yaşayan bütün Yahudileri toplayıp Kutsal Topraklar'a geri götüreceğine inanıyordu. Pek çokları için Sabetay Sevi'nin gelişi dualarının kabulü anlamına geliyordu.

Franco'nun geleceği cuma günü, odasından otuz metre uzakta bulunan kalabalık Voorburg pazarının sesi Bento'nun dikkatini

olağan dışı şekilde dağıtıyordu. Bu onun için tuhaf bir durumdu – normalde dışarıdaki bütün gürültülere ve olaylara rağmen bilim çalışmalarına dikkatini verebilirdi, ama Franco'nun yüzü zihninde dans edip duruyordu. Epictetus'un aynı sayfasını yarım saat boyunca tekrar tekrar okuduktan sonra pes etti, kitabı kapatıp kitaplığa geri götürdü. Bu sabah kendine hayal kurmak için izin verecekti.

Odayı topladı, yastıkları kabarttı, yatak örtüsünü düzeltti. Geri çekilip çıkardığı işe hayranlıkla bakarken, *bir gün bu yataкта öleceğim*, diye düşündü. Franco'nun gelişini hevesle beklerken odanın yeterince sıcak olup olmadığını merak etti. Kendisi sıcaklığa karşı kayıtsız olsa da Franco'nun bu yolculuktan sonra üşüyeceğini tahmin ediyordu. Evin arkasındaki odun yığınınan iki kucak dolusu odun getirdi, ama eve girerken ayağı takılınca bütün odunlar yere saçıldı. Hepsini toplayıp odasına götürdü, ateş yakmak için şömineye eğildi. Düşen odunların sesini duyan Daniel Tydeman kibarca kapısını çaldı. "Günaydın. Ateş mi yakacaksın? Hasta mısın?"

"Kendim için yakmıyorum Daniel. Amsterdam'dan bir misafir bekliyorum."

"Amsterdam mı? Aç olacaktır. Kâhyaya kahve ve ekstra yemek yapmasını söyleyeyim."

Bento sabahın büyük bir bölümünü camdan dışarı bakarak geçirdi. Gün ortasında Franco'yu gördü. Sevinçle koşup ona sarıldı, alıp odasına getirdi. İçeri girince geri çekilip yüksek, geniş kenarlı şapkası, uzun paltosu, beyaz yakalı, boynuna kadar ilikli ceket, dizine gelen külot pantolonu ve uzun çoraplarıyla tam bir Hollanda vatandaşı gibi giyinmiş olan Franco'ya hayranlıkla baktı. Saçları taranmış, sakalı düzeltilmişti. Birlikte Bento'nun yatağına oturup birbirlerine gülerek baktılar.

“Bugün sessiziz,” dedi Bento yıllar öncesinde kalan tanıdık Portekizcesiyle. “Ama bu kez nedenini biliyorum. Söylenecek çok şey var.”

“Ve büyük bir sevinç genellikle sözcükleri etkisiz hale getirir,” diye ekledi Franco.

Sessizlikleri Bento’nun kısa öksürük nöbetiyle bölündü. Mendiline tükürdüğü balgam sarı ve kahverengi lekeliydi.

“Yine mi öksürüyorsun Bento? Hasta mısınız?”

Bento arkadaşının endişesini dağıtmak için elini salladı: “Bu öksürük ve sıkışma hali göğsümde yer etti, kıpırdamıyor. Ama onun dışında hayatım güzel. Sürgün bana yaradı. Yalnızlığım için minnettirim, ama bugün hariç tabii ki. Ve sen Franco, yoksa *Haham* Franco Benitez mi demeliyim, çok farklı, çok bakımlı... çok... çok Hollandalı görünüyorsun.”

“Evet, *Haham* Aboab, Kabalacı ve başka bir dünyaya ait olsa da benim sıradan bir Hollandalı gibi giyinmemi ve hatta sakalımı bile düzeltmemi istiyor. Sanırım Yahudi cemaatindeki tek uzun sakallı kişi olmayı tercih ediyor.”

“Peki, Amsterdam’dan buraya bu kadar erken gelmeyi nasıl başardın?”

“Dün Amsterdam’dan Lahey’e *trekschuit*le geldim, geceyi buradaki bir Yahudi ailesiyle geçirdim.”

“Susadın mı? Kahve ister misin?”

“Belki daha sonra, ama şu anda yalnızca tek bir şey istiyorum – seninle sohbet etmek. Yeni yazılarını ve düşüncelerini öğrenmek istiyorum.”

“Zihnimi rahatlatırsam daha rahat konuşurum. Mektubundaki bir satır beni çok endişelendirdi.” Bento masasına gitti, Franco’nun mektubunu alıp baktı. “İşte burada: ‘*Haham* Aboab her hareketimi takip etse de bu artık önemli değil.’ Ne oldu Franco?”

“Olması *gereken* şey oldu – sanırım *gerekmek* kelimesini, başka türlü olamazdı anlamıyla doğru bir şekilde kullanıyorum.”

“Ama ne oldu?”

“Telaşlanma Bento. İlk kez acelemiz yok. Öğleden sonra ikiye kadar zamanımız var. İki Leiden’e giden *trekschuite* binip bazı Yahudi aileleri ziyaret edeceğim. Hayatlarımız hakkında konuşacak bol bol zamanımız var. Her şey konuşulacak ve her şey iyi olacak, ama hikâyelerin sondan değil, baştan başlayarak anlatılması gerekir. Gördüğün gibi hikâyeleri hâlâ seviyorum ve sana da hikâyeleri sevdirmeye gayretimi sürdüreceğim.”

“Evet, hikâyeleri içten içe sevdiğime dair garip düşünceni hatırlıyorum. Ama burada fazla hikâye bulamazsın,” dedi Bento elini kitaplığa doğru sallayarak.

Franco, Bento’nun kütüphanesini incelemek için kitaplığa gidip dört raf dolusu kitabın isimlerine baktı. “Oh, çok güzel-ler Bento. Keşke burada aylarca kalıp kitaplarını okusam, onlar hakkında konuşsak. Ama şuraya bak!” Franco bir kitabı işaret ediyordu. “Neler görüyorum burada? En büyük hikâyecileri mi görüyorum ne? Ovidius, Homeros, Vergilius? Hatta bana fısıldadıklarını duyuyorum.” Franco kulağını onlara doğru eğdi. “Yalvarıyorlar, *‘Lütfen, lütfen bizi oku – bizde büyük bilgiler var, ama sıkıcı sahibimiz bizi görmezden geliyor.’*”

Bento bir kahkaha atıp arkadaşını kucakladı. “Ah Franco, seni özlemişim. Sadece sen benimle böyle konuşuyorsun. Herkes Voorburglu Bilge’ye karşı o kadar saygılı ki.”

“Ah, evet. Ve ikimiz de biliyoruz ki karşılaştığı bu saygılı tavırda Bilge’nin hiçbir rolü yok.”

Bento yine bir kahkaha patlattı. “Sen ne cüretle Bilge’yi bekletiyorsun bakalım? Hikâyene başla artık.”

Franco, Bento'nun yanına oturup başladı. "Simon'un evindeki son görüşmemizde Talmud ve Tevrat çalışmalarına yeni başlıyordum ve eğitim süreci beni çok heyecanlandırıyordu."

"Keyifli bir Talmud ve Tevrat çalışmasına daldım,' demiştin."

Franco gülümsedi. "Aynen bu ifadeyi kullanmıştım – ama senden de bunu beklerdim. Üç ya da dört yıl önce artık ölüme iyice yaklaşmış olan eski bekçi Abrihim'e seninle ilgili hatırladıklarını sordum. 'Baruch de Spinoza hiçbir şeyi unutmaz. Her şeyi aklında tutar,' dedi. Evet, öğrenmekten gerçekten keyif alıyordum. Öğrenme iştahım ve yeteneğim o kadar belirgindi ki Haham Aboab kısa süre içinde beni en iyi öğrencisi olarak görmeye başladı ve hahamlık çalışmalarına devam edebilmem için aylığımı artırdı. Bu konuda sana yazdım. Mektubumu aldın mı?"

Bento başını evet anlamında salladı. "Aldım, ama şaşırdım. Hatta serseme döndüm. Senin öğrenme sevgin yüzünden değil elbet – onu anlıyor ve paylaşıyorum. Ama dinin tehlikeleri, kısıtlamaları, mantıksızlığıyla ilgili güçlü duygularını düşününce neden haham olmayı seçtin? Neden mantığın düşmanlarına katıldın?"

"Senin onları terk etmenle aynı nedenle onlara katıldım."

Bento kaşlarını kaldırıp anlamaya başlayınca hafifçe gülümsedi.

"Sanırım beni anladın Bento. Sen ve ben Yahudiliği değiştirmek istiyoruz – sen dışarıdan, ben içeriden!"

"Hayır, hayır, buna katılmıyorum. Benim amacım Yahudiliği değiştirmek değil. Benim radikal evrensellik amacım bütün dinleri ortadan kaldıracak ve bütün insanların doğayı tam olarak kavrayarak mutluluğa ulaşmaya çalıştığı evrensel bir dine adanmışlığı tesis edecektir. Ama bunu daha sonra konuşuruz. Konuşmayı böyle dallandırıp budaklandırmak Haham Aboab'ın seni izlemesinin neden artık önemli olmadığını açıklamanı engeller."

“Çalışmalarımın sonra Haham Aboab beni kutsayıp yardımcı olarak tayin etti. İlk üç yıl boyunca işler iyi gitti. Bütün günlük ayinlerde yanında bulundum, *bar mitzvah*ların ve düğün törenlerinin çoğunu üstlenerek yükünü hafiflettim. Kısa süre içinde bana karşı inancı öyle arttı ki yönlendirme ve danışmanlık isteyen cemaat üyelerine beni daha sık göndermeye başladı. Ama bu altın döneme, sinagogda baba oğul gibi kol kola yürüdüğümüz günlere gölge düştü. Ufukta kara bulutlar belirdi.”

“Sabetay Sevi’nin gelişi yüzünden mi? Haham Aboab’ın Mesih’e hararetle inandığını hatırlıyorum.”

“Ondan bile önce. Haham Aboab beni Kabala konusunda eğitmeye başladığında işler ters gitmeye başladı.”

“Ah, evet. Elbette. Tahminimce artık keyif alan bir öğrenci değildin.”

“Kesinlikle. Elimden geleni yaptım, ama saflığımı kırılma noktasına ulaştı. Bu metnin dikkatle incelemem gereken önemli bir tarihsel belge olduğuna kendimi inandırmaya çalıştım. Bir âlimin başkalarının yanı sıra kendi kültürünün mitolojisini de bilmesi gerekmez mi? Ama Bento, kristal berraklığındaki sesin ve isabetli Tevrat eleştirilerin kulaklarımda çınlıyordu. Tutarsızlıklara ve Kabala’nın dayandığı temeli zayıf önermelere odaklanıyordum. Ve kuşkusuz Haham Aboab bana mitoloji öğretmediğinde ısrar ediyordu – bana tarihi, olguları, yaşayan gerçekleri, Tanrı’nın sözlerini öğretiyordu. Ne kadar ikiyüzlü davranmaya çalışsam da hevesizliğim belli oluyordu. Günbegün yavaş yavaş Haham Aboab’ın gülen yüzü soluyordu, artık yürürken kolumu sıkıca kavramıyor, bana gittikçe mesafeli davranıyordu, tabii düş kırıklığı da artıyordu. Derken öğrencilerimden biri ona Luria’nın Kabalacı kozmik yaratımını tarif ederken ‘metafor’ terimini kullandığımı bildirince beni herkesin içinde azarlayıp sorumluluklarımı kısıtladı.

O günden sonra bütün sınıflarıma muhbirler yerleştirip bütün hareketlerimi rapor eden gözlemciler atadığını düşünüyorum.”

“Benimle görüşmek için neden Simon’la temas kuramadığını şimdi anlıyorum.”

“Evet, ama karım kısa bir süre önce Simon’un senin tutkuların üstesinden gelmeyle ilgili düşüncelerinin bir kısmına ait olan on iki sayfalık tercümesini aldı.”

“Karın mı? Sanıyordum ki onunla paylaşma konusunda...”

“Bu konuya bir işaret koy. Biraz sabret. Az sonra bu konuya döneceğiz, ama önce kişisel kronolojime devam edeyim, Kabala’yla ilgili problemlerim yeterince can sıkıcıydı. Ama Haham Aboab’la gerçek kriz sözde Mesih Sabetay Sevi’yle ilgiliydi.”

“Onun hakkında ne söyleyebilirsin bana?”

“Sen Zohar’ı okuyalı uzun zaman olmuştur herhalde, ama gelecek olan Mesih’le ilgili tahminlerini hatırladığına kuşkum yok.”

“Evet, Haham Mortera’yla son konuşmamı hatırlıyorum. Kut-sal metinlerin Yahudiler dibe vurduğunda Mesih’in geleceğini haber verdiğine inanıyordu. Bu konuda hoş olmayan bir konuşma geçmişti aramızdı. ‘Eğer biz gerçekten seçilmişsek neden Mesih gelmeden önce en kederli noktaya inmemiz gerekiyor?’ Mesih fikrinin insanlar tarafından umutsuzlukla mücadele etmek için uydurulmuş gibi görüldüğünü söylediğimde ilahî sözleri sorgulamaya cüret ettiğim için çok öfkelen-di.”

“Bento, Haham Mortera’nın hayatta olduğu güzel günleri özlediğime inanabiliyor musun! Haham Aboab’ın Mesih inancı o kadar aşırı ki Haham Mortera ona kıyasla aydınlanmış görünüyor. Üstelik bazı tesadüfler Haham Aboab’ın şevkini artırıyor. Zohar’ın Mesih’in doğum tarihiyle ilgili tahminini hatırlıyor musun?”

“Dokuz beşi hatırlıyorum – beşinci ayın dokuzuncu günü.”

“Şu işe bak, Sabetay Sevi 9 Mayıs 1626’da İzmir, Türkiye’de doğmuş. Geçen yıl Gazzeli bir Kabalacı ve hamisi olan Nathan tarafından Mesih ilan edildi. Mucize söylentilerinin haddi hesabı yok. Sevi’nin karizmatik, sedir ağacı gibi uzun, güzel, dindar ve çileci olduğu söyleniyor. Bütün gece güzel sesiyle ilahiler okurken uzun süreler boyunca oruç tutuyormuş. Gittiği her yerde kök salmış hahamlık yetkililerine hakaret edip onları tehdit ediyormuş. Sinagoğun bimasında Tanrı’nın adını anma cüreti gösterdiği için İzmir hahamları tarafından; kendisinin damat, Tevrat’ın gelin olduğu bir evlilik töreni düzenlediği için de Selanik hahamları tarafından sürülmüş. Ama hahamların hoşnutsuzluğunun onun için bir anlamı yok gibi görünüyor. Kutsal Topraklar’da dolaşmaya ve gittikçe artan sayıda takipçi toplamaya devam ediyor. Kısa süre içinde Mesih’in gelişi haberi Yahudi dünyasını bir kasırga gibi kasıp kavurdu. Bu haber geldiğinde Amsterdam Yahudilerinin sokaklarda dans ettiğini kendi gözlerimle gördüm. Pek çok insan bütün mallarını satıp savıp Kutsal Topraklar’da ona katılmak için yola koyuldu. Ve sadece eğitimsiz insanlar değil, ünlü vatandaşlarımız da bu büyüünün etkisi altında: Her zaman aşırı tedbirli olan Isaac Pereira bile bütün servetinden vazgeçip ona katılmaya gitti. Haham Aboab da insanları akliselim olmaya davet etmek yerine bu adamla ilgili coşkuyu kutlayıp daha da artırıyor. Kutsal Topraklar’daki hahamların çoğunun onu *heremle* tehdit etmelerine rağmen durum böyle.”

Bento gözlerini kapatıp iki elini başına götürdü, inledi. “Aptallar, aptallar.”

“Bekle. En kötüsünü anlatmadım daha. Üç hafta önce doğudan bir seyyah geldi. Onun anlattığına göre Osmanlı sultanı, Mesih’e katılmak için doğuya giden Yahudi kalabalıklarından o kadar hoşnutsuzmuş ki Sabetay Sevi’yi sarayına davet etmiş ve ona ya şehit olma ya da İslam’a dönme seçeneğini sunmuş.

Sebatay Sevi'nin kararı ne olmuş sence? Mesih hemen Müslüman olmayı seçmiş!"

"İslam'a mı dönmüş! Demek öyle?" Bento'nun yüzünde bir şaşkınlık vardı. "Bir çırpıda. Mesih çılgınlığı sona erdi mi peki?"

"İnsan sona ereceğini sanıyor! İnsan bütün Mesih takipçilerinin kandırıldıklarını anlayacağını sanıyor. Ama durum hiç de öyle değil – tam tersine Nathan ve diğerleri Sevi'nin takipçilerini onun din değiştirmesinin ilahî planın bir parçası olduğuna inandırdı ve yüzlerce, belki binlerce Yahudi onu takip edip İslam'a döndü."

"Peki, sen ve Haham Aboab'a ne oldu?"

"Ben kendimi daha fazla tutamadım ve cemaatime açıkça akıllarını başlarına toplamalarını, evlerini ve mallarını satmayı bırakıp Kutsal Topraklar'a göç etmeden önce en azından bir yıl için beklemelerini söyledim. Haham Aboab sinirlendi ve beni görevden uzaklaştırıp *herem*le tehdit etti.

"*Herem* mi? *Herem* mi? Franco, 'Franco' tarzı bir gözlemde bulunmam gerekiyor – bu senden öğrendiğim bir şey."

"Neymiş o?" Franco, Bento'ya büyük bir ilgiyle bakıyordu.

"Sözlerin ve melodin birbiriyle uyuşmuyor."

"Sözlerim ve melodim mi?"

"Çok kötü haberler veriyorsun – Haham Aboab'ın seni herkesin içinde azarlaması, sevgisini geri çekmesi, gözlemciler göndermesi, özgürlüğünü kısıtlaması ve şimdi de *herem*. Ama benim *herem* törenimi seyrederken bile dehşete düştüğün halde şu anda yüzünde hiçbir üzüntü, sözlerinde de hiçbir korku göremiyorum. Hatta şey gibi görünüyorsun – nasıl desem? Neredeyse canlanmış gibisin. Bu neşen nereden kaynaklanıyor?"

"Gözlemin çok yerinde Bento, ama bir ay önce konuşmuş olsak bu kadar canlı görünmezdim. Ama kısa bir süre önce bir çözüm geldi aklıma. Göç etmeye karar verdim! Benim Yahudi

olma tarzıma inanan en az yirmi beş Yahudi ailesi üç hafta içinde benimle birlikte Yeni Dünya'ya, Hollanda'nın Curaçao Adası'na yelken açacak. Orada kendi sinagogumuzu ve kendi dinî hayatımızı kuracağız. Dün Haham Aboab'ın cemaatinden iki yıl önce ayrılan, Lahay'de yaşayan iki aileyi ziyaret ettim. Onlar da büyük olasılıkla bize katılacak. Bu akşam iki aileyi daha ikna etmeyi umuyorum.”

“Curaçao mu? Dünyanın öbür ucu?”

“İnan bana Bento, Yeni Dünya'daki geleceğimiz konusunda umut dolu olmama rağmen seninle bir daha görüşemeyeceğimiz için büyük üzüntü duyuyorum. Çünkü *trekschuit* yolculuğunda hayal kurdum. Yeni Dünya'da bizi ziyarete geldiğini ve sonra bilgemiz olarak bizimle kalmayı tercih ettiğini hayal ettim. Bunu ilk kez hayal etmiyorum. Ama sadece bir hayal olduğunu biliyorum. Öksürüğün, göğsündeki sıkışma ve buradaki hayatından duyduğun mutluluk bu yolculuğu yapmayacağını söylüyor.”

Bento kalkıp odada dolaşmaya başladı. “O kadar üzgünüm ki yerimde duramıyorum. Görüşmelerimiz ister istemez seyrek olsa da hayatımdaki varlığın benim için çok önemli. Sana sonsuza dek veda etmek öyle büyük bir şok, öyle büyük bir kayıp ki ne diyeceğimi bilemiyorum. Ama sana olan sevgim aklıma başka düşünceler getiriyor. Tehlikeler ne olacak? Nasıl yaşayacaksın? Curaçao'da Yahudiler ve sinagog yok mu? Sizi nasıl kabul edecekler?”

“Yahudiler için her zaman bir tehlike var. Her zaman baskı altındaydık – Hristiyanlar ve Müslümanların baskısı olmasa, kendi büyüklerimizin baskısı vardı. Amsterdam eski dünyada bize bir dereceye kadar özgürlük sunan tek yer, ama pek çok insan bu özgürlüğün sonunun geldiğini görüyor. Düşmanlarımız güç kazanıyor: İngilizlerle yapılan savaş sona erdi, ama büyük olasılıkla sadece kısa bir süre için. XIV. Louis bizi tehdit ediyor.

Kendi liberal hükümetimiz de monarşi kurmak isteyen Hollandalı Orangistlerin baskılarına daha fazla dayanamaz. Bu endişeleri sen de paylaşıyor musun Bento?”

“Evet! Öyle ki *Etika*’yla ilgili çalışmalarımı bir kenara bırakıp teolojik ve politik görüşlerimle ilgili bir kitap yazmaya başladım. Dinî otoriteler yönetici kurumlar üstünde etkili oluyorlar ve artık politikaya o kadar çok karışıyorlar ki durdurulmaları gerekiyor. Din ile politikayı ayırmamız gerekiyor.”

“Bana yeni projeni biraz daha anlat Bento.”

“Çoğu eski bir projeye dayanıyor. Sen ve Jacob’a sunduğum Kitab-ı Mukaddes eleştirisini hatırlıyor musun?”

“Her sözünü.”

“Bunları yazıya döküyorum. O iddiaları ve çok daha fazlasını ekleyeceğim. Öyle ki aklı başında her insan metinlerin ilahî kaynağından kuşku duymaya başlayacak ve sonunda her şeyin evrensel doğa kanunlarına göre meydana geldiğini kabul edecek.”

“Demek aforoz edilmene neden olan fikirleri halka açacaksın?”

“Bunları daha sonra konuşalım. Şimdilik senin planlarına geri dönelim Franco. Orada daha acil konular var.”

“Grubumuz tek umudumuzun Yeni Dünya olduğuna gittikçe daha fazla inanmaya başladı. Tüccar olan üyelerimiz çoktan oraya gidip toprağını seçti ve bu toprakları Hollanda Batı Hint Adaları Şirketi’nden satın aldık. Ve evet, haklısın, Curaçao’da zaten bir Yahudi cemaati var. Ama biz adanın diğer tarafına yerleşeceğiz ve kendi toprağımız olacak. Çiftçilik yapmayı öğreneceğiz ve farklı türde bir Yahudi topluluğu yaratacağız.”

“Ya ailen? Onlar bu harekete nasıl tepki veriyor?”

“Karım Sarah gitmeyi kabul etti, ama bazı şartları var.”

“Şartları mı var? Bir Yahudi kadın şart koşabiliyor mu? Nasıl şartlar?”

“Sarah güçlü bir iradesi olan bir kadın. Ancak Yahudiliğin kadınlara bakış açısını ve muamele tarzını değiştirmeye yönelik görüşlerini ciddiye alırsam gitmeyi kabul ediyor.”

“Duyduklarıma inanamıyorum. ‘Kadınlara bakış açımız mı?’ Hiç böyle bir saçmalık duymamıştım.”

“Bu konuyu seninle konuşmamı istedi.”

“Onunla benim hakkımda mı konuştun? Benimle görüşmelerini ondan bile gizli tuttuğunu sanıyordum.”

“O değişti. Biz değiştik. Birbirimizden sır saklamıyoruz. Sözlerini sana tekrarlayayım mı?”

Bento temkinli bir ifadeyle başıyla onay verdi.

Franco boğazını temizleyip daha tiz bir sesle konuştu. “Bay Spinoza, kadınların her açıdan daha aşağı yaratıklarımız gibi muamele görmesinin adil olduğunu kabul ediyor musunuz? Sinagogda erkeklerden ayrı ve daha kötü yerlere oturmamız gerekiyor ve...”

“Sarah,” diye araya girdi Bento, hemen role girerek, “tabii ki siz kadınların ve şehvetli bakışlarınızın ayrı bir yere oturması gerekiyor. Erkeklerin dikkatinin Tanrı’dan uzaklaşması doğru mu?”

“Cevabınızı çok iyi biliyorum,” dedi Franco karısını taklit ederek: “Yani siz, erkeklerin sürekli kızışmış halde olan yaratıklar olduğunu ve sırf kadınların –hem de her gece yan yana yattıkları kadınların– varlığıyla bile mantıklı zihinlerinden uzaklaştıklarını mı söylüyorsunuz? Ve sırf yüzümüzü görmek bile erkeklerin Tanrı sevgisini dağıtıyor, öyle mi? Bunun bize kendimizi nasıl hissettirdiğini tahmin edebiliyor musunuz?”

“Oh, aptal kadın – tabii ki sizin gözden uzak olmanız gerekiyor! Sizin baştan çıkaran bakışlarınız, sallanan yelpazeleriniz ve sığ yorumlarınız dinî tefekküre düşmandır.”

“Demek erkeklerin zayıf olması ve odaklanmayı becerememesi kadınların suçu, erkeklerin değil, öyle mi? Kocam bana sizin hiçbir

şeyin iyi ya da kötü olmadığını, bir şeyi iyi ya da kötü yapanın zihnimiz olduğunu söylediğinizi söylemişti. Bu doğru değil mi?”

Bento isteksizce onayladı.

“O zaman belki de terbiye edilmesi gereken şey erkeklerin zihnidir. Belki de kadınlardan peçe takmalarını istemek yerine erkeklerin at gözlüğü takması gerekiyordur! Ne demek istediğimi açıkça anlatabildim mi yoksa devam edeyim mi?”

Bento ayrıntılı bir cevap vermeye girişti, ama sonra başını iki yana sallayıp, “Devam et,” dedi.

“Biz kadınlar evde esiriz. Bize Felemenkçe öğretilmiyor ve bu yüzden alışverişimiz ve başkalarıyla sohbetimiz kısıtlanıyor. Ailede eşit dağılmayan bir iş yükümüz var, oysa erkekler bütün gün oturup Talmud konularını tartışıyor. Hahamlar bizi eğitmeye açıkça karşı çıkıyorlar çünkü bizim zekâmızın daha aşağı seviyede olduğunu ve bize Tevrat’ı öğretirlerse bu eğitimin boşa gideceğini, bizim Tevrat’ın karmaşıklığını kavrayamayacağımızı söylüyorlar.”

“Bu konuda hahamlarla aynı fikirdeyim. Sen kadınların ve erkeklerin eşit zekâyâ sahip olduğuna gerçekten inanıyor musun?”

“Kocama sorun. Hemen yanınızda duruyor. Onun kadar hızlı ve derin bir şekilde öğrenip öğrenmediğimi ona sorun.”

Bento çenesini Franco’ya doğru uzattı. O da gülümseyip, “Doğruyu söylüyor Bento,” dedi. “Benim kadar hatta belki benden de hızlı öğreniyor. Ve sen de onun gibi bir kadın tanıyorsun. Sana Latince öğreten, dâhi dediğin genç kadını hatırlıyor musun? Sarah kadınların da *minyandan* sayılması, bima okumalarına çağırılması ve hatta haham olması gerektiğine inanıyor.”

“Bimada okuma yapmak mı? Haham olmak mı? Bu inanılmaz bir şey! Eğer kadınlar iktidarı paylaşacak yeterlikte olsaydı tarihte böyle örnekler görürdük. Ama kadınların erkeklerle eşit bir

şekilde yönetimde söz sahibi olduğuna dair tek bir örnek yok. Ve kadınların erkekleri yönettiğine dair de hiç örnek yok. Biz sadece kadınların zayıflığı miras olarak aldıkları sonucuna varabiliriz.”

Franco başını iki yana salladı. “Sarah kanıtlarının kanıt olmadığını söylüyor ve bu konuda onunla aynı fikirdeyim. İktidarın paylaşılmamasının nedeni...”

Kapının çalınmasıyla konuşmaları bölündü. Hizmetçi yiyeceklerle dolu bir tepsiyle geldi. “Bay Spinoza, servis yapabilir miyim?”

Bento başını salladı, kız dumanı tüten yiyecek tepsisini masaya koydu. Bento, Franco’ya döndü. “Öğle yemeğine hazır olup olmadığını soruyor. Burada yiyebiliriz.”

Franco irkilip Bento’ya baktı, Portekizce cevap verdi. “Bento, seninle bu yemeği yiyebileceğimi nasıl düşünebilirsin? Unuttun mu, ben hahamım!”

OTUZ İKİNCİ BÖLÜM

BERLİN, HOLLANDA – 1939-1945

O, “neredeyse Alfred.” Rosenberg neredeyse bir âlim, bir gazeteci, bir politikacı olmayı başardı – ama sadece neredeyse.

–Joseph Goebbels

Neden dünya küçük Yahudi azınlığın fazlasıyla hak edilmiş kaderi için timsah gözyaşları döküyor?.. Roosevelt’e soruyorum, Amerikan halkına soruyorum: Alman halkını ve evrensel Hıristiyan ruhunu zehirleyenleri aranızda almaya hazır mısınız? Eğer onlardan kurtulabileceksek her birine memnuniyetle bedava gemi bileti ve seyahat masraflarını karşılamak için bin mark verebiliriz.”

–Adolf Hitler

Alfred yeni bir zayıf düşürücü depresyon geçirmediyse de kendisiyle asla barışmadı, hayatının geri kalanında kendilik değeri deli gibi yalpaladı: Adolf Hitler’e yakınlığına bağlı olarak kendilik değeri ya şişti ya da söndü.

Hitler onu hiç sevmeydi ama Alfred'in becerilerinin parti için faydalı olduğuna inandığından ona sorumluluk vermeye devam etti. Bu görevlerin hepsi Alfred'in parti gazetesinin başeditörlüğü görevine ilave olarak geliyordu. *Völkischer Beobachter*, "Nazi Partisi'nin savaşçı gazetesi" Alfred'in talimatları altında geliyordu: Hitler şahsen Streicher'ın *Der Stürmer*'indeki kaba, Yahudi karşıtı karikatürleri tercih ediyordu, ama *Beobachter* partinin resmî gazetesiydi ve Hitler ya da yardımcısı Rudolf Hess onu her gün okuyordu.

Alfred'in Hess'le samimi bir ilişkisi vardı ve onun sayesinde Hitler'e ulaşıyordu. Ama bu durum 10 Mayıs 1941'de ani bir şekilde sona erdi. Hess, Rosenberg'le yaptığı uzun bir keyif kahvaltısından sonra havaalanına gitti ve tarihçileri hâlâ şaşırtan nedenlerle Messerschmitt BF110'uyla İskoçya'ya uçup paraşütle atlayınca hemen İngilizler tarafından yakalanıp hayatının sonuna kadar esir olarak kaldı. Martin Bormann, Hess'in yardımcılık görevini aldı ve Alfred'in deyiimiyle "kabul salonunun diktatörü" oldu. Bormann nadir durumlar haricinde Führer'in yanına sadece iç halkanın girmesine izin veriyordu – ve Alfred Rosenberg hiçbir zaman bu gruba dâhil olamadı.

Ama hiç kimse Alfred'in kitabı *Yirminci Yüzyılın Miti*'nin şaşırtıcı başarısını inkâr edemiyordu. Kitap 1940'a kadar bir milyon üstünde sattı ve *Kavgam*'dan sonra Almanya'da ikinci kitap oldu. Alfred'in çok sayıda görevi vardı: Alfred'in bütün Nazi Partisi'nin ideolojik eğitiminin yöneticisi olma görevi sık sık toplantı düzenlemesini ve halka yönelik konuşmalar yapmasını gerektiriyordu. Konuşmaları her zaman kitabındaki soru cevaplı öğretiyi benimsiyordu: Aryan ırkının üstünlüğü, Yahudilerin kötülüğü, kanın saflığı, saf olmayan ırkın tehlikeleri, Lebensraumun gereklilikleri ve dinin yol açtığı tehlikeler. Hiç durmadan Yahudilerin Reich'a yönelik tehditlerini sayıyor, Yahudi sorununun Avrupa'daki bütün Yahudilerin temizlenmesiyle çözüleceğinde ısrar ediyordu. 1939'da hiçbir ülkenin Alman, Polonyalı ve Çek Yahudileri kabul etmediği açık hale gelince Alfred, Avrupa Yahudilerinin Avrupa dışında bir bölgeye (bir ülkeye değil) –mesela

Madagaskar ya da Guyana'ya– yerleştirilmesi gerektiği iddiasını ortaya attı. Bir süre için Alaska'yı düşündü, ama sonra sert iklimin Yahudiler için fazla ağır kaçacağına karar verdi.

1939'da Hitler, Alfred'i bir toplantıya çağırdı.

“Rosenberg, elimde Alman Ulusal Ödülü'ne ait resmî duyuru var. Seni aday göstermemle ilgili konuşmamızı hatırladığından eminim – hayatının en gurur verici günü olduğunu söylemiş-tin. Bu satırları ben kendim onayladım. ‘Rosenberg’in Nasyonal Sosyalist felsefeyi temiz tutmak için verdiği yorulmak bilmez çabası takdire değer. Bu adamın Nasyonal Sosyalist Reich’in felsefi temelindeki etkisinin derinliği ancak gelecek zamanlarda tam olarak değerlendirilebilecek.”

Alfred'in göz bebekleri irileşti: Hitler'in cömertliğiyle ser-seme dönmüştü.

“Ve bugün seni hak ettiğin bir pozisyona tayin etmeyi planlıyorum. Partimizin elit Nazizm üniversitesi Hohe Schule'yi resmî olarak kurmaya karar verdim. Sen de onun yöneticisi olacaksın.”

“Onur duydum, *mein Führer*. Ama Hohe Schule'nin plan-larıyla ilgili hiçbir şey duymadım.”

“Kuzey Bavyera'da yerleşik bulunan, ideolojik ve eğitimle ilgili ileri seviyede bir araştırma merkezi olacak. Üç bin kişilik bir amfi, beş yüz bin kitaplık bir kütüphane ve Reich'in çeşitli şehirlerinde farklı şubeler hayal ediyorum.”

Alfred not defterini çıkardı. “Bunu *Beobachter*'de yazayım mı?”

“Evet. Sekreterim sana bununla ilgili detaylı bilgileri verir. Üniversitenin kuruluşuna ve senin yönetici olarak atanmana dair kısa bir haber çok yerinde olacaktır. İlk görevin – ama bunu yayınlamayacaksın...” Hitler sesini alçalttı, “üniversite kütüp-hanesini kurmak. Hem de hızlı bir şekilde. Derhâl. Kitaplar şu anda hazır. İşgal edilen bölgelerdeki bütün Yahudi ve Mason kütüphanelerinin içindeki kitapları ele geçirmek için senin ön-derlik yapmanı istiyorum.”

Alfred sevinçten deliye dönmüştü: Bu görev tam ona göre idi, hemen işe başladı. Rosenberg'in elçileri kısa süre içinde Doğu Avrupa'daki Yahudi kütüphanelerini yağmalamaya başladı. Bu elçiler nadir bulunan binlerce kitabı kütüphanecilerin Hohe Schule kütüphanesi için en iyi kitapları seçeceği Frankfurt'a gönderdiler. Hitler yok olan halklarla ilgili bir müze de planlıyordu. Orada sergilenmek üzere başka değerli kitaplar seçilecekti. Kısa süre içinde Alfred'in emirleri kitapların yanı sıra sanat eserlerini de kapsayacak şekilde genişledi. İlgi isteyen hevesli bir yavru köpek gibi, Hitler'in ellinci doğum gününde ona şöyle yazdı:

Heil Führer,

Doğum gününüz için size keyifleneceğiniz bir şey vermek arzusuyla özel amaçlar ekibimin emrinizle topladığı, işgal edilen bölgelerdeki sahibi olmayan Yahudi sanat koleksiyonlarının bazı fotoğraflarını sunmak isterim. Bu fotoğraflar bir süre önce koleksiyonunuza katılan en değerli elli üç sanat eseri koleksiyonuna yapılan ilaveyi temsil ediyor.

Size bir sonraki görüşmemizde bu sanat eseri toplama hareketinin kapsamını ve büyüklüğünü sözlü olarak anlatmam için bana bir şans vermenizi rica ediyorum Führer. Gerçekleştirilen ilerlemeyle ilgili olan ve sözlü rapor için temel oluşturacak olan kısa yazılı raporu ve ayrıca sahip olduğunuz koleksiyonun yalnızca bir parçasını gösteren geçici resim kataloğunun üç kopyasını da kabul etmenizi rica ediyorum. Anlayışınıza sığınarak sizinle bir dahaki görüşmemizde, yüreğinize en yakın olan güzel şeylerle kısa bir süre için meşgul olmanızın saygın hayatınıza güzellik ve sevinç katacağı umuduyla size yirmi resim dosyası daha sunacağım.

Hitler 1940'ta görevi Yahudilerin sahip olduğu bütün sanat eserleri ile kitaplar Reich tarafından kullanılmak üzere el koymak olan ERR'i –Reichsleiter Rosenberg'in *Einsatzstab*'ını (görev gücü)– bütün Nazi Partisi'ne resmen duyurdu. Rosenberg kendini

görevi orduyla birlikte işgal edilen bölgelere girip Almanya için değerli görülen “sahipsiz” Yahudi mallarını koruma altına almak olan muazzam bir organizasyonun başında buldu.

Alfred sevinçten deliye dönmüş haldeydi. Bu çok büyük bir görevdi. ERR ekibiyle birlikte Prag ve Varşova sokaklarında dolaşırken düşünüyordu: *Güç! Sonunda güç! Avrupa'daki Yahudi kütüphaneleri ve galerileri için ölüm kalım kararı vermek. Ve birden bana karşı çok nazik davranmaya başlayan Göring'le bir pazarlık kozumun olması. Göring'in açgözlü elleri yağmalanan sanat eserlerine uzanıyor. Ama ilk sırada ben varım. Göring kendi koleksiyonu için aşırımadan ilk olarak ben Führer için bir sanat eseri seçeceğim. Ne açgözlülük! Göring'in uzun zaman önce bertaraf edilmesi gerekiyordu. Führer, Aryan geleneği ve ideolojisine bu şekilde ihaneti asla hoş görmemeli.*

Polonya ve Çekoslavya'daki Yahudi kütüphanelerine el konması en büyük hazine için Alfred'in iştahını kabartıyordu – Rijnsburg Müzesi'ndeki kütüphane. Gözünü Spinoza'nın kütüphanesine diken Alfred, Nazilerin Batı Cephesi'ndeki ilerleyişiyle ilgili birbiri ardına manşetler patlatıyordu. “Hiçbir şey *blitzkrieg*imizi” durduramaz,” diye bağıırıyordu *Beobachter*. Ülkeler arka arkaya Hitler'in gücüne boyun eğiyordu. Kısa süre içinde Hollanda'nın sırası geldi. Bu küçük ülke Birinci Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmış olsa ve yeni savaşta da aynısını yapmayı umut etse de Hitler'in farklı fikirleri vardı. 10 Mayıs 1940'ta Nazi askerleri Hollanda'yı tüm gücüyle kuşattı. Dört gün sonra Luftwaffe sanayi şehri olan Rotterdam'ı halı bombardımanına^{*} tuttu, bir kilometrekarelik şehir merkezini yok etti, ertesi gün Hollanda güçleri teslim oldu. Alfred, *Völkischer Beobachter* için beş günlük Hollanda savaşıyla ilgili haberi ve ön sayfa manşetlerini hazırlayıp Nazi *blitzkrieg*inin yenilmezliğiyle ilgili başyazısını yazarken zafer sarhoşuydu. *Beobachter* personeli

* (Alm.) Yıldırım savaşı. İkinci Dünya Savaşı'nda Nazilerin uyguladığı savaş doktrini. (yay. n.)

** Güçlü bombardıman uçakları kullanılarak, bir bölgenin sivil yerleşimler ayırt etmesizin bütünüyle bombalanması. (yay. n.)

Alfred'in davranışı karşısında serseme dönmüştü – onun böyle kocaman sırtıttığını daha önce hiç görmemişlerdi. Ofiste şampanya patlatıp herkese içki dolduran, bağırarak önce Führer'e, sonra Dietrich Eckart'ın hatırasına kadeh kaldıran kişi Alfred Rosenberg olabilir miydi?

Alfred birkaç gün önce Albert Einstein'ın bir sözüne rastlamıştı: "Yaratıcılığın sırrı, kaynaklarını gizlemeyi bilmektir." Alfred buna başta gülmüştü, "Apaçık sahtekârlık, tipik Yahudi ikiyezlülüğü," deyip bir kenara atmıştı. Ama Einstein'ın sözleri açıklanamaz bir şekilde günlerce aklına gelmeye devam etti. Bu Spinoza problemi için bir ipucu olabilir miydi? Belki de Bento Spinoza'nın "orijinal" fikirleri o kadar da orijinal değildi. Belki düşüncelerinin gerçek kaynağı özel kütüphanesindeki yüz elli bir kitabın sayfalarında gizliydi.

Alfred'in yağmacı görev gücü ERR, Şubat 1941'de Hollanda'da harekete geçmek üzere hazırды. Alfred Amsterdam'a uçup Hollanda'daki Özgür Masonlar ve ilgili kuruluşların tasfiyesinden sorumlu olan Alman subayı Werner Schwier tarafından organize edilen personel toplantısına katıldı. Naziler Özgür Masonlar'dan, Yahudi olan ve olmayan üyelerinden nefret ediyorlardı. Hitler *Kavgam*'da Özgür Masonlar'ın Yahudilere "teslim olduğunu" ve Almanların Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmelerindeki en büyük etken olduğunu iddia ediyordu. Personel toplantısında Schwier'in bir düzine "Bölge Tasfiye" memuru bulunuyordu. Schwier, Alfred'den toplantıdan önce tasfiyecilere vermeyi planladığı talimatların onayını aldı. Üzerinde Mason amblemleri olan bütün eşyalar yok edilecekti: bardaklar, büstler, tablolar, rozetler, mücevherler, kılıçlar, musluklar, malalar, tokmaklar, yedi kollu şamdanlar ve açılı ölçerler. Amblemlerin silinemediği bütün ahşap eşyalar ezilecek ya da yakılacaktı. Masonlara ait bütün deri önlükler dört parçaya kesilecek ve bunlara el konacaktı. Alfred bunları okurken gülümseyip sadece bir düzeltme yaptı – deri önlükleri el konmadan önce on altı parçaya ayrılacaktı. Başka her şeyi onayladı ve

Schwier'i titiz çalışması için takdir etti. Sonra el konacak yerlerin listesine bir göz attı.

"Herr Schwier, Rijnsburg Spinozahuis'in de listede olduğunu görüyorum. Neden?"

"Bütün Spinoza Derneği, Özgür Mason kaynıyor."

"Spinozahuis'te Özgür Mason toplantıları yapıyorlar mı?"

"Bildiğim kadarıyla hayır. Rijnsburg'daki toplantı yerlerini henüz keşfedemedik."

"Bütün şüpheli Özgür Masonları tutuklaman için sana yetki veriyorum, ama Spinozahuis'i ERR'e bırak. Ben kütüphaneye el koymak için Spinozahuis'i şahsen ziyaret edeceğim. Eğer Özgür Mason materyaline rastlarsam sana devrederim."

"Siz *şahsen* mi gideceksiniz Reichsleiter? Elbette. Yardıma ihtiyacınız var mı? Adamlarımdan bazılarını memnuniyetle size verebilirim."

"Teşekkür ederim, hayır. ERR'deki adamlarım yerlerini alıp hazırlandılar."

"Orayı sizin özel ilginizi gerektirecek kadar önemli hale getiren şeyin ne olduğunu sorabilir miyim Reichsleiter?"

"Spinoza'nın kütüphanesi ve genel olarak çalışmaları Hohe Schule için önemli olabilir. Kütüphaneyle özel olarak ilgilenmem gerekecek. Sonunda Führer'in planladığı Yok Olan Halklar Müzesi'nde sergilenebilir."

İki gün sonra sabah on birde Rosenberg ve başyardımcısı Oberbereichsleiter Schimmer, başka bir limuzin ile ERR personeli ve boş sandıkları taşıyan küçük bir kamyonetin takip ettiği lüks Mercedes limuzinle Rijnsburg'a vardı. Alfred iki birliğe müzenin bitişiğindeki bekçi kulübesiyle ilgilenmesini, iki birliğe de Spinoza Derneği'nin bir blok uzakta yaşayan başkanını tutuklamasını emretti. Müzenin kapısı kilitliydi, ama bekçi Gerard Egmond'u getirmek uzun sürmedi. Bekçi kapının kilidini açtı. Alfred holden kitaplığa doğru yürüdü. Kitaplık hatırladığı gibi değildi – daha az kitap vardı. Sessizce kitapları saydı. Altmış sekiz.

“Diğer kitaplar nerede?” diye sordu Alfred.

İrkilip korkan bekçi omuz silkti.

“Diğer doksan bir kitap,” dedi Alfred tabancasını çekerek.

“Ben sadece bekçiyim. Bu konuda bir şey bilmiyorum.”

“Kim biliyor?”

Tam o sırada adamları Spinoza Derneği’nin yaşlı başkanı Johannes Diderik Bierens de Haan’la birlikte geldi. Beyaz keçi sakallı, çelik çerçeveli gözlüklü, iyi giyimli, asil görünümlü yaşlıca bir adamdı. Alfred ona dönüp yarısı boş kitaplığı işaret etti. “Kütüphane için geldik. Daha güvenli bir yere alacağız. Diğer doksan bir kitap nerede? Bizi aptal mı sanıyorsunuz?”

Bierens de Haan sarsılmış göründü, ama bir şey söylemedi.

Alfred odada dolaştı. “Ve Herr Başkan, Einstein’ın tam şurada asılı duran şiiri nerede?” Alfred tabancasını duvardaki bir noktaya vurdu.

Bierens de Haan iyice şaşırılmış görünüyordu. Başını iki yana sallarken mırıldandı, “Ben böyle bir şey bilmiyorum. Hayatımda burada asılı duran bir şiir görmedim.”

“Ne kadar zamandır iş başındasın?”

“On beş yıldır.”

“Yirmili yılların başında burada çalışan bir bekçi vardı; şişko, dağınık, yüz karası bir adam. Buraya kendi yeriymiş gibi davranıyordu. Nerede o?”

“Abraham’ı kastediyor olmalısınız. Uzun zaman önce öldü.”

“Şanslı adam. Ne yazık. Onunla yeniden karşılaşmayı çok istiyordum. Bir ailen var mı Herr Spinozahuis Başkanı?”

Bierens de Haan başını evet anlamında salladı.

“İki seçeneğin var. Ya bizi kitaplara götürürsün ve hemen ailene ve sıcak mutfağına geri dönersin. Ya da bize bir şey söylemezsin ve uzun, soğuk bir dönem boyunca onları bir daha göremezsin. Bu müzenin her tahtasını söküp geride bir taş ve moloz yığını bırakmak zorunda kalsak bile o kitapları bulacağız, seni temin ederim. Ve bu işe hemen başlayacağız.”

Bieres de Haan cevap vermedi.

“Sonra aynı şeyi bitişik eve yapacağız. Sonra senin evine. Seni temin ederim, o kitapları bulacağız.”

Bierens de Haan bir an düşündü, sonra beklenmedik bir şekilde Egmond’a döndü. “Onları kitaplara götür.”

“Şiiri de istiyorum,” diye ekledi Alfred.

“Şiir yok,” diye çıkıştı Bierens de Haan.

Bekçi onları kilerdeki gizli bir dolaba götürdü. Kitapların geri kalanı kanvas bir örtü altına gelişigüzel yığılmış, üzerlerine çanak çömlek ve turşu kavanozları konmuştu.

Askerler kütüphaneyi ve diğer değerli eşyaları –Spinoza’nın portresi, bir on yedinci yüz yıl manzarası, Spinoza’nın bronz bir büstü, küçük bir okuma masası– ahşap sandıklara titizlikle doldurup kamyonu taşıdılar. İki saat sonra yağmacılar ve hazineleri Amsterdam’a doğru yola çıktı.

“Böyle pek çok operasyonda bulundum, Reichsleiter Rosenberg,” dedi Schimmer arabayla geri dönerken. “Ama hiç bu kadar etkin bir şekilde yürütüleni görmemiştim. Sizi iş sırasında görmek bir ayrıcalık. Kitapların gizlendiğini nereden biliyordunuz?”

“Kütüphane hakkında çok şey biliyorum. Hohe Schule için paha biçilmez bir değeri olacak. Spinoza problemi konusunda bize yardımcı olacak.”

“Spinoza problemi mi?”

“Ayrıntısıyla açıklamak için fazla karmaşık. Sadece felsefe alanında yüzlerce yıldır süren bir Yahudi hilesi olduğunu söyleyelim. Bu konuyla özel olarak ilgilenmek istiyorum. Kitapları doğruca Berlin ERR ofisine gönderin.”

“Yaşlı adama davranış şeklinizden de etkilendim. Soğukkanlılıkla. Etkin bir şekilde. Çok kolay korktu.”

Alfred parmağını alnına vurdu. “Gücünü göster. Üstün bilgini ve kararlılığını göster. Büyük düşüncelere önem verir gibi görünürler, ama kendi evlerinin moloza dönüşmesi düşüncesiyle

titrerler. Artık sıcak olmayan bir mutfaktan bahsettiğimde oyun bitti. Tam da bu yüzden bütün Avrupa'ya kolayca hâkim olacağız.”

“Ya şiir?”

“Kitaplardan çok daha değersizdi. Doğruyu söylediği belliydi: Kimse paha biçilmez bir kütüphaneyi teslim edip bir kâğıda yazılmış değersiz bir şiir için kendini tehlikeye atmaz. Muhtemelen şiir müzeye ait değildi, bekçi oraya asmıştı.”

İki Hollandalı, bekçinin mutfağında mutsuz bir şekilde oturuyordu. Bierens de Haan inleyerek kafasını kaldırdı. “Güvene ihanet ettik. Oysa biz kitapların bekçileriydik.”

“Başka seçeneğiniz yoktu,” dedi Egmond. “Önce müzeyi yıkarlardı, sonra bu evi. Ardından da yalnızca kitapları değil onu da bulurlardı.”

Bierens de Haan inlemeye devam etti.

“Spinoza olsa ne yapardı?” diye sordu bekçi.

“Erdemi seçeceğini tahmin edebiliyorum sadece. Eğer seçim değerli eşyaları korumakla bir kişiyi korumak arasındaysa, o kişiyi korumalıyız.”

“Evet, katılıyorum. Neyse, gittiler. Ona her şeyin geçtiğini söyleyeyim mi?”

Bierens de Haan başını evet anlamında salladı. Egmond üst kata çıktı, uzun bir sopa kullanarak yatak odasının tavanının bir köşesine üç kez vurdu. Birkaç dakika içinde tavan arasının kapağı açıldı, bir merdiven indi, ürkmüş, orta yaşlı Yahudi bir kadın, Selma de Vries-Cohen, aşağıya indi.

“Selma,” dedi Egmond. “Rahatlayabilirsin. Gittiler. Değerli her şeyi aldılar. Şimdi ülkenin geri kalanını yağmalamaya gidiyorlar.”

“Neden buraya geldiler? Ne istiyorlardı?”

“Bütün Spinoza kütüphanesini. Kütüphanenin onlar için neden bu kadar önemli olduğunu bilmiyorum. Bu tam bir muamma. Amsterdam'daki Rijksmuseum'dan alacakları bir Rembrandt buradaki kitapların tamamından daha değerli olurdu. Ama sana

bir şey vereceğim. Kitaplardan birini görmediler. Spinoza'nın *Etika* kitabının Felemenkçe çevirisini evimde saklıyordum. Onu bilmiyorlardı. Yarın sana getiririm. İlgini çekebilir – Spinoza'nın en önemli kitabıdır.”

“Felemenkçe çevirisi mi? Spinoza'nın zaten Hollandalı olduğunu sanıyordum.”

“Öyleydi, ama o günlerde âlimler Latince yazardı.”

“Artık güvende miyim?” diye sordu Selma, gözle görülür şekilde titreyerek. “Annemi buraya getirmem güvenli mi? Siz güvende misiniz?”

“Bu canavarlar başıboş gezerken kimse güvende değil. Ama sen Hollanda'nın en güvenli kasabasıdasın.”

“Müzenin kapılarını mühürlediler, pencerelerini bantladılar. Spinoza Derneği'ni feshettiler. Alman hükümeti Spinoza'nın evine el koydu. Ama bu boş müzeye bir daha geleceklerini sanmam. Burada önemli bir şey kalmadı. Yine de daha güvende olmak için seni bir ay için başka bir kasabaya taşımak istiyorum. Rijnsburg'daki birkaç aile seni saklamaya gönüllü oldu. Rijnsburg'da bir sürü arkadaşın var. Bu arada benim de gelecek ay annen gelene kadar odana bir tuvalet yaptırmam gerekiyor.”

Kitaplar Berlin'e ulaştığında Alfred adamlarına kitapları hemen ofisine getirmelerini emretti. Ertesi sabah kahvesini ofisine götürüp oturdu, kitaplara baktı. Bu değerli çalışmaların, Spinoza'nın ellerinde tuttuğu bu kitapların varlığının ve kokusunun tadını çıkardı. Saatlerce kitapları okşayıp isimlerini taradı. Bazı yazarlar tanıdıktı – Vergilius, Homeros, Ovidius, Caesar, Aristoteles, Tacitus, Petrarka, Plinius, Cicero, Livius, Horatius, Epictetus, Seneca ve Makyavelli'nin beş ciltlik takımı. Ah, keşke *gymnasium*a gitseydim, diye sızlandı. O zaman bunları okuyabilirdim. Latincem ya da Yunancam yok – hayatımın trajedisi. Derken ani bir şokla içlerinde okuyabileceği tek bir kitap bile olmadığını fark etti: Hiçbiri Almanca ya da Rusça değildi. Descartes'ın *Discours*

de la méthode'u (Yöntem Üzerine Konuşmaları) vardı, ama Fransızcası başlangıç seviyesindeydi.

Ve kitapların çoğunu tanıımıyordu bile: Pek çoğu İbranice kitaplardı, muhtemelen Eski Ahitler ve kutsal metin tefsirleriydi. Nizolius, Josephus, Pagninus gibi bazı yazarların adını hiç duymamıştı. Resimlerinden anladığı kadarıyla bazıları optikle ilgili kitaplardı (Huygens, Longomontanus), bazıları anatomiyle (Riolan) veya matematikle ilgiliydi. Alfred ayrıçlardan veya dipnotlardan Spinoza'nın kaynaklarına dair ipuçları bulmayı beklemişti. Bütün günü her kitabın her sayfasını çevirerek geçirdi. Ama boşunaydı –hiçbir şey yoktu– Spinoza'dan tek bir iz bile yoktu. Öğleden sonraya kadar acı gerçeği anlamıştı: Kütüphaneden Spinoza hakkında bir şey öğrenebilecek kadar bilgisi yoktu. Belli ki sonraki adım klasik dönem âlimlerinden danışmanlık almaktı.

Hitler'in onun için başka planları vardı. Kütüphane Rosenberg'in evine geldikten kısa bir süre sonra dört buçuk milyon Nazi askeri Rusya'yı işgal etti. Hitler, Rosenberg'i işgal edilen doğu bölgelerinin Reich bakanı olarak atadı ve ondan otuz milyon Rusun yaşadığı ve artık Almanların yerleşeceği geniş Batı Rusya bölgesi için bir master plan hazırlamasını istedi. On beş milyon Rus sürülecekti. Diğer on beş milyonun kalmasına izin verildi, ama otuz yıl içinde "Almanlaşmaları" gerekiyordu.

Alfred'in Rusya hakkında kesin fikirleri vardı. Rusların yalnızca Ruslar tarafından yenilebileceğine ve Almanların ülkeyi Balkanlaştırmaları ve Bolşeviklere karşı hareket edecek olan Ukraynalılardan oluşan savaş güçleri inşa etmeleri gerektiğine inanıyordu.

Başta Rosenberg için bir zafer gibi görünen bu önemli görev kısa süre içinde bir felakete dönüştü. Alfred planlarını Hitler'e sundu, ama askerî liderler –Göring, Himmler ve Erich Koch– hararetle itiraz etti ve Rosenberg'in önerilerini ya görmezden geldiler ya da etkisiz hale getirdiler. On binlerce savaş esiri Ukraynalının kamp-larda ölmesine ve bütün buğdayı ve diğer yiyecekleri Almanya'ya göndererek milyonlarca sivilin açlıktan ölmesine izin verdiler.

Rosenberg, Hitler'e şikâyetle devam etti, sonunda Hitler sertçe cevap verdi. "Askerî işlere karışmayı bırak. İdeolojik konularla meşguliyetin gündelik işlerle temasını engelliyor."

Kitabı milyonlar satan yazar. Büyük bir gazetenin başeditörü. Birbiri ardına prestijli görevler: Nazi ideolojisinin ve eğitiminin başı, ERR'in lideri, işgal edilen doğu bölgelerinin Reich bakanı. Ama Nazilerin iç halkası ondan hiçbir zaman hoşlanmamış ve onunla hep alay etmişti. Rosenberg bu kadar çok onurlandırılmayı nasıl başarmıştı? Bazen anlaşılması güç, çapraşık, dolambaçlı yazıları, yazarın zekâsına dair gerçekçi olmayan şekilde abartılı bir övgü meydana getiriyordu. Belki Hitler bu yüzden Rosenberg'e durmadan önemli görevler veriyordu.

Sonunda Ruslar Alman güçlerini püskürtüp bölgeyi tekrar ele geçirirken Alfred'in işgal edilen doğu bölgelerinin Reich bakanı pozisyonu önemsiz hale geldi ve Rosenberg istifasını sundu. Hitler ona cevap veremeyecek kadar meşguldü.

Spinoza'nın kütüphanesini derinlemesine inceleme umudu hiç gerçekleşmedi. Kısa süre içinde Müttefikler Berlin'i tüm gücüyle bombalamaya başladı. Evinden yalnızca iki yüz metre uzaktaki bir ev bombalanınca Alfred güvenlik için kütüphanenin Frankfurt'a taşınmasını emretti.

Alfred'in *Völkischer Beobachter*'i "Nazi Almanyası'nın savaşı gazetesi" sona kadar mücadeleye devam etti ve Alfred sayfalarında Hitler'i körü körüne onurlandırmayı hiç bırakmadı. Rosenberg son baskılarından birinde (20 Nisan 1945), elli altıncı doğum gününde Adolf Hitler'i "Asrın Adamı" ilan ederek kutladı. Sadece on gün sonra yaklaşan Rus ordusu Hitler'in yer altı sığınağından sadece birkaç blok ötedeyken Führer, Eva Braun'la evlendi, düğün töreninde siyanür kapsülleri dağıttı, vasiyetini yazdı ve karısı siyanür içtikten sonra kendisini vurdu. Yirmi dört saat sonra aynı sığınakta Goebbels ve karısı, altı çocuklarını morfin ve siyanürle öldürüp birlikte intihar ettiler. Yine de *VB*'nin basımı 8 Mayıs 1945'te Almanyası'nın teslimine kadar devam etti. Ofislerine el konduğunda Ruslar eski tarihli birkaç sayı buldular. 11 Mayıs

1945 tarihli, dağıtıma girmemiş son sayıda “Alman Tarlalarında ve Ormanlarında Varoluş” başlıklı bir hayatta kalma rehberi vardı.

Alfred, Hitler’in ölümünden sonra hayatta kalan diğer Nazi liderleriyle birlikte Flensburg’a kaçtı. Devletin yeni lideri olan Amiral Dönitz burada hükümeti topladı. Alfred hayatta kalan kıdemli Reichsleiter olarak kabineye davet edileceğini umuyordu. Ama onun varlığını kimse umursamadı. Sonunda Mareşal Montgomery’ye dikkatle yazılmış bir teslim mektubu gönderdi. Ama İngilizler bile onun önemini tam olarak takdir edemediler. İngiliz askerî polisi onu tutuklamak için gelene kadar Reichsleiter Rosenberg altı gün boyunca otel odasında sabırla bekledi. Kısa bir süre sonra Amerikalıların kontrolüne verildi ve önde gelen küçük bir Nazi savaş suçlusu grubuyla birlikte Nürnberg’de düzenlenen özel uluslararası mahkemede yargılanmak üzere seçildiği kendisine bildirildi.

Önde gelen Nazi savaş suçlusu grubu! Gerçekten de öyle. Alfred’in dudaklarından bir gülümseme geçti.

Bu arada, VE Günü’nde’ Rijnsburg’daki Selma de Vries-Cohen ve yaşlı annesi Sophie minik odanın merdivenlerinden aşağıya inip yıllar sonra ilk kez gün ışığına çıktılar. Evin etrafından dolaşp Spinozahuis’in girişine yürüdüler. Konuk defterini imzaladılar – dört yıldır atılan ilk imzaydı bu. “Burada gizlenmemize izin verilen zamanın anısına. Spinoza Evi’ne ve bizimle mükemmel şekilde ilgilenen ve Alman tehdidine karşı hayatlarımızı koruyan kişilere.”

* Victory in Europe Day. 8 Mayıs 1945’te Nazi Almanyası’nın resmen teslim oluşuyla birlikte Avrupa’da İkinci Dünya Savaşı’nın bitişini temsil eden gün. (yay. n.)

OTUZ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VOORBURG – Aralık 1666

Bento başını şaşkınlıkla iki yana sallayıp, *huishoudere* görünüşe göre birlikte yemek yemeyeceklerine dair Felemenkçe bir şeyler mırıldandı.

Hizmetçi gittikten sonra Bento şaşkınlıkla, “Koşer! Sen koşeri gözetiyor musun?” diye sordu.

“Elbette! Bento, ne sanıyorsun sen? Ben hahamım.”

“Ben de şaşkın bir filozof. İstekleri veya talepleri olan, memnun edilen veya sinirlenen ya da arzularımızın, dualarımızın veya varlığımızın farkında bile olmayan doğaüstü bir Tanrı olmadığını kabul ediyorsun, doğru mu anlamışım?”

“Kesinlikle, kabul ediyorum.”

“Ve Yahudi dinî kurallarının bulunduğu üçüncü kitap olan Levililer ve bütün gizemli beslenme kuralları da dâhil Tevrat’ın tamamının iki bin yıl önce Ezra tarafından toplanan teolojik, hukuki, mitolojik, politik yazıların bir toplamı olduğunu da kabul ediyorsun, öyle mi?”

“Evet, öyle.”

“Ve yeni, aydınlanmış bir Yahudilik yaratacaksın?”

“Bunu umut ediyorum.”

“Ama uydurulduğunu bildiğin kurallar yüzünden benimle yemek yiyemiyorsun?”

“Ah, bu noktada haklı *değilsin* Bento.” Franco çantasından bir paket çıkardı. “Lahey’de ziyaret ettiğim aile bana yemek hazırladı. Yahudi yemeğini paylaşalım.”

Franco tütsülenmiş balık, ekmek, peynir ve iki ekmekten oluşan paketi açarken Bento devam etti. “Ama Franco, tekrar soruyorum, neden koşere uyuyorsun? Mantıklı aklını nasıl kapatabilirsin? Ben yapamam. Ve senin zekânda birinin böyle keyfi kanunlara itaat etmesi bana acı veriyor. Ve Franco, lütfen, sana yalvarıyorum, lütfen bana iki bin yıllık geleneklerin sürdürülmesi gerektiği şeklinde standart bir cevap verme.”

Franco balığından bir lokma aldı, bir yudum su içti, birkaç dakika düşündü. “Seni bir kez daha temin ederim ki senin gibi – senin gibi Bento– ben de dinimizin mantıksızlığını onaylamıyorum. Sahte Mesih konusunda cemaatimle konuşurken mantığa nasıl başvurduğumu düşün. Senin gibi ben de dinimizi değiştirmeyi istiyorum, ama *senin aksine* ben bunun içeriden değiştirilmesi gerektiğine inanıyorum. Aslında senin başına gelenlere tanık olunca dinimizin ancak içeriden değiştirilebileceği sonucuna vardım. Yahudiliği değiştirmek ve cemaatimi doğaüstü açıklamalardan uzaklaştırmak istiyorsam önce onların güvenini kazanmalıyım. Beni kendilerinden biri olarak görmeleri gerek ki koşer de bunun bir parçası. Cemaatimdeki bir haham olarak dünyadaki her Yahudinin beni rahatlıkla ziyarete gelip evimde yemek yiyebilmesi gerekli – hatta şart.”

“Peki diğer bütün kuralları ve ayin ritüellerini de yerine getiriyor musun?”

“Şabat’a itaat ediyorum. *Tefilin* bağlıyorum, yemeklerde dua ediyorum ve tabii ki sinagogdaki ayinlerin çoğunu yönetiyorum – yani kısa bir süre öncesine kadar böyleydi. Bento biliyorsun ki bir hahamın cemaatin dinî hayatına kendini bırakması gerekir...”

“Ve,” diye araya girdi Bento, “bunu sadece cemaatin güvenini kazanmak için yapıyorsun, öyle mi?”

Franco bir an tereddüt etti. “Tamamen değil. Bunu söylemek sahtekârlık olur. Ayinle ilgili görevlerimi yerine getirirken

sözlerin anlamına boş verip kendimi ritüellerin ve içimi kaplayan hoş duygu dalgasının içinde kaybediyorum. İlahiler bana ilham verip beni dönüştürüyor. Ve ilahilerin sözlerini, bütün dinî şiirleri seviyorum. Sesin yükselip alçalmasını, ses tekrarlarını seviyorum; yaşlanmayla, ölümle karşılaşmayla ve kurtuluş özlemi duymayla ilgili acıklı konular beni etkiliyor.

“Ama daha önemli bir şey var,” diye devam etti. “İbranice ilahileri bütün cemaatle birlikte okuyup söylediğimde kendimi güvende, evimde, neredeyse halkımla bütünleşmiş gibi hissediyorum. Oradaki herkesin aynı kederi ve aynı özlemi paylaştığını bilmek beni herkese karşı sevgiyle dolduruyor. Sen bu deneyimleri hiç yaşamadın mı Bento?”

“Gençken yaşadığıma eminim. Ama artık değil. Yıllardır yaşamadım. Senin aksine ben dikkatimi sözlerden uzaklaştıramıyorum. Zihnim her zaman uyanıktı ve Tevrat’ın gerçek anlamını inceleyecek kadar büyüdüğümde cemaatle bağlantım kopmaya başladı.”

“Görüyorsun ya, bu noktada temel bir farklılığımız var,” diye Bento’nun kolunu yakaladı Franco. “Ben bütün duyguların mantığa hizmet etmesi gerektiğini kabul etmiyorum. Mantıkla aynı statüye sahip olması gereken bazı duygular var. Nostaljiyi ele alalım mesela. Dua ederken geçmişimle, babamla, büyükbabamla bağlantı kuruyorum ve evet Bento, bunu söylemeye cüret ediyorum, iki bin yıl boyunca aynı satırları tekrarlayan, aynı duaları okuyan, aynı ilahileri söyleyen atalarımı düşünüyorum. O anlarda ben önemli olmuyorum, ayrı oluşum önem taşıyor ve kesintisiz akan cemaat nehrinin çok küçük bir parçası oluyorum. Bu düşünce bana paha biçilmez bir şey sunuyor – bunu nasıl tarif edebilirim? Diğerleriyle kurulan bir bağlantı, birlik olma hissi çok rahatlatıcı oluyor. Buna ihtiyacım var. Herkesin olduğunu düşünüyorum.”

“Ama Franco, bu duyguların ne avantajı var ki? Gerçek kavrayıştan uzaklaşmanın avantajı nedir? Tanrı’ya dair gerçek bilgidен uzaklaşmanın?”

“Avantaj mı? Hayatta kalmaya ne dersin? İnsan her zaman, küçük bir aile bile olsa, bir topluluk içinde yaşamadı mı? Başka nasıl hayatta kalabiliriz ki? Sen topluluktan keyif almıyor musun? Bir grubun bir parçası olma duygun yok mu?”

Bento başını iki yana sallamaya çalıştı, ama sonra hemen kendini topladı. “Ne tuhaftır ki bu duyguyu son görüştüğümüz gün yaşadım. Amsterdam’a giderken Taşlıh ayini yapan bir grup Aşkenaz Yahudisi gördüm. *Trekschuit*teydim, ama hemen inip onları takip ettim, beni güzel karşıladılar, Rifke adında yaşlı bir kadın bana ekmek verdi. Adı neden aklımda kaldı bilmiyorum. Ayini dinledim, hoş bir sıcaklık duygusu hissettim ve garip bir şekilde o topluluğa doğru çekildiğimi hissettim. Rifke’nin ekmeğini suya atmak yerine yedim. Hem de yavaş yavaş. Ve bu tuhaf bir şekilde iyi geldi. Ama sonra yoluma devam ederken sıcak nostalji duygum kayboldu. Bütün bu deneyim *heremin* beni sandığımdan daha fazla etkilediğini hatırlatan başka bir şey oldu o kadar. Ama şimdi, sonunda, sürgünün acısı azaldı ve bir topluluğun içinde kaybolma gibi bir ihtiyaç hissetmiyorum.”

“Ama Bento böyle bir yalnızlık içinde nasıl yaşayabiliyorsun, bana açıklar mısın? Yapın gereği soğuk, mesafeli bir insan değilsin. Bundan eminim çünkü ne zaman bir araya gelsek en az bendeki kadar sen de güçlü bir bağlantı hissi olduğunu hissediyorum. Aramızda sevgi olduğunu biliyorum.”

“Evet, bunu ben de hissediyorum ve sevgimize çok değer veriyorum.” Bento, Franco’nun gözlerine bir an için baktıktan sonra bakışlarını kaçırdı. “Yalnızlık. Yalnızlığımı sordun. Bu yüzden acı çektiğim zamanlar oluyor. Fikirlerimi seninle paylaşmadığım için üzülüyorum. Fikirlerimi berraklaştırmak isterken hep seninle tartıştığımı hayal ediyorum.”

“Bento, kim bilir... Belki de bu bizim son şansımızdır. Lütfen fikirlerin hakkında şimdi konuş. En azından hangi yönü izlediğini anlat bana.”

“Evet, bunu istiyorum, ama nereden başlayacağım? Kendi başlangıç noktamdan başlayayım – ben neyim? Özüm, esasım

ne? Beni olduğum şey yapan ne? Başka biri yerine olduğum kişi olmama neden olan şey ne? *Var olmayı* düşündüğümde temel bir gerçek aşikâr görünüyor: Bütün canlılar gibi ben de kendi varlığımı sürdürmek için çabalıyorum. Bu *conatusun*,* bu gelişmeye devam etme arzusunun, insanın bütün girişimlerine güç verdiğini söyleyebilirim.”

“Yani sen karşı kutupta bulunan ve benim çok üstün gördüğüm topluluk yerine yalnız bireyle başlıyorsun?”

“Ama insanı yalnız bir yaratık olarak hayal etmiyorum. Sa-dece ben bağlanma konusunda farklı bir bakış açısına sahibim. Bağlantıdan çok ayrılığın kaybolmasından doğan o sevinçli deneyimin peşindeyim.”

Franco şaşkınlıkla başını iki yana salladı. “Daha yeni başladın, ama benim şimdiden kafam karıştı. Bağlantı ve ayrı oluşun kaybı aynı şey değil mi?”

“Belirsiz ama önemli farklar var. Açıklamaya çalışayım. Bil-diğin gibi düşüncemin temelinde *yalnızca mantık aracılığıyla* doğa veya Tanrı’nın özünün bir kısmını kavrayabileceğimiz bulunuyor. ‘Bir kısmı’ diyorum, çünkü Tanrı Varlığı düşüncenin ötesinde ve üstünde bir gizem. Tanrı sınırsızdır ve biz sınırlı yaratıklar olduğumuz için görüşümüz sınırlıdır. Burası açık mı?”

“Şimdiye kadar evet.”

“Bu yüzden,” diye devam etti Bento, “kavrayışımızı artırmak için bu dünyayı *sub specie aeternitatis* –sonsuzluk bağlamından– görmeye çalışmalıyız. Başka bir deyişle kendi benliğimize bağlanmamızdan kaynaklanan, bilgiye ulaşmamızı önleyen engellerin üstesinden gelmeliyiz.” Bento durakladı. “Franco, çok şaşkın bir bakışın var.”

“Dağıldım. Ayrı oluşun kaybını açıklayacaktın. Ona ne oldu?”

“Sabret Franco. Sırada o var. Önce arka planı vermem gerek. Dediğim gibi dünyayı *sub species aeternitatis* görmek için kendi

* Var olmaya ve gelişmeye devam etme çabası olarak özetlenebilecek bir Spinoza kavramı. (yay. n.)

kimliğimden –yani kendime olan bağlılığımdan– sıyrılmam ve her şeyi mutlak derecede yeterli ve doğru bir perspektiften görmem gerekiyor. Bunu yapabildiğimde ben ve diğerleri arasındaki sınırları deneyimlemeyi bırakıyorum. Bu bir kez olduktan sonra büyük bir sükûnet geliyor ve benimle ilgili hiçbir olay, hatta ölümüm bile bir fark yaratmıyor. Diğerleri bu bakış açısına ulaştığında birbirimizle arkadaş olacağız, kendimiz için istediğimiz şeyi başkaları için de isteyeceğiz ve yüce gönüllü bir şekilde hareket edeceğiz. Bu yüzden bu mutlu ve keyifli deneyim *bağlantıdan ziyade ayrı oluşun kaybının* bir sonucu. Görüyorsun ya arada fark var – ısınmak ve güvenlik için birbirine sokulan adamlarla, aydınlanmış keyifli bir doğa veya Tanrı görüşünü paylaşmak için bir araya gelen adamlar arasındaki fark.”

Hâlâ şaşkın görünen Franco, “Anlamaya çalışıyorum, ama kolay değil, çünkü ben bu deneyimi hiç yaşamadım Bento,” dedi. “Kendi kimliğini kaybetmek – bunu hayal etmek zor. Düşünmek bile başımı ağrıtıyor. Ve çok ıssız – ve çok soğuk.”

“İssiz, ama paradoksal bir şekilde bu fikir insanları birbirine bağlıyor – aynı anda hem *ayrı* hem de *bir parçası* olmak. Yalnızlığı öneriyor ya da tercih ediyor değilim. Hatta eğer sen ve ben günlük tartışmalar için buluşabilseydik anlayış çabalarımız çok büyüdü. İnsanların her biri kendi avantajının peşindeyken birbirlerine faydalı olduklarını söylemek çelişkili bir şey. Ama bunlar mantık adamları olduklarını, gerçekten öyle. Aydınlanmış bencillik karşılıklı faydaya götürür. Akıl yürütme becerimiz hepimizde ortak. Doğa veya Tanrı’yı anlamaya kendimizi adamamız ister dinî, ister kültürel veya milli olsun diğer bütün bağlılıkların yerini aldığı anda dünyada gerçek cennet meydana gelecektir.”

“Bento, söylemek istediğini doğru anladıysam korkarım böyle bir cennet hâlâ bin yıl uzakta. Ve merak ediyorum, acaba benimki veya seninki gibi bir kafaya, senin enginliğine ve derinliğine sahip olmayan herhangi biri bu fikirleri tam olarak anlama becerisine sahip olabilir mi?”

“Bunun çaba gerektirdiğine kuşku yok: Mükemmel olan her şey nadir olduğu kadar zordur da. Ama daha fazla açıklama istemek için bana bir sürü mektup yazdıkları doğru olsa da, sözlerimi okuyup anlayan felsefecilerden oluşan Kollegiantlar adında bir topluluk var. Fikirlerimin hazırlıksız zihinler tarafından okunup anlaşılmasını beklemiyorum. Tam tersine o zaman çoğu kişinin kafası karışır veya rahatsız olurlar. Onlara çalışmalarımı okumalarını tavsiye ederim. Felsefi kafalar için Latince yazıyorum ve etkilediğim bazı zihinlerin başkalarını da etkileyeceğini umut ediyorum. Söz gelimi şu anda başbakanımız Johan De Witt ve İngiliz Kraliyet Topluluğu’nun kâtibi Henry Oldenburg yazıştığım kişiler arasında bulunuyor. Ama eğer çalışmalarımın daha geniş bir okuyucu kitlesi için asla basılmayabileceğini söylüyorsan, haklı olabilirsin. Fikirlerimin bin yıl beklemesi gerekebilir.”

İki adam sessizliğe gömüldü. Sonunda Bento bir ekleme yaptı. “Peki, mantığa dayanmayla ilgili bütün söylediklerimi düşününce içeriklerine aldırmandan duaları ve sözleri okuyup tekrarlamaya neden karşı çıktığımı anlıyor musun? İçsel çelişki, akıl sağlığın için iyi olamaz. Ritüellerin uyanık, akıl yürüten bir zihinle bir arada var olabileceğine inanmıyorum.”

“Ben ritüelleri o kadar tehlikeli görmüyorum, Bento. Unutma, ben hem Katolikliğin hem de Museviliğin inanç ve ritüellerini öğrendim. Son iki yıldır İslam’ı da inceliyorum. Okudukça her dinin hiç istisnasız cemaat fikrini aşılmasına, ritüelleri ve müziği kullanmasına, hikâyeler ve mucizevi olaylarla dolu bir mitoloji geliştirmiş olmasına daha çok şaşıyorum. Her din istisnasız, kişi tavsiye edilen tarza uygun yaşadığı takdirde ebedî hayatı vadediyor. Dünyanın farklı bölgelerinde birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkan dinlerin birbirine bu kadar benzemesi olağanüstü değil mi?”

“Yani?”

“Yani Bento, eğer ritüel, ayin ve evet, batıl inançlar da insanlığın doğasına bu kadar derinden işlenmişse, o zaman belki de biz insanların bunları istediği sonucuna varmak mantıklı olabilir.”

“Ben onları istemiyorum. Çocuklar yetişkinlerin istemediği şeyleri isterler. İki bin yıl önceki insanlar bugün istenmeyen şeyler istemişler. Bence bütün bu kültürlerdeki batıl inançların nedeni eski insanların varoluşun gizemli değişkenliğiyle dehşete düşmeleri idi. Eski insan en çok ihtiyaç duyduğu şeyi, yani açıklamaları sağlayabilecek bilgiden yoksundu. Ve o eski günlerde dualar, kurbanlar ve koşer kanunlarıyla mevcut olan tek açıklama şekline, yani doğaüstü açıklamalara tutundu...”

“Ve? Devam et Bento – açıklama hangi işleve hizmet ediyor?”

“Açıklama insanı yatıştırır. Belirsizliğin acısını azaltır. Eski insan varlığını sürdürmek istiyordu, ölümden korkuyordu, çevresine karşı çaresizdi ve açıklama bir kontrol duygusu veya en azından kontrol yanılması sağlıyordu. Meydana gelen her şeyin nedeninin doğaüstü olduğuna inanırsa belki doğaüstü olanı yatıştıracak bir yol bulunabileceği sonucuna vardı.”

“Bento bu konuda farklı görüşlerde değiliz, sadece senin yöntemlerin farklı. Eski düşünce tarzını değiştirmek yavaş bir süreçtir. Her şeyi bir kerede yapamazsın. İçeriden yapılan değişikliğin bile yavaş olması gerekir.”

“Haklı olduğuna eminim, ama aynı zamanda yavaşlığın büyük bir kısmının güce tutunan yaşlı haham ve rahiplerin inadından kaynaklandığından da eminim. Haham Mortera için öyleydi, bugün Haham Aboab için de öyle. Daha önce Sabetay Sevi’ye olan inancın alevlerini nasıl körüklediğini anlattığında ürperdim. Bütün gençliğim boyunca batıl inançlarla yaşadım, yine de bu Sevi çılgınlığı beni şok ediyor. Yahudiler böyle bir saçmalığa nasıl inanabilir? Yahudilerin mantıksızlık kapasitelerinin sınırı yok. Dünyanın her yerinde göz açıp kapayana kadar bir aptal doğuyor.”

Franco elmasından son bir lokma alıp sordu. “Bento, bir ‘Franco’ gözleminde bulunabilir miyim?”

“Ah, tatlı zamanı! Bundan daha iyi bir şey olabilir mi? Hazırlanmama izin ver.” Bento arkasındaki mindere yaslandı. “Sanırım kendimle ilgili bir şey öğrenmek üzereyim.”

“Kendimizi tutkunun esaretinden kurtarmamız gerektiğini söyledin, ama bugün senin tutkun birkaç kez ortaya çıktı. Seni öldürmeye çalışan adamı bağışlamana rağmen Haham Aboab’a ve yeni Mesih’i kabul etmeyi tercih eden kişilere karşı çok hırslısın.”

Bento başıyla onayladı. “Evet, bu doğru.”

“Biraz daha ileri gideceğim – ayrıca Yahudi katile karşı ta-kındığın tavır, karımın bakış açısına karşı verdiğin tepkiye kıyasla daha anlayışlıydı. Doğru, değil mi?”

Bento yine başını salladı, ama bu kez biraz daha tedbirli şekilde. “Devam et hocam.”

“Bir keresinde insan duygularının çizgiler, düzlemler ve cisimler gibi anlaşılabilceğini söylemiştin. Doğru mu?”

Bento bir kez daha başını salladı.

“O zaman bu ilkeyi senin Haham Aboab’a ve Sabetay Sevi’nin saf takipçilerine verdiğin küfürbaz tepkiye uyarlayabilir miyiz? Ve bir de karım Sarah’ya verdiğin tepkiye?”

Bento şaşırmış görünüyordu. “Nereye varmaya çalışıyorsun Franco?”

“Anlama araçlarını kendi duygularına çevirmeni istiyorum. Ben sana saldıran kişiye çok öfkeli olduğimde bana söylediğin şeyleri hatırla. ‘Her şeyin, her gerçeğin istisnasız bir nedeni vardır ve her şeyin meydana gelmesi *gerektiğini* anlamalıyız,’ dedin. Doğru söyledim mi?”

“Hafızan kusursuz, Franco.”

“Teşekkür ederim. O zaman aynı mantıklı yaklaşımı bugüne uygulayalım.”

“Mantığın peşine düşmemin varoluş nedenim olduğunu iddia ederken bu teklifini geri çeviremeyeceğimi biliyorsun.”

“Güzel. Talmud’da anlatılan Haham Yohanon’la ilgili hikâyedeki ahlaki dersi hatırlıyor musun?”

Bento başıyla onayladı. “Esir kendini kurtaramaz. Başkalarını kurtarıırken kendimi kurtaramayacağımı söylemek istediğine kuşku yok.”

“Kesinlikle. Belki ben Bento Spinoza hakkında onun kendisinin göremediği şeyleri görebiliyordum.”

Bento gülümsedi. “Peki, neden senin görüşün onunkinden keskinmiş bakalım?”

“Birkaç dakika önce anlattığın gibi: Kendi benliğin önünü kapatıyor ve görüşünü engelliyor. Mesela, Amsterdam’daki sahte Mesih’e kanan saf aptallarla ilgili söylediğin sert yorumları düşün. Senin yakıcı sözlerinin ve onların saflığının böyle olması *gerekıyor*. Daha farklı olamazdı. Ve Bento onların ve *senin* davranışının kaynaklarıyla ilgili bazı fikirlerim var.”

“Neymiş? Devam et.”

“Öncelikle, senin ve benim aynı olaylara tanık olup farklı tepkiler vermemiz çok ilginç. Senden alıntı yapacak olursam, ‘Bunu zihinlerimiz böyle yapıyor,’ demiştin. Değil mi?”

“Yine doğru.”

“Ben şahsen Marrano halkının saflığına şaşırıyorum.” Franco artık büyük bir rahatlık ve inançla konuşuyordu. “Mesih’e inanmaları *gerekliyordu*. Kuşkusuz biz Marranolar Mesih inancına yatkınız! Ne de olsa Katolik öğretilere göre sürekli olarak sadece bir insan olmayan, dünyaya bir görevle gönderilen bir İsa fikriyle karşı karşıya gelmedik mi? Ve *tabii ki* Marranolar Sabetay Sevi’nin baskı altında din değiştirmesine öfkelenmiyorlar. Biz Marranolar zorla din değiştirmeyi birinci elden yaşamadık mı? Dahası çoğumuz daha iyi bir Yahudi olarak yeniden din değiştirmeyi şahsen deneyimlemedik mi?”

“Doğru, doğru ve doğru Franco. Seninle konuşmayı ne kadar özlemişim! Özgür olmayan alanlarımı fark etmeme yardımcı oluyorsun. Haklısın, Sabetay Sevi, Haham Aboab ve saf aptallarla ilgili sözlerim mantıkla uyuşmuyor. Özgür bir adam böyle aşağılama veya öfke duygularıyla huzurunu bozmaz. Hırslarımı kontrol etme konusunda daha fazla çalışmam gerekiyor.”

“Bir keresinde bana mantığın tutkuya denk olmadığını ve kendimizi tutkularımızdan özgürleştirmenin tek yolunun mantığı tutkuya çevirmek olduğunu söylemiştin.”

“Aha, sanırım neyi ima ettiğini anlıyorum – mantığı o kadar dönüştürdüm ki bazen mantıksızlıktan ayrılamaz hale geldi.”

“Kesinlikle. Öfkenin ve huysuzca suçlamalarının *yalnızca* mantığın tehdit altında olduğunda ortaya çıktığını fark ettim.”

“Mantığım ve özgürlüğüm,” diye ekledi Bento.

Franco bir an tereddüt ettikten sonra sözlerini dikkatle seçti. “Bir daha düşününce, tutkularının yükseldiğini gördüğüm başka bir zaman daha vardı. Kadınların yerini ve haklarını tartıştığımız zaman. Kadınların zekâlarının daha aşağı seviyede olduğunu kanıtlarken iddialarının her zamanki gücünden yoksun olduğuna inanıyorum. Mesela kadınların liderliği paylaşmadığını söyledin, ama güçlü kraliçelerden söz etmeyi ihmal ettin – örneğin Mısırlı Kleopatra, İngiltere Kraliçesi Elizabeth ve İspanya Kraliçesi Isabella...”

“Evet, evet, ama bugün zamanımız çok değerli ve bütün konuları tek tek konuşamayız. Mantık ve özgürlük üzerine konuşalım. Şu anda kadınlar konusuyla uğraşma isteğim hiç yok.”

“En azından bunun gelecekte düşünülecek bir alan olduğunu kabul eder misin?”

“Belki. Emin değilim.”

“O zaman son bir yorumda daha bulunmama izin ver, sonra başka bir konuya geçeriz.” Franco cevap beklemeden aceleyle devam etti. “Kadınlara karşı çok farklı fikirlerimiz olduğu açık. Sanırım nedensel ağ konusunda bir fikrim var. Dinlemek ister misin?”

“İstemeliyim, ama biraz gönülsüzüm.”

“Yine de devam edeceğim – sadece bir dakika. Sanırım kadınlarla olan farklı deneyimlerimizden kaynaklanıyor. Benim annemle sevgi dolu bir ilişkim vardı. Şimdi de karım ve kızım var. Tahminimce senin kadınlara karşı tutumun onlarla olan önceki deneyimlerin yüzünden *zorunlu olarak* olumsuz olmuş. Bana

anlattıklarına bakılırsa kadınlarla deneyimlerin iç karartıcıymış: Annen sen küçük bir çocukken ölmüş ve sonraki annelerin –ablan ve üvey annen– de ölmüş. Geriye kalan ablan Rebekah'nın seni nasıl reddettiğini bütün cemaat biliyor. Senin mirastan pay almaman için babanın vasiyetnamesine itiraz etmek üzere dava açtığını duydum. Sonra sevdiğin kadın Clara Maria var, başka birini seçerek o da seni yaraladı. Onun dışında senin hiçbir kadınla ilgili olarak tek bir olumlu deneyimden söz ettiğini duymadım.”

Bento sessiz kaldı, birkaç saniye başını sallayıp Franco'nun sözlerini hazmetmeye çalıştı. “Şimdi başka konulara geçelim. Öncelikle sana söylemediğim bir şey var. Cemaatine ılımlılığı tavsiye etmen büyük cesaret istiyordu. Haham Aboab'a herkesin içinde karşı çıkman benim ‘yeterli’ dediğim ve hırs yerine mantığın güdümünde olan fikirlere dayanıyor. Yaratmayı ümit ettiğin yeni Yahudiliğe dair görüşlerini de dinlemek isterim. Daha önce konuyu başka yere saptırmış olabilirim.”

İkisi de zamanlarının azaldığını biliyordu. Franco hızla konuştu. “Birbirimize karşı sevgimize ve ortak geleneğimize dayanan farklı türde bir Yahudilik yaratmayı umuyorum. Doğaüstü güçlerden hiç söz etmeyen ve ortak insanlığımıza dayanan, Tevrat ve Talmud'da yer alan ve insanı sevgi dolu ve ahlaki hayata götüren bilgeliği izleyen dinî ayinler düzenlemeyi planlıyorum. Ve evet, Yahudi kurallarını takip edeceğiz, ama bunu bağlantı ve ahlaki hayatın hizmetinde yapacağız, ilahî olarak emredildiği için değil. Ve arkadaşım Baruch Spinoza'nın ruhu bütün bunların her yerine sinmiş olacak. Geleceği planlarken bazen seni baba olarak hayal ediyorum. Hayalim senin oğlunu göndereceğin bir sinagog inşa etmek.”

Bento yanağından süzülen bir damla gözyaşını sildi. “Evet, ayini bizi köleleştirecek kadar değil de doğamızın o kısmına hitap edecek kadar kullanmamız gerektiğine inanıyorsan, aynı fikirdeyiz demektir.”

“Evet, gerçekten de böyle düşünüyorum. Ve Yahudiliği sen dışarıdan ben içeriden değiştirmeye çalışsak da ikimizin de be-

remle karşılaşması ironik değil mi? Sen *heremi* yaşadın, benimki de hiç kuşkusuz yakındır.”

“Sözlerinin ikinci kısmına katılıyorum –ikimizin de *heremle* karşılaşmasının ironisi– ama yanlış anlama diye bir kez daha tekrar edeyim, benim niyetim Yahudiliği değiştirmek değil. Mantığa bağlı kalmanın Yahudilik dâhil *bütün* dinleri ortadan kaldıracağını umuyorum.” Bento saate baktı. “Heyhat, zaman geldi Franco –saat neredeyse iki oldu– *trekschuit* yakında burada olur.”

Trekschuite doğru yürürlerken Franco, “Sana söylemem gereken son bir şey daha var,” dedi. “Kitab-ı Mukaddes’le ilgili eleştirilerini yazmayı planladığın o kitap var ya?”

“Evet?”

“Yazmanı çok isterim, ama lütfen dostum, dikkatli ol. Adını kitaba koyma. Söyleyeceklerine inanıyorum, ama sözlerin mantıklı bir şekilde dinlenmeyecektir. Bizim ömrümüz bunu görmeye yetmez.”

Franco *trekschuite* bindi. Sandalcı ipleri çözdü, atlar halatları çekiştirdi. *Trekschuit* rıhtımdan ayrıldı. Bento uzun süre mavnanın arkasından baktı. Ufka doğru giden mavna küçüldükçe Spinoza’nın *heremi* büyüdü. Sonunda Franco’dan bir iz kalmayınca Bento yavaşça iskeleden uzaklaşıp yalnızlığın kollarına geri döndü.

SON SÖZ

Bento 1670 yılında, otuz sekiz yaşındayken *Teolojik-Politik İnceleme*'yi bitirdi. Yayıncısı çok doğru bir şekilde kitabın kışkırtıcı olduğunu öngördü. Bu yüzden kitap sahte bir şehirde, sahte bir yayınevinin ruhsatıyla isimsiz olarak basıldı. Satışı sivil ve dinî yetkililerce hemen yasaklandı. Yine de sayısız yeraltı kopyası piyasada dolaştı.

Spinoza birkaç ay sonra Voorburg'dan Lahey'e taşınıp hayatının geri kalanını orada geçirdi. Önce dul Van der Werve'nin mütevazı tavan arasını kiraladı, birkaç ay sonra evleri boyayan Hendrik van der Spyck'ın evinde, öncekinden daha da ucuz olan büyük bir odayı tuttu. Huzurlu bir hayat – Spinoza'nın tek istediği buydu ve Lahey'de bunu buldu. Günlerini kütüphanedeki büyük kitapları okuyarak, *Etika* üzerinde çalışarak ve mercek yaparak geçiriyordu. Akşamları pipo içip Van der Spyck, karısı ve yedi çocuğuyla samimi sohbetlerde bulunuyordu. Ama bazen kendisini yazmaya o kadar kaptırıyordu ki günlerce odasından çıkmadığı oluyordu. Bazı pazar günleri aileye katılıp yakındaki Nieuwe Kerk'teki (Yeni Kilise) vaazı dinliyordu.

Hiç iyileşmeyen ve sık sık kan lekeli balgama neden olan öksürüğü yüzünden her yıl biraz daha zayıf düştü. Belki optik işi yüzünden cam tozu yutması akciğerlerini yıpratmıştı, ama büyük olasılıkla annesi ve diğer aile üyeleri gibi o da verem olmuştu. 20 Şubat 1677'de kendini o kadar zayıf hissetti ki doktor çağırttı. Doktor, Bayan Van der Spyck'a yaşlı bir tavuğu kaynatıp suyunu Spinoza'ya

içirmesini söyledi. Bayan Van der Spyck talimatları yerine getirdi. Spinoza ertesi sabah daha iyi görünüyordu. Aile öğleden sonra kiliseye gitti, ama iki saat sonra geri döndüklerinde Bento Spinoza ölmüştü. Kırk dört yaşındaydı.

Spinoza, felsefesine göre yaşadı: *Amor dei intellectualise* ulaştı, rahatsız edici tutkuların esaretinden özgür yaşadı ve hayatının sonunu sükûnetle karşıladı. Ama sessiz yaşamı ve ölümü bugüne kadar ulaşan büyük bir çalkantı bıraktı geride. Pek çokları ona saygı duyup sahip çıkarken diğerleri onu defedip şiddetle eleştiriyor.

Bir vasiyetname bırakmamış olmakla birlikte, ev sahibinden ölümü halinde yazı masasının ve içindekilerin hemen Amsterdam'daki yayıncısı Rieuwertsz'e gönderilmesini istedi. Van der Spyck, Spinoza'nın isteğini yerine getirdi: Masayı güzelce paketleyip *trekschuit*le Amsterdam'a gönderdi. Masa, kilitli çekmecelerindeki *Etika* ve yayınlanmamış diğer değerli müsveddeler ve yazışmalarla güvenli bir şekilde yayıncıya ulaştı.

Bento'nun arkadaşları hemen işe girişip müsveddeleri ve mektupları düzelttiler. Spinoza'nın talimatlarını yerine getirip mektuplardaki bütün özel bölümleri çıkarıp sadece felsefi içeriği bıraktılar.

Ölümünden birkaç ay sonra Spinoza'nın çalışmaları [*Etika*, tamamlanmamış *Tractatus politicus* ve *De Intellectus Emendatione*, Spinoza'nın yazışmalarından derlemeler, *A Compendium of Hebrew Grammar* (İbranice Gramer İncelemesi) ve *The Treatise on the Rainbow* (Gökkuşağı Üzerine İnceleme)] derlenip Felemenkçe ve Latince olarak basıldı. Yine yazarın adı kullanılmadı, sahte bir yayıncı ve sahte bir şehir kullanıldı. Beklendiği gibi Hollanda devleti, saygısızca küfür ve ateist düşünceler barındırdığı için resmî bir emirle kitabı hemen yasakladı.

Spinoza'nın ölüm haberi yayılınca ondan yirmi bir yıl boyunca uzak duran ablası Rebekah, oğlu Daniel'le birlikte Bento'nun tek yasal vârisi olarak yeniden ortaya çıktı. Ama Van der Spyck ona Spinoza'nın varlıklarını ve borçlarını saydığında Rebekah şöyle düşündü: Bento'nun geçmiş kira borçları, gömülme masrafları, berber

ve eczane masrafları muhtemelen mal varlıklarından çok daha fazladır. Sekiz ay sonra Spinoza'nın tüm mal varlığının (kütüphanesi ve mercek yapma ekipmanı) satışı için bir açık artırma düzenlendi ve gerçekten de geliri borçlarını ödemeye yetmedi. Rebekah borçları üstlenmek yerine mirası reddetti ve tarih sahnesinden bir kez daha silindi. Bento'nun ödenmemiş küçük borçlarını Bento'nun arkadaşı Simon de Vries'in kayınbiraderi karşıladı. (On yıl önce 1667'de ölen Simon, Bento'ya bütün mal varlığını bırakmayı teklif etmiş, Bento bunun ailesine haksızlık olacağını ve zaten paranın kendisi için yalnızca dikkatini dağıtacak bir şey olduğunu söyleyerek reddetmişti. Simon'un ailesi Bento'ya yıllık beş yüz gulden ödenek bağlamayı teklif etmişti. Spinoza ihtiyacından fazla olduğunu söyleyerek bunu da reddetmiş, sonunda üç yüz guldenlik küçük bir ödeneye razı olmuştu.)

Spinoza'nın mallarının satıldığı açık artırma titiz bir noter olan W. van den Hove tarafından düzenlenmişti. W. van den Hove, Spinoza'nın yüz elli dokuz kitaplık kütüphanesine dair ayrıntılı bir envanter çıkarmış; her kitabın tarihi, yayıncısı ve formatıyla ilgili bilgileri yazmıştı. 1900 yılında Hollandalı bir işadamı olan George Rosenthal, Rijnsburg'daki Spinozahuis için filozofun kitap koleksiyonunu yeniden oluştururken noterin listesini kullandı. Aynı tarih ve basım yerlerini içeren aynı baskıları bulmak için büyük özen gösterdi, ama tabii ki bunlar Spinoza'nın ellerinde tuttuğu kitaplar değildi. (Otuz İkinci Bölüm'de Alfred Rosenberg'in bu gerçeğin farkında olmadığı bir sahne hayal ettim.) Sonunda George Rosenthal, Spinoza'nın orijinal koleksiyonundaki yüz elli dokuz kitaptan yüz onunu toplamayı başardı. Ayrıca Spinoza'nın hayatı ve felsefesiyle ilgili çalışmaların yanı sıra on yedinci yüzyıl öncesine ait otuz beş kitap daha bağışladı.

Spinoza'nın Nieuwe Kerk'in içindeki büyük taşların altına gömülmesi pek çoklarının Spinoza'nın son dönemde Hristiyanlığa geçtiğini varsaymasına neden oldu. Ancak Spinoza'nın "*Tanrı'nın insan doğasına bürünmesi kavramı, dairenin karenin doğasına büründüğü ifadesi kadar kendisiyle çelişkili görünüyor,*" şeklindeki düşüncesi ele

alındığında din değiştirmiş olması mümkün görünmüyor. Liberal on yedinci yüzyıl Hollanda'sında Protestan olmayanların kiliselerine içine gömülmesi nadir görülen bir durum değildi. Protestan Hollanda'da Yahudilerden bile daha az sevilen Katoliklerin dahi ara sıra bir kilisenin içine gömüldüğü oluyordu. (Sonraki yüzyılda bu politika değişti ve yalnızca çok zengin ve önemli kişiler kiliselere gömüldü.) Âdet olduğu üzere Spinoza'nın gömüldüğü yer belirli bir süre için kiralandı. Bakım parası artık ödenmediğinde, muhtemelen on yıl sonra kemikleri mezarından çıkarılıp kilisenin yanındaki yarım dönümlük kilise mezarlığına dağıtıldı.

Yıllar geçtikçe Hollanda, Spinoza'yı tekrar sahiplendi. Spinoza'nın şöhreti o kadar arttı ki 2002'de avroya geçene kadar bin guldenlik banknotların üzerinde onun portresi bulunuyordu. Spinoza'nın bütün portreleri gibi banknotun üzerindeki portresi de az sayıdaki yazılı tasvire dayanıyordu: Yaşarken Spinoza'nın bir resmi yapılmamıştı.

1927'de Spinoza'nın ölümünün iki yüz ellinci yıl dönümünün anısına Nieuwe Kerk'in avlusuna bir plaket asıldı. Filistin'den gelen ve Baruch Spinoza'yı bir Yahudi olarak sahiplenmek isteyen birkaç Yahudi hayranı anma törenine katıldı. Latince yazıda şöyle diyor: "Bu topraklarda bir zamanlar Yeni Kilise'de gömülü olan Benedictus Spinoza'nın kemikleri bulunuyor."

Bu plaketin örtüsünün açıldığı sıralarda Filistin'de ünlü bir tarihçi ve daha sonra İsrail'in ilk başkanlık seçiminde aday olan Joseph Klausner, İbranice Üniversitesi'nde bir konuşma yaparak Yahudi halkının Spinoza'yı aforoz ederek korkunç bir günah işlediğini söyledi; Spinoza'nın sapkın olduğu görüşünün reddedilmesini istedi. Sözlerini şöyle bitirdi: "Scopus Dağı'nın zirvesinden, yeni tapınağımızdan –Kudüs İbranice Üniversitesi'nden– Yahudi Spinoza'ya sesleniyoruz... *yasak, iptal edilmiştir!* Museviliğin sana yaptığı yanlış bundan böyle kalkmıştır ve senin Museviliğe karşı işlediğin günah bağışlanacaktır. Sen bizim kardeşimizsin, sen bizim kardeşimizsin, sen bizim kardeşimizsin!"

1956'da Spinoza'nın aforoz edilmesinin üç yüzüncü yıl dönümünde Spinoza'nın Hollandalı hayranlarından biri olan Heer H. F.

K. Douglas 1927'de asılan plaketin yanına ilave bir anıt inşa etme fikrini ortaya attı. Heer Douglas, İsrail Başbakanı Ben-Gurion'u tanıdığı için onun desteğini istedi. Ben-Gurion hevesle kabul etti ve bu haber İsrail'de yayılınca, Spinoza'nın Yahudi hümanizminin öncüsü olduğuna inanan Hayfa'daki hümanist Yahudi örgütünün üyeleri anıtın bir parçası olması için siyah bir bazalt taşla katkıda bulunmayı teklif etti. Anıtın resmî açılışına Hollanda ve İsrail hükümet temsilcileri dâhil çok sayıda kişi katıldı. Ben-Gurion açılış törenine katılmadı, ama üç yıl sonraki resmî törende anıtı ziyaret etti.

1927'de asılan plaketin yanına eklenen yeni plakette Spinoza'nın kafasının bir rölyefi ve Spinoza'nın yüzüğündeki mühürde bulunan "Caute" (tedbir) sözcüğü ile onun altında plakete yapıştırılan siyah İsrail bazalt taşı bulunuyordu. Taşın üzerinde "Senin Halkın" anlamına gelen İbranice עמך (*amcha*) sözü yer alıyordu.

Bazı İsrailliler Ben-Gurion'un Spinoza'ya sahip çıkma girişimlerini kabul etmiyordu. Knesset'in ortodoks üyeleri Spinoza'yı onurlandıran İsrail fikrine öyle öfkelenmişti ki İsrail büyükelçisine açılış törenine katılması için Hollanda'ya gitmesi talimatını verdiği için hem Ben-Gurion'un hem de Dış İşleri Bakanı Golda Meir'in kınanmasını talep etti.

Ben-Gurion daha önceki bir yazısında Spinoza'nın aforoz edilmesi konusunu ele almıştı. "On yedinci yüzyıl Amsterdam'ındaki Yahudi cemaatini suçlamak zor. Durumları tehlikede idi... ve travma geçiren Yahudi cemaatinin, birlikteliği savunma hakkı vardı. Ama bugünkü

Yahudi halkının ölümsüz Spinoza'yı İsrail toplumundan sonsuza dek dışlamaya hakkı yok." Ben-Gurion, Spinoza'nın çalışmaları olmasa İbranice'nin asla tam olmayacağına ısrar ediyordu. Gerçekten de bu yazının yayınlanmasından kısa bir süre sonra İbranice Üniversitesi Spinoza'nın bütün İbranice çalışmalarını yayınladı.

Bazı Yahudiler Ben-Gurion'un aforozun geri alınması için Amsterdam Hahamlığı'na başvurmasını istedi, ama o reddedip şöyle yazdı: "Ben aforozun feshedilmesi için çalışmadım çünkü aforozun zaten boş ve geçersiz olduğunu kabul ediyorum... Tel-Aviv'de Spinoza'nın adını taşıyan bir sokak var. Bu ülkede akli başında tek bir kişi bile aforozun geçerli olduğunu düşünmüyor."

Rijnsburg Spinoza Kütüphanesi'ne 1942 yılında ERR tarafından el kondu. ERR'in Hollanda'daki başı Oberbereichsleiter Schimmer 1942 yılındaki raporunda (bu rapor daha sonra resmî Nürnberg belgesi olarak kullanıldı) el koyma olayını şöyle anlatıyor: "Lahey'deki Societas Spinozana ve Rijnsburg'daki Spinoza Evi'ndeki kütüphaneler de toplandı. On sekiz sandığa konan bu kitaplar *Spinoza probleminin çözümü için* büyük önem taşıyan son derece değerli ilk çalışmaları içeriyordu. Societas Spinozana'nın müdürü hiçbir neden olmadan sahte bahanelerle kütüphaneyi bizden saklamaya çalıştı, ama biz bu bahaneleri fark ettik."

Rijnsburg'daki kütüphaneden çalınan kitaplar dünya tarihinde görülmemiş bir yağma operasyonu ile ele geçirilen diğer eserlerle birlikte Frankfurt'ta saklanıyordu. Rosenberg'in liderliğindeki ERR bin kütüphaneden üç milyonun üstünde kitap çaldı. Frankfurt 1944'te ağır müttefik bombardımanı altında kaldığında Naziler aceleyle, yağmaladıkları kitapları yer altındaki depo alanlarına taşıdı. Spinoza kütüphanesi kataloğa girmemiş binlerce diğer kitapla birlikte Münih yakınlarındaki Hungen tuz madenine gönderildi. Savaşın sonunda bütün Hungen hazineleri Amerikan Offenbach'ın merkezî deposuna nakledildi. Orada toplanan küçük bir kütüphaneci ve tarihçi ordusu kitapların sahiplerini aradı. Sonunda, Hollandalı bir arşivci

olan Dirk Marius Graswinckel, Spinoza'nın kitaplarına rastladı ve bütün koleksiyonu (sadece bir avuç kitap eksikti) bir Hollanda gemisi olan *Mary Rotterdam* ile Hollanda'ya gönderdi. Kitaplar 1946 yılının Mart ayında Rijnsburg'a vardı ve bir kez daha Spinoza Müzesi'nde sergilenmeye başladı. Kitaplar bugün orada görülebilir.

Alfred mahkemeyi beklediği bir ay boyunca Nürnberg'deki hapishanenin bir hücrelerinde tek başına kaldı. Sadece savunmasını hazırlayan avukatlara, Amerikalı askerî hekimle ve bir psikologla görüştü. Mahkemenin ilk günü olan 20 Kasım 1945'te duruşma hâkimlerinin ve Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya, Rusya ve Fransa'dan gelen savcı ekibinin karşısına çıkana kadar diğer Nazi sanıkları görmedi. Sonraki on bir ay boyunca hepsi aynı odada iki yüz on sekiz kez toplandı.

Yirmi dört sanık vardı, ama yalnızca yirmi ikisi mahkemede bulunuyordu. Yirmi üçüncü sanık Robert Ley iki hafta önce bir havluyla kendisini hücrelerinde asmıştı. Yirmi dördüncü sanık Martin Bormann, "Hitler'in kabul salonunun diktatörü" gıyabında yargılanıyordu, ama herkes onun Rusya'nın Berlin işgali sırasında öldürüldüğünü düşünüyordu. Sanıklar iki sıra halinde yerleştirilen dört ahşap bankta oturuyordu. Silahlı askerler arkalarında hazır olda bekliyordu. Alfred önde, sağ taraftaki ikinci sırada oturuyordu. Sol bankta Göring, Hess, Nazi Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop ve ordunun üst rütbeli komutanı Mareşal Wilhelm Keitel oturuyordu. Duruşmadan önceki beklemeyle geçen aylarda Göring uyuşturucuyu bırakmış, on iki kilo vermişti ve şimdi bakımlı ve neşeli görünüyordu.

Alfred'in sağında, hayatta kalan en üst rütbeli SS subayı Ernst Kaltenbrunner vardı. Solunda işgal edilen Polonya'nın genel valisi Hans Frank, Bohemya-Moravya'nın Reich koruyucusu Wilhelm Frick oturuyordu; bankın en ucunda da *Der Stürmer*'in editörü Julius Stre-

icher vardı. Alfred iğrenç olduğunu düşündüğü Streicher'in yanında oturmadığına memnun olmalıydı.

İkinci sırada Hitler'in intiharından sonra Reich'in başkanlığına geçen ve denizaltı hücumunun komutanı olan Amiral Dönitz ve Mareşal Alfred Jodl gibi ünlü isimler vardı. İkisinde de herkese tepeden bakan bir asker duruşu hâkimdi. Onlardan sonra Nazi köle işçi programının başı olan Fritz Sauckel ve Hollanda Reich komiseri Arthur Seyss-Inquart ve sonra Hitler'in yakın arkadaşı-ve Alfred'in Goebbels kadar nefret ettiği- Mimar Albert Speer geliyordu. Onların yanında Reichsbank'ı toplama kamplarındaki kurbanlardan kalan altın diş ve diğer değerli eşyaların deposu haline getiren Walther Funk ve Nazi gençlik programının başı Baldur von Schirach oturuyordu. Arka sıradaki diğer iki sanık o kadar fazla tanınmayan Nazi iş adamlarıydı.

Belli başlı Nazi savaş suçlularının seçimi aylar sürmüştü. Kuşkusuz bunlar orijinal iç halka değildi, ama Hitler, Goebbels ve Himmler'in intiharıyla bu adamlar en iyi tanınan Nazileri temsil ediyorlardı. Sonunda, Alfred de iç halkaya girmişti. Hitler'in ikinci adamı olan Göring, karakterine yakışan şekilde baştan çıkarıcı bir göz kırpmayla ya da zorbaca bir bakışla grubun kontrolünü ele almaya çalışmış, kısa süre içinde de çoğu ona riayet etmeye başlamıştı. Göring'in diğer sanıkların ifadelerini etkilemesi olasılığından rahatsız olan savcılık makamı Göring'i onlardan ayırmak için hızlı adımlar attı. Önce mahkeme günleri yemek molalarında diğer sanıklar üç kişilik masalarda otururken Göring'in tek başına yemek yemesini emrettiler. Daha sonra Göring'in etkisini daha da azaltmak için bütün sanıklar için daha sıkı bir hücre hapsi getirdiler. Alfred her zaman olduğu gibi geriye kalan az sayıdaki sosyal fırsatı -yemek sırasında, mahkeme salonuna yürüyüşlerde veya duruşmalar sırasında fısıldaşmalarda- değerlendirmeyi reddediyordu. Diğerleri ondan hoşlanmadıklarını gizlemiyorlardı ve o da aynı şekilde karşılık veriyordu: Bunlar Führer ve kendisinin dikkatle tasarladığı soylu ideolojik temelin başarısız olmasından sorumlu adamlardı.

Görsel hakları © Omer Tamir

Duruşma başladıktan birkaç gün sonra bütün mahkeme, toplama kamplarını özgürlüğe kavuştururken Amerikalı askerler tarafından çekilen etkileyici bir film izledi. Hiçbir şey, hiçbir tüyler ürpertici ayrıntı atlanmadı: Gaz odalarının, yarısı yanmış cesetlerle dolu krematoryum fırınlarının, ölümlerden alınan eşya yığınlarının –gözlükler, bebek şampuanları, insan saçı– perdeye yansıyan görüntüleriyle bütün mahkeme serseme döndü, dehşete düştü. Amerikalı kamermanlar filmi seyrederken kameralarını sanıkların yüzlerine çevirdi. Rosenberg'in beyaz yüzünde bir dehşet belirdi, başını hemen çevirdi. Filmden sonra bütün Nazi sanıklarıyla birlikte böyle şeylerin olduğu konusunda hiçbir fikri olmadığında ısrar etti.

Bu doğru muydu? Batı Avrupa'daki toplu Yahudi kıyımları hakkında ne kadar şey biliyordu? Ölüm kamplarını biliyor muydu? Rosenberg bu sırrı mezara götürdü. Geride hiçbir belge, kesin bir kanıt bırakmadı. (Kamplarla ilgili hiçbir belgede Hitler'in imzası bile bulunmadı.) Ve kuşkusuz Alfred *Beobachter*'de de kamplarla ilgili hiçbir şey yazmamıştı çünkü Nazi politikası kampların alenen tartışılmasını açıkça yasaklamıştı. Rosenberg mahkemeye Ocak 1942'deki üst düzey Nazi bürokratlarının katıldığı ve Reinhard Heydrich'in Nihai Çözüm için planlarını canlı bir şekilde tarif ettiği çok önemli

Wannsee Konferansı'na katılmadığını belirtti. Rosenberg konferansa kendisinin yerine yardımcısı Alfred Meyer'i göndermişti. Meyer yıllardır onun yakın çalışma arkadaşıydı: İkisinin Wannsee hakkında hiç konuşmamış olmaları mümkün değildi.

Mahkemenin on yedinci gününde kanıt olarak çeşitli Nazi propaganda filmlerinden ve haber kliplerinden derlenen dört saatlik bir "Nazi Planı" filmi sunuldu. Film, Leni Riefenstahl'ın *İradenin Zaferi* filminden sahnelerle başlıyordu. Gösterişli parti üniformasıyla hava atan Rosenberg süslü laflar ediyordu. Alfred ve sanıklar görkemli günlere yaptıkları bu kısa ziyaretten keyif aldıklarını gizlemediler.

Diğer sanıklar mahkemede çapraz sorguya çekilirken Alfred onlarla ilgilenmiyordu. Bazen mahkemedeki kişilerin yüzlerini çiziyor, bazen kulaklığında duruşmaların Rusça tercümesini açıyor, bol miktardaki hataya gülüp başını sallıyordu. Kendi sorgusu sırasında bile Rusça tercümeyi dinleyip hatalara herkesin ortasında itiraz etti.

Duruşma boyunca mahkeme Rosenberg'i fazlasıyla ciddiye aldı, Naziler bile onu o kadar ciddiye almamalarına rağmen. Mahkeme pek çok kez onu Nazi Partisi'nin önde gelen ideologu, Avrupa'nın tahribat planlarını yapan adam olarak tarif etti, Rosenberg bu suçlamaları hiç reddetmedi. Göring'in karmaşık tepkilerini hayal etmek zor değil: Rosenberg'in Üçüncü Reich'taki sözde önemine alaycı bir şekilde dudak büküyor, Rosenberg'in kendi tabutuna çivi çaktığından habersiz görünmesine kıs kıs gülüyordu.

Uzun savunması sırasında Rosenberg'in baştan savmalığı, bilgiçlik taslayan tavrı ve karmaşık dili savcılarını çok sinirlendirdi. Hitler'in aksine onlar Rosenberg'in sahte derinliğine kanmıyordu, belki de bunun nedeni Nürnberg avukatlarının Amerikalı psikolog Teğmen G. M. Gilbert tarafından uygulanan IQ testlerinin sonuçlarına sahip olma avantajıydı. Rosenberg'in 124 puanlık IQ'su onu yirmi bir sanığın ortasına yerleştiriyordu. (Hitler'in en sevdiği gazetenin başeditörü Julius Streicher 106 puanla sonuncuydu.) Rosenberg üstünlük taslayan sırtışını sürdürse de artık kimseyi anlayamayacakları kadar derin şeyler düşündüğü konusunda kandıramıyordu.

ABD Yüksek Adalet Mahkemesi Dava Vekili Robert J. Jackson şöyle demişti, “Yahudilerin yok edilmesi için itici güç sağlayan nefret doktrinini oluşturan ve korkunç teorilerini İşgal Edilen Doğu Bölgeleri’ne karşı uygulamaya sokan kişi ‘egemen ırkın’ entelektüel yüksek rahibi Rosenberg’di. Karmakarışık felsefesi uzun Nazi me-zalimine can sıkıntısını da ekledi.”

Amerikalı askerî savcı (ve aynı zamanda Senatör Christopher Dodd’un babası) Thomas Dodd derlenen mektuplarında Rosenberg’e karşı duygularını şöyle dile getiriyordu: “İki gün daha geçti. Bu sabah Alfred Rosenberg’i sorguladım ve sanırım iyi bir iş çıkardım... Onu sorgulamak çok zordu – yalancı, kaçamak cevaplar veren bir sahtekâr. Ondan hiç hoşlanmadım – o kadar sahtekâr ve ikiyüzlü ki.”

İngiliz başsavcı Sör David Maxwell şöyle bir yorumda bulunuyordu: “Sunulan tek kanıt Rosenberg’in bir sineğe bile zarar vermeyeceği ve hiçbir tanığın onu bir sineğe zarar verirken görmediği iddiası. Rosenberg, yılan gibi kıvrılarak iç içe geçen ve fazla haşlanmış bir spagetti gibi birbirine yapışan bitmek bilmez cümleleriyle tam bir hüsnütahir bir ustası, bürokrasiyi iyi bilen bir laf cambazı.”

Rus başsavcı General Rudenko kapanış konuşmasını şu sözlerle bitiriyordu: “Rosenberg tarihsel olaylar ve gerçeklerle istediği kadar oynamasına rağmen Nazi Partisi’nin resmî ideoloğu olduğunu inkâr edemiyor; çeyrek yüzyıl önce faşist Hitler Devleti’nin ‘teorik’ temellerini oluşturduğunu, bu süre zarfında milyonlarca Almanı yozlaştırdığını, onları Hitler taraftarları tarafından işlenen korkunç suçlara ‘ideolojik’ olarak hazırladığını inkâr edemiyor.”

Rosenberg’in olası tek bir etkin savunması vardı – Nazi meslektaşlarının onu hiç ciddiye almamış olması ve işgal edilen Doğu ülkeleri için teklif ettiği bütün politikaların tamamen görmezden gelinmesiydi. Ama kendi değerine ait öylesine şişkin bir görüşü vardı ki kendi önemsizliğini herkesin içinde kabul edemezdi. Bunun yerine durmadan kaçamak bir şekilde kıvrıp duruyordu. Bir Nürnberg gözlemcisinin ifadesiyle, “Bir bulutu yakalamak onun söylediklerini anlamaktan daha kolaydı.”

Rosenberg diğer sanıkların aksine sözünü hiç geri almadı. Hitler ve ırkçı ideolojisini asla reddetmedi. “Hitler’i bir zorba olarak görmedim,” dedi mahkemeye. “Ama milyonlarca Nasyonal Sosyalist gibi on dört yıllık mücadele deneyiminin gücüyle ona şahsen güvendim. Adolf Hitler’e sadık bir şekilde hizmet ettim. Parti o dönemde ne yaptıysa destekledim.” Başka bir sanıkla yaptığı sohbet sırasında Hitler’i daha da kesin bir şekilde savundu: “Her şeyi zihnimde ne kadar evirip çevirsem de o adamın karakterinde tek bir kusur bile olduğuna hâlâ inanamıyorum.” İdeolojisinin doğruluğunda ısrar ediyordu: “Son yirmi beş yılda beni motive eden şey yalnızca Alman halkına değil, bütün Avrupa’ya –aslında bütün beyaz ırka– hizmet etme fikriydi.” Ölümünden kısa bir süre önce Nasyonal Sosyalizm fikrinin hiç unutulmayacağını ve “acıyla sertleşen yeni bir nesilden yeniden doğacağını umut ettiğini” ifade etti.

1 Ekim 1946, karar günüydü. Mahkeme iki yüz on sekiz kez buluşmuştu ve son altı haftadır jüri üyelerinin uzun tartışmalar yaptığı bir ara verilmişti. 1 Ekim sabahı her sanık oturma sıralarına göre mahkemenin kararını öğrendi. Üç sanık –Schacht, von Papen ve Fritzsche– beraat etti ve hemen salıverildi. Geri kalanlar suçlamaların bir kısmı ya da tamamından suçlu bulundu.

O gün öğleden sonra bütün sanıklar kaderlerini öğrendiler. Alfred mahkemenin huzuruna çıkan altıncı adamdı: “Sanık Alfred Rosenberg, iddianamede sayılan ve hüküm giydiğiniz suçlar uyarınca mahkeme sizi asılarak ölüme mahkûm etti.”

Diğer on sanık da aynı sözleri dinledi: Göring, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner, Jodl, Frank, Frick, Streicher, Seyss-Inquard ve Seuckel. Martin Bormann gıyaben ölüme mahkûm edildi. Geriye kalan yedi sanık çeşitli sürelerde hapse mahkûm edildi.

İdamlar 16 Ekim 1946 yılının sabahı gerçekleştirildi. Her hücrenin kapısında askerî bir gardiyan bekliyor, her saat hücre kapısındaki küçük delikten mahkûmu gözlüyordu. Kısa süre içinde sanıklar çekiç seslerini duydu. Avluya üç darağacı dikildi.

İdamlardan bir gece önce 15 Ekim sabahı saat on birde Göring'in hücresinin dışında bekleyen mahkûm onun inlediğini duyup yatağında kasıldığını gördü. Kamp komutanı ve doktoru hemen hücreğine daldı, ama Göring çoktan ölmüştü. Ağzındaki cam kırıkları siyanür kapsülü çiğnediğini gösteriyordu. Nazi liderlerine bunun gibi yüzlerce kapsül dağıtılmıştı, ama üzerinin ve hücresinin defalarca aranmasına rağmen Göring'in, hayatını sona erdiren kapsülü gizlemeyi nasıl becerdiği hâlâ gizemini koruyor. Diğer mahkûmlar Göring'in ölümünü öğrenmedi. Von Ribbentrop Göring'in yerini alıp darağacına ilk giden oldu. Gardiyanlar sırayla her hücreye girip mahkûma seslendi ve yalnızca birkaç gün önce Amerikalı güvenlik subaylarının basketbol oynadığı spor salonuna kadar mahkûma eşlik etti. 16 Ekim'de spor salonunda siyaha boyalı üç darağacı bulunuyordu. İki darağacı sırayla kullanılıyordu. Üçüncüsü kullanılmıyordu, o sadece yedek olarak bulunuyordu. Darağaçlarının alt kısmına tahtalar dizilmişti, böylece mahkûm asıldıktan sonra seyirciler onun ipin ucundaki mücadelesini görmüyordu.

Dördüncü sıradaki Rosenberg elleri kelepçeli bir halde darağacına getirildi, adı soruldu. Yumuşak bir sesle, "Rosenberg," dedi. Ona iki yanında eşlik eden Amerikalı çavuşlarla birlikte darağacına giden on üç basamağı çıktı. Son bir sözü olup olmadığı sorulduğunda koyu renk halkalarla çevrili gözleri şaşkın bir şekilde cellada baktı, sonra hararetle başını iki yana salladı. Diğer dokuz Nazinin söyleyecek son bir sözü vardı – Streicher, "Bir gün Bolşevikler sizi asacak," diye bağırdı. Ama Rosenberg ölüme sessizce gitti. Bir sfenks gibi.

Göring ve asılan dokuz adamın cesetleri tabutlara kondu ve öldüklerine dair bir şüphenin kalmaması için fotoğrafları çekildi. Gece karanlığında on ceset Dachau'ya götürüldü. Fırınlara onları yapanları yakmak üzere son bir kez daha yakıldı. Nazi liderlerinden geriye kalan otuz kiloluk kül nehre saçıldı ve kısa süre sonra bu en üzücü ve en karanlık hikâyenin başladığı Münih'ten geçen Isar Nehri'ne karıştı.

KURGU MU GERÇEK Mİ? YANLIŞ ANLAMALARI ORTADAN KALDIRMAK

Gerçek *olabilecek* bir roman yazmak istedim. Tarihsel olaylara olabildiğince bağlı kalarak, romanımın ana karakterleri olan Bento Spinoza ve Alfred Rosenberg'in iç dünyalarını olabildiğince hayal etmek için psikiyatri biliminden faydalandım. Karakterlerimin ruhlarına giriş kapısı olarak iki karakteri, Franco Benitez ve Friedrich Pfister'i yarattım. Tabii ki onlarla ilgili bütün sahneler kurgu.

Belki kendisi görünmez olmayı seçtiği için Spinoza'nın hayatıyla ilgili çok az şey kesin olarak biliniyor. İki Yahudi ziyaretçi Franco ve Jacob, Spinoza'nın en eski biyografisindeki kısa bir hikâyeye dayanıyor. Burada isimsiz iki genç adamın, sapkın görüşlerini açıklamaya teşvik etmek amacıyla Spinoza'yla sohbete girişi anlatılıyor. Kısa bir süre sonra Spinoza onlarla teması kesiyor, bunun üzerine adamlar Spinoza'yı Haham Mortera ve Yahudi topluluğuna ihbar ediyorlar. Bu iki adam hakkında başka hiçbir şey bilinmiyor –bu bir romancı için hiç de istenmeyen bir durum değil– üstelik bazı Spinoza âlimleri olayın doğruluğunu sorguluyorlar. Ama böyle bir şey *olabilirdi*. Bu gençlerin amcası ve Spinoza'ya karşı kini olan biri olarak tasvir ettiğim açgözlü Duarte Rodriguez gerçekten tarihsel bir figür.

Spinoza'nın, Jacob ve Franco'yla yaptığı konuşmada ifade ettiği sözleri ve fikirleri büyük oranda *Teolojik-Politik İnceleme*'den alınmıştır. Aslında roman boyunca Spinoza'nın sözlerinin çoğunu o metinden, *Etika*'dan ve yazışmalarından aldım. Dükkân sahibi olarak tasvir ettiğim Spinoza karakteri hayale dayanıyor; Spinoza'nın bir dükkân işlettiği bile şüpheli. Babası Michael Spinoza'nın başarılı ithalat-ihracat işi, Spinoza yetişkinliğe girdiği sırada zor zamanlar geçirmeye başlamıştı.

Spinoza'nın hocası Franciscus van den Enden olağanüstü derecede ilgi çekici, enerjik, özgür düşünen biriydi. Daha sonra Paris'e taşınmış ve sonunda XIV. Louis tarafından monarşiyi devirmeyi planladığı gerekçesiyle idam edilmişti. Kızı Clara Maria neredeyse bütün Spinoza biyografi yazarları tarafından, daha sonra Spinoza'nın, van den Enden'in yönettiği Akademi'deki sınıf arkadaşı Dirk Kerckrinck'le evlenen alımlı bir dâhi olarak tasvir ediliyor.

Spinoza hakkında bilinen az sayıda gerçekten en kesin olarak bilineni aforoz edilmesidir. Ben de yasağın ilanına dair resmî metni olduğu gibi kopyaladım. Spinoza büyük olasılıkla bir daha asla bir Yahudiyle temas kurmadı. Yahudi Franco'yla süren arkadaşlığı da tabii ki kurgu. Franco'yu zamanının çok ötesinde bir adam, Yahudiliğin modernleşmesi ve sekülerleşmesinde yirminci yüzyılın öncüsü olan Mordecai Kaplan'ın dünyaya gelmiş önceki hali olarak hayal ettim. Spinoza'nın iki kardeşi yasağa bağlı kalıp onunla bütün bağlarını kopardılar. Rebekah, romanda anlattığım gibi Spinoza'nın mal varlığını üzerinde hak talep etmek için ölümünden sonra kısa bir süre için ortaya çıktı. Gabriel, Karayip adalarına göç etti ve orada sarı hummadan öldü. Haham Mortera on yedinci yüzyıl Yahudi topluluğunda önemli bir figürdü ve vaazlarından çoğu hâlâ mevcut.

Toplumundan dışlanmış olması konusunda Spinoza'nın duygusal tepkisiyle ilgili neredeyse hiçbir şey bilinmiyor. Reaksiyonuna dair benim tasvirim tamamen kurgusal, ama benim görüşüme göre tanıdığı herkesten kökten ayrılmasına vereceği olası bir tepki bu. Spinoza'nın yaşadığı şehirler ve evler, mercek yontma işi, Kollegiantlarla ilişkisi, Simon de Vries'le arkadaşlığı, isimsiz yayınları, kütüphanesi ve son

olarak ölümü ve cenazesiyle ilgili şartlar – bunların hepsi tarihe dayanıyor.

Romanın yirminci yüzyıla ait bölümünde daha fazla tarihsel gerçeklik mevcut. Ama Friedrich Pfister tamamen kurgu ve onunla Alfred Rosenberg arasındaki bütün konuşmalar hayali. Yine de Rosenberg karakterinin yapısından ve yirminci yüzyılın başında uygulanan psikoterapiden anladığım kadarıyla Rosenberg-Pfister arasındaki konuşmalar gerçek olabilirdi. Ne de olsa André Gide, “Tarih, gerçek olan kurgudur. Kurgu gerçek olabilecek tarihtir,” der.

Ön sözde belirtildiği gibi Rosenberg’in, Spinoza’nın kütüphanesine el koyan ERR subayı (Oberbereichsleiter Schimmer) tarafından yazılan bir belgede (17b-PS) kütüphanenin Nazilerin “Spinoza problemi”ni çözmesine yardım edeceğini belirtiyor. Rosenberg ve Spinoza’yı birbirine bağlayan başka bir kanıt bulamadım. Ama *olabilirdi*: Rosenberg kendini bir filozof olarak tahayyül ediyordu ve kuşkusuz pek çok Alman düşünürün Spinoza’ya saygı duyduğunu biliyordu. Bu yüzden Rosenberg’in Rijnsburg’daki Spinoza müzesini iki kez ziyaret etmesi dâhil olmak üzere Spinoza ve Rosenberg’i birbirine bağlayan her metin kurgusal. Bunun dışında Rosenberg’in hayatına dair önemli ayrıntıları doğru bir şekilde vermeye çalıştım. Hatıralarından (Nürnberg mahkemeleri sırasında hapisteyken yazdığı), on altı yaşındayken Yahudi karşıtı Houston Stewart Chamberlain’in yazılarını okuyup gerçekten “çarpıldığını” biliyoruz. Bu gerçek, ergen Rosenberg’in, okul müdürü Epstein ve Herr Schäfer’le buluşması için ilham verdi bana.

Rosenberg’in sonraki hayatıyla ilgili ayrıntılar tarihsel kayıtlara dayanıyor; ailesi, eğitimi, evlilikleri, sanatsal arzuları, Rusya’daki deneyimleri, Alman ordusuna yazılma girişimi, Estonya’dan Berlin’e, sonra Münih’e kaışı, Dietrich Eckart’ın yanındaki çıraklık dönemi, editör olarak gelişimi, Hitler’le ilişkisi, Münih darbesindeki rolü, Hitler’le birlikte Houston Stewart Chamberlain’le görüşmesi, çeşitli Nazi makamları, yazıları, Ulusal Ödülü ve Nürnberg duruşmasındaki deneyimi gerçeklere dayanıyor.

Rosenberg'in içsel hayatını, Spinoza'ninkine kıyasla daha rahat ele aldığımı söyleyebilirim, çünkü Rosenberg'in konuşmalarından, otobiyografik yazılarından ve başkalarının gözlemlerinden elde edilen pek çok veri var. Psikiyatrik nedenlerle 1935'te üç hafta, 1936'da altı hafta olmak üzere Hohenlychen Kliniği'nde iki kez yatmış. Psikiyatr Doktor Gebhardt'ın, Rosenberg'in kişilik problemleriyle ilgili olarak Hitler'e yazdığı mektubu (Friedrich Pfister'le ilgili kurgusal son paragraf hariç) olduğu gibi kopyaladım. Bu arada Doktor Gebhardt toplama kamplarındaki tıbbi deneyleri yüzünden 1948'de savaş suçlusu olarak idam edildi. Chamberlain'in Hitler'e yazdığı mektubu kelimesi kelimesine alıntıladım. Bütün gazete manşetleri, bildiriler ve konuşmalar sadık bir şekilde kaydedildi. Friedrich'in Alfred Rosenberg'le yaptığı psikoterapi girişimleriye, Rosenberg gibi bir adamla çalışma işine şahsen benim nasıl yaklaşacağıma dayanıyor.

